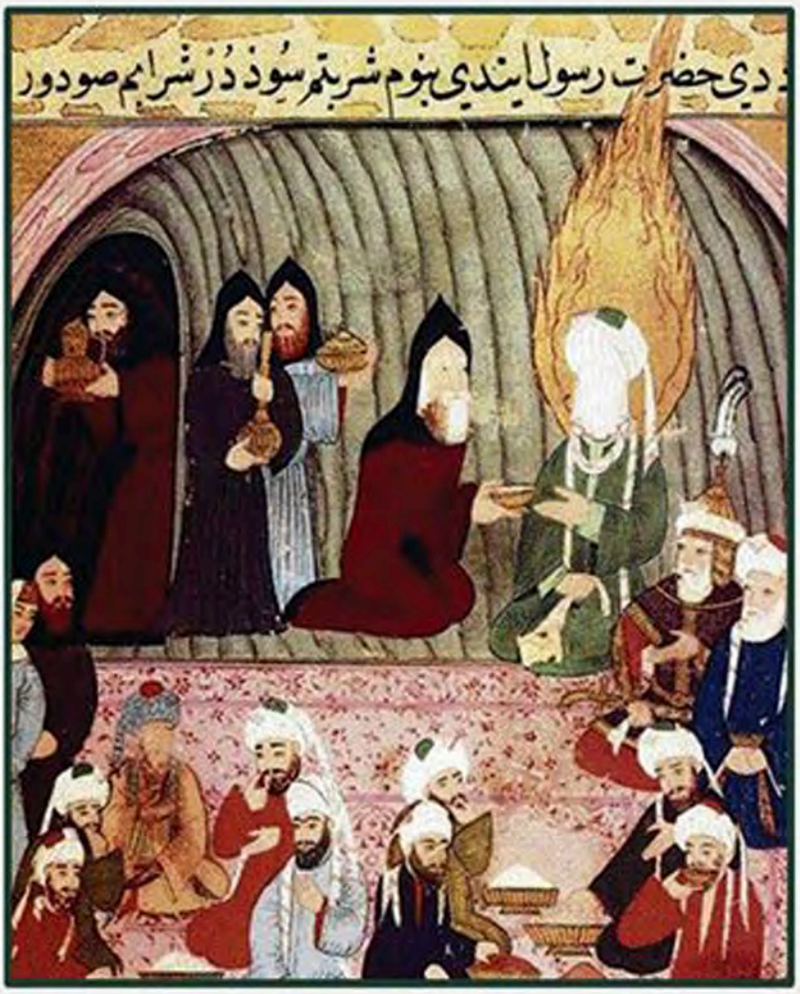
Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | HAZİRAN 2013 | 9,00 TL (KDV Dahil)

112

Hz. Muhammed Kuran ve içki

Arif Tekin'in incelemesi

- ✓ Kuran'a göre içki haram mı?
- ✓ Hz. Muhammed içki içer miydi?
- ✓ İslam literatürüne göre 'nebiz'
- ✓ Halife Ömer ve içki

ISSN 1304-675614-0

9 771304 675614

Kıbrıs satış fiyatı 10 TL

KÜRT SORUNU DOSYASI

- Devrim ve karşıdevrim ikileminde Ulusların kendi kaderini tayin hakkı
- İnkârcılıktan maceracılığa Büyük sermayenin Kürt politikası
- ABD raporlarında Kürt sorunu 'İçine al, farklılaştır, yönet'

Ergi Deniz Özsoy

Evrimsel biyolojinin tarihsel serüveni

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 112 / HAZİRAN 2013

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar

İDARİ İŞLER
Deniz Karakaş
YAZIİŞLERİ
Şule Dede

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ
ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
Osman Altun / (0541) 695 19 97
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
AVUSTURYA: Murat Naroğlu / murat.naroglu@gmail.com
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Ekin Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
DOKUZ EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com
HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com
SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

'Marksizmin Başyapıtları' çıktı!

Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın "Başyapıtlar ve Öncüler" dizisinin ikinci kitabı 'Marksizmin Başyapıtları - 19. Yüzyıl' Haziran başında okurların elinde olacak. Kitap, Marksizmin kurucuları K. Marx ve F. Engels'in 17 eserinin değerlendirmelerinden oluşuyor. Türkiyeli Marksist araştırmacı ve yazarların kaleme aldığı yazılar, bir kitap tanıtımının ötesinde, söz konusu eserin tarihsel rolünü, Marksizmin düşünsel tarihindeki yerini ve günümüzdeki önemini yansıtan kapsamlı makaleler biçiminde. Ayrıca bazı eserler hakkında yazılmış belge niteliğindeki metinleri de kitaba ekledik.

'Marksizmin Başyapıtları' çalışmamızın birkaç açıdan faydalı bir kitap olduğunu düşünüyoruz. Genç arkadaşlar açısından daha ileri okumalar için bir temel atma işlevi görecek. Makalelerin, eserlerin asıllarını okumaya teşvik edici bir perspektifle yazılmasına da özen gösterdik. Bu başyapıtları daha önce okumuş olanlar açısından ise toplu bir anımsatma işlevi görüyor kitabımız. Kısacası herkesin okumasını dilediğimiz bir kitaptır 'Marksizmin Başyapıtları'.

Bu kitabın, 20. yüzyıl Marksizminin başyapıtlarını ele alacak devamının çalışmasına da başlamış bulunuyoruz.

***

Elinizdeki sayının kapak dosyasını son anda değiştirdik. Aslında ay boyunca başka bir konuyu çalışmıştık. Ay sonuna doğru bizi ziyarete gelen değerli dostumuz Arif Tekin'den 'İslam'da İçki' başlıklı bir kitap hazırladığını ve bunun yakında Berfin Yayınları'ndan çıkacağını öğrendik. Tekin'in çalışması hükümetin alkol yasağı uygulaması ile başlayan güncel tartışmaya farklı bir boyut katıyordu. Biz de kitabın en ilginç bölümlerinden yaptığımız derlemeyi bu sayının kapağı olarak sunmayı uygun gördük.

Dosyamız, Kuran'daki içki ayetlerinin nasıl yorumlandığını, Hz. Muhammed'in içki içip içmediğini, Halife Ömer'in konuya bakışını, İslam dünyasının saygın kaynaklarına başvurarak irdeliyor. İlgi ile okuyacağınızı düşünüyoruz.

Dergimizdeki bir diğer dosya da "Kürt Sorunu". Üç ay önceki sayımızın kapağının devamı niteliğindeki dosyamıza Okan İrtem "Ulusların kendi kaderini tayin hakkı", Can Semercioğlu "ABD raporlarında Kürt sorunu", Deniz Ali Gür "Büyük sermayenin Kürt politikası" başlıklı makaleleriyle katkı yaptılar.

***

Ütopyalar Toplantısı 1-7 Temmuz'da Karaburun'da "Yeni Ortaçağ" ana konusuyla yapılıyor. Bir haftalık etkinliğimizin programını ön kapak içinde bulabilirsiniz. Bütün dostlarımızı, doğal güzelliklerle dolu bir beldede küçük bir tatil niteliği de taşıyacak bu toplantımıza çağırıyoruz.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
Çuvalı zorlayan mızraklar 4

KAPAK DOSYASI
Arif Tekin
Kur'an, Hz. Muhammed ve içki 6

Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
Evrimsel biyolojinin tarihsel serüveni - 1 28

James D. Stein
Evreni düzenleyen 13 sayı 31

KÜRT SORUNU DOSYASI
Okan İrtem
Devrim ve karşıdevrim ikiliğinde
Ulusların kendi kaderini tayin hakkı 36

Can Semercioğlu
"İçine al, farklılaştır, yönet"
ABD raporlarında Kürt sorunu 43

Deniz Ali Gür
İnkârcılıktan maceracılığa
Sermaye iktidarının Kürt politikası 48

Dr. Demo Ahmet Aslan
Mustafa Kemal'in giyim kuşamı
Moda mı, üniforma mı? 56

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş
P2P ağlarda dosya paylaşımı 64

TARTIŞMA
Yrd. Doç. Dr. İrfan Mukul
Özel dershaneler kapatılmalı mı? 68

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ / Hasan Torlak
Boyundan büyük bir kültürel tarih
Şimşir ağacı 72

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 79

BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin-Şule Dede . . . 80
Genetiği tasarlanmış makineler için maraton başladı / Okyanustan karaya: Kalça yapımızın balıksı orijini/ Penguenler neden uçamıyor? / "Dört renk yeterli" diyen Appel, yaşamını yitirdi / Fermat'nın Son Teoremi'nin daha basit bir kanıtı mümkün / Uluslararası Uzay İstasyonu'nda anti-madde izi / Güneş'te devasa patlama / Haziran ayı gök olayları

YAYIN DÜNYASI / Baha Okar 86

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün
Euler ve bir Diyafont denklemi 90

FORUM 92

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **6**

Hz. Muhammed, *Kur'an* ve içki

Arif Tekin

Kur'an'da içkiyle ilgili anlatılanların tümünden "sigara sağlığa zararlıdır" mesajı kadar bir sonuç ortaya çıkabilir. Yani ayete göre kişi özgürdür, takdir onundur. Şayet içerse onun için ne herhangi bir cezа ne de haram söz konusudur. Hz. Muhammed de hem nebiz içmiş, hem onunla abdest almış, hatta Kâbe'yi tavaf ederken ve son haccında Mekke'ye dönerken yolda bile içmiştir. Nebiz, normalde bugünkü halk tabiriyle bilinen şarap demektir.

4 **PARANTEZ**
Ender Helvacıoğlu

Çuvalı zorlayan mızraklar

AKP iktidarı çok büyük suçlar işledi. Geri dönemeyeceği yollara girdi ve hesabını veremeyeceği uygulamalara imza attı. İktidarı olduğu ülkenin çıkarına olan politikaları değil, kendisini iktidara getiren gücün çıkarına olan politikaları yürüttü. Taşeronun (piyonun) kaderidir: İşler iyi giderken cakasından geçilmez, ama işler sarpa sarmaya başlayınca ister istemez taşeron feda edilecektir. AKP işte bu "trajik" süreci yaşamaya başlamıştır.

KÜRT SORUNU DOSYASI 36

AKP ile Kürt ulusal hareketinin uzlaşma yoluna girdiği günümüzde, barışın nasıl gerçekleşebileceği üzerine pek çok proje ve fikir tartışılıyor. Ana akım siyasette ağırlık kazanan bu tartışmaların içeriği, "barış" zeminini biçimlendiren dinamikler ile yeni dünya düzeninin ve Türkiye sermayesinin yönelimleri ışığında yeni bir anlam kazanıyor.

- **Okan İrtem** / Ulusların kendi kaderini tayin hakkı
- **Can Semercioğlu** / ABD raporlarında Kürt sorunu
- **Deniz Ali Gür** / Sermaye iktidarının Kürt politikası

Doç. Dr. Ergi Deniz Ersoy

Evrimsel biyolojinin tarihsel serüveni - 1 28

Fisher, anıtsal eseri Doğal Seçilimin Genetik Kuramı'nda, evrimsel bir fikir çerçevesinden tamamen ayrık olarak, istatistik ve matematiğin güçlü argümanlarını kullandığı, insan toplumlarının doğum ve ölüm oranlarına ilişkin klasik yaklaşımlara ait parametreleri Mendel genetiği çerçevesinde ele aldığı bir genetik değişkenlik profili üzerine bir seçilim modeli kurar. "Doğal Seçilimin Temel Kuramı" olarak bilinecek ve yerleşecek bir yaklaşımdır bu.

James D. Stein

Evreni düzenleyen 13 sayı

Ele alınan 13 sayının kozmik bir önemleri var; onlar evrenimizi tanımlamakta temel kavramlarımızdır, yaşam varlığının olasılığını hesaplarlar ve evrenin sonunun nasıl olacağına karar verirler. 31

Dr. Demo Ahmet Aslan

Mustafa Kemal'in giyim kuşamı Moda mı, üniforma mı? 56

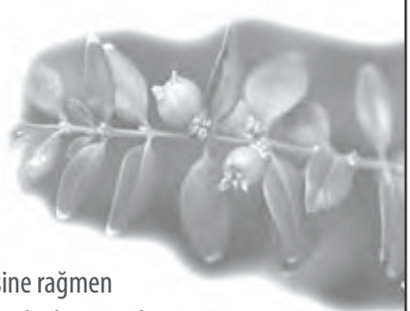

Modern Türkiye'nin bıyıksız ilk devlet başkanıdır, Mustafa Kemal. Bıyık "geleneği", şapka "modayı", askeri üniforma ise dar anlamıyla "militarizmi" imliyorsa, Mustafa Kemal'in giyim kuşamının dönemsel değişimi hem bu dönüşümün izlerini, hem dönemin siyasal tercihlerini, hem de modern bir topluma yapılan göndermeleri barındırır.

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ / Hasan Torlak

Boyundan büyük bir kültürel tarih

Şimşir ağacı

Şimşir ufak tefektir; narin görünür. Kendisine gölge veren ağaçlar kışın yapraklarını dökmesine rağmen o, yemyeşil yapraklarıyla daima gülümser. Gölgede kalma ve ezilme gibi zorluklara dayanarak baharda da ışıklı çiçekler açar. Kültürü de bir o kadar uzun solukludur; Bronz Çağı'ndan Ortaçağ'a kadar uzanır. 72

Çuvalı zorlayan mızraklar

AKP iktidarı çok büyük suçlar işledi. Geri dönemeyeceği yollara girdi ve hesabını veremeyeceği uygulamalara imza attı. İktidarı olduğu ülkenin çıkarına olan politikaları değil, kendisini iktidara getiren gücün çıkarına olan politikaları yürüttü. Taşeronun (piyonun) kaderidir: İşler iyi giderken cakasından geçilmez, ama işler sarpa sarmaya başlayınca ister istemez taşeron feda edilecektir. AKP işte bu "trajik" süreci yaşamaya başlamıştır.

Ender Helvacıoğlu

Daha önceki bir yazımızın başlığı "AKP için sonun başlangıcı" idi (*Bilim ve Gelecek*, Ekim 2012, Sayı: 104). O yazı bir analizdi. Fakat son Reyhanlı olayıyla birlikte bu analiz somutlaşmaya başladı. Reyhanlı çuvala sığdırılamayan mızrak olmuştur.

AKP iktidarı çok büyük suçlar işledi. Geri dönemeyeceği yollara girdi ve hesabını veremeyeceği uygulamalara imza attı. İktidarı olduğu ülkenin çıkarına olan politikaları değil, kendisini iktidara getiren gücün çıkarına olan politikaları yürüttü. Taşeronun (piyonun) kaderidir: İşler iyi giderken cakasından geçilmez, ama işler sarpa sarmaya başlayınca, izlenen politikaların gerçek sahibi kendisini sıyırabilmek için b-c planlarını gündeme sokar ve bu durumda a'nın uygulayıcısı olan taşeron ister istemez feda edilecektir. AKP işte bu "trajik" süreci yaşamaya başlamıştır. Tabii ki yine sancılı bir süreç olacaktır bu; ama çorap söküğü hızıyla da ilerleyebilir.

***

AKP iktidarı, komşu Suriye'de yaşanan içsavaşın doğrudan tarafı oldu. Suriye'nin meşru iktidarı Esad yönetimine karşı ayaklanan gerici grupları örgütledi, silahlandırdı, Türkiye sınırları içinde üs kurmalarına izin verdi. Açıkça Esad yönetiminin devrilmesi çağrısı yaptı. Bu, komşu bir ülkenin içişlerine kaba bir müdahale, dahası resmen bir savaş ilanıdır, uluslararası bir suçtur ve AKP iktidarını (dolayısıyla Türkiye devletini) bağlar. Öte yandan son Reyhanlı olayı, izlenen politikalar sonucunda ülkenin ve halkın ne gibi tehditlerle karşı karşıya bırakıldığının bariz bir örneğidir. Bir yıl öncesine kadar ülkemizin en sakin ve barışçıl yörelerinden biri olan Hatay ilinin bu politikalar sonucunda ne hale geldiği ortadadır ve bu henüz bir başlangıçtır. Dolayısıyla AKP iktidarı Türkiye halkına karşı da suç işlemektedir.

AKP Hükümeti'nin Suriye'ye yönelik izlediği politika, bir Türkiye politikası değildir. Türkiye devletinin de halkının da izlenen bu çizgiden en ufak bir çıkarı yoktur. Bir referandum yapılsa Suriye ile savaş isteyenlerin oranı acaba kaç çıkacaktır? AKP iktidarı açıkça, Türkiye'nin değil, ABD'nin ve İsrail'in bölgedeki çıkarları doğrultusunda uygulamalarda bulunmaktadır. ABD, kendi politikasını AKP yönetimi eliyle sürdürmektedir. Bu durumda AKP iktidarı, milli bir güç olmaktan çıkmış, ABD'nin operasyonel gücüne dönüşmüştür.

AKP iktidarı kendisini Esad'ın kısa sürede yıkılması hayaline kilitledi. Madem Esad yönetimi tez elden gidecek, o zaman ön alayım diye düşündü. Açıkça bir hesap hatası yaptı. "Ortadoğu liderliği", "Yeni Osmanlıcılık" gibi ham hayallerin peşinde koşan AKP, Ortadoğu'nun karmaşık güç dengeleri konusunda -bırakın liderliği- tam bir acemi olduğunu gösterdi. Bu, yığınakta yapılmış bir hatadır, geri dönüşü yoktur ve kaybettirir! Dikkat edilirse, operasyonun gerçek sahibi ABD böyle bir hata yapmadı; gerek Esad yönetimi gerekse Rusya ile kapıları tamamen kapamadı. Böylece alternatif politikalar izleme olanağını yitirmedi. Suriye'deki Kürt güçleri (PYD) bile böyle bir hata yapmadı; açıkça ÖSO denen çapulcu takımının safında yer almadı, Esad ile dirsek temasını tamamen kaybetmedi. Ama AKP iktidarı bu hatayı yaptı ve bunun da bir bedeli olacaktır.

Reyhanlı'da patlatılan bombalarla bu bedel ödenmeye başlanmıştır. Tüm acemice manipülasyonlara karşın, Reyhanlı saldırısının, AKP'yi Suriye muhalefetine verdiği desteği çekmemesi konusunda uyarmak için gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Reyhanlı'da patlayan bombalar, AKP'nin nasıl bir batağa girdiğinin ve bu bataktan bedelsiz kurtulamayacağının göstergesidir. Bu bedel savaş çığırtkanı dışişleri bakanının kellesi mi olur, yoksa hükümetin kendisi mi, onu zaman gösterecek.

AKP kaderini, genel anlamda Esad muhalifliği ile bile değil, bu gerici muhalefetin en karanlık kanadıyla, El Kaide uzantılarıyla birleştirdi. Kullanılıp

bir kenara atılacak paralı askerlerden oluşan bu yılançıyan takımının Esad yönetimi devrilse bile Suriye'de bir şansı yoktur. Onların rolü emperyalist gizli servisler adına orada burada bomba patlatıp, katliamlar yapıp karışıklık çıkarmaktan ibarettir. İşte AKP iktidarı bunlarla aynı safa düştü.

Bölgeye yönelik Amerikan operasyonlarına karşı İran, Irak merkezi yönetimi, Esad yönetimi ve Lübnan Hizbullah'ından oluşan direniş zincirinin kolay kolay kırılamayacağı ortaya çıktı. Büyük bir kitle desteğine de sahip olan bu bloğun arkasında Rusya ve Çin de var. Bu durumda ABD bile İsrail'i dizginleyip bir orta yol bulma çabası içine girmek zorunda kaldı. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin Türkiye ve Rusya'daki mekik diplomasisi, Erdoğan'ın ABD gezisinde aldığı ayar bunu gösteriyor. Bu direniş, ister istemez, Türkiye'deki iktidardan da bazı kelleleri götürecektir.

(Burada bir parantez açalım: Kürt politikacılar içinde, Esad'ın yıkılmasından sonra Kürtlerin Lazkiye'yi de alıp Akdeniz'e açılabileceği, bir Türk-Kürt federasyonunun Ortadoğu'da hâkim güç olabileceği türünden düşler kuran sivri akıllılar da var. ÖSO'nun ve AKP'nin kaderini paylaşma heveslisi böylelerinin kulağını çekecek deneyimli birileri bulunacaktır elbet.)

Kısacası, AKP'nin kraldan çok kralcı taşeron politikaları Suriye'de batağa saplanmıştır. Bu, birinci saptama.

***

AKP çuvalını zorlayan ikinci mızrak şu meşhur Ergenekon-Balyoz vb. operasyonlarıdır. AKP iktidarı bu davalarla da hesabını kolay kolay veremeyeceği büyük suçlar işledi. Hukuk ve ahlâk bir kenara itilerek düzmece iddianamelerle yüzlerce insanın hayatına el kondu.

ABD yönlendirmesindeki AKP-Cemaat ortaklığı marifetiyle yürütülen bu davalar (daha doğrusu operasyonlar), Türkiye'ye biçilen yeni rejimin (2. Cumhuriyetin) kurulmasının araçlarıydılar. Belli oranda başarıya da ulaştılar. Kendilerini tehdit eden ulusalcı iktidar alternatifini tasfiye ettiler, Türkiye devletini ele geçirmekte epey yol aldılar ve Türk ordusunu hamura çevirdiler. Bütün bunları yaparken, büyük suçlar da işlediler. Devlet katlarında bu başarıyı kazanırken, halk katlarında daha büyük bir direnişin de tetikleyicisi oldular. Bir iktidar seçeneğini tasfiye ettiler ama daha gerçek bir seçeneği de kendi elleriyle oluşturmadılar mı?

Devlet teslim oldu, ama halk teslim olmadı ve direndi. Peki, şimdi ne olacak? İşlenen suçların, düzmece iddianamelerin, insanların kaybolan yıllarının hesabını kim verecek? Bu direniş kelle istemeyecek mi? AKP iktidarı siyasi sorumlusu olduğu bu süreçten, uyduruk iddianamelerin savcılarını ve operasyonu yürüten emniyet görevlilerini (cemaat tetikçilerini) feda ederek kurtulabilir mi? Bu siyasal operasyon sırasında işlenen suçların bedelini kim ödeyecek? AKP mi, Cemaat mi?

Ergenekon operasyonu AKP-Cemaat ittifakıyla yürütüldü. Ama gelinen noktada artık bu operasyon birleştirmiyor, bölüyor. Çünkü artık hesap sorma aşamasından hesap verme aşamasına geçilmiştir. Hesap sorma birleştirir, hesap verme ise böler. Aslına bakarsanız, siyasi sorumlu kimse, işlenen aleni suçların hesabını da o verecektir, bedeli o ödeyecektir. Bu hesap verme aşamasında, karşılıklı şantajlarla, yeni kaset savaşlarıyla karşılaşırsak şaşırmayalım.

AKP iktidarının ikinci suç batağı da budur.

***

Üçüncüsü Kürt açılımı. Bıçak sırtı bir konu. AKP iktidarı bu konuda kazanacağı başarıyla bütün bedellerden de kurtulacağının hesabında. Öyle bir sorunu çözecek ki, diğer bütün suçlar da affedilecek! Ama bu süreçte ipler kimin elinde? AKP sürece hâkim mi, yoksa bu konuda da sadece bir taşeron mu?

Kürt sorununun çözümü bir Türkiye meselesi olmaktan çıktı. Ortadoğu'nun kuzeyindeki emperyalist satrancın bir parçası haline geldi. Tüm barış perdelemelerine karşın, AKP-İmralı müzakereleriyle yürütülen "çözüm süreci"nin iki halkın eşitlik ve özgürlük temelinde ortak yaşamının hayata geçirilmesi anlamına gelmediği ortadadır. Süreç, ipler emperyalist güçlerin elinde olduğu için, Türk devleti ile PKK arasındaki 30 yıllık savaşta işlenen suçlardan çok daha büyük suçlara da gebe.

Daha önce yazdığımız için uzatmıyoruz, ama bu da çuvala sığmayan bir mızraktır ve hesabını da yine AKP iktidarı verecek.

AKP'nin irtifa kaybettiğinin ve manevra alanının giderek daraldığının başka belirtileri de var. Yeni dönemin en önemli hedefleri olarak gösterilen ve kurulmaya çalışılan yeni rejimin oturtulması için zorunlu görülen yeni anayasa ve başkanlık sistemi başarılamayacak gibi ve neredeyse rafa kaldırılıyor. Halkın yaşam tarzına yönelik kaba müdahaleler, yangından mal kaçırır gibi yapılan talan ve yolsuzluklar, toplumsal muhalefete karşı dozu giderek artan (dolayısıyla tepkileri de yaygınlaştıran) bir şiddet kullanımı, bunların hepsi aslında kendine güvenini kaybetmiş, sıkışmış ve geleceği olmayan bir iktidarın uygulamaları.

***

Toparlarsak, AKP iktidarı hesabını veremeyeceği süreçlere girdi ve çok suç biriktirdi. Tam yol giderken gemiye doluşanların, gemi su aldıkça kendilerini kurtarmak için kaçışmaya başlayacağını, dolayısıyla şimdiye dek gizli kalan suçların ortalığa saçılacağını da göreceğiz.

AKP iddianamesi yazılmaya başlanmıştır. Sorun bu iddianamenin kimin tarafından yazılacağı, daha doğrusu yazımda kimin ne kadar etkili olacağı. Bizim çabamız, iddianamenin Türkiye'nin emekçi halkı ve aydınlık yüzü tarafından yazılması ve sadece bir hükümeti değil sistemi sorgulayacak köktenlikte olması. Bunu beceremezsek ve iddianame başkaları tarafından yazılırsa, başımıza yeni belalar gelecek demektir. Önümüzdeki sürecin esas mücadelesi budur.

Kur'an, Hz. Muhammed ve içki

Kur'an'da içkiyle ilgili anlatılanların tümünden "sigara sağlığa zararlıdır" mesajı kadar bir sonuç ortaya çıkabilir. Yani ayete göre kişi özgürdür, takdir onundur. Şayet içerse onun için ne herhangi bir ceza ne de haram söz konusu değildir. Hz. Muhammed de hem nebiz içmiş, hem onunla abdest almış, hatta Kâbe'yi tavaf ederken ve son haccında Mekke'ye dönerken yolda bile içmiştir. Nebiz, normalde bugünkü halk tabiriyle bilinen şarap demektir. Halife Ömer için içki kendisi içince serbestti, fakat başkasından kokusunu bile alınca had cezasını verirdi.

Okuyacağınız hacimli makale, Arif Tekin'in yakında Berfin Yayınları'ndan çıkacak *İslam'da İçki* adlı kitabından derlenmiştir. Güncel bir tartışmaya boyut katması açısından kitabın özellikle "*Kur'an*'da İçki" ve "Hz, Muhammed ve İçki" bölümlerini derledik. Sayın Tekin, kendisinden fazla bir yorum katmadan konuyu ayetlerle, hadislerle ve İslam'ın saygın kaynaklarına atıf yaparak irdeliyor. Keyifli okumalar…

Arif Tekin

KUR'AN'DA İÇKİ

Önce *Kur'an*'da içki konusunda nasıl bir seyir takip edilmiş, buna bakalım, ondan sonra detaylara geçelim.

- "Hurma ve üzümden hem içki hem de güzel gıdalar temin ediyorsunuz. İşte bunda aklını kullanan kimseler için büyük ibret vardır" deniliyor *Kur'an*'da. Dikkat edilirse bu ayette içki aleyhinde herhangi bir işaret yok. (1)

- "Senden şarap ve kumar hakkında sorarlar/bilgi edinmek isterler. De ki; her ikisinde hem büyük günah, hem de insanlar için yararlar vardır. Ancak günahları yararlarından daha büyüktür."(2) Bu ayette de içkinin kâr ve zararından söz edilir; ikisi arasında bir karşılaştırma söz konusudur. Ancak günah daha çoktur deniliyor.

- "Ey iman edenler, sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız."(3) Bu ayette de özel bir durumdan söz edilir. Sarhoşluğun namaz için sorun olduğu belirtilir. Bu ayete göre namaz dışındaki zamanla ilgili içki içmekte sorun yok demektir. Ayet gayet açıktır.

- "Ey iman edenler! İçki-şarap, kumar, tapınmak için dikilen taşlar, fal okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun; ola ki kurtuluşa erersiniz. Gerçekten şeytan, içki-şarap ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçer misiniz? İnanıp erdemli işler yapanlara… tattıklarından ötürü bir günah yoktur. Allah iyi davrananları sever." Dikkat edilirse burada yine haram terimi kullanılmamaktadır. (4)

- İslamiyet'e göre yaşayanlara vaat edilen cennetin durumu şöyledir: "İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren hamrdan (içki-şaraptan) ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır" deniliyor *Kur'an*'da. (5)

İçkiyle ilgili *Kur'an*'da var olan ayetler bunlar.

İçki-şarap ayetlerinden çıkan sonuç

Yukarıda içki ile ilgili sunulan ayetlerden, bir kere *Kur'an*'da içki hakkında haram mefhumu söz konusu değildir; ancak bazı hadislerde haram ifadesi kullanılmıştır; yeri gelince onları anlatacağım. Hatta kimi İslam düşünürleri, sakınması gereken sadece üzümden imal edilenidir; bunun dışında neden yapılırsa yapılsın içilebilir; yalnız üzüm dışındaki maddelerden imal edileni içildiğinde kişide sarhoşluk başladığı an o da haram sayılır demişlerdir. Bu konuda, Hz. Nuh tufandan sonra gemiden çıkınca ve Hz. İsa da göklere çıktığı gece içki içmişlerdir denilmektedir. Nuh'un keyfi içtiği hem *Tevrat*'ta anlatılır, hem de Sünni kaynaklarda. Önceki meşhur peygamberlerden çoğu şarap içmiştir. (6)

İçki konusu *Kur'an*'da öyle işlenmiştir ki, bir Müslüman *Kur'an* içinde kalarak bir sonuca varmak isterse ve hele eğer içme taraftarıysa şunu rahatlıkla söyleyebilir: Madem ki *Kur'an*'a göre içkinin faydası değil de; çoğul olarak faydaları vardır deniliyor, o zaman ben faydalarını neden kaçırayım, içerim diyebilir. Yine mademki sarhoş olarak namaza yaklaşmayın deniliyor, o zaman ben uygun bir saatte içerim ki namaza da engel olmasın. Bir de içki *Kur'an*'da cennetin bir nimeti olarak takdim edilmiştir: "Cennette Hamr (içki-şarap) ırmağı vardır" diye ayet var ve hatta bir iki yerde cennet içkisinin rengi bile belirtilerek, "İçenlere lezzet verir, beyazdır-berraktır, onunla ne sersemleşirler, ne de sarhoş olurlar" denilmektedir. Durum bu iken, içme taraftarı olan Müslümanlar, biz içeriz demekte haklılar. (7) Yine Müslüman kişi içmek taraftarıysa şu ayeti kanıt olarak gösterebilir: "Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü 'Şu helaldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar" denilir. (8)

Bu ayete göre, içki haramdır diyenler iftiracı sayılır. Zira ortada kesin kanıt yoksa eşyada asıl olan temiz ve helal olmasıdır (İslam'a göre).

Hz. Yusuf'un hikâyesi *Kur'an*'da anlatılırken, iki cezaevi arkadaşının kendisine anlattıkları ve yorum istedikleri ayrı ayrı rüya hikâyeleri var. Malum İslam'a göre Hz. Yusuf rüya tabirlerinde uzman biriymiş. Onlardan biri, ben rüyamda hamr/içki-şarap sıktığımı gördüm; diğeri de, ben başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm diyorlar. Hz. Yusuf şarap görene, sen daha önce nasıl efendine şarap yaptıysan hapisten çıkınca aynı işe devam edeceksin; diğer adama da, sen asılacaksın, senin beynin de kuşlara yem olacak diye tabir ediyor. İşte madem *Kur'an*'a göre rüyasında şarap gören kârlı çıkmış, o halde bir Müslüman da ben içerim diyebilir. (9)

Hele şu ayet daha ilginç: "De ki (ey Muhammed), bana vahyolunan *Kur'an*'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka haram kılınmış bir şey (yiyecek ve içecek olarak) bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yemek zorunda kalırsa yiyebilir."(10)

Durum böyle olunca kim diyebilir ki içki-şarap *Kur'an*'da haramdır! Kimse böyle bir iddiada bulunamaz. Çünkü tanrı haram olanları saydıktan sonra Hz. Muhammed'e, "Bu sayılanlar dışında yiyecek ve içecek konusunda *Kur'an*'da başka haram bulamıyorum" diyerek net bir şekilde talimat veriyor. İçki haram olsaydı onu da yukarıdaki listeye eklerdi.

Yine en başta Fahrettin Razi, İmam-ı A'zam'a atıfta bulunarak sarhoşluk içeren madde, sarhoş etmeyene kadar içilebilir/helaldir dediğini ve kanıt olarak da Nahl suresi 67. ayeti gösterdiğini belirtiyor. Madem ayette, hurma ve üzümden içki ve güzel rızık edinirsiniz demekle, Allah insanlara karşı iyiliğini dile getirmiş, o halde helal olmalı ki Allah bunu kullarına karşı bir lütuf olarak saymış olsun. Ayetten tam anlaşılabilmesi için ondan önce geçen ilk iki ayeti de bilmekte yarar var. Konu şöyle başlıyor: "Allah gökten su indirmek suretiyle ölü olan yeryüzünü canlandırdı. Bunda kulak verecekler için ayet/ibret vardır. Ayrıca sağmal hayvanlarda da ibret vardır. Sizin için onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından halis süt yarattık. Bir de hurma ve üzümden sarhoş eden madde (içki-şarap) temin ediyorsunuz, yanı sıra bu iki maddeden güzel rızık da (kuru üzüm, pekmez, kuru hurma ve başka yiyecekler) sağlıyorsunuz. Aklını kullananlar için şüphesiz bunda ayet/ibret vardır" deniliyor. (11)

Kısacası; içmek isteyenler, madem içkiyle ilgili *Kur'an*'da var olan bilgiler insanları iştahlandırıyor o zaman biz de içeriz, *Kur'an*'da buna bir engel yoktur diyebilirler.

Bilindiği gibi Müslüman bir kişi cennet ve nimetlerini kazanmak için malıyla, canıyla ve her şeyiyle çaba içindedir; hatta bunun için savaşır, şehit olur, gazi olur. Hele bir de cennetin bir nimetini bu dünyada ele geçirme fırsatına sahipse (içkiyi kastediyorum) ve onu içmiyorsa, o zaman onun aklından şüphe etmek lazım! En önemlisi de mademki inanıp yararlı işler yapanlar, iyilik yaptıkları sürece tattıklarından/ yiyip içtiklerinden kendilerine bir günah da yoktur diye içki ayetinden hemen sonra gelen ayetle ifade ediliyor, o halde ben hem evrensel bazda iyilik yaparım, hem dini vecibelerimi yerine getiririm ve hem de içki içerim diyebilir.

Bir diğer önemli nokta, *Kur'an*'da cennet içkisiyle ilgili, insan içerken ne başı döner, ne de aklı karışır diye ayet vardır. *Kur'an*'da, cennete girmeyi hak edenlere hizmet eden, servis yapan ve içki dağıtanlarla ilgili bilgi verirken, "Cennetliklerin

Fahrettin Razi, İmam-ı A'zam'a atıfta bulunarak sarhoşluk içeren madde, sarhoş etmeyene kadar içilebilir dediğini belirtiyor.

çevresinde gencecik uşaklar dolanır. Sürekli hizmete adanmışlardır. Sürahiler, ibrikler ve öz kaynağından içkilerle doldurulmuş kadehler eşliğinde. Ondan (cennet içkisinden) ne başları döner ne de akılları karışır" denilir. Bunu Yaşar Nuri'nin *Kur'an* mealinden sundum. (12)

Daha bitmedi; bunları takviye eden başka ayetler de var. Bu sefer de Diyanet Vakfı'nın *Kur'an* mealinden verelim. Cennette, "Bağlar, bahçeler, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar ve içki dolu kâseler vardır" deniliyor. (13)

En önemlisi de bir Müslüman, madem *Kur'an*'da net bir şekilde içki haramdır ifadesi yer almıyor, o zaman ben içerim diyebilir (Haram konusunda bazı hadisler var. Onlar da sağlam mı değil mi yeri gelince anlatacağım). Çünkü *Kur'an*'a göre hüküm sahibi/bir şeyi helal veya haram kılma yetkisine sahip ancak Allah'tır; Hz. Muhammed'e böylesine bir yetki verilmemiştir. Yine *Kur'an*'da, "Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Yakup'un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İsrail oğullarına helâl idi" deniliyor ve Yakup'un bu tutumu eleştiriliyor: Bir peygamber haram kılma yetkisine sahip değildir demek isteniyor. (14)

Kaldı ki Hz. Muhammed'in bir şeye helal veya haram deme yetkisinin olmaması konusu *Kur'an*'da net bir şekilde geçiyor. *Kur'an*'a göre Hz. Muhammed ancak tebligatçıdır/postacıdır (din mantığına göre). Mesela *Kur'an*'da birkaç yerde, "Ey Muhammed senin görevin ancak duyurmaktır" şeklinde ayetler var. Yine "Gerçek şu ki, sen (ey Muhammed), sevdiğini hidayete erdiremezsin, ancak Allah dilediğini hidayete erdirir" denilir. Başka bir yerde, "Hüküm konusunda sana düşen bir şey yoktur. Allah ya tövbelerini kabul ederek onları bağışlar yahut da zalim oldukları için onlara azap eder" denilir.

Ayetlerin durumu bu! Ancak ortalıkta bazı hadisler var. Kabul etsek ki o hadisler sağlamdır; o zaman da az önceki ayetlere göre Hz. Muhammed bir şey konusunda helaldir-haramdır deme yetkisine sahip olmadığı için, var olan hadislerin ayete karşı bir değeri kalmaz.

Bir de Maide suresinde içki ayetinin sonunda, emir kipiyle ondan sakınınız ifadesi söz konusu. Bu gibi emirler *Kur'an*'da çoktur ve eğer açık olarak haram terimi yoksa bunlar genelde tavsiye niteliğindedir; bunlara uymak zorunluluğu yoktur. Mesela *Kur'an*'da, emir şeklinde, istediğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder getirin deniliyor. Kelime emir şeklinde olduğu halde, burada kastedilen ruhsattır/cevazdır. Şayet emir kipi asıl anlamında kullanılsa, o zaman tüm Müslüman erkekler dört kadın almak zorunda olacaktı. Yine *Kur'an*'da, eşine karşı gelen bir kadın hakkında erkeklere hitaben, onları dövün deniliyor. Burada da kullanılan terim emir şeklindedir deyip de tüm erkeklerin, kendilerine karşı gelen eşlerini dövmek zorunda oldukları sonucunu çıkarmak mümkün mü? Benzer örnekler çoğaltılabilir.

Bir de içme taraftarı olmayan bir Müslüman, *Kur'an*'da kesin haramdır hükmü olmamakla beraber, o ki namaz için engeldir, zararı kârından daha fazladır ve şeytan işidir deniliyor, ben de içmeyeceğim diyebilir.

Ayetin sebep-sonuç ilişkisi arasında şu gerçek de var: O zamanlar halk aşırı derecede içiyordu. Maide suresindeki bu ayetler inince, bazı sahabeler alay edercesine, "Yazık! Kimi Müslümanlar Uhud savaşının sabahı bile içki içip öylesine savaşa katıldılar ve vurulurken (en başta Hz. Muhammed'in amcası Hamza'yı kastederek) midelerindeki o içkiyle gömüldüler" diyorlardı. Bu sözler Hz. Muhammed'in damarına dokunmuş olsa gerek ki, o sırada Maide suresi 93. ayetinin geldiğini duyurur. Ayetin özetini de verelim; inanan ve iyi işler yapanlara tattıklarından dolayı (sözde burada yasaktan önce içki içenler kastedilmiştir) günah yoktur deniliyor. Bu cümle, içki şeytan işidir, ondan uzak durun ayeti inmeden önce içenlere bir müjdedir şeklinde yorumlanmıştır. Yani yasak öncesi dönemde içilen içki suç sayılmaz; ancak sonraki dönemleri kapsar demek isteniyor. Bu, inandırıcılığı olmayan bir yorum! Çünkü namaz farz kılınmadan önce kimse namaz da kılmıyordu. Oruç, hac, zekât da aynı... Bu durumda da tanrı ayet göndermeliydi ki, sakın daha önce bu ibadetleri yapmayanlar endişelenmesinler, onlar eski hallerinden sorumlu değiller diye müjde vermeliydi. Neden sadece içki için özel durum uygulansın ki? Görüldüğü gibi benzer yorumların hiçbir inandırıcılığı yok. (15)

Bu ayetin içki yasaklanmadan önceki dönemde içenler için indiğine dair hadisler Buhari ve Müslim'de geçmektedir. (16)

Bir de *Kur'an*'da içki şeytan işi pisliktir denilirken, devamında bunun gerekçesi de açıklanıyor: Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranıza

düşmanlık ve kin sokmak ister, bir de sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister deniliyor. Gerekçeler arasında "İçki sağlığınıza zararlıdır" açıklaması yok. Bir nedeni kin-düşmanlık, diğeri de Allah ve namazdan uzak durmak şeklinde belirtiliyor. Hatta en başta Müslim'de ve diğer birçok müsnedde geçen şu hadis de var: Hz. Muhammed Muaz ve Ebu Musa'yı Yemen'e gönderirken içki konusunda onlara, "Sizi sarhoş edip namaza engel olan her madde haramdır" açıklamasında bulunmuş ve burada haram için namazı ölçü olarak göstermiştir. (17)

Hatırlanacağı gibi, yine içkiyle ilgili bir ayette, içkiliyken namaza yaklaşmayınız cümlesi vardı; bu daha önce sunuldu. Demek ki namaz tanrı için o kadar önemli olmalı ki, her fırsatta içkiyle birlikte gündeme getirmiş. Hadislerde de kim içki içip tövbe etmezse, kırk güne kadar namazı kabul olunmaz. Yani sakın ha! İçki yüzünden namaza bir şey olmasın diye hep insanlar bu konuda uyarılmıştır: İçkinin bir numaralı zararı, namazın elden gitmesi. Bu gibi hadislerde şu da var: İnsan içip pişman olursa, bir daha içip pişman olursa ve pişmanlığını her defasında ihlal ediyorsa artık dördüncü seferden sonra tövbe etse de fayda vermez. Her kim tek bir sefer sarhoş olarak namaz kılarsa sanki tüm dünya onun malıymış da ondan alınmış gibi büyük kayıplara uğrar. Kim dört sefer sarhoş olarak namazını kılarsa artık Allah'ın onu cehennemin pisliğinden içirmesi gerekir gibi hadisler var. Bu gibi abartılı rivayetlere girmem. Gayem, ayet ve hadislerde içkinin zararından söz edilirken hep namazla birlikte dile getirilmiş olması. Bu dikkat edici bir nokta!(18)

Kur'an'da leş, domuz eti, kan, Allah dışında putlar adına kesilen hayvan et, faiz, zina-fuhuş, adam öldürmek (tabii ki *Kur'an*'a göre kısas var; bu ayrı bir şey), anne, baba gibi yakın akrabayla evlilik hakkında kesin haram ifadesi kullanılmıştır; içki bu sınıftan olsaydı onunla ilgili de haram terimi kullanılmalıydı. (19)

Kur'an'a göre haramdır diyenlerin kanıtı, Maide suresinde içkinin anlatıldığı ayetin sonunda, "Uzak durun/kaçının ki kurtuluşa eresiniz" şeklinde bir emir kipi söz konusu. Bu kelime kalıbı *Kur'an*'da başka şeyler için de kullanılmıştır. Mesela yalan sözden, zannın çoğundan (kişiler hakkında olumsuz düşünmekten) sakının denilmiştir. Dediğim gibi terimler aynı. Burada maksat nasihattir, öğüttür... Herkesin hayatında yalan konuşması, başkaları hakkında kötü niyetli olması illaki vardır. *Kur'an*'da içkiyle ilgili anlatılanların tümünden "Sigara sağlığa zararlıdır" mesajı kadar bir sonuç ortaya çıkabilir. Yani ayete göre kişi özgürdür, takdir onundur. Şayet içerse onun için ne herhangi bir ceza ne de haram söz konusu değildir. Ayetlere göre içkinin helal veya haram olma durum böyle. (20)

DİPNOTLAR

1) Nahl suresi 67.
2) Bakara suresi 219. ayet.
3) Nisa suresi 43.
4) Maide 90-93.
5) Muhammed suresi 15. ayet.
6) İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid, cilt 8/72. *Tevrat*, Tekvin bölümü, bab 9/20-25 ve bab 19/30-38.
7) Muhammed suresi 15 ve Saffat 45-47.
8) Nahl suresi 116.
9) Yusuf suresi, 36-41.
10) En'am suresi ayet 145.
11) Nahl suresi, 65-67.
12) Vakia 17-19.
13) Nebe suresi, 32-34.
14) Maide suresi, 93.
15) Maide, 93.
16) Buhari, Mezalim bab 21, no: 2464 ve Müslim Eşribe bölümü no: 1980.
17) Müslim, Eşribe bölümü, no: 1733.
18) a) İbni Mace, Eşribe, bab 4, no: 3377.
b) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe 8/138, no: 24511-24550.
c) Tirmizi, Eşribe, bab 1, no: 1862.
d) Heysemi Beğiyyet-ü Raid, cilt 5/107, no: 8181.
19) Bakara 173 ve 275, Nisa, 23, Maide 3, A'raf 33, Nahl 115,. Bütün bunlarda net olarak haramdır denilir.
20) Hac suresi 30 ve Hucurat 12. ayetler.

HZ. MUHAMMED VE İÇKİ

Hz. Muhammed ve içki-şarap

İslami kaynaklarda Hz. Muhammed'in içtiği "Nebiz" olarak geçiyor. Bağımsız bir başlık altında nebizin içki-şarap sayılıp sayılmadığını ayrıca izah edeceğim. Ancak bazı somut örnekler var ki, bugün bildiğimiz şaraptan içtiği de olmuştur. Bunları da anlatacağım. Hz. Muhammed zaten nebiz içiyordu. Hele hele onunla abdest alıp namaz bile kıldığı ve hatta Veda haccında (son hac) Kâbe'yi tavaf ederken o durumda bile içtiği, güvenilir İslami kaynaklarda anlatılmaktadır. Bunlar üzerinde duracağım. Şarap içtiğine dair somut bazı kanıtlar var; hemen sunmaya geçelim.

Adamın biri (çoğu kaynakta Temimüddaraî olarak geçiyor) her yıl Hz. Muhammed'e bir tulum hamr/yani içki-şarap getirip hediye ediyormuş. Bir ara yine getirince, bu kez Hz. Muhammed kabul etmiyor ve artık içki yasaklanmıştır diyor. Kimi rivayetlerde bu son getirdiği dönem Mekke'nin fethinden sonraymış. Bu durumda demek ki nerdeyse ölümüne kısa bir süre kalana kadar onun evine bu hediye gelmiştir. Evet; hadiste Hz. Muhammed'e her yıl tulumlar dolusu ikram edilen o madde, *Kur'an*'da adı geçen ve şeytan işi pisliktendir denilen "Hamr (içki-şarap)" kelimesiyle geçiyor; nebiz falan değil; bu önemli bir saptamadır. Kaldı ki bu örnek birçok kaynağa da konu olmuştur; birkaçını ekliyorum. (21)

Burada deniliyor ki, her yıl bu içkiyi Hz. Muhammed'e hediye eden kişi Temimüddaraî'ymiş. Halbuki bu adam Hz. Muhammed'in ölümüne 1-2 yıl kala Müslüman olmuş. Dolayısıyla onun birkaç yıl öncesine kadar Hz. Muhammed'e hediye getirme koşulları yokmuş… gibi yo-

rumlar öne sürülerek olay hakkında bir güvensizlik yaratanlar olabilir. Bir kere bazı kaynaklarda isim belirtilmeden adamın biri her yıl hediye ederdi şeklinde geçiyor. Yani bunu yapan başka biri de olabilir. (22)

Bir de Temimüddaraî'nin ne zaman Müslüman olduğu pek belli değildir. Üstelik hediye veren kişinin ille de Müslüman olması şartı da yok. Onların dostluğu Hatice döneminden beri sürmüş olabilir. Malum Hatice zengin bir kadındı, o coğrafyada dostları çoktu. Bu da onlardan biri olabilir.

Burada farklı bir örnek verelim: Hatice Hz. Muhammed'e istenirken onun velileri buna karşı çıkıp Hz. Muhammed bize göre değildir, kızımızı ona vermiyoruz diyorlardı. Hatice kendi velisine içki içiriyor ve adam bayılıyor. O sırada kendisine bir gömlek giydiriyor. Velisi ayılıp bu nedir diye sorunca Hatice, "Sen beni Hz. Muhammed'e verdin bu da onun sana hediye ettiği ve giydirdiği gömleğidir" diyor. (23)

O zamanlar bir insan kızını birine verdiğinde karşı taraf kızın velisine bir şeyler giydiriyordu, bu bir gelenekti. Peki, peygamberlik iddiasında bulunmadan önce böylesine özel bir gününde hazırlanan içkiyi kendisi içmiyor muydu? Yineliyorum: Hz. Muhammed'in ölümüne yaklaşık üç yıl kalana kadar geçen süre zarfında her yıl kendisine hediye olarak sunulan bu içki tulumlarına ne oluyordu, kim içiyordu? Bu kenardan bir bilgi değil. Bunu, mezhep lideri Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde, Suyuti ve İbni Kesir kendi tefsirlerinde, İbni Hacer Askalani Buhari'nin şerhi *Fethü-l Bari*'de; Taberani, İbni Abdilber, Zerkani, Heysemi, Takiyyüddin ve daha sayamadığım birçok ünlüdüşünürün eserinde görmek mümkün. (24)

Üstelik Temimüddaraî içki getirirken Hz. Muhammed gülerek ona, haberin var mı, senden sonra içki haram kılınmıştır ifadesini kullanıyor. Ne demek haberin var mı, senden sonra haram kılındı ve nedir bu gülmek!(25)

Malum Hz. Muhammed 13 yıl Mekke'de peygamberlik yapmış. Bu süre zarfında Bakara, Nisa ve Maide surelerindeki ayetler henüz inmemişti. Medine'ye gelince kimi rivayetlere göre hicri üçüncü yılından sonra, kimilerine göre Mekke'nin fethinden sonra ayet gelir ki, içki şeytan işidir, ondan uzak durun diye. Burada şunu sormak lazım: Peki, bu ayetlerden önce de Hz. Muhammed en az 16 yıllık peygamberdi ve her yıl ona içki tulumları geliyordu. Ayrıca önemli sahabeler de içiyordu. Bu durumda geçen 16 yıl zarfında kim içmişse ayete göre şeytan işini yapmış olmuyor muydu?

Temimüddaraî dışında farklı bir kişiden başka bir içki örneği: Keysan b. Abdullah adında biri Hz. Muhammed zamanında içki ticareti yapıyordu; uzak yerlere gidip çeşitlerini satın alır, Medine'ye getirip satardı. Bir ara Şam tarafından içki getirip Medine'de satmak isterken Hz. Muhammed'e, "Sana güzel, yeni bir içki getirdim" diyor. Tanıtımını yapıyor ki Hz. Muhammed satın alsın. Çünkü o beğenip alsaydı parası olan da ona bakarak alırdı. Adamın bu konuşmasına karşı Hz. Muhammed, "Ey Keysan! Senden sonra içki yasaklandı" diyor. Burada kullanılan "Senden sonra yasaklandı" ifadesi dikkat çekicidir. Demek ki bu adam daha önce defalarca getirmiş, Hz. Muhammed'e vermiş ki, kendisi adama senden sonra yasaklandı diyor. Bir de eğer Hz. Muhammed daha önce ondan almamış olsaydı adam ona, "Ey Hz. Muhammed sana Şam'dan yepyeni bir içki getirdim, mal güzeldir" diyebilir miydi? Asla diyemezdi.

Yineliyorum: Bu olayda iki nokta dikkate değerdir. Biri, içki satan kişinin Hz. Muhammed'e, sana Şam'dan yeni bir şarap getirdim demesi. Bir diğeri de Hz. Muhammed'in ona, senden sonra haram kılınmıştır demiş olması. Keysan adındaki içki tüccarının bu olayını mezhep lideri Ahmet b. Hanbel, İmam Buhari, İbni Kesir (tefsirinde), Taberani, tarihçi İbni Asakir (defalarca), İbni Hacer Askalani, İbni Esir, İbni Ebi Asım, Ebu Naim Asbahani, Zeylai, İbni Beşkeval, Heysemi, İbni Kani, İbni Ebi Hayseme ve daha sayamadığım birçok İslam düşünürü işlemişlerdir. Kaldı ki, olay sadece bunlardan ibaret değildir. Verdiğim bu örneklerde açık olarak "hamr (içki-şarap)" kelimesi geçiyor. Ancak başka birçok örnekte anlatılıyor ki kendisi ölene kadar nebiz içmiştir. Somut örneklere geçelim:(26)

Hz. Muhammed ölene dek "nebiz" içiyordu

İbni Mesut anlatıyor: Cin gecesinde (sözde Hz. Muhammed bir gece cinlerle konuşmuş; bu konuda zaten *Kur'an*'da bir bölüm de var; adı Cin suresi.) Hz. Muhammed bana, "Sende temiz su var mı?" diye sordu. Ben, hayır; ancak kabımda biraz nebiz var dedim. Kendisi "Ver bana. Nasıl olsa hammaddesi su ile hurmadır ve ikisi de temizdir" dedi. Ben de verdim. O hem içti, hem

de onunla abdest aldı. (27) Aşağıdaki örnek Buhari'de altı yerde, birkaç kez de Müslim'de anlatılmaktadır. Aktaran ise Sehl b. Sad'dır.

Ebu Üseyd Saidi'nin düğünüydü; kendisi Hz. Muhammed'i de davet etmişti. Çünkü her şeyden önce onun nişanlısı Hz. Muhammed'e hizmet edenlerden biriydi. Damat olan kişi o gece gördüğü önemli bir olayı arkadaşlarına anlatırken, "Düğünümde Hz. Muhammed'e ne ikram ettiğimizi biliyor musunuz? Eşim ona hurmaları suya batırdı, yemekten sonra Hz. Muhammed'e ikram etti, o da içti" diyor. Hadiste, Hz. Muhammed'e ikram edilen o içecek aynı gecede yapılmış deniliyor. Burada vurgulanmak istenen, sanki Hz. Muhammed bir nevi hurma şerbeti içmiş gibi bir hava yaratılmaya çalışılmış. Ancak hadiste dikkatleri çeken bir ifade var ki, içilenin normal bir meşrubat olmadığını gösteriyor. Cümle şu: "Biliyor musunuz düğünümde Hz. Muhammed'e ne içirdik?" Ben bu hadiseyle ilgili Buhari ve Müslim'in olayı gerçek olarak yazmadıklarına, cümleyi istedikleri biçimde ayarladıklarına inanıyorum. Çünkü adamın heyecanla arkadaşlarına, "Biliyor musunuz düğünümde Hz. Muhammed'e ne içirdik?" demesi farklı bir içeceğin ikram edildiğini çağrıştırıyor; yoksa normal hurma şerbeti olsa bunda hayret edilecek bir şey yok ki adam böyle konuşsun.

İlerde değineceğim gibi, sözde nebiz denen madde 1-2 günlükse insan içebilirmiş. İşte kadın yeni yapmış denilmesinin nedeni de bu. Kabul edelim ki Hz. Muhammed'in o düğünde içtiği nebiz taze olsun. Peki, bu durumda İslami kurallara göre içilebilir mi? Bunun detaylarını nebiz kısmında göreceğiz. Kısacası, konu hakkında sadece bu olay olsaydı kapatılabilirdi. Ama böyle değil. Yukarıda Keysan ve Temimüddaraî örnekleri geçti; ayrıca daha anlatılacaklar da var. (28)

Bekr b. Abdullah anlatıyor: Biz Kâbe'nin yanındaydık. O sırada bir köylü gelip İbni Abbas'ın yanına geçti ve onunla konuşmaya başladı: Bakıyorum amcaoğulların bal ve süt içiyorlar; ancak siz "nebiz" içiyorsunuz. Acaba bu bir ihtiyaçtan mı kaynaklıdır? İbni Abbas, hayır; herhangi bir mazeret falan yok. Bir gün Hz. Muhammed devesine binmiş, arkasına da Üsame'yi almıştı. Bir ara su isteyince kendisine içinde nebiz bulunan bir kap verdiler, o da içti ve kalanını da Üsame'ye verdi. Hz. Muhammed onu içince de, "İyi yapmışsınız, çok güzel, işte böyle yapın!" dedi. İbni Abbas soru sorana, durum bu iken bizim içmemizde dini herhangi bir sakınca yoktur diyor; adeta helaldir ve içiyoruz demeye getiriyor. (29)

Cabir b. Abdullah: Biz Hz. Muhammed'le birlikte bir yerdeydik; kendisi su istedi. Adamın biri, "Nebiz içer misin?" diye sordu. Hz. Muhammed, "Evet içerim" dedi. Bunun üzerine adam nebiz getirdi. Hz. Muhammed bu arada, "Bir çöple de olsa üstünü kapatsaydın bari" dedi ve içti diyor. (30)

Bu çöp olayı kimi hadislerde kendisine sunulan süt için de kullanılmış. İbni Ömer anlatıyor: Hz. Muhammed'in içinde bulunduğu meclise bir adam geldi ve onun yanında oturdu. Hz. Muhammed ondan sert bir koku aldı ve "Ne içmişsin" diye sordu. Adam, nebiz içtim dedi. Hz. Muhammed, hele içtiğinden getir bir bakalım dedi. Adam getirince Hz. Muhammed içine su döküp içti ve "Eğer içtiğiniz böyle sertse o zaman benim gibi içine su katıp ondan sonra için" dedi. Dikkat edilirse o kadar koku vermiş ki Hz. Muhammed onu fark etmiş, adamı sorgulamış ve buna rağmen kendisi ondan içmiş. (31)

Mücahit: Bir defasında Hz. Muhammed nebiz içerken çok sert olduğunu anladı. O yüzden içine su katıp içti. Buna rağmen yine sertliği gitmedi. Bir daha su kattı; ancak tadına bakınca sertliği hâlâ vardı. Üçüncü kez su kattı, ondan sonra içti diyor. (32)

İbni Ömer: Hz. Muhammed'e bir içecek ikram edildi, burnuna yaklaştırınca kokusu ona ağır geldi. O yüzden içmeden geri çevirdi. Bazı arkadaşlar, niye böyle yaptın; acaba haram mı deyince, o tekrardan geri aldı ve içine su kattıktan sonra içti; bir de bize, size ağır geldiği zaman içine su katıp öylesine için dedi. (33)

Hz. Muhammed'in Kâbe'de, tavaf esnasında içtiği neydi?

Hz. Muhammed tavaf sırasında su isteyince, o sırada kendisine nebiz ikram edilir. Ağzına yanaştırınca sert olduğunu anlar ve içine zemzem suyu katıp öylesine içer. Oradakiler, haram mı diye sorunca, haram değildir karşılığını verir. Bunu Ebu Mesut Ensari, İbni Abbas ve Abdulmuttalip anlatıyorlar. Beyhakı bu olayla ilgili birçok örnek sunmuştur. Elbette ki Beyhakı bunu kaldıramadığı için bazı İslam düşünürleri gibi olayı aktaran kişilerin sicillerinin sağlam olmayan yanları üzerinde durmuş: Olayı anlatanlar arasında güvensiz kişiler var diye. Burada kısa bir yol var: Madem kişilerin sicili bozuk, neden onlardan bu gibi hadisleri kaynaklarınızda işleyip sonra "kusura bakmayın; bunlar dürüst insanlar değil" demek zorunda kalıyorsunuz! O zaman bunları baştan işlemeseydiniz. (34)

Verdiğim örnek tavaf esnasında meydana gelir. Bir de Hz. Muhammed son haccında Mekke'ye dönünce yolda nebiz içmiştir.

Bu konuda İbni Abbas'ın anlattığı uzunca bir hadiste özetle şunlar var: Hz. Muhammed son haccında bir yerde dinleniyordu ve o sırada içecek bir şey istedi. Abbas (Hz. Muhammed'in amcası), sana evle-

Siyer-i Nebi'den Hz. Muhammed'in Kâbe ziyaretini gösteren bir desen.

rimizde yaptığımızdan verelim mi dedi. Hz. Muhammed, herkesin içtiğinden bana verin dedi. Sonunda Abbas ona bir bardak nebiz verdi. Hz. Muhammed onu koklayınca çok sert buldu ve geri çevirdi. Abbas, sen Mekkelilerin içeceğini bozuk mu buldun deyince, Hz. Muhammed bir daha bardağı geri istedi ve ona zemzem suyundan kattıktan sonra (hafifletmek için) içti, sonunda da "Siz de içerken ağır geldiğinde onun sertliğini su ile giderin, ondan sonra için" dedi. Hadiste geçen "Evlerimizde yaptığımızdan sana verelim mi?" cümlesiyle, Hz. Muhammed'in vermiş olduğu cevap dikkat çekici. Bundan hem evlerde farklı şeyler yapıldığı, hem de Hz. Muhammed'in bundan haberdar olduğu net olarak anlaşılıyor. Bilmeseydi bana normal bir su verin demezdi. Ayrıca bundan farklı olarak Hz. Ayşe'nin, Hz. Muhammed'in içtiği nebiz sertleşince ben içine kuru üzüm bırakır bu şekilde hafifletirdim ondan sonra içerdi rivayeti de var. Peki, böyle olunca dinen sakıncası yok mu? Bunun yanıtını nebiz kısmında göreceğiz. (35)

Ebu Hureyre anlatıyor: Ben Hz. Muhammed'e iftarlık hazırlarken yanına kabak içine doldurduğum nebiz de bıraktım. Çok sertleşmiş ve köpüğü üste çıkmıştı. Hz. Muhammed bana, bunu duvara vur; bu, Allah'a ve ahirete inanmayanların içeceğidir dedi diye aktarıyor. Burada iki neden göstermek mümkün: Biri, Hz. Muhammed'in karşı olduğu kap olayıdır: Onun Ebu Hureyre'nin hazırlamış olduğu içecek için gösterdiği reaksiyon, aslında kabak içindir; işin gerçeği budur. Çünkü Hz. Muhammed kabağı kap olarak kullanmayın demiştir. İkinci bir neden de o nebizin bozulmuş olma ihtimalidir. Dolayısıyla hem kabak, hem de bozulduğu için Hz. Muhammed içmemiştir demek en doğrusudur. (36)

Enes bin Malik Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bir gün bir bardak göstererek, "Bundan Hz. Muhammed'e hem süt, su, nebiz ve hem de bal içirdim" diyor. (37)

İslami eserlerde Hz. Muhammed'e hazırlanan nebizin kaç günde tüketildiği bile yazılıdır. Kimi hadislerde Hz. Muhammed'e pazartesi akşamı hazırlanan nebizi kendisi salı akşamına kadar tüketirdi, sıcağı sıcağına içerdi. Kimilerine göre de pazartesi hazırlanan nebizden çarşamba gününe kadar içerdi; ondan sonra kalanını ya döker, ya da hizmetçilerine verir, onlar kullanırdı şeklinde bilgiler var. Peki, her şeyden önce ya kokmuş ya da sarhoş edecek hale gelmiş, artık kendisine yaramayan o içeceği, inanan başka insanlara verip siz için demesi nasıl açıklanabilir? Ayrıca üç günlük iken helaldir; ondan sonra sertleşir haram sayılır hükmünü çıkarmak yanlıştır. Çünkü eskimiş olanı haram sayılsaydı o zaman kendi hizmetlilerine içirmemesi gerekiyordu. Öz olarak, kendisine hazırlanan nebizi iki-üç gün içinde kullanıyordu; bir kere bunda ihtilaf yok. Burada Hz. Muhammed'in neler içtiğini tespit etmeğe çalışıyorum. Yalnız şu unutulmamalı ki, yukarıda verdiğim bazı örneklerde kendisine direkt hamr hediye edilmişti bilgisi vardı.

Hz. Muhammed'in nebizle abdest alıp namaz kıldığı doğru mu?

Yukarıda İbni Mesut hadisinde, Hz. Muhammed'in cin gecesinde nebizle abdest aldığı belirtildi; bunu biraz açmak yarar var. Tirmizi, Ebu Davud, İbni Mace, Darekutni gibileri nebizle abdest alma adı altında özel bir başlık bile açmışlar. Tabii ki Hz. Muhammed bunu yapmışsa eleştiri gelir düşüncesiyle, "Bu hadisi aktaranlar arasında Ebu Zeyd, İbni Lehia gibi isimler var; bunların kim oldukları belirsizdir" diyerek hadis üzerine gölge düşürmeye çalışmışlardır. Bazıları da, madem Abdullah b. Mesut bu olay cin gecesinde meydana gelmiş diyor, o halde hadis doğru değildir. Çünkü Abdullah o gece Hz. Muhammed'le beraber değilmiş diyerek, konuyu sanki nebizden abdest almadığı noktasına getirmeye çalışmışlar ve hadisi gerçek bulmamışlar. Cin olayı, Hz. Muhammed Taif seferinde geceleyin namaz kılarken sözde yedi ya da dokuz kişilik bir cin grubu Allah'ın emriyle gelip onu dinlemiş ve memleketlerine dönünce insanlara, bu Hz. Muhammed hak peygamberdir tebligatında bulunmuşlar. Bu, *Kur'an*'da hem cin suresinde, hem de Ahkaf suresinde anlatılmaktadır.

Ahkaf'tan numune olarak bir ayet verelim: "Bir zamanlar, cinlerden bir topluluğu *Kur'an* dinlemek üzere sana yöneltmiştik. Geldiklerinde -birbirlerine- 'Susun/dinleyin' dediler. Senin okuman bitince de uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler" deniliyor. (38)

Kimileri, hayır, Abdullah o gece Hz. Muhammed'le berabermiş; ancak anlatılanlar doğru değil yorumunda bulunmuşlardır. Evet; bu hadiste adı geçen kişilere ilişkin güvensizlik konusunu biraz açmak istiyorum ki senaryo iyi anlaşılsın.

Mezhep lideri Ahmet b. Hanbel, Hz. Muhammed'in nebizle abdest aldığına ilişkin İbni Mesut'a dayanan raviler zincirinde İbni Lehia'dan hadis aktarmış ve hiçbir itirazda da bulunmamıştır. Üstelik kendi kaynağında bununla ilgili iki farklı ravi listesiyle iki hadis aktarmıştır. Kendisi hem mezhep lideri, hem de eski âlimlerden (h.241.ö). Ancak ondan sonra gelen bazı yazarlar -örneğin Darekutni (h.385.ö)- efendim bilmem falancaların sicilleri bozuktur diyerek hadis hakkında şüphe oluşturmaya çalışmışlardır.

Değişik ravi listesiyle kaynaklara konu olan bu hadis hakkında basit bir örnek verelim.

Bazı listelerde İbni Lehia'ya itiraz edilmiş, bazılarında Ali b. Zeyd, bazılarında Hüseyin b. Abdullah, kimisinde Hasan b. Kuteybe, farklı bir listeden Muhammed b. İsa, bir başka listeden İbni Gaylan, ayrı bir ravi listesinden Ebu Zeyd hakkında güvensizdir demişlerdir. Hesaplarına gelmeyen bir hadisi inkâr etmek için bu kadar insana rastgele olumsuz yaklaşabiliyorlar. Görüldüğü gibi her listeden ille de birini kıstırmışlar. Sanki onları iyi tanıyorlar, göbeklerini kesmişler. Yukarıda isimlerini verdiğim hadis âlimleri kaynaklarında nebizle abdest alma bölümünü bile açmışlardır. Demek ki Hz. Muhammed bununla abdest almış ki bunlar bu adla bağımsız bölüm açmışlar; yoksa niye ayranla, üzüm şırasıyla abdest alınır gibi başka bir bölüm değil de nebiz adında bir başlık açmış olsunlar. Başlık böyle; ama hadis zayıftır demeye getiriyorlar. Bu çağdaş dünyada, var olan imkânlara rağmen bir savcı bile bir insan hakkında doğru dürüst bir sicil tutamıyor; ama İslam âlimleri yıllar önce yaşamış, kim olduklarını bilmedikleri insanlar hakkında iyi veya kötü demekle sicillerini belirleyebiliyorlar! Sıkıştıkları zaman ille de bir bahane bulmaya çalışırlar, bunu hep yaparlar. Bu inandırıcı bir yöntem değildir. (39)

Aynı Abdullah b. Mesut'a ait şöyle bir hadis de var: Kendisinden soruyorlar, cin gecesi Hz. Muhammed'in yanında kimse var mıydı? O, hayır, yalnız Hz. Muhammed o gece belli bir süre bizden kayboldu yanıtını veriyor. (40)

Kimi rivayetlerde de Hz. Muhammed su istedi ben de (İbni Mesut) nebiz verdim, kendisi onunla abdest aldı diye geçiyor. Yani bazı rivayetlerde cin-min falan geçmiyor. Bir de o gece onunla beraberdim demek, olayın başından beri onunla birlikte olmasını gerektirmiyor. Olabilir ki Hz. Muhammed böyle bir cin olayını tasarladıktan belli bir süre onlardan uzaklaşmış ve daha sonra gelip başından geçenleri anlatmış ve Abdullah da o gece olayı Hz. Muhammed'den duyanlardan biri olarak hazırmış. Bu gibi çelişik durumlarda İslami kesim arasında çok garip şeyler oluyor. Mesela İbni Hazm gibi bir İslam düşünürü benzer durumlarda genelde çözümü ravileri zan altında bırakarak onların yalancı, benzer hadisleri uydurdukları yöntemini öne sürerek, Hz. Muhammed'in nebiz içtiğine dair var olan tüm hadisleri sağlam olarak kabul etmemeye çalışmıştır. İbni Kuteybe ise, çoğu sarhoş eden bir maddenin azı da haramdır hadisini sağlam hadis olarak kabul ediyor; ancak Hz. Muhammed veda haccında sert nebiz içtiği için bu hadis mensuh olmuştur (yürürlükten kaldırılmıştır) diyor. İslam âlimleri arasında bu gibi zıt görüşler çok. (41)

Sözün özü, bu başlık altında anlatılanlardan şu ortaya çıkıyor ki, Hz. Muhammed hem nebiz içmiş, hem onunla abdest almış, hatta Kâbe'yi tavaf ederken ve son haccında Mekke'ye dönerken yolda bile içmiştir. Ayrıca içtiği nebiz taze, bazen iki günde, bazen de üç günde kullandığı; ondan sonra kalan kısmını ya döktüğü, ya da hizmetlilerine verdiği konusunda İslami kaynaklardan bilgiler sunuldu. Şimdilik bu tespitimiz burada dursun. Az sonra nebiz bölümünde Hz. Muhammed'in içtiğinin ne olduğunu yine İslami kaynaklara dayanarak anlatmaya çalışacağım.

DİPNOTLAR

21) a) Suyuti, Dürrü-l Mensur adlı tefsiri, Maide suresi 90-93. ayetler açıklamasında, cilt 5/470.
b) İbni Kesir kendi tefsirinde Maide 90-93 ayetleri açıklamasında.
c) Heysemi Beğiyyet-ü Raid, Büyu', no: 6402, cilt 4/157. Burada dipnotta İmam Ahmet b. Hanbel'in de bunu işlediğini belirtiyor..
d) Zerkani, Şerh-ü Zerkani ala-l Muvatta, Eşribe bölümü, cilt 4/29. Burada İmam Ahmet ve Ebu Ya'li'den alıntı yaptığını ifade ediyor.
e) İbni Hacer Askalani bunu Buhari'nin şerh-i Fethü-l Bari, tefsir bölümü Maide suresi 93. ayettte ele almış.
f) Taberani, Mucem-i Kebir cilt 2/57, no: 1275'te işlemiş.
g) Hindi Kenzü-l Ummal, Büyu kısmı, no: 9986'da ele almıştır.
h) İbni Abdilber, İstizkar, cilt 24/318, no: 36541
g) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müsned-ü Şamiyyin, Abdurrahman b. Ganem kısmında, no: 18158
22) a) Muhammed Rıza, Tefsirü-l Menar, Maide suresi 90. ayet.
b) Zerkani Şerh-ü Zerkani ala-l Muvatta, Eşribe bölümü, bab-ü camii tahrimi-l hamr, cilt 4/29'da İbni Abbas'tan rivayetle adamın biri şeklinde geçer.
c) Yine Zeylai, adamın biri her yıl getiriyordu şeklinde aktarıyor ve ravinin de İbni Abbas olduğunu belirtiyor. Nesab-ü Raye, Bey' kısmında, içki ve domuzun alış-verişi başlığı altında, c. 4/54, no: 6442. Ancak Zeylai 'her yıl getiriyordu' demiyor. Öyle anlaşılıyor ki onun anlattığı farklı bir olaydır. Çünkü Temimüddari olayını ayrıca işliyor.
23) a) Arif Tekin, Kur'an'da Kadın ve Hz. Muhammed'in Hanımları, s. 132. Burada birçok kaynak eklemişim.
b) İmam Ahmet b. Hanbel, Müsned, İbn-i Abbas hadisleri bölümünde, no: 2851, cilt 1/259.
c) Heysemi, Mecme-ü Zevaid, cilt 9/354, no: 15264.
24) a) Suyuti, Dürrü-l Mensur adlı tefsiri, Maide suresi 90-93. ayetler açıklamasında, cilt 5/470.
b) İbni Kesir kendi tefsirinde Maide 90-93 ayetlerin açıklamasında.
c) Heysemi Beğiyyet-ü Raid, Büyu', no: 6402, cilt 4/157. Burada dipnotta İmam Ahmet b. Hanbel'in de bunu işlediğini belirtiyor..
d) Zerkani ala-l Muvatta, Eşribe bölümü, cilt 4/29. Burada İmam Ahmet ve Ebu Ya'li'den alıntı yaptığını ifade ediyor.
e) İbni Hacer Askalani bunu Buhari'nin şerh-i Fethü-l Bari, tefsir bölümü Maide suresi 93. ayettte ele almış.
f) Taberani, Mucem-i Kebir cilt 2/57, no: 1275'te işlemiş.
g) Hindi Kenzü-l Ummal, Büyu kısmı, no: 9986'da ele almıştır.
h) İbni Abdilber, İstizkar, cilt 24/318, no: 36541.
g) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müsned-ü Şamiyyin, Abdurrahman b. Ganem kısmında, no: 18158
i) Zeylai, Nasb-ü Raye, c. 4/54, no: 6445.
25) a) İbni Kesir, Tefsir, Maide 90-93, c. 3/181.

b) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müsned-ü Şamiyyin, Abdurrahman b. Ganem kısmında, no: 18158.
26) a) Buhari, Tarih'i Kebir, Keysan b. Abdullah md. No: 1001.
b) Taberani, 1) Mucem-i Evsat, c. 3/273, no: 3125 ve 2) Mucem'i Kebir, 19/ 195, Keysan bölümü no: 439.
c) İbni Kesir kendi tefsirinde Maide 90-93. ayetler açıklamasında c. 3/182.
d) İbnil Esir, Üsdü-l Gabe, no: 4514, c. 4/ 477, Keysan b. Abd başlığı altında.
e) Heysemi, a) Beğiyyet'ü Raid, c. 4/157, no: 6401. b) Gayetü-l Maksad fi Zevaidi-l müsned 2/151, no: 1911.
f) Zeylai, Nasb-ü Raye, Büyu', c. 4/54, hadis no: 6445.
g) İbni Asakir, Tarih-ü Medinet-i Dımaşk, c. 50/276-78, no: 5839. Keysan b. Muhammed kısmında dört rivayet veriyor. Yine aynı eser Nafi b. Keysan bölümü, cilt 61/413, no: 7826'da iki rivayet sunuyor.
h) Suyuti, el-İsabe, Keysan b. Muhammed bölümünde, c. 9/319, no: 7505.
ı) İbni Ebi Asım, 'el-ahad ve'l Mesani' c. 5/98, no: 2641, isim numarası 877, Keysan Ebu Nafii kısmında.
i) Ebu Naim Asbahani, Marifet-ü Sahabe, Keysan valid-ü Nafii, kısmı, isim no: 2537, hadis no: 5876, c. 5/2401. Hindi, Kenzü-l Ummal no: 9986, Revyani 'Müsned', c. 1/451, no: 681.
j) İbni Beşkeval, el-Gavamid'ü ve'l Mübhemat, c. 1/105, no: 45.
k) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müsnedü-l Kufiyyin, Keysan hadisleri kısmında, no: 19168.
27) a) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Taharat 1/49, no: 264.
b) Ebu Davud, Taharet, bab 42, no:84.
c) Tirmizi, Taharet, 1/32, no: 88.
d) İbni Mace, Taharet, bab 37, no: 384.
e) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müsned-i Müksirin Abdullah b. Mesut hadisleri kısmında c,2/532, no: 3855.
f) İbni Hazm, Muhalla, Eşribe,7/483.
28) 1) Buhari, a) Nikah bab 71, no: 5176 ve bab 77, no: 5182. bab 78, no: 5183. b) Eşribe, bab 7, no: 5591, bab 9, no: 5597.
c) Eyman, bab 21, no: 6685. Müslim, Eşribe, no: 2006.
29) Müslim, Hac no: 1316.
30) a) Müslim, Eşribe, no: 2011,
b) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe bölümü, no: 24322, cilt 8/102.
c) Ebu Davud, Eşribe bölüm, bab 21, no: 3734.
31) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, no: 24344, cilt 8/107.
32) Hindi, Kenzü-l Ummal, Hudut kısmı, no: 13855.
33) a) Zeylai, Nasb-ü Raye, Taharet, 1/137.
b) Tehavi, Şerh-ü Meani-l Asar, 4/219, no: 6468.
c) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe, no: 24323,8/102.
34) a) Beyhakı, Sünen, Eşribe bölümü, 8/527, no: 17436-42.
b) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, 8/102, no: 24324.
c) Darekutni, Sünen, 3/517, no: 4609-4610, 4613.
35) a) Fahrettin Er-Razi, Tefsiri-i Kebir, Bakara suresi 219. ayet açıklaması.
b) Beyhakı, Sünen-i Kübra, hadis no: 17424, 8/522.
c) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, 8/102, no: 24322.
36) a) Beyhakı, Sünen-l Kübra, 8/526, no: 17433. Burada dipnotta bunu Ebu Davud ve Darekutni'de geçtiği yazılı.
b) A. Rezzak, Musannaf, Eşribe bölümü, no: 16926-27.
37) Müslim, Eşribe, no:2004-2005 ve 2008.
38) Ahkaf suresi, 29. ayet.
39) a) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müksirun bölümü, Abdullah b. Mesut hadisleri, no: 3781 ve 4353.
b) Darekutni, Sünen, abdest bölümü, 25. bab cilt 1/199, no: 230-248 arası. Burada çok hadisler var.
c) Ebu Davud, Taharet, bab 42, no: 84.
d) İbni Mace, Taharet, bab 38, no: 384.
e) Tirmizi, Taharet, bab 65, no: 88.
40) Ahmet b. Hanbel, Müsned, Müksirun, Abdullah b. Mesut hadisleri, no: 4149.
41) İbni Kuteybe, Eşribe, s. 64.

NEBİZ HAKKINDA BİLGİ

Nebiz, normalde bugünkü halk tabiriyle bilinen şarap demektir. Ancak en başta Hz. Muhammed ve yakın mesai arkadaşları bunu kullandıkları için İslam uleması buna karşı kurtuluşu bazı farklı tanımlarda bulmuşlardır. Burada önemli gördüğüm tüm bilgileri aktaracağım. Bakalım nebiz içki-şarap mı yoksa başka bir şey mi göreceğiz.

Bir kere Hz. Muhammed döneminde günümüzdeki gibi böyle modern bir içki-şarap türü yoktu. İnsanlar hurma, üzüm, kuru üzüm, pirinç, arpa, bal gibi maddelerden şarap-içki imal edip içerlerdi. Hz. Muhammed'in açıklamalarında şu gıdadan şu şekilde içki-şarap sağlanır diye herhangi bir bilgi yok. Mesela İbni Abbas, insan bir maddeden dokuz bardak içtiğinde sarhoş olmazsa helaldir, şayet onun-

cuda sarhoş olursa o zaman haram başlar tanımını yapmıştır. Burada bir kısa anımı eklemek isterim. Bir gün Arap ülkelerinden biriyle konuşurken (kendisi tahsil görmüş diş doktoruydu), ondan sordum: Sizde veya herhangi bir Arap ülkesinde biri "nebiz" dediği zaman ne anlaşılır? O, nebiz demek içki/alkol demektir dedi. Tabii ki bunu niçin sorduğumu bilmiyordu. O sırada yanımda kitap yoktu ki Hz. Muhammed'in nebiz içtiğini ona göstereyim. Ben hemen internet açıp ilgili kaynaklardan birini açtım ve bak sağlam İslami kaynaklarda Hz. Muhammed'in nebiz içtiği anlatılıyor; buna ne dersin, dedim. O zaman bunun üzerinde düşünmek lazım dedi ve olabilir ki o vakit onların örf-âdetlerinde nebiz normal bir meşrubatın adıymış şeklinde hemen yorum yapmaya başladı. Bunu anlatmakla, nebizin ne olduğunu bir Araptan öğreniyorum demek istemiyorum ve benim bu konularda onlara ihtiyacım da yok. Bununla, İslami kesimin darda kaldı mı ne gibi çarelere başvurduğunu belirtmek isterim.

Nebiz kelimesi orijinal anlamından uzaklaştırılınca doğal olarak yazarlar arasında anlam birliği oluşmamış, tanımı konusunda her kafadan bir ses çıkmıştır. (42)

İslam literatüründe nebizin tanımı

Önce Arapçada nebiz ne anlama gelir bundan başlayalım.

Nebiz, Mucem-i Vesit, Müncid'ü Tullab, Lisanü'l Arap, Mucem'ü Lügati-l Arabiye, Mucemü-l Gani ve birçok Arap sözlüğünde, "üzüm, hurma ve başka maddelerden yapılan sarhoş edici içecek" olarak tanımlanmıştır. (43)

Çok eskilerde A'rabinin/bedevinin birinden "Nebiz içer misin?" diye sormuşlar. O, "Aklımı yiyeni ben nasıl içeyim?" yanıtını vermiştir. Burada o zamanlardaki bir köylü Arabın sözünü kanıt olarak göstermiyorum. Maksadım, o dönemlerde ve şimdi de halk nezdinde nebizin şarap olduğunu belirtmek isterim. Kaldı ki eskilerden kalma çoğu şiirlerde hamr yerine nebiz işlenmiş ve zararları anlatılmıştır. Bir bakıma hamr ile nebiz eşanlamlı iki kelimedir demek daha uygun olur. (44)

Burada sözlük anlamına takılıp da bir sonuç çıkarmak elbette ki doğru değildir. Ancak sözlük anlamı da bir o kadar önemlidir. Kaldı ki kaynaklarda ciddi kanıtlar vardır ki, nebiz o zamanki içki ve şarabın ta kendisidir. Ama Hz. Muhammed içtiği için İslami yazarlar mecbur kalıp nebizin başka şeyler olduğunu öne sürmüşlerdir. Kanıtlar öylesine güçlü ki ne

kadar zoraki savunmalar yapılırsa yapılsın gerçek gizlenemez.

Nebiz hakkında yapılan açıklamalardan bazıları şöyledir:

Fahrettin er-Razi: Nebiz, hurma, üzüm veya kuru üzümün üçte ikisi kayboluncaya (uçuncaya) kadar kaynatılıp sonra da ekşimesi için bırakılması haline denir şeklinde tanımlamıştır. (45)

İbni Kuteybe: Nebizin ne olduğu konusunda ihtilaflar çoktur diye başladıktan sonra birkaç farklı tanım getirmiş ve bir yerinde de, bazı fasıklar hamr (içki-şarap) haram değildir iddiasında bulunmuşlar. Bunların görüşü, tanrı ancak tavsiyede bulunmuş; değil ki yasaklamıştır şeklindedir dedikten sonra, hamr (şarap), yalnız üzüm şırasından yapılır ve o da ateş dokunmamak kaydıyla demiş; diğer maddelerden sağlanan ise, *Kur'an*'da adı geçen hamr sayılmaz, bu, ancak sarhoş bırakırsa haramdır demiş. (46)

İbni Kuteybe içeceklerle ilgili yazdığı özel kitabında nebizi şu şekilde tanımlamıştır: Kuru üzüm ile hurma suyundan yapılır ve ateşten uzak bir şekilde bir kaba bırakılır. Çok sertleşirse şarap olur, hafif ise nebizdir şeklinde tanımlamıştır. Dikkat edilirse Fahrettin Razi ile İbni Kuteybe'nin tanımları birbirlerine zıt: Biri ateşte kaynatılır diyor, diğeri ateşsiz diyor.

İbni Kuteybe nebiz aleyhinde şairlerden örnekler vermekle birlikte meşhur sahabe İbni Mesut'un nebiz içtiğini ve nebiz, ister kuru üzümden, ister hurmadan yapılsın, çok içilirse sarhoş edici bir madde olduğunu da belirtmiştir. (47)

İbni Abdirabbih: Nebiz, kabak ve ziftli kapta hazırlanıp sertleşen ve fazla içilince sarhoş eden maddeye denir. Sertleşmediği sürece zaten nebiz sayılmaz diyor. Ona göre nebiz sarhoşluk niteliğini taşıyan bir maddedir; aksi takdirde o maddeye nebiz denmez. Burada bir benzetme de yapıyor; nasıl üzüm şırası şaraba dönüşmediği sürece ona şarap denilmiyorsa, nebiz de sarhoşluk vasfını almıyorsa bir kere ona nebiz denmez diyor. Bu benzetmeden sonra eski şairlerden de örnekler vererek, "Nebiz öyle bir şeydir ki, bir sinek bile onun bulunduğu kabın yanından geçse kokusundan bayılıp yere yığılır, ölür" diyor. İbni Abdirabbih, hamr ile nebiz hakkında tartışmalar var dedikten sonra, "Benim yanımda her ikisi aynıdır, haramdır" diyor. Fesevi, Talha haramdır diyordu ve içmiyordu; ancak Zübeyir helaldir deyip içiyordu (bilindiği gibi Talha ile Zübeyir Hz. Muhammed tarafından cennetle müjdelenen on seçme sahabeden ikisi). Üstelik bunlar arasında herhangi bir kırgınlık da olmuyordu, samimi iki arkadaş gibi yaşıyorlardı diyor. (48)

Tahavi'nin yorumları daha farklı: Hamrın üzüm ve hurmadan yapıldığına ilişkin var olan hadisi yorumlarken, aslında hamr yalnız üzümden yapılır, hurmadan yapılan ise nebizdir; ancak sarhoş ederse ona da hurmadan yapılan hamr adı verilir diyor ve birkaç yorum getiriyor. (49)

Kurtubi kendi tefsirinde daha farklı bir şey anlatıyor. Nebiz de dahil sarhoş eden her madde haramdır diyor ve devam ediyor: Ancak bakıyoruz İbrahim Nehai gibi bazı âlimler hem helaldir demiş, hem de içmişler. Bunu iki şekilde yorumlamak mümkündür. Ya nebiz helaldir deyip içenler dinde bir fetva/kanıt bulmuşlar, ya da kul günahsız olmaz misali, bunlar da içip tövbe etmişlerdir diyor. Kısacası, Kurtubi her sarhoş eden haramdır fikrini benimsiyor ve nebizi de bunlardan sayıyor. Unutmayalım ki bundan önceki bölümde birçok örnekle ispatlandı ki Hz. Muhammed nebiz içiyordu. Peki, bu açıklamalara göre ne diyeceğiz!(50)

İbni Abdilber'in bazı değerlendirmeleri var. Kendisi mezheplerin görüşlerini ekliyor. Ondan birkaç örnek vermek isterim. İmam Malik'in, bir insan sarhoş olsun olmasın; sarhoş eden bir madde içerse içki içmiş sayılır ve ona had cezası uygulanır dediğini belirtiyor ve bunu İmam Evzai'nin de söylediğini ekliyor. İmam Şafii ise, sarhoş eden bir maddeden ister az olsun, ister çok fark etmez; kullanan kişiye had cezası uygulanır dediğini yazıyor. İmam Süfyani Sevri'nin farklı bir görüşe sahip olduğunu, ona göre hamr (içki-şarap) ancak hurma ve üzümden yapılır; bunun dışındaki maddelerden yapılanı hamr sayılmaz diyor ve kanıtını da Nahl suresi 67. ayetine uygun olan (ki burada yalnız üzüm ve hurma isimleri geçiyor) "İçki ancak üzüm ve hurmadan temin edilir" hadisinden gösteriyor. Ayrıca Sevri'den, "Su içer gibi nebiz içebilirsin" cümlesini de ekliyor. İbni Abdilber bu konuda detaylı bilgiler sunuyor. (51)

Şeyh-ül İslam İbni Teymiyye, Medine âlimleri (tabii ki o zamanın âlimlerini kastediyor), sarhoş eden her madde haramdır fikrini savunuyorlardı; Kûfe âlimleri ise yalnız üzümden imal edilen içki-şarap haramdır; bunun dışında her madde helaldir; ancak sarhoşluk verdiği an haram sayılır demişlerdir diyor. Bir de Kûfe âlimleri, ancak yırtıcı kuşlar (kartal gibi) haramdır; Medine âlimleri ise uçan tüm kuşlar (kartal vs. dahil) helaldir demişlerdir diye

aktarıyor. Görüldüğü gibi nebizle ilgili yapılan tanımlarda her kafadan bir ses çıkıyor. (52)

Mezhep lideri İmam Ahmet b. Hambel'den soruyorlar, nebiz hakkında bildiğin bir hadis var mı? Kendisi yemin içerek yanıt veriyor ve benim bildiğim tüm hadisler nebizin haram olduğunu gösteriyor diyor. (53)

İbni Hazm'ın açıklamaları daha farklı. Bölümün başında şöyle bir giriş yapıyor: Her ne madde olursa olsun, şayet çok içildiği zaman tek bir kişiyi sarhoş bırakırsa, artık tek bir damlası bile hamr (içki-şarap) sayılır ve bu, aynı zamanda çoğunluğun görüşüdür diyor. Burada içki ve nebiz konusunda birçok farklı görüşlere yer veriyor. İbni Abbas'tan şu rivayeti aktarıyor: Taze hurmadan yapılan nebiz de içki-şarap gibi haramdır diyor ve sonuçta, içkinin azı da çoğu da haramdır; ancak diğer içecekler insanı sarhoş bıraktığı an haram sayılır şeklinde görüş belirtiyor. (54)

Aslında Hz. Muhammed döneminde nebizle hamrın eşanlamlı iki kelime olduğu bazı hadislerden de anlaşılıyor. Mesela, Ebu Bürde bu konuda açık bir hadis aktarıyor. Bit'ı, baldan yapılan nebiz; Mizr de arpadan yapılan nebizdir diyor. Ancak Hz. Muhammed bu ikisi hakkında sorulan soruya karşı, bir rivayete göre haramdır yanıtını vermiştir. Dikkat edilirse, burada geçen her iki içecek için nebiz terimi kullanılıyor, bunlar Buhari'de geçiyor ve Hz. Muhammed de bunlar için haramdır ifadesini kullanıyor. (55)

Bilgi olsun, konuyu ne kadar muğlak bir hale getirdikleri bilinsin diye değişik kesimlerden farklı tanımlar sundum. Yoksa benim için mezhepler, yorumlar bağlayıcı değildir. Ben, İslam'ın anayasaları durumundaki *Kur'an* ve sağlam kabul edilmiş hadislere bakıyorum, konuyu bu açıdan değerlendiriyorum.

İnsan nebizle ilgili yapılan tanımlara bakınca hayretler içinde kalıyor ve anlıyor ki tüm bu farklı açıklamalar Hz. Muhammed ve önemli sahabeler içtikleri için durum bu kadar karmaşık hale gelmiş.

Sıffın harbinde adamın biri Hz. Ali'nin nebizinden içip sarhoş olunca, Hz. Ali ona seksen kırbaç had cezası veriyor. Burada adamın içtiğinin nebiz olduğu açık belirtiliyor; bunu özellikle vurgulamak isterim. (56)

Zaten Hz. Ali'nin, ister hamr (içki-şarap), ister sert nebiz içmiş olsun, bana getirilen herkese had cezası uygulardım diye açıklaması var. (57)

Ben kaplar üzerinde durmak istemiyorum; ancak kaynaklarda bu konuda da hadisler çok. Mesela nebiz yaparken şu şu kaplar kullanılmasın diye bilgi var. Yalnız Hz. Muhammed'in bu sözünde de sabit kalmadığını görüyoruz: Zaman içinde bakıyor ki yasakladığı kapları millet kullanmazsa başka kapları yok; bu nedenle istediğiniz kaptan için; ancak sarhoş olmamaya dikkat edin şeklinde bir düzeltme yapıyor. Kaplarla ilgili gerçekten kabarık bilgiler var kaynaklarda. Buna somut bir örnek verip asıl konuya devam edelim. Abdullah b. Mugaffel, ben Hz. Muhammed'in testiden nebiz içmeyin yasağına da, daha sonra bundan vazgeçip milleti serbest bıraktığına da şahit oldum diyor. (58)

Uzun bir hadis var; onu da özetle ekleyelim. Enes b. Malik anlatıyor: Hz. Muhammed daha önce kabir ziyaretini yasaklamıştı. Hacda kesilen kurban etlerinin üç günde tüketilmesini, bazı kapların da kullanılmaması gerektiğini söylemişti. Daha sonra bunların yan etkilerini görünce her üçünü de serbest bıraktı diyor. (59)

Kurban etinin üç günde tüketilmesi konusunda, belki uzaklardan bir akrabanız, dostunuz gelir, o yüzden üç günden sonrasına da bırakılabilir diyor. Kabir ziyareti için de, gidip ziyaret ederseniz size faydası olur, ibret alırsınız şeklinde gerekçelendiriyor. Kaplar için de millet fakir, başka imkânı olmadığından tekrar izin veriyor. (60)

Asıl konuya devam. Tarihe bakıyoruz, içmek isteyenler farklı bir değerlendirmede bulunmuşlar, istemeyenler ise daha farklı. Örneğin; Malik b. Dinar'dan (h.131.ö) "Nebiz hakkında ne dersin" diye sormuşlar. O, hurmaya bakın ona göre konuşun. Yani hurma temizdir, dolayısıyla nebiz de temiz bir yiyecekten sağlandığına göre helaldir demiştir, oysa bu mantık yanlış. (61)

İbrahim Nehai zamanında Kûfeliler nebizi çok içerdi. Bu konuda İbni Şübreme şunları söylüyor: Kûfelilerin müftüsü İbrahim Nehai olsa -ki hep için diyordu-, doktoru da Abdülmelik b. Ebcer olsa -o da hep nebizde fayda var diyordu- o zaman zaten kimse vazgeçmez diyor. (62)

Kur'an yorumcusu Şevkani nebiz hakkında şunları yazmış: İmam Ebu Hanife, Süfyani Sevri, İbni Ebi Leyla, İbni Şebreme/İkrime ve Kûfe âlimlerinden bazıları (daha önce de

aynı bilgileri başka kaynaklardan ekledim), "Üzümden yapılan içki-şarap ancak haramdır; bunlar dışında ne varsa içilebilir/helaldir; ancak sarhoşluk başlarsa o zaman haram sayılır" demişlerdir. Demek ki bunlara kalırsa en tehlikeli olanı üzümden yapılan şarap ve içkidir. Hatta şu ilginç örnek de Hatib-i Bağdadi'nin kitabında var: İbni Haşrem, Veki' adındaki kişiye, "Ebu Aliyye (h.110-193) nebiz içerken öylesine sarhoş olurdu ki, onu eşeğe bindirip evine bırakırlardı" diyor (demek istediği, nebiz o kadar sarsıcıymış). Veki' şu karşılığı veriyor: Kûfelilerden biri içerken görsen ayıplama! Ancak Basralılar içerse ayıplamaya hakkın var diyor. Adam soruyor, bu da ne demek? Veki' yanıt veriyor: Bu konuda İslam'da kesinlik yoktur. Basralıya göre haramdır, Kûfeliye göre ise helaldir ve ikisi de Müslümandır. O yüzden haram olduğuna inanan Basralılar içerse eleştir diyorum. Çünkü onların itikadında haramdır. Kûfeliler de din içinde kalarak içiyorlar, onların da helal olması yönünde argümanları vardır diyor. Aslında bu örnek olayı tam da şekillendiriyor: Ayet ve hadislerde bir netlik olmadığı için her gelen hesabına göre bir yorum yapmıştır. (63)

Hadisler var ki halife Ömer, nebiz içip sarhoş olanlara seksen kırbaç had uygulamış. Yani şu kesindir ki, o günlerde fazla içilen nebiz insanı sarhoş ederdi, içinde alkol vardı. Ayrıca Hz. Muhammed'in, nebiz içip sarhoş olanlara ceza uyguladığına ilişkin somut örnekler de var. (64) Nüayman adında biri içip sarhoş olunca Hz. Muhammed'e getiriyorlar, kendisi ona had (ceza) uyguluyor. İşte Buhari'de kaç yerde anlatılan bu olay kısmında, sarhoş olduğu için ceza uygulandı veya içmişti o yüzden had cezası verildi deniliyor. Yani hamr mı içmişti, yoksa nebiz mi; bu konuda açıklık yok. Demek ki o zaman önemli olan sarhoş olmaktı. Sanki bugünkü gibi modern içki-rakı, şarap mı vardı o zamanlar.

Hz. Muhammed'in şöyle bir açıklaması da var ve en başta Buhari'de bir-iki yerde geçiyor ki, helal bellidir, haram da bellidir. Ancak ikisi arasında şüpheli şeyler vardır. Siz bu şüpheler etrafında dolaşmayın, bunlardan uzak durun diyor. (65) Durum bu ise, peki kendisi neden bu şüpheli maddelerden (nebizden) uzak durmamış, niye kendisi içiyordu!

Şimdi nasıl İspanya şarabı, Fransa, İtalya şarabı diye söyleniyorsa, ilkel olmakla beraber o zaman da her memleketin şarabı hem ayrı ayrı isimler alırdı, hem de imal edildikleri maddeleri farklıydı. Mesela Medineliler yaş ve kuru hurmadan, İranlılar üzümden, Yemenliler bal ve arpadan, Habeşliler pirinçten imal ederlerdi. Daha bitmedi; İslami yazarların nebizi sanki normal bir içecekmiş gibi göstermeleri ve Hz. Muhammed'in sarhoş edici madde kullanmadığına ilişkin gösterdikleri zoraki çaba yeterli mi acaba; eminim ki sunacağım bilgiler bizi bu konuda bir sonuca doğru götürür.

Hadislerde Enes b. Malik'in, ben bu bardaktan Hz. Muhammed'e bal şerbeti, süt, su, nebiz gibi birçok içecek içirirdim anlamında açıklaması var. Bunu daha önce ekledim. Ancak bakıyorum Buhari burada da bir şeyler kesmiş, hadisi tam vermemiş. Buhari, Enes'ten aktararak, ben bu bardaktan Hz. Muhammed'e şundan ve bundan çok içirdim şeklinde işaret zamirleriyle geçiştirmiştir. İşte bu kadar bilgiler varken, artık Buhari gibilerin benzer sansürleri fayda vermiyor. (66)

Ebu Sait-el Hudri, adamın biri testi içinde nebiz içmişti, Hz. Muhammed'e getirildi. Adam, ben hurma ve kuru üzümden imal edip kabak içine doldurduğum nebiz içtim, hamr/şarap falan içmedim dediği halde, Hz. Muhammed onu elle tekmeledi, terlikle dövdü, yani ona had cezası verdi. Hz. Muhammed'in bu uygulamasını gördüğüm için o günden bu yana artık hayatımda nebiz içmem diyor. (67)

Buna yakın bir olayı başka bir sahabeden aktaralım. Anlatan İbni Ömer'dir. Sarhoş birini Hz. Muhammed'e getirdiler. Adam, ey peygamber ben içki içmedim; ancak kuru üzüm ve hurma suyu karışımından içtim dedi. Hz. Muhammed buna had cezası verdi ve bunların suyunu karıştırıp içmeyin dedi şeklinde bilgi veriyor. (68)

İbni Ömer farklı bir açıklamasında içilenin ne olduğunu net olarak belirterek şunu söylüyor: Nebiz içen birini Hz. Muhammed'e getirdiler; adam bundan sarhoş olmuştu. Hz. Muhammed ona had cezasını verdi diyor. (69)

İbni Ömer'den soruyorlar, "Biz sabahleyin hurma ve üzümden nebiz yapıp akşam içeriz, akşam yapıp sabah içeriz ne dersin?" İbni Ömer, bu içkidir, sakın bundan uzak durun diyor ve bunu iki-üç sefer tekrarlıyor. Hatırlanacağı üzere Hz. Muhammed ise, kendisine hazırlanan nebizi üç güne kadar kullanırdı, ondan sonra kalsaydı ya dökerdi, ya da hizmetlilerine verirdi. (70)

Adamın biri Abdullah b. Ömer'den soruyor: Biz akşam nebiz yapar, sabah içeriz ne dersin? İbni Ömer, çoğu sarhoş edenin azı da haramdır karşılığını veriyor ve kabul etmiyor. (71)

Talha (cennet müjdesini alan on kişiden biri) Kûfe'de halka, sakın nebiz içmeyin diyordu. Talha'dan soruyorlar, millete nebiz içirmez misin? O, ben evimde bir Müslümanın sarhoş olmasını istemiyorum, karşılığını veriyor. Demek ki nebiz sarhoş eden bir madde. (72)

Meşhur sahabe Übey b. Ka'b'den soruyorlar: Nebiz içersek ne dersin? (helal olup olmadığını öğrenmek istiyorlar) Übey, su için, süt için, bal kullanın karşılığını veriyor. Nebizle ilgili soru tekrarlanınca Übey, "Benden içki fetvasını mı almak istiyor-

sunuz?" diyor ve bunu iki kez tekrarlıyor. (73)

İbni Abbas, taze hurmadan yapılan nebiz haramdır diyor. (74)

İbni Ebi Şeybe Amir'den aktararak, düğünlerde sarhoş olmamak kaydıyla nebiz içebilirsiniz diye bir bilgi aktarıyor ve Bedir harbine katılan sahabelerin düğünlerde nebiz içtikleri bilgisini veriyor. (75)

Daha önce de ifade edildi ki, içmek isteyen ve İslami kaynaklarda içtikleri söylenen ashap hep lehte hadisler aktarmış; içmeyip yasaklanmasını isteyenler ise aleyhte hadisler işlemişlerdir... Mesela İbni Mesut, "Hz. Muhammed tarafından yasaklandığı zaman hepimiz hazırdık; ancak yasak kalktığı vakit ben vardım, siz yoktunuz" şeklinde hadis aktarıyor. Niye böyle? Çünkü İbni Mesut nebiz içiyordu. Çoğu hadisler bunun gibi benzer ihtiyaçlardan oluşmuştur. Mesela Hz. Muhammed'in, "Kim her sabah yedi hurma yese, o kimseye o gün ne zehir zarar verir, ne de sihir" hadisi Buhari'de birkaç yerde ve Müslim'de geçiyor. (76)

Hadisi aktaran, Sad b. Ebi Vakkas'ın oğlu Amr. Bu adam hicri 104. yılında vefat etmiş. Yani Hz. Muhammed'i görmemiş; ancak onun arkadaşlarını görmüş (buna tabiin denir). Kim bilir bu anlatan kişinin (Amr'ın) kaç tane hurma bahçesi varmış, hurmalar satılsın diye adamın böyle uydurma bir hadise ihtiyacı olabilmiş ve bunu uydurmuş olabilir. Kim bilir belki de Hz. Muhammed bunu söylemiş. Kısacası, olayların sebep-sonuç ilişkileri hem ayetlerin oluşması konusunda, hem de hadislerin ortaya çıkması konusunda önemli bir faktördür. Bunlar bilinmeden ortalıkta dolaşan bir metnin gerçek anlamı anlaşılamaz. (77)

Benzer bir örneği Ebu Hüreyre'den verelim. Bir hadise göre Hz. Muhammed bazı durumlarda insan köpek besleyebilir demiş ve şunlar şunlardır diye sıralamış. Ebu Hüreyre, Hz. Muhammed'in "Bir ziraatçı da köpek besleyebilir" ifadesini de ekler. Diğer sahabeler bunu duyunca, "Tabii ki Ebu Hüreyre ziraatçıdır, onun için böyle bir hadis lazımdır" diyerek onunla alay ederler. (78)

Tıpkı nebiz/şarapla ilgili hadislerde olduğu gibi, içmek isteyen hep lehte kılıfını uydurmuş, istemeyen de aleyhte hadisler uydurmuştur. Elbette ki böyle demekle Hz. Muhammed konu hakkında iyi değerlendirmelerde bulunmuştur da ondan sonra durum değişmiştir demek istemiyorum. Kendisi de işin içinden çıkamamış ve alkol, narkotik gibi konularda makul bir çözüm yolunu gösterememiştir; hatta içki-şarap nedir, nelerden temin edilirse sarhoş edici madde sayılır; bunu bilememiştir. Ancak insanlar sarhoş olunca ona getirilmiş ve kendisi ceza vermiştir. Diyelim ki dilsiz-sağır biri normal bir yemek veya içecek kullanıp midesine dokunup baygınlık geçirmiş olsaydı, sarhoş oldu diye Hz. Muhammed ona da had cezası verecekti; bu kesin. Çünkü o zaman tek kriter ve kanıt sarhoşluktu.

Nebizle ilgili Hz. Ayşe'den rivayet edilen ve en başta Buhari'de geçen şöyle bir hadis var: Hz. Muhammed'den, baldan yapılan, Yemenlilerin imal ettikleri ve adı "Bit'ı" olan nebizin helal olup olmadığı soruldu. O, sarhoş eden her şey haramdır yanıtını verdi diyor. Dikkat edilirse, Hz. Muhammed'den sorulan, baldan yapılan nebizdir; ancak buna karşı sarhoş eden madde haramdır yanıtını veriyor. (79)

Zehebi, Veki' b. Cerrah Kufi' (h.197.ö) hakkında bilgi verirken, çok âlim, hafızası güçlü biri diye anlatır ve kaynağında ona otuz sayfalık yer ayırır. Sürekli *Kur'an* okuduğunu, senenin bayram günleri dışında da oruç tuttuğunu belirtiyor. İmam Ahmet b. Hanbel'in kendisi için, "Onun kadar ilim sahibi ve güçlü hafızaya sahip birini görmedim" dediğini aktarıyor. Kimileri, İmam Evzai kadar önemli bir âlimdir belirlemesinde bulunmuşlardır diyerek hakkında uzun uzadıya övgüler yağdırıyor. Ancak şunu da eklemekten geri kalmıyor: Kendisi nebiz içerdi. Keşke bunu da yapmasaydı diyor. Adı geçen kişi normal bir insan! Zehebi onun için, "Keşke nebiz içmeseydi" diyor. Zehebi gibi İslam âlimleri, normal bir insan olan Veki' için keşke içmeseydi temennilerinde bulunuyorlar; ancak Hz. Muhammed içtiği halde ona çıt diyen yok. Burada bir örnek de Hz. Muhammed'in eşlerinden Sevde binti Zem'a'dan, ki aynı zamanda Buhari'de geçiyor. Sevde şöyle anlatıyor: Bir koyun/keçimiz ölmüştü, kesilmemiş murdar olmuştu. Biz onun derisini tabakladık ve yırtılana kadar hep içine nebiz bıraktık/nebiz kabı olarak kullandık diyor. Örnek bilgiler çoğaltılabilir. (80)

Burada şu söylenebilir: Hz. Muhammed içki konusunda bir taraftan hassas davranmış, içmek taraftarı olmamış; ama diğer taraftan kendisi nebiz de olsa içmiştir. Peki, bu durumda insanlar nasıl ona inanmışlar? İyi bir soru. Bir kere cahil olanlar zaten anlamazdı, Allah'ın peygamberidir, özeldir, bildiği bir şey vardır gibi düşüncelerle ikna olurdu. Bu hâlâ da geçerlidir, çoğu İslam ulemasının savunmaları zaten böyledir. Kimileri inanmadığı için hep onunla savaşırdı (Bedir, Uhud, Hendek vs.), bir kısmı da korkudan inanmak, susmak zorundaydı. İşin içinde bir de çıkar vardı (ganimet, talan, cariye vs). O yüzden bazı bireysel çıkışlar dışında kimse ses çıkaramıyordu. Günümüzdeki inananlar sanki daha mı farklı! İnanmak isteyen zaten bir şeyler uyduruyor.

Kur'an'da içki-şarap "Hamr" terimiyle geçiyor. Bu kelime Arapçada aklı perdeleyen, örten anlamına gelir. Dolayısıyla bu tanıma giren her madde haramdır şeklinde geniş bir mantık yürütülüyor. Bu tamamen uydurmadır, sahte bir yorumdur.. Çünkü bu isim öteden beri, henüz *Kur'an* ortada yokken Araplar tarafından takılmıştır; yeni icat değildir ki bundan mucizeler çıkarılsın. (81)

Asr-ı Saadet'ten pratik bazı örnekler

Daha önce İbni Ömer'den birkaç örnek verildi; farklı bir rivayet daha verelim. Bir adam hurmadan yapılan nebizden içip sarhoş olmuştu, Hz. Muhammed'e getirdiler. Kendisi adama ceza (had) verdi diyor. Hadiste açık bir şekilde nebiz içmişti cümlesi geçiyor; hamr kelimesi geçmiyor. (82)

İbni Abbas, kim haramı haram olarak kabul ediyorsa nebizi haram bilsin demiş. (83) İbni İdris, nebiz insanı sarhoş eder, gevşetir, aşağılık yapar, kötü şeyler söyletir (içen kendini kaybeder) şeklinde tanımlamış. Talha Yemani (h.112.ö) nebiz fitnedir demiş. Ubeyde b. Amr (h.70.ö), nebizde çok ihtilaflar olduğu için ben süt, bal ve su içerim; nebiz içmem demiş. (84)

Halife Ömer iki kırmızıdan sakının, bunlar et ile nebizdir demiştir. Ancak Ömer bahsinde görüleceği gibi, kendisi hiç de bunlardan uzak kalmamıştır. (85)

Ma'kıl b. Yesar'e (önemli bir sahabe) yaşlı bir bayanın durumu anlatılmış, nebizden başka bir şey yiyip içemiyor ne dersin? Ma'kıl buna izin vermemiştir. Bunu, İmam Ahmet b. Hanbel, Heysemi, İmam Taberani ve Buseyri gibileri işlemişlerdir. Zaten böyle bir örneği de Hz. Muhammed'in eşlerinden verdim. Ki hasta bir kadına tedavi için nebiz hazırlamış; ancak Hz. Muhammed bunu kabul etmemiştir. (86)

Yine adamın biri İkrime'den (sahabedir) sormuş: Ben taze hurmadan nebiz yapıp içsem ne dersin? İkrime, bu şerdir/kötülüktür yanıtını vermiştir. (87)

Halife Ömer'in oğlu Abdullah'tan ilginç bir örnek: Mevsim hac zamanı... Kays adında bir kişi kendisinden soruyor, bir insan kırk kez hac ve umre yapsa ve evine döndüğünde görse ki ailesi ona öyle bir nebiz hazırlamış ki, insan içtiğinde onu sarhoş ediyorsa buna ne dersin? İbni Ömer o kişiye, bana yaklaş diyor. Adam yaklaşınca göğsüne öyle bir yumruk vuruyor ki adam sırt üstü yere yığılıyor ve o sırada ona, sen busun işte, senden keramet çıkmaz diyor. (88)

Daha enteresanı, Mezhep lideri Süfyani Sevri (h.161.ö) öylesine sert nebiz içerdi ki, o sırada yüzü kıpkırmızı olurdu. Bazı kaynaklarda, sarhoş eden maddeyi ilk helal kılan İbrahim Nehai'dir diye bilgiler de var. Kurtubi kendi tefsirinde İmam Süfyan-i Sevri'nin bazı meslektaşlarıyla birlikte nebiz içtiğini yazıyor. (89)

Hz. Muhammed'in sözde vahiy kâtiplerinden ve aynı zamanda kayını ve Ebu Süfyan'ın oğlu Yezit o kadar içiyordu ki, millet ona sarhoş, şarapçı-ayyaş Yezit lakabını takmıştı. Korkudan kimse onu dönemin halifesine şikâyet de edemiyordu. Bir gün Yezit, Misver b. Mahreme'nin kendisi hakkında "Yezit içki içiyor" dediğini duyunca, Medine'deki memuruna, bu adama had cezası ver diye talimat veriyor, adam da gerekeni yapıyor. Yani içki içen Yezit, ceza çeken başkası! İşte bu Yezit'i Hz. Muhammed kendine vahiy kâtibi seçmişti. İbni Abdirabbih ayrıca, içki Hz. Muhammed zamanında yasaklandıktan sonra içmeye devam eden sahabilerden uzunca bir liste sunuyor. (90) Bu listede halife Ömer'in üç oğlu da var. Ebu Mihcen Sakefi zaten nerdeyse içkiden dolayı her gün yeni bir had cezası alırdı. Hatta öyle içki şarap müptelasıydı ki, ölürsem beni üzüm bağları arasında defnedin, ola ki kemiklerim o bağların kökünden içki-şarap kokusunu alır. Sakın beni bir çölde gömmeyin. Çünkü o zaman zevkten uzak kalırım diyordu. Mervan'ın oğlu A. Melik'e millet, "Cami güvercini" diyordu. Yani o kadar namaza önem veren biriydi. Halife olunca o da içmeye başlar. Hatta Sait b. Müseyyeb, sen halife olunca içmeye başladın deyince o, gülerek haklısın yanıtını verir.

Ömer yaralanıp artık ölmek üzereyken doktor gelip soruyor, hangi içeceği seviyorsun? O nebiz diyor. Bunun üzerine ona nebiz getiriyorlar. Yani Ömer son nefesinde "Benim içeceklerden favorim nebizdir" diyordu. Onun kısmında daha geniş bilgi sunacağım. (91)

Halife Ömer'in, içtiğimiz nebizden olmazsa yediğimiz deve eti içimizde nasıl eritilir sözü meşhurdur. (92)

Alkame b. Kays, bir gün İbni Mesut'la birlikte etli bir yemek yedik, yemek esnasında sert nebiz vardı, onu da içtik diyor. Zaten İbni Mesut'un içtiği öylesine sertmiş ki, insan içti mi sarhoş olurdu diye bilgiler de var. İbni Kuteybe, İbni Mesut'un nebiz düşkünü olduğu meşhurdur, zaten Kûfe âlimleri helaldir derken, en güçlü kanıtları İbni Mesut'un bu durumudur diyor. (93)

Bir örnek de Hz. Muhammed'in on yıllık hizmetlisi Enes b. Malik'ten: Bir ihtiyaç için adamın biri İsa adındaki oğlunu Enes'e gönderir. Giden adam, ben Enes'in yanında öyle bir şarap gördüm ki, insan onu içti mi sarhoş olurdu şeklinde açıklama yapıyor. (94)

Burada bir şey daha var: Kaynaklarda İmam Buhari'nin hocalarından Ebubekir b. Ebi Şeybe'nin de içtiği anlatılıyor. Hâlbuki İbni Ebi Şeybe en az kırk hadis getiriyor ki şarap-içki haramdır diye. Olayı şöyle: Yahya

bin Eksem adında biri, ben Hafs b. Gayas'a misafir oldum, bize bir içecek ikram etti. Ondan İbni Ebi Şeybe de içti; ancak ben sordum, peki insan bundan fazla içerse sarhoş olacak mı? Ev sahibi, insan bundan az da içse sarhoş olur dedi. Bunu, İmam Zehebi, Hatib-i Bağdadi ve İmam Müzi yazmışlardır. Bir taraftan kırk hadis getir içki haramdır de, diğer taraftan içmeye devam et! Demek ki toplumu zapturapt altına almak için bir nevi kanun gibi ele almışlar; bilenler bunu bir tanrı buyruğu olarak değerlendirmemişlerdir. O yüzden içmek isteyenler fırsat buldukça kullanmaktan geri kalmamışlardır. Ama görüldüğü gibi zaman zaman yakayı da ele vermişlerdir. (95)

Hz. Ali'nin, ister içki olsun ister nebiz; bunları içen birini bana getirdiklerinde ona had cezası uygularım sözünü daha önce yazdım. (96)

İbni Abbas'ın, "Kim haramdan uzak durmak istiyorsa Nebiz'den uzak dursun" açıklaması var. Farklı bir versiyonla, kim haram olan bir şeyi haram olarak kabul ediyorsa, nebizi haram olarak bilsin demiştir. (97)

Aynı İbni Abbas'a ait, az öncekiyle çelişen şöyle bir rivayeti de vardır: Bir ara Kâbe'nin yanında iken adamın biri gelip ne oluyor da bakıyorum amcaoğulların bal ve süt içiyorlar, sen "Nebiz" içiyorsun! Acaba herhangi bir mazeretin mi var; yoksa keyfi mi içiyorsun diye soruyor. İbni Abbas, herhangi bir mazeret yok, keyfi içiyoruz, çünkü Hz. Muhammed'in nebiz içtiğini gördüm. O yüzden ben de içerim diyor. Bunu bir vesileyle daha önce de anlattım, buradaki çelişki nedeni şu olabilir: İbni Abbas ilk önce nebiz içkidir diye kullanmamış; ancak Hz. Muhammed'in içtiğini görünce o da içmeye başlamış. Dolayısıyla bir sözü öncesine ait, diğeri ise sonraki dönemle ilgilidir demek en doğrusudur. Durum böyle olunca çelişki ortadan kalkmış olur. (98)

Hz. Muhammed'in hanımlarından Ümmü Seleme bir gün nebiz hazırlarken Hz. Muhammed eve geliyor ve görüyor. Bu nedir diye soruyor. Kadın, nebizdir falanca kadının sağlık sorunu varmış, ona vereceğim diyor. Hz. Muhammed ayağıyla dokunup onu döküyor, haramda şifa olamaz diyor. O zaman madem haramsa ve nebiz içip sarhoş olanlara had cezası uygulamışsa (99) kendisi niye içiyordu diye sormaya herkesin hakkı vardır. (100)

Bazı ünlülerin görüşleri

İbni Esir, hamr (içki-şarap) denilen maddeye nebiz denildiği gibi, nebize de hamr denilir diyor: Adeta eşanlamlı iki kelime gibi değerlendiriyor. Tuhfetü-l Ahvezi ve Avnu-l Mabud'da hem sözlükte, hem örfen, hem de şer'an hamr ile nebiz aynı şeylerdir şeklinde bilgi veriliyor. (101)

Adiy b. Hatem'den (Meşhur Hatem Taî'nin oğludur. Medine döneminin sonlarına doğru Müslüman olmuş, İslam literatüründe saygınlığı olan bir sahabedir) sormuşlar; neden hamr (şarap) içmiyorsun? Adiy, aklımı gidereni nasıl içeyim yanıtını vermiş. Peki, neden nebiz içmiyorsun? Adiy, Allah korusun! Ben ailemin en saygını iken neden kendimi maskara yapayım karşılığını vermiştir. Aynı fikirleri Abbas b. Mirdas da şiirlerinde işlemiştir (Abbas İslam'dan önce içkiyi-şarabı yasaklayan kişilerden ve tabii ki sahabedir aynı zamanda). (102)

Muhammed b. Ubeydullah (h.228.ö), nebizin kötülüklerini şiirlerinde işlemiştir. (103)

Ubeyde Ebu Amri-l Kûfi (h.70.ö), nebiz hakkındaki açıklamalara bakınca, sanki her şeyde sarhoşluk veren madde var düşüncesiyle ben sadece su, bal ve süt içerim açıklamasında bulunmuştur. (104)

Kûfe âlimlerinden Talhat'ü-l Yami Kûfelilere, nebiz büyük küçük demeden herkes için fitnedir şeklinde anlatmış ve yasaklamıştır. (105)

İbni İdris, Nebiz ilkin insanı sarhoş eder, sonra aklını alır, sersemleştirir şeklinde tanımlamıştır. (106)

Kadi Abdullah b. Şübrüme, nebizi fitne olarak değerlendirmiştir.

Ebu İshak'a nebiz hakkında ne dersin diye sorulunca; o, "Size nasıl yanıt vereyim! Bir gün gördüm ki adam nebiz içip sarhoş olmuş, bir deli de onun yanında kendisine yardım ediyordu" diyor. Yani nebiz içen öyle bir hal almıştı ki, deliye bile muhtaç olmuştu demek istiyor. (107)

Maliki mezhebinin ünlülerinden ve aynı zamanda İmam Malik'in kitabı üzerine şerh yazan Kadı Şehabettin Karafi, yine İmam Malik'in kitabı üzerine şerh yazan Ebu Bekir İbni-l Arabi, nebiz helaldir demem için boğazıma kılıç dayasalar bile ben yine helal diyemem. Yine haram demem için kılıçla beni tehdit etseler haramdır da diyemem. Çünkü hem ashap, hem de Hz. Muhammed içmişlerdir. Ayrıca içki ayeti indiğinde Medine'de ancak hurmadan yapılan nebiz vardı diyor. (108)

İslam'da taze nebiz içmek

Kaynaklarda Hz. Muhammed'in içtiği nebiz iki-üç günlükmüş, tazeymiş, sarhoş edecek kerteye varmamış gibi savunmalar vardı, onları daha önce özetledim. Bu tazelik konusunda bakalım ne gibi bilgiler var.

Muhammed b. Sirin anlatıyor: Adamın biri İbni Ömer'in yanına gelip "Biz bazen akşam nebiz hazırlar sabah içeriz, bazen de sabah hazır-

lar akşam içeriz (yani günlük tüketiriz)" dedi. Buna karşılık İbni Ömer, seni uyarıyorum, sakın sarhoş edenin hem azından, hem de çoğundan uzak dur dedi ve sonunda Allah şahit olsun ki ben seni uyardım/görevimi yerine getirdim cümlesini iki sefer tekrarladı diyor. (109)

Bütün bu anlatılanlara karşılık hâlâ Hz. Muhammed'in sarhoş edici madde kullanmadığını savunmak, olsa olsa kuru bir inattan başka bir şey değildir. Mademki İslam'da çoğu sarhoş edenin azı da haramdır diye meşhur bir söz vardır ve mademki nebiz hakkında bu kadar örnek verildi ki birçok kişi içip sarhoş olduğu için had cezası almış; bir de mademki helal de haram da bellidir; ikisi ortasında şüpheli olan şeyler vardır, siz o şüphelilerden uzak durun diye Hz. Muhammed'in ayrıca kendi açıklaması da var. Peki, bütün bunlara karşın Hz. Muhammed neden nebiz içmekten uzak durmamış? Yoksa kendi koyduğu kurallarından kendisi sorumlu değil miydi?

DİPNOTLAR

42) Maverdi, Havi-l Kebir, Eşribe bölümü, cilt 13/390.
43) a) İbni Manzur, Lisanü-l arap, (nbz) maddesi.
b) Lüveys Maluf, Müncid'ü Tullab, (nbz) maddesi.
c) Ahmet Muhtar, Mucem'ü lügati-l arabiye, (nbz) maddesi.
d) Gani Ebü-l Azm, Mucem-'l Gani, (nbz) md.
e) Mucemü'l Vasit, Mısır devlet sözlüğü, (nbz) maddesi.
44) İbni Kuteybe, Eşribe kitabı, s.39.
45) Fahrettin er-Razi, Tefsiri, Kebir, Nahl suresi 67. ayet.
46) İbni Kuteybe, Eşribe kitabı, s. 27-31. İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid, cilt 8/68.
47) İbni Küteybe, Eşribe, s.29-35.
48) İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid, cilt 8/66.
49) Tahavi, Şerh-ü Maani-l Asar, cilt 4/212, no: 6421.
50) Kurtubi tefsiri, Nahl suresi 67. ayet açıklamasında, cilt 12/364.
51) İbni Abdilber, İstizkar, cilt 24/303-311.
52) İbni Teymiyye, Mecmuu-l Fetava 37/7.
53) İbnil Cevzi, A'lamü-l Muvakkiin 4/166. Ebu Hasan Mahmut b. Kadi, El-Mesail-ü leti halefe aleyha Ahmet b. Hanbel mes'ele, 8. İbni Teymiyye, Mecmuu-l Fetava, Taharet bölümünde, cilt 37/8.
54) İbni Hazm, Muhalla, Eşribe kısmında 7/479.
55) Buhari, Megazi, bab 60, no: 4343, İbni Hacer, Tağlik-u Talik, 5/153, Megazi kısmında.
56) Zeylai, Nasb-u Raye, 3/350. Aynısı İbni Ebi Şeybe'nın Musannaf'ında da geçiyor.
57) İmam Şafii, Müsned, no: 1409, cilt 3, Eşribe bölümü.
58) Heysemi, Meğiyyet-u Raid... 5/94, no: 8142.
59) Heysemi age. 5/100, no: 8157.
60) Heysemi, age 5/99-101.
61) İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid 8/81.
62) İbni Kuteybe, Eşribe kitabı s.112.
63) a) Şevkani, Fethu-l Kedir tefsiri, Bakara suresi 219. ayet açıklamasında cilt 1/387.
b) Hatib-i Bağdadi, Tarih-i Bağdat, cilt 7/207, no: 3230, İsmail b. İbrahim b. Miksem (Ebu Aliyye) kısmında.
64) Buhari, Megazi, bab 60, no: 4343, İbni Hacer Askalani, Tağlik-u Talik,c. 5/153, Megazi kısmında.
65) Buhari, İman bab 39, no: 52 ve Büyu', bab 2, no: 2501.
66) Buhari, Eşribe, bab 30/5638.
67) a) Hakim, Müstedrek, Hudut kısmı, 4/529, no: 8210.
b) Beyhakı, Sünen-i Kübra 8/550, no: 17523.
68) Beyhakı, Sünen-i Kübra, 8/551, no: 17524.
69) Sünen-i Darekutni, 3/520, no: 4616-17. Cürcani, el-Ebatil ve-l Menakir 2/285, no: 628.
70) a) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe, no: 24214, cilt 8/82-85.
b) Sünen-i Nesai, Eşribe bölümü, bab 21/5581.
c) İbni Esir el-Cezeri, Camiul usul fi Ehadis-i Resul, 5/120, no:3155.
d) Sa'lebi, el-keşf ve'l beyan Bakara suresi ayet 219, c. 2/149.
71) a) Sünen-i Nesai, Eşribe bölümü, bab 21/5581.
b) İbnil Esir el-Cezeri, Camiu'l Usul fi Ehadisi Resul, 5/120, no:3155.
72) a) İbnil Esir el-Cezeri, Camiu'l Usul fi Ehadisi Resul 5/120, no: 3154.
b) Nesai, Sünen, Eşribe bölümü, bab 58/5757.
73) a) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe bölümü, no:24214 24222, cilt 8/82-83.
b) Sünen-i Nesai, Eşribe cilt 5/129, no: 5245 ve Sakıncalı içecekler kısmı, cilt 6/295, no:6826.
c) Ahmet b. Hanbeli Kitabü-l Eşribe, no: 171, s. 73 ve no 216.
74) Nesai, Eşribe bölümü, bab 48/5690.
75) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe bölümü, no: 24341-42,cilt 8/106.
76) a) Buhari, Et'ima, bab 43, no: 4545, Tıp, bab 52, no: 5768 ve 5769, yine Tıp, bab 56, no: 5779.
b) Müslim, Eşribe, no: 2047.
77) a) Hindi, Kenzü-l Ummal, Hudut, no: 13838 İbni Cerir'den aktarıyor.
b) Maverdi, Havi-l Kebir, cilt 13/389.
78) İbni Asakir, Tarih-ü Dımaşk, 67/348.
79) Buhari, Eşribe bab 4/5586.
80) Buhari, Eyman bab 21/6686. Zehebi, Siyer-i A'lam-i Nübela, 9/141-168
81) İbni Kuteybe, Eşribe kitabı, s.76.
82) a) Darekutni, Sünen, Eşribe bölümü, no: 4616- 4617, cilt 3/520-21.
b) Zeylai, Nasb-ü Raye, Hudut bahsinde cilt 3/350, hadis no:5601-5602.
c) Cürkani, el-Ebatil ve'l Menakir, Hudud bölümü, cilt 2/235, no: 628.
d) Hindi, Kenzü-l Ummal, Hudud kısmı, no: 13834.
e) İbni Ebi Şeybe, Hudut, 9/289-90, no: 28974 ve 28977.
f) İbni Himam, Fethü-l Kedir 5/293,Hudud (şürbü-l hamr başlığı altında.
83) Sünen'i Nesai, Eşribe bab 48/5688.
84) İbni Ebi Dünya, Zemmü'l Müskir, no: 34,37 ve 39.
85) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l Müskir, s. 54, no: 40.
86) a) Ahmet b. Hanbel, "Müsned" adlı eseri, Evvel-ü Müsnedi-l Besriyyin Makel b. Yesar bölümünde, no: 20565. İmam Ahmet b. Hanbel bunu ayrıca Kitabu-l Eşribe adlı yapıtında da islemiştir. No:135, s.64-68.
b) Heysemi bunu hem Beğiyyetü-ü Raid 5/85, no: 8111, hem de Gayetü-l Maksad adlı eseri 4/120, no: 4061'de işlemiştir. Burada İmam Taberani'den aktardığını belirtiyor.
c) Buseyri, İthafü-l Hiyereti-l Mehre cilt 5/427, no: 5097'de almıştır.
87) Ahmet b. Hanbel, Kitabü-l Eşribe, s. 49, no: 61.
88) Abdurrezzak, Musannaf, Eşribe no: 16998, cilt 9/220.
89) İbni Abdilber, İstizkar, 24/ 260, no: 36293- 24/307, no: 36505 Eşribe bölümü. Kurtubi tefsiri, Nahl suresi 67. ayet açıklamasında. İbni Küteybe, el-eşribe, s.70.
90) İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid 8/61-63.
91) Nuhas, Nasih-Mensuh, s.48, Hindi, Kenzü-l Ummal, cilt 12/679, no:36044.
92) Beyhakı, Sünne-i Kübra, 8/519, no:17416. hudut bölümünde.
93) a) Nahhas, Nasih-mensuh, s 42, Bakara suresi 18. ayet örneği.
b) Tahavi, Şerh-ü Meani-l Asar, 4/220, no: 6472-74.
c) İbni Kuteybe, Kitabü-l Eşribe, s.65.
94) Tahavi, Şerh-ü Meani-l Asar 4/214, no: 6431, Eşribe bölümünde.
95) a) Zehebi, Siret-i A'lam-i Nübela, 12/7.
b) Müzi, Tehzib-i Kemal, cilt 31/217, no: 6788, Yahya bin Eksem kısmında.
c) Hatib-i Bağdadi, Tarih-ü Baidadt, cilt 16/284, no: 7441. Yahya b. Eksem Mervezi kısmında.
96) a) İmam Şafii, Müsned, no: 1409, cilt 3 Eşribe bölümü.
b) Beyhakı, Sünen,i Kübra, Eşribe bölümü, cilt 8/543, no: 17499.
c) Zeyla-l Nasb-ü Raye, cilt 3/350.
d) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Hudud, cilt 9/290, no: 28979.

97) a) İbni-l Esir el-Cezeri, Camiu-l Usul fi Ehadis-i Resul, 5/119, no: 3151.
b) Ahmet b. Hanbel, Müsned, halife Ömer hadisleri, no: 185 ve Müsned-i Beni Haşim kısmı, Abdullah b. Abbas hadisleri, no: 2028.
c) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l Müskir, s.32.
98) Müslim, Hac no: 1316.
99) Darekutni, Sünen 3/520, no: 4616-17.
100) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l Müskir, s. 38. Burada dipnotta ayrıca birkaç kaynak da veriliyor.
101) a) İbni Esir, en-Nihaye fi Garibi-l Hadis, 5/7.
b) Mucemü-l Vesit (Arapça sözlük) nebiz md.
c) İbni Ebi Dünya kaynağında hamr yerine hep nebiz terimini kullanmış ve büyüklerin nebiz hakkındaki sözlerine yer vermiştir. Zemmü-l Müskir, s.71-76.
d) Avnu-l Mabud, Taharet 84. hadis şerhinde.
e) Tuhfetü-l Ahvezi Taharet 88. hadis açıklamasında.
102) a) İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid, 8/52-66.
b) Fahrettin Razi, Tefsiri-i Kebir, Nahl suresi 67. ayet tefsirinde.
c) İbni Küteybe, Eşribe, s.37.
d) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l Müskir, s.9.
103) İbni Kuteybe, Eşribe, s.49.
104) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l Müskir, s.53, no: 37.
105) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l Müskir, s.54, no: 39.
106) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l müskir, s.51.
107) İbni Ebi Dünya, Zemmü-l müskir, s.54, no: 39 ve s. 65, no: 54.
108) Kadı karafi, "ez-Zahire' cilt 4/114.
109) a) İbni Esir el-Cezeri, Camiu-l Usul, 5/120, no: 3155.
b) Nesai, Sünne, Eşribe no: 5071, cilt 5/74.

HALİFE ÖMER VE İÇKİ

Halife Ömer'in içki ayetleri inmeden önceki durumu

İlkin ayetlerden önceki dönemde Ömer'in içkiyle arası nasıldı buradan başlayalım, daha sonra içki ayetleri inince Ömer'de bir değişikliğin olup olmadığı konusunda var olan bilgilere geçelim.

İlk örneğimiz Ömer'in oğlu Abdullah'tan. Babam Ömer'le birlikte Hac-Umre yolculuğundaydık. O sırada bir süvari bize doğru geliyordu. Ömer, bu adamın bir derdi-sıkıntısı var gibime geliyor dedi. Adam bize varınca ağlamaya başladı. Ömer, ne gibi bir derdin-sıkıntın varsa söyle sana yardımcı olayım dedi. Adam, içki içtiğim için, Ebu Musa bana had cezası uyguladı ve başımı tıraş edip yüzümü kararttı (manevi ceza olarak yüzüne boya gibi siyah bir şeyler sürdüğünü kastediyor)... Ayrıca insanlara, bu adamla kalkıp oturmayın, onunla yemek yemeyin dedi. Ben de kendi kendime, "Ya Ebu Musa'yı öldüreceğim, ya Ömer'e gider söylerim beni Şam'abilinmeyen bir memlekete göndersin, ya da kendim bir düşman memleketine gider oralarda yaşarım" diye karar verdim. Sonuçta sana gelmeyi tercih ettim dedi. Adam bunları anlatınca Ömer üzüldü, kendi geçmişini hatırlayıp ağlamaya başladı ve "İçki ayetleri inmeden önce ben de çok içerdim" diyerek eski halini anlattı. Bir de Ebu Musa'ya haber yollayıp "Toplum içinde bu adamın itibarını geri ver; yoksa aynı cezayı sana uygularım" dedi ve onu bu şekilde memnun ettikten sonra memleketine geri gönderdi. (110)

Halife Ömer içmekte özgürdü, başkası içti mi ceza verirdi

İlkin Hanefi mezhebinin ünlülerinden İmam Yusuf, İmam Serahsî ve eski hadis âlimlerinden İbni Ebi Şeybe, Darekutnî, A. Rezzak ve Zeylaî gibi yazarların ortak olarak işledikleri bir örnekle başlayayım. Adamın biri Ömer'le yolculuk yapıyor ve oruçlu. Akşamleyin iftarını açıyor. O arada adam Ömer'in matarasından / su kabından nebiz alıp içiyor ve sarhoş oluyor. Bundan dolayı Ömer o adama had cezası veriyor. O sırada adam Ömer'e, "Ben senin su kabından alıp içtim nedir bu ceza?" diyor. Ömer, "İçtiğin için değil; sarhoş olduğun için ceza veriyorum" diyor. Olay anlatılırken, adam niyetliydi diye geçiyor. Bu da büyük ihtimalle Ramazan orucuymuş. Başka ne orucu olabilir ki! Bu durumda demek ki Ömer Ramazan ayında da bu tür meşrubatları üzerinde bulundurmuştur. İsimlerini verdiğim yazarlar arasında Hz. Muhammed'e zaman olarak en yakın olanı İmam Ebu Hanife'nin arkadaşı Kadı Ebu Yusuf'tur (h.182.ö). Yine ondan sonra en eski hadis âlimi olan İbni Ebi Şeybe (h.235.ö) bunu anlatırken herhangi bir savunma yapmamışlardır: Vay efendim Ömer niye bu sarhoş edici maddeyi üzerinde bulundurmuş gibi yorumlar yok. Düz olarak anlatıp konuya devam etmişler. (111)

Burada İmam-ı A'zam'ın her iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) İmam-ı A'zam'dan ilginç bir olayı anlatıyorlar. Bir gün sarhoş birini halife Ömer'e getiriyorlar. Kendisi, onu nezarete alın, aklı başına gelsin sonra ceza verin diyor. O arada adamın içip de sarhoş olduğu meşrubatı matarasından alıp tadına bakınca, "Oy demek ki adamı bu hale getiren buymuş" diyor ve üzerine su döküp hem kendisi içiyor hem de arkadaşlarına ikram ediyor ve siz de böyle sert bulursanız su ile sertliğini giderip ondan sonra için diyor. Hani çoğu sarhoş edenin azı da haramdı! Peki, nerde kaldı bu iş? Adam sarhoş oluyor, ceza alıyor, aynı içeceğe Ömer su katıp arkadaşlarıyla beraber içiyor. (112)

Farklı kişiler farklı zamanlarda Ömer'in içtiği içecekten (nebiz) ve hatta Ömer'in kullandığı kaptan içip sarhoş olunca, Ömer hepsine had cezası uyguluyor ve içtiğiniz için değil; sarhoş olduğunuz için ceza veriyorum diyor. Bu konuda örnekler çoktur, birkaçını sunacağım. (113)

Daha önce nebiz kısmında, İslam âlimleri sözde nebiz başka, hamr başkaymış gibi değerlendirme yapıp Hz. Muhammed ve arkadaşlarının içtikleri sanki normal bir meyve suyuymuş noktasına getirmişlerdir diye bilgi verilmişti. Ama bazen bakıyoruz net bir şekilde hamr (içki-şarap) kelimesi de geçiyor. Demek ki yazarlar farkında olmadan bazen bu sakıncalı ifadeleri de eklemişler. Örneğin; Şa'bi, Sait bin Zi La've'den şunu aktarıyor: Ben halife Ömer'in hamr (içki-şarap) içtiğini gördüm diyor (tabii ki İslamiyet'ten sonra-

dır bu). Burada nebiz terimi falan yok; direkt içki adı geçiyor. Herhalde sonradan farkına varmış olmalılar ki, bu sefer de bunu anlatan kişiye karşı ağza alınmayacak sözler sarf etmişler. Seni gidi, Ömer içki içmiş diyorsun. Hâlbuki Ömer hutbesinde içki aleyhinde vaaz veren biri gibi laflarla savunma yapmışlar. Mesela İbni Hiban böyle bir savunma yapıyor. Bu kadar malumatın hangisini savunabilirler ki: Adam kemali afiyetle içmiştir. (114)

Şa'bi ile Sait adındaki şahıslar Alkame'den aktarıyorlar: Arabinin/köylünün biri halife Ömer'in içtiği nebizden içip sarhoş oluyor. Olay Ömer'e bildirilince, kendisi adama had cezası (seksen kırbaç) uyguluyor. Az önceki örnekte geçtiği gibi, adam ben senin içtiğinden içtim diyor; ama Ömer dinlemiyor ve cezayı uyguluyor: Niye sarhoş oldun, neden insan gibi içmedin diyor. (115)

Ömer böyleydi: Kendisi içince serbest, başkasından kokusunu bile alınca had cezasını verirdi. Hatta bazen ortalıkta şahit falan da yokken; sadece senden içki kokusu geliyor deyip ceza verdiği örnekler de vardır.

Saib b. Yezit anlatıyor: Bir gün baktım ki Ömer birine içki cezası veriyor. Kanıt da Ömer'in ondan aldığı koku! Üstelik ona tam ceza uyguladı diyor. Kimi rivayetlerde sözde adam içtiğini itiraf etmiş. Malum Ömer adamı böyle bir suçla suçlamışsa ona ancak itiraf etmek düşer. Çünkü itiraz etmiş olsaydı Ömer onu sağ bırakmazdı. Bu tür örnekler İmam Malik, Nesai, Beyhakı, A. Rezzak, İbni Abdilber, İbni Ebi Şeybe gibilerin kaynaklarında çoktur. Sadece Ömer koku yüzünden ceza vermiyordu; elinde yetki olan her Müslüman idareci, gerektiğinde bunu uyguluyordu. Bir gün Suriye'nin Humus kentinde adamın biri İbni Mesut'la bir konuda tartışır ve İbni Mesut zorda kalır. Ondan öcünü almak için onu içki içmekle suçlar, senden içki kokusu gelir der ve adama had cezası verir. (116)

Susamış biri Ömer'in ambar memurundan içecek bir şey ister. Memur ona, hep Ömer'in ondan içtiği/Ömer'e özel bir kap uzatır. Adam onun içindekinden içince sarhoş olur. Sonuçta Ömer bunun haberini alır ve ona da had cezası uygular. Diğerleri gibi adam, "Ben senin içtiğin kapta ne varsa onu içtim" dediği halde fayda vermez. Tabi ki Ömer bu olayda da "İçtiğin için değil; sarhoş olduğun için seni cezalandırdım" açıklamasında bulunur. (117)

Hemam bin Haris anlatıyor. Bir kapta Taif imalatı bir nebiz çeşidi halife Ömer'e ikram edildi ve içti. Çok sert olduğu için Ömer kaşlarını çatıp yüzünü ekşitti ve "Taif nebizi zaten beyazla kırmızı karışımı çok serttir" dedi, sonra içine su katıp içti. Utbe b. Ferkad aktarıyor: Ömer'e bir kapta nebiz sunuldu. Bana iç dedi; ben aldım ancak içmeye cesaret edemedim (Sarhoş eder diye, çünkü sarhoş olsaydı Ömer, insan gibi içmediğin için ceza veririm diyecekti). Ömer elimden alıp içti diyor. (118)

Halife Ömer Sakiflilerden (bir kabiledir) içecek bir şey isteyince onlar nebiz ikram ediyorlar. Ancak çok sert olduğu için içine su katarak içiyor ve dönüp onlara, bunu içerken -sizi sarhoş eder diye- endişeniz varsa o zaman içine su katın, ondan sonra için diyor. (119)

Hanefi mezhebinin âlimlerinden olan Serahsi'den bir örnek verelim. Sarhoş birini Ömer'e getiriyorlar. Adam sakinleşinceye kadar Ömer ona karışmıyor; daha sonra adam iyileşince ona had cezası uyguluyor. Sonra hele getirin o adamın kabına bir bakalım ne var içinde diyor. Tadına bakınca, "Abooo! Meğer adamı o hale getiren buymuş" diyor ve Ömer'in kendisi kalanın içine su katıp arkadaşlarıyla beraber içiyor. Bunu daha önce de ekledim. (120)

Utbe b. Ferkad, halife Ömer'le birlikte Şam'daydık (uzunca bir hadis). Nebiz istedi, ona getirdiler. Ağzına yanaştırınca çok sert olduğunu gördü. O yüzden içine su döktü; sertliği yine gitmedi. Bunu üç sefer tekrarladıktan sonra ancak içebildi diyor. (121)

Medine yolunda halife Ömer'e hazırlanmış nebizden bir adam içince sarhoş olur. Ömer, içenin aklı başına gelene kadar bir şey yapmaz; durumu normalleşince ona had uygular; bu arada Ömer adamın içtiği meşrubatın kalanına su katıp kendisi içer. Bu hadiste şu bilgi de var: Mekke defterdarı Nafi' b. A. Haris Ömer'e nebiz hazırlar; ancak Ömer gecikir. Daha sonra gelip içmeye başlayınca çok sertleştiğini görür. O yüzden içine su katarak içer, kalanını da arkadaşlarına ikram eder. (122)

Dikkat edilirse Ömer'e bütün yolculuklarda hep nebiz ikram edilmiş: Mekke, Medine, Şam, Sakif, Taif örnekleri yukarıda anlatıldı. Hatta örnekler vardı ki açık bir şekilde hamr (içki-şarap) içti diye ifade edildi. Ama başkası içince hep sert davranmıştır. İçenin şahsına ceza verdiği gibi, evini yaktığı, hatta içinde içki satılan köyü bile yaktığı bilgisi var.

Halife Ömer nebiz içerken "kusura bakmayın mazeretim var" diyordu

Halife Ömer'in şu mazereti ilginç: "Benim sağlık sorunum var. Buğday veya arpa ununun yapılan çor-

ba/veya kavrulmuş un, süt bana iyi gelmiyor; ancak nebiz içersem iyi geliyor" diyordu. Şu da var ki, bunlar olup biterken Ömer artık halife. Ömer için mazeret geçerli; ancak başkası içince ceza gerekiyor. (123) Mesela adamın biri İbni Ömer'e gelip şunu anlatıyor: Benim öyle bir rahatsızlığım var ki, yediğim yemeği hazmedemiyorum. Bu yüzden aileme testide/kapta nebiz yapın diyorum, onlar da yapıyorlar. Ben içince yemeğimi sindiriyor, beni rahatlatıyor diyor. Buna karşı İbni Ömer, sakın sarhoş edenin azını da çoğunu da içme/bundan uzak dur diyor ve Allah şahit olsun ki ben duyuru görevimi yaptım diyor ve bu sözü üç sefer tekrarlıyor. Ama Ömer'e gelince onun mazereti varmış, o yüzden ona mubahmış. (124)

Ömer'in şu açıklaması da ilginç: "Nebiz için ki, hem içinizdeki deve eti sindirilsin, hem de beliniz kuvvetlensin" diyordu. Tabii ki Ömer'e göre sarhoş olmamak kaydıyla. Hatta adam bu açıklamayı anlatırken, Ömer kendi içtiğinden bana da verdi, çok sert olduğu için ben içemedim diyor. Ömer burada özel bir açıklama da yaparak, her gün yediğimiz o yağlı deve etini ancak bu nebizle sindirebiliriz diyor.

Utbe b. Ferkad, halife Ömer'in içtiği nebiz zaten çok sertti diyor. (125)

Ömer'le ilgili en başta İmam Şafii, İmam Malik, Buhari üzerinde şerh yazan İbni Hacer Askalani, Beyhakı ve Hindi'nin de işledikleri bir olay var, onu da aktaralım. Halife Ömer

Şam'a gidince oradaki Müslümanlar bir istekte bulunuyorlar: Biz şu maddeyi içmezsek iklim bize iyi gelmiyor; ne dersin? Ömer, onun yerine bal kullanın diyor. Onlar, hayır; denedik ancak bu kullandığımız meşrubat bize iyi geliyor diyorlar ve istersen getirelim sen de bak. Kaldı ki bizi sarhoş etmiyor diyorlar. Getirip hazırlıyorlar, Ömer tadına bakıyor ve içebilirsiniz diyor. (Laboratuar, tahlil merkezi demek ki Ömer'miş.) O sırada meşhur sahabe Ubade b. Samıt Ömer'e, "Allah'a kasem ederim ki sen haramı da helal kıldın" diyor. Ömer, haşa ben ne helali haram ne de haramı helal kılabilirim diyor. Zehebi bunu işlerken hadisin sahih/gerçek olduğunu vurguluyor. (126)

Halife Ömer'in durumu gerçekten ilginç! Bir grup içince Ömer hepsine had cezası uyguluyor. Ceza alanlardan biri üstelik de niyetli/oruçlu, içmemiş. Ömer buna had uygularken, onların yanında ne işin var diyor, bundan dolayı ona da ceza veriyor. Bunu anlatan, mezhep lideri Ahmet b. Hanbel. (127)

Ömer'in azatlı kölesi Eslem anlatıyor: Mekke yolu üzerinde Abdullah b. Ayyaş Mahzumi vardı, ona uğradık. Bir çeşit nebiz yapmışlardı. Ben, Ömer bu nebizi çok sever dedim. Bunun üzerine adam gidip bir kap dolusu Ömer'e getirdi. Ömer ağzına yanaştırınca başını kaldırıp Abdullah'a baktı ve "Güzel bir içecek" dedi ve içti. Daha sonra sağ tarafındaki kişiye de ikram etti, o da içti. Sonra Ömer ev sahibini çağırdı ve ona, "Sen mi Mekke şehri Medine'den daha hayırlıdır demişsin?" diye sordu. Adam, "Ben derim ki Mekke'de Harem-i Şerif var. Dolayısıyla manen daha üstündür" karşılığını verdi. Ömer bir daha aynı soruyu yöneltti ve adam da aynı yanıtı tekrarladı. Sonunda konu kapandı şeklinde devam ediyor. Bu olay en başta mezhep lideri İmam Malik'in kaynağında anlatılıyor.

Burada şunu vurgulamak isterim ki, normalde Ömer de biliyordu Mekke kutsal mekândır ve tabii ki ayrıcalığı vardır. Ancak Ömer bu adamın evinde o maddeyi içince dengesini kaybediyor ve rastgele konuşmaya başlıyor. Bu açıklama Ömer'in sarhoş olup dengesiz konuştuğunun somut bir kanıtıdır. (128)

Burada Zehebi'den anlamlı bir olay eklemek isterim. Hasan b. Ali Cüveynî'nin yazısı kadar güzel bir yazı yokmuş onun zamanında. Bu adam bir eliyle *Kur'an* yazarken (o zaman matbaa olmadığı için *Kur'an* elle yazılıyordu ve bu adam bir bakıma *Kur'an*'ın canlı matbaasıydı, baskılarını yapar gibi), diğer elinde de içki dururdu diye yazmış. İlginç bir örnek olduğu için ekledim; yoksa hep vurgu yaptığım gibi benim için Hz. Muhammed'in açıklamaları önemli: İçki konusunu nasıl işlemiş, kendisi ve yakın mesai arkadaşları içer miydi bu benim için önemli. (129)

Halife Ömer yaralandığı sırada, ölüm döşeğindeyken doktor gelip ondan, "Ne yiyip içmek istersin?" diye soruyor. Ömer, nebiz severim diyor ve son nefeste bile nebiz içiyor; ancak ağır yaralı olduğu için içtiği hemen dışarı atılıyor.

Görüldüğü gibi sunulan örneklerde Ömer'in içtiğinden bazıları içince sarhoş olmuşlar ve kendisi onlara had cezası uygulamış; ancak o içince sarhoş olmuyormuş. Bundan şu ortaya çıkıyor: Demek ki kendisi içe içe artık vücudunda alışkanlık meydana gelmiş.

DİPNOTLAR

110) Hindi, Kenzü-l Ummal, Hudut, 5/505, no: 13746.
111) a) İmam Yusuf, Kütabü-l Haraç s.165.
b) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Hudut bölümü, cilt 9/289, no: 28973.
c) Darekutni, Sünen, 3/514, no: 4599-4603.
d) Serahsi, Mebsut, cilt 24/11.
e) A. Rezzak, Musannaf, Eşribe bölümü, no: 17015, cilt 9/224.
f) Zeylai, Nasb-ü Raye, Hudut bçlümü, 3/350, no: 5598.
g) Ali el-Kari, Şerh-ü Müsned-l Ebi Hanife, s.521.
h) Beyhakı (h.458.ö), Marifet-ü Sünne, 13/24, no: 17338.
112) İmam Ebu Yusuf, Kitabü-l Asar, s. 226, no: 998. Buranın dipnotunda İmam Muhammed'in aynı olayı aldığı belirtiliyor.
113) a) A. Rezzak (h.211.ö), Musannaf, 9/224, no: 17015.
b) İbni Ebi Şeybe (h235.ö), Musannaf, Hudut, 9/289, no: 28973.
c) Tahavi, (h.321.ö),"Şerh-ü Meani-l Asar, 4/218, no: 6462 ve 6463.
d) Cessas (h370.ö), Ahkamü-l Kur'an adlı fesiri, Maide suresi 90-93. ayetler kısmında.
e) Darekutni (h.385.ö),'Sünen', Eşribe bölümü, 3/515, no: 4602.
f) Beyhakı (h.458.ö), Marifet-ü Sünne, 13/24, no: 17338.
g) Zeylai (h.762.ö) "Nas'b-ü Raye" cilt 3/350.

114) Cürkani, el-ebatil ve'l menakir, hudud, c. 2/232, no: 624. İbni Hiban, el-Mecruhin, c. 1/396, no: 379.
115) a) Cessas, Ahkamü-l Kur'an, Tahrim-i Hamr bölümü, cilt 4/126.
b) Ali el-Kari, Şerh-ü Müsnedi-i Ebi Hanife 1/521.
116) a) İmam Malik, Muvatta 2/842, Eşribe bölümü.
b) İmam Şafii, Müsned, Eşribe bölümü, no:1405.
c) Beyhakı, Sünen-i Kübra, Eşribe bölümü, no: 17513, cilt 8/547.
d) İbni Kesir, el-Bidaye ve Nihaye 9/641, hicri 14. yılı olayları kısmında.
e) İbni Esir, el-Kamil, hicri 14. yılı olayları kısmında, cilt 2/336. Aynı konuda Taberi de tarihinde işlemiş
f) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe 8/81,hadis no: 24210-24211.
g) Nesai, Eşribe bölümü, 5/116, no: 5193.
h) Beyhakı, Marifet-ü Sünne, 13/21, no: 17327.
ı) İbni Abdilber, İstizkar, Hudud, cilt 24/260-62, no: 36297-36303.
j) Abdurrezzak, Musannaf, Eşribe bölümü, no: 17028-29, cilt 9/228.
117) a) Tahavi, (h.321.ö),"Şerh-ü Meani-l Asar, 4/218, no: 6462 ve 6463.
118) a) Nuhas, "Nasih ve Mensuh" S.48-49.
b) Tehavi, Şerh-ü Meani-l Asar, 4/218, 6459.
c) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe, 8/104, no: 24333.
119) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe, no:24357, cilt 8/109.
120) Serahsi, Mebsut, Eşribe bölümü, 24/11.
121) Hindi, Kenz, no: 35943 Fedail-i Ömer kısmında.
122) a) A. Rezzak, Musannaf, 9/224, no: 17015.
b) Hindi, Kenz, no: 13779.
c) İbni Ebi Şeybe, Musannaf 8/104, no: 24332-38.
d) Tehavi, Şerh-ü Meani-l Asar 4/ 218, no:6459.
123) a) İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Eşribe kısmı, no: 24335, cilt 8/105.
b) Hindi Kenz, no:13773, Hudut bölümünde.
124) A. Rezzak, Musannaf, 9/221, no: 17003, hudut bölümünde.
125) a) İbni-i Abdilber, İstizkar, Eşribe bölümü, 24/260, no:36293.
b) İbni Abdirabbih, Ikdü-l Ferid, cilt 8/82.
126) a) İmam Şafii, Müsned, cilt 3/208, no: 1545.
b) İmam Malik, Muvatta, Eşribe bölümü, bab 14, cilt 2/847.
c) Zehebi, Siyer-i A'lam, cilt 11/88. 13. tabaka Yahya b. Muin kısmında.
d) Beyhakı, Marifet-ü Sünne, 13/21, no: 17327.
e) İbni Hacer Askalani, Fethü-l Bari, Eşribe bölümü, bab 10, hadis no: 5598.
f) Hindi, Kenzü-l Ummal, Hudut bölümü, no: 13776.
127) Ahmet b. Hanbel, Eşribe kitabı, s. 41, no: 29.
128) a) İmam Malik, Muvatta, Kitabü-l Cami' bölümü 2/894, hadis no: 21.
129) Zehebi, Siyer-i A'lam, cilt 21/233, Cüveynî ismi, no: 21.

KAYNAKLAR

1) Abdülfettah Ebu Gudde (h.1417.ö), 'Kıymet'ü-z- Zemeni İnde'l Ulema', tek cilt. Mektebü-l Metbuati-l İslamiye, Riyad/1408.
2) Abdulkadir b. Ömer Bağdadi (h.1093.ö), 'Hazanetü-l Edep ve Lübbü Lübab-i Lisani-l Arap', 12 cilt + fihrist. Tahkik eden Abdusselam Muhammed Harun. Matbaat-ü Hancı, Kahire/1997.
3) A. Rezzak Ebubekir San'anî (h.211.ö), 'Musannaf' 12 cilt. Tahkik eden Habibürrahman A'zami, Meclis'ül İlmiyye/ Pakistan/1983.
4) Acluni İsmail b. Muhammed (1162.h.ö), 'Keşfü-l Hafa' 2 cilt. Mektebetü-l Küdsi/Kahire/ 1351 hicri.
5) Amirî Ahmet b. Abdulkerim (h.1143.ö), 'el-Ceddü-l Hasis fi beyan-i ma leyse bi hadis' tek cilt. Dar'ü Raye matbaası, Riyad/1991.
6) Ahmet b. Hanbel (ö.241.ö).
a) 'Müsned', Beytu-l Efkar-i Devliye/1998/Riyad.
b) 'Fedail-i Sahabe', 2 cilt. Tahkik eden Vasiyullah b. Muhammed Abbas, Dar-ü İbni-l Cevzi/1999/ Riyad.
c) 'el-İlel ve Marifet-ü Rical', 4 cilt. Tahkik eden Dr. Vasiyullah Muhammed b. Abbas, Darü-l Hani matbaası /Riyad/2001.
d) Kitabü-l Eşribe, tek cilt. Tahkik eden Suphi Casim, Mektebetü-l Âni, Bağdad, 1396 hicri.
7) Ahmet Gumarî (h.1380.ö), 'Beyan'ü Telbisil müfteri/ Muhammed Zahit el-Kevseri' tek cilt. Tahkik Ali b. Hasan, Dar'ü Sumey'i matbaası 1996 /Beyrut.
8) Alaettin Ali b. Belban (h.739.ö), 'Sahih-i İbni Hibban bi tertib-i İbni Belban' 18 cilt. Tahkik eden Şuayıp Arnavut. Risale matbaası, Beyrut, tarihsiz.
9) Ali el-Kari (h.1014.ö).
a) 'Mirkatü-l Mefatih Şerh-ü Mişkati-l Mesabih' 12 cilt. Tahkik eden Cemal Aytani, Darü-l Kütübi-l İlmiy/Beyrut/2001.
b) 'Şerh-ü Müsned-i Ebi Hanife', tek cilt 619 sayfa. Darü-l Kütübi-l ilmiyye/Beyrut/1985.
c) 'El-Esrarü-l Merfua fil'l Ahbari-l Mevdua', tek cilt, tahkik eden Muhammed b. Lutfi Sabbağ, Mektebetü-l İslami/1986/Beyrut.
10) Ali Nemazi (1402.h), 'Müstedrekat-ü İlm-i Ricali-l Hadis' 8 cilt. Heyderi matbaası. Tahran/1415 hicri.
11) Alusi Şehabettin Mahmud Bağdadî (h.1270.ö), 'Ruhu'l Meani' 30 cilt. İhya'ü Türasi'l Arabi, Beyrut/tarihsiz.
12) Amr b. Ebi Asım (h.287.ö).
a) 'es-Sünne' 2 cilt. Tahkik eden Dr Basım b. Faysal, Dar'ü Sumayi matbaası Riyad/1998.
b) 'el-Ahad'ü ve'l Mesani' 6 cilt. Tahkik eden Basım Faysal, Dar'ü Raye matbaası/Riyad/1991.
13) Bağdadî Ebubekir Ahmet b. Ali (h.463.ö), 'Tarih-ü Medinet-i Selame' 21 cilt. Tahkik eden Beşşar Avvad Maruf, Darü-l Garbi-l İslami matbaası/Beyrut/2001.
14) Begavi Hüseyin b. Mesut (h.516.ö), 'Mealim'ü Tenzil' 8 cilt. Tahkik komisyon. Dar'u Tayyibe matbaası/ Riyad/1989.
15) Belazuri, Ebü-l Abbas Ahmet b. Yahya b. Cabir (h.279.ö), 'Fütuhu'l Büldan', 2 cilt. Tahkik Abdullah Enis Tabba' ve Ömer Enis Tabba', Maarif matbaası Beyrut/1987.
16) Beyhakî Ebubekir Ahmet b. Hüseyin (h.458.ö).
a) 'Marifet-ü Sünne' (Sünen-i Vusta da denilir). 15 cilt. Tahkik eden A. Muti' Emin Kal'acı. Darü-l Va'y, Kahire/1991.
b) 'Sünen-i Kübra'. 11 cilt. Tahkik eden Muhammed A. Kadir Ata. Darü-l Kütübil İlmiyye Beyrut/ 2003.
b) 'Sünen-i Suğra', 4 cilt, tahkik eden Dr Abdülmuti, Karaçi/ Pakistan, İslami bilimler yayınları/1979.
c) 'el-Cami'u li Şuabi-l İman', 14 cilt. Tahkik eden Dr. Abdulali, Mektebet-ü Rüşt matbaası, 2003/Riyad.
17) Bezar Ebubekir Ahmet b. Amr (h.292.ö), 'el-Bahr-u Zihar' 15 cilt. Tahkik eden Mahfuzurrahman, Müesseset-ü ulumi-l Kur'an, Beyrut/1988.
18) Buhari Ebu Abdillah İsmail b. İbrahim (h.256.ö).
a) Sahih-i Buhari, 4 cilt. İbni Kesir matbaası, Beyrut/2002.
b) 'Tarih-i Kebir' 12 cilt. Tahkik eden Muhammed Ezher, Darü-l kütübi-l İlmiyye, Beyrut 1986.
c) 'Edebü-l Müfred' tek cilt. Tahkik eden Fuad Abdulbaki, Matbaat'ü Selefiyye/Kahire/h.1375.
19) Buseyri Ahmet b. Ebibekir b. İsmail (h.840.ö) 'İthafü-l Hiyreti-l Mehre' 11 cilt. Tahkik eden komisyon. Rüşd matbaası, Riyad/1998.
20) Cahız Ebu Osman Ömer b. Bahr (h.255.ö), 'el-Beyan ve't- Tebyin', 4 cilt. Tahkik eden A. Selam Mahmut Harun. Hancı matbaası/Kahire/ 1998.
21) Cessas Ebu bekir Ahmet b. Ali (h.370.ö), 'Ahkamü-l Kur'an' 5 cilt. Tahkik eden Muhammed Sadık. Dar-ü İhyai Türasi-l Arabi/Beyru/1992.
22) Cürkani Ebu Abdillah b. Hüseyin b. İbrahim (h.542.ö), 'el-Ebatil ve-l Menakir', 2 cilt. Tahkik eden Dr. Abdurrahman, Dar-ü Sünayi' matbaası/Riyad/2002.
23) Darekutni Ali b. Ömer (h.385.ö).
a) 'Sünen-i Darekutni', 3 cilt. Darü'l Marife matbaası/ Beyrut/2001.
b) 'el-İlelü-l Varidet-ü fi'l Ehadisi Nebeviyye', 11 cilt. Tahkik eden Mahfuz Rahman, Dar-u Tayyibe matbaası/Riyad/1414 hicri.
24) Devseri Casım b. Süleyman Füheydi, 'Revdü-l Besam bi Tertib-i ve Tahric-i Fevaid-i Temmam', 5 cilt, Darül Beşairi-l İslamiye/Beyrut/1987 (Bu kitap, 411 hicri yılında vefat eden Temmam b. Muhammed tarafından yazılan 'Fevaid' adlı eserin şerhidir).
25) Dımaşkî Şemsettin b. Muhammed b. Abdillah Keysî (h.842.ö), 'Tevdihü-l Müştebih' 10 cilt. Tahkik eden Muhammed Naim. Risale matbaası, Beyrut/ tarihsiz.
26) D. bekiri, Hüseyin b. Mahmut (990.h), 'Tarih'ül Hamis', 2 cilt. Müesseset'ü Şaban, Beyrut, tarihsiz.
27) Ebu Berekat Abdullah b. Ahmet b. Mahmut Nesefî (h.710.ö), 'el-Bahr'ü Raik Şerh'ü Kenzil Dekaik' 9 cilt. Tahkik eden Zekeriya Umeyrat, Darü-l Kütübi-l İlmiye/ Beyrut/1997.
28) Ebu Davud Süleyman b. Eş'as Sicistani (275.h), 'Sünen-i Ebi Davud' Beytül Efkâr-ı Devliyye/ Ürdün/ tarihsiz.
29) Ebu'l Fadl Abdullah Muhammed Sıddık Gumari (ö.1993.m), 'Bid'u't-Tefasir' tek cilt, Dar'ü Reşadi'l Hedise, Fas/1986.
30) Ebu Hasan Muhammed b. Kadi Ebu Ya'li (ö.526.ö), 'el-Mesail-ü leti halefe aleyha Ahmet b. Hanbel' tek cilt. Tahkik eden Mahmut b. Muhammed Ebu Abdillah. Asime matbaası Riyad, hicri 1407.
31) Ebu Naim Esbehani Ahmet b. Abdillah (h.430.ö).
a) 'Ahbar'ü Esbehan' 2 cilt. Dar'ü kitabil İslami/Kahire/ tarihsiz.
b) 'Marifet'ü Sahabe', 7 cilt. Dar'ül vatan matbaası/1998/ Riyad.
32) Ebu Leys Nasr b. Muhammed Semerkandî (h.375.ö), 'Bahrü-l Ulum', 3 ciltlik bir tefsir. Tahkik eden komisyon. Dar-ü kütübi-l ilmiye matbaası/Beyrut/1993.
33) Ebu Ya'li el-Mevsıli Ahmet b. Ali Temimi (ö.307.h), 'Müsned' 14 cilt. Tahkik eden Hüseyin Selim Esed, Darü-l Me'mun li-l Türas matbaası/Beyrut/1987.
34) Ebu Yusuf Yakup b. İbrahim (h.182.ö), 'Kitabü-l Haraç', tek cilt. Darü-l Marife matbaası, Beyrut/1979.
35) Endülüsi Ebu Rabi' Süleyman b. Musa Kelaî (h.634.ö), 'el-İktif-u bima tedemmenehu min megazi Resulillah' 2 cilt. Tahkik eden Dr Muhammed Kemalettin, Alemü-l kütüp matbaası, 1997/Beyrut.
36) Hakim Ebu Abdillah Nisaburî (h.403.ö), 'Müstedek ale-l sahihayn' 5 cilt, tahkik eden Mustafa Abdulkadir Ata, Darü-l kütübi-l İlmiyye/Beyrut/tarihsiz.
37) Haşim Maruf el-Hüseynî. 'Derasat'ün fi'l Hadisi ve'l Mühaddisin' tek cilt, 368 shf. Tearuf matbaası/Beyrut/ tarihsiz.
38) Hatib-i Bağdadi Ebubekir Ahmet b. Ali (h463.ö).
a) 'Tarih-i Bağdadı' 21 cilt. Tahkik eden Dr. Beşşar Avvad Maruf, Darü-l Garbi-l İslami matbaası, Beyrut/2001.
b) 'Şeref'ü Ashabi-l Hadis', tek cilt. Mekteb-ü Arif Hikmet/ Medine/ tarihsiz.
39) Heysemî Nuretin Ebü-l Hasan Ali b. Ebibekir (h.807.ö).
a) 'Gayetü-l Maksad fi Zevaidi-l Müsned' 4 cilt. Tahkik eden Halef Mahmut A. Samet, Darü-l Kütübi-l İlmiyye/ Beyrut/2001.

b) 'Beğiyyet-ü Raid fi tahkik-i Mecmai-z-Zevaid ve Menbai-l Fevaid', 10 cilt. Tahkik eden Abdullah Muhammed Derviş, Darü-l Fikir matbaası,1994/Beyrut.
40) Hindi Alaüddin Ali el-Mittekî (h.975.ö), 'Kenzü-l Ummal fi sünne-il Ekval-i ve-l Ef'al' 18 cilt. Tahkik eden Bekri Hayyan ve Safve Saka. Risale matbaası/Beyrut/1985.
41) Humeydî Muhammed b. Futuh (h.488.ö), 'el-Cem'u beyne Sahiheyn' 4 cilt. Tahkik eden Dr. Ali Hüseyin Bevvab. Dar'u İbni Hazm, Lübnan/Beyrut/2002.
42) İbni Abdilber Ebu Ömer Yusuf Nümerî (h.463.ö).
a) 'İstizkar', 30 cilt. Tahkik eden Abdülmu'tî Emin Kal'acı, Dar-ü Kuteybe matbaası/Beyrut/ 1993.
b) 'Cami'u Beyani-l İlm ve Fadlihi', 2 cilt. Tahkik eden Ebü-l Eşbal Züheyri, İbni-l Cevzi matbaası/Demam/ 1994.
c) 'el-İstiab fi Marifeti-l Ashab' 2 cilt. Darü-l Fikit matbaası/ Beyrut/2006.
43) İbni Abdirabbih, Ahmet b. Muhammet Endülüsî (h.328.ö), 'Ikdü-l Ferid' 10 cilt. Tahkik eden Dr A. Mecit Terhini, Darü-l Kütübi-l İlmiye/Beyrut/1983.
44) İbni Adil Dımaşkî Hanbelî (h.880.ö), 'Lübab fi Ulumi-l Kitap', 20 cilt, tahkik eden komisyon. Darü-l kütübi-l ilmiye/ BeyruT/1998.
45) İbni Adiy Ebu Ahmet Abdullah Cürcani (h.365.ö), 'el-Kamil fi Duafai'r-Rical', 9 cilt. Tahkik eden Adil Ahmet ve Ali Muhammed, Darü-l kütübi-l ilmiye/ Beyrut/ Tarihsiz.
46) İbni Asakir Ebü-l Kasım Ali b. Hasan (h.571.ö), 'Tarih-ü Medinet-i Dımaşk', 80 cilt. Darü-l Fikir matbaası. Tahkik eden Muhibbüddin Ebu Sait/Beyrut/1996.
47) İbni Beşkeval Ebü'l Kasım Halef b. Abdilmelik (h.494-578), 'el-Gavamid'ü ve'l Mübhemat' 2 cilt. Tahkik eden Mahmut Hefravi, Darü'l Endülüsi'l Hadraa, Cidde/1994.
48) İbni-l Cevzi Cemalettin Abdurrahman Ebü-l Ferec (h.597.ö).
a) 'el-Muntazam fi Tarihi-l Müluki ve'l Ümem' 19 cilt. Tahkik edenler Muhammed A. Kadir Ata ve Mustafa A. Kadir Ata. Darü-l Kütübi-l İlmiye/Beyrut/1992.
b) 'et-Tahkik fi ehadis-il hilaf,' 2 cilt. Tahkik eden Mas'ad A. Hamit, Darül kütübi-l ilimiyye, Beyrut/1415 hicri.
c) 'el-Mevduat' 3 cilt. Tahkik eden Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebet-ü Sekafiyye,/Medine/1966.
d) 'Menakıb-ü Emiri-l Mü'minin Ömer b. Hattap', tek cilt. Tahkik eden Ebu Enes Hilmi, İbni Haldun matbaası/Mısır/ 1996.
f) 'A'lamü-l Müvaqqiin an Rabbi-l Alemin' 4 cilt. Tahkik eden Muhammed b. Ebubekir Eyub Zer'i, Dar-u Ceyl matbaası/ Beyrut/1973.
g) 'el-İlelü-l Mütenahiye', 2 cilt. Tahkik eden, Şeyh Halil, Darü-l kütübi-l ilmiye/ Beyrut/ 1983.
h) 'Def'ü Şübeh'i Teşbih'. Tek cilt. Tahkik eden Hasan b. Ali Sakkaf. Dar'ü İmam Revvas, Beyrut/2007.
49) İbni Ebi Dünya Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyan Bağdadî (h.281.ö).
a) 'Zemmü-l Müskir', tek cilt. Tahkik eden Yasin Muhammed Sevvas, Darü-l Beşair/Mısır/1992.
b) 'Islahü-l Mal', tek cilt. Tahkik eden Muhammed A. Kadir Ata, Müessesetü-l Kütüb-i Sükafiyye, 1993/Beyrut.
50) İbni Ebi Şeybe Ebubekir Abdullah b. Muhammed (h.235.ö), 'el-Musannaf', 16 cilt. Tahkik komisyon, Mektebet-ü Rüşd matbaası/Riyad/2004.
51) İbni Ebi Hatem Muhammed b. İdris Razi (h.327.ö).
a) 'el-Cerh-ü ve Tadil' 9 cilt. Darü-l Kütübi-l İlmiye/ Beyrut/1957.
b) 'el-İlel', 7 cilt. Tahkik komisyon. Melik Fehd matbaası/ Riyad/2006.
52) İbni Esir Ebu Saadat Muhammed Cezeri (h.606.ö).
a) 'Camiu-l Usul fi Ehadis Resul' 12 cilt. Tahkik eden A. Kadir Arnavut, Darül Beyan matbaası/Beyrut/1971.
b) 'en-Nihaye fi Garibi-l Hadis', 5 cilt. Tahkik eden Mahmut Muhammed Tenahi ve Tahir Ahmet, Mektebetü-l İslami/1963/Beyrut.
53) İbni Esir Ebu-l Hasan Ali İzzettin Cezeri (h.630.ö).
a) 'el-Kamil fi't- Tarih' 11 cilt. Tahkik eden Ebül Fida Abdullah el-Kadi, Darü-l Kütübi-l İlmiyye/Beyrut/1987.
b) 'Üdü-l Gabe' 8 cilt. Tahkik eden komisyon. Darü-l kütübi-l ilmiyye/Beyrut, tarihsiz.
56) İbni Habib Ebu Cafer Muhammed (h.245.ö).
a) 'el-Muhabber' 2 cilt. Tahkik eden Ebu Sait Hasan, Darü-l Afaki-l Cedide, Beyrut/2009
b) 'el-Münammak...' tek cilt. Tahkik eden Hurşit Ahmet Faruk. Alemü-l Kütüp matbaası, 1985/Beyrut.
54) İbni Hacer Ahmet b. Ali Askalanî (h.852.ö).
a) 'Tefsir'ü Garibi-l Hadis'. Tek cilt. Darü-l Marife/Beyrut/ tarihsiz.
b) 'Tağlik-ü Talik ala-l Buhari', 5 cilt, tahkik eden Sait A. Rahman, Mektebetü-l İslam/Beyrut/ 1985.
c) 'el-İsabe fi Temyiz-i Sahabe' 14 cilt arti 2 cilt fihrist, tahkik eden komisyon, Hecer matbaası/ Kahire/2008.
d) 'Tehzib'ü Tehzib'. 4 cilt. Tahkik edenler İbrahim Zeybek, Adil Mürşid. Risale matbaası/ Beyrut/1995.
e) 'ed-Diraye fi Tahric-i Ehadisi-l Hidaye', 2 cilt. Tahkik eden Seyyit Abdullah Haşim Yemani, Darü-l Marife, Beyrut/ tarihsiz.
f) 'Ta'cil-ül Menfia', 2 cilt. Tahkik eden Dr İkramullah, Darü-l Beşairi-l İslamiye/ Beyrut/ 1996.
g) 'Telhisü-l Habir', 4 cilt. Tahkik eden Ebu Asım Hasan b. Abbas. Kutube matbaası/ Kahire 1995.
h) 'Lisanü-l Mizan', 10 cilt. Tahkik A. Selam Ebu Gudde, Darü-l Beşairi-l İslamiye/ Beyrut 2002.
ı) 'es-Sevaiku-l Muhrika' tek cilt. Hakikat matbaası/ İstanbul/2003.
55) İbni Hazm Muhammed b. Ali b. Sait (h.456.ö).
a) 'el-Muhalla bi-l Asar',11 cilt. Tahkik eden A. Raham Ceziri, Nehde Matbaası, Mısır/1347 hicri.
b) 'Cevami-u Siyre ve Hams-ü Resaile Uhra', tek cilt. Tahkik komisyon, Darü-l Mearif, Mısır/tarihsiz.
c) 'Esma'ü Sahabeti-r-Rüvvat', tek cilt. Tahkik eden Mas'ad A. Hamit Sa'duni, Mektebetü'l Kur'an/Kahire, tarihsiz.
56) İbni Hibban Ebu Hatem Muhammed Bestî (h.354.ö).
a) 'Siret-ü Nebi ve Ahbarü-l Hulefa'. Tek cilt. Tahkik eden Sad Kerim, İskenderiye/Mısır İbni Haldun matbaası, tarihsiz.
b) 'Kitabü-l mecruhin' 2 cilt. Tahkik eden Hamdi A. Mecit Selefi, Dar-u Sumey'i matbaası/Beyrut/2000.
c) 'es-Sükat' 10 cilt. Tahkik eden Dr. Muhammed A. Muid, Meclis-ü Dairet-i Mearifi-l Osmaniyye/1973/Haydarabad.
57) İbni Hiban Kemalettin Muhammed b. Abdilvahid (h.861), 'Fethü-l Kedir' 10 cilt. Darü-l kütübi-l ilmiye/Beyrut/2003.
58) İbni Hişam (h.213.ö), Siyer. 4 cilt. Tahkik eden Ömer A. Selam Tedmüri, Darü-l Kitabi-l Arabi/ Beyrut/1990.
59) İbni Kesir İmadüddin Ebü-l Feda İsmail Dımaşkî (ö.774.ö).
a) 'Tefsirü'l Kur'ani'l Azim' 8 cilt. Tahkik eden Sami b. Muhammed, Dar'ü Tayyibe/Suudi/1999.
b) 'el-Bidaye ve'l Nihaye' 20 cilt artı fihrist. Tahkik eden Abdullah b. Abdilmuhsin. Hecer matbaası/ Beyrut /1997.
60) İbni Keyyim el-Cevzi (h.751.ö).
a) 'Ed-Dau ve'd-Devaa,' tek cilt. Tahkik eden Ali b. Hasen Halebi, İbnil Cevzi matbaası/ Cidde/hicri 1423.
b) 'Zadu'l Mead', 4 cilt, tahkik eden AbdurRezzak Mehdi, Daru'l kutubu'l Arabi/ Beyrut/ 2005.
c) 'Tıbbü-n-Nevevi' tek cilt. Tahkik Abdulgani, Darü-l fikir matbaası/Beyrut/tarihsiz.
d) 'Menarü-l Münif fi-s-Sahih-i ve'l Daif', tek cilt. Tahkik A. Fettah Ebu Gudde, Matbuatü-l İslami/1970/Suriye.
e) 'Turuku'l Humiye' 2 cilt. Tahkik Naif b. Ahmet, Dar'ü Alemi'l Fevaid, 1428 h./Cidde.
61) İbni Kuteybe Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim (h.276.ö).
a) 'el-Eşribe' tek cilt. Tahkik eden Yasin Muhammed Sevvas, Darül fikir matbaası/Beyrut/1999.
b) 'Te'vil'ü Muhtelifi'l Hadis' tek cilt. Mektebetü'l İslami/ Beyrut (1999
62) İbni Kudame Müveffküddin Ebu Muhammed Abdullah Hanbeli (h.620.ö), 'el-Müğni' 15 cilt. Tahkik Abdullah b. Abdilmuhsin ve Abdulfettah Muhammed, Dar'u Alemi'l Kütüb/Riyad/1997.
63) İbni Mace Muhammed b. Yezit Kezvini (h.273.ö), 'Sünen-i İbni Mace', Mektebetü-l Mearif/ Riyad/hicri 1417.
64) İbni MülEqqin Ömer b. Ali (h.804.ö), 'Bedrü-l Münir fi tahric-il ehadis-i ve'l Asari-l vakiat-i fi Şerhi-l Kebir' 10 cilt. Tahkik eden komisyon. Darü-l hicre matbaası/2006/Suudi.
65) İbni Rüşd Ebu-l Velid el-Endülüsi (h.595.ö), 'Şerh-ü Bidayeti-l Mücterhit ve Nihayeti-l Muktesid', 4 cilt. Tahkik eden Abdullah Abadi, Dar-u Selam matbaası/Mısır/1995.
66) İbni Sad Muhammed ez-Zühri (h.230.ö), 'et-Tabakatü-l Kübra' 8 cilt. İhya'ü Türasi-l Arabi/Beyrut/1996.
67) İbni Şebbe Nümeyrî (173-262), 'Tarih'u Medinet'il Münevvere' 4 cilt. Tahkik eden Fehim Muhammed Şeltut. Darü'l Ulyan/ 1979/Mekke.
68) İbni Teymiyye Takiyyüddin Ahmet Harani Şeyhü-l İslam (h.728.ö).
a) 'Mecmuu Fetava İbni Teymiyye' 37 cilt. Tahkik eden Enver Baz-Amir Cezzar. Darü-l Vefa matbaası/2005/Mısır.
b) 'Ehadisü-l Kısas', tek cilt. Tahkik Ahmet Abdullah Bacur, Darü-l Mısriyye
Lübnaniye/1993/Kahire.
c) 'Minhac'ü Sünne', 9 cilt. Tahkik eden Dr. Muhammed Reşad Salim, Camiet'ü İmam Muhammed bin Suud el-İslamiye/Suudi/ 1986.
69) Kadi İyad Ebul Fadl (.544.ö), 'eş-Şifa bi Tarifi Hukuki'l Mustafa' 2 cilt. Darü-l kütübi-l ilmiyye/Beyrut/tarihsiz.
70) Kurtubi Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmet (h.671.ö), 'el-Cami'li Ahkami-l Kur'an', 24 cilt. Tahkik eden Dr Abdullah b. Abdilmuhsin. Risale matbaası/Beyrut/2006.
71) Menavi Abdurrauf (ö.1031.h), 'Feydül Kadir' 6 cilt. Darü-l Marife matbaası/1972/ Beyrut.
72) Muhammed b. Ahmet b. Ebi Sehl Serahsî (h.483.ö), 'el-Mebsut' 30 cilt. Saadet matbaası 1331 h./ Mısır.
73) Mucemü-l Vesit (Arapça sözlük). Mektebet-ü Şüruq-i Devliye (Devlet yayınıdır) /Mısır/ 2004.
74) Muhammed Nasiruddin Albani (1914-1999), Silsiletü-l Ehadisi'l Daifa ve'l Mevdua, 14 cilt. Mektebetü-l Maarif/ Riyad/ 1992.
75) Muhammed b. Yusuf Salihi Şami (h.942.ö), 'Sübülü-l Hüda ve Reşad' 12 cilt. Tahkik eden komisyon, 1997/ Kahire.
76) Müslim Ebü'l Hüseyin b. Haccac Küşeyri Nisaburi (206-261.h), 'Sahih-ü Müslim' 4 cilt. Tahkik eden Muhammed Fuad Abdulbaki, Darü-l kütübi-l Ilmiye/ Beyrut/1991.
77) Müzi Cemalettin ebü-l Haccac Yusuf (h.742.ö) 'Tehzibü-l Kemal', 35 cilt. Tahkik eden Dr Beşşar Avvad Maruf, Risale matbaası/1992/Beyrut.
78) Nevevî, Ebu Zekeriya Muhittin b. Şeref (631-676.h).
a) 'et-Takrib ve-l Teysir li Marifet-i Süneni-l Beşir-i en-Nezir'. Tek cilt.. Tahkik eden Muhammed Osman Hışt, Dar-ü Kitabi-l Arabi, Beyrut/1985.
b) 'Tehzibü-l Esma-i ve-l Lugat' 4 cilt. Darü-l kütübi-l ilmiye, Beyrut/ tarihsiz.
c) 'Sahih-ü Müslim bi Şerh-i Nevevi', 18 cilt, el-Matbaatü-l Misriye/ Kahir/1929.
d) 'el-Mecmuu', 23 cilt. Tahkik eden Muhammed Necip Mutii, İrşad matbaası/ Cidde/1980.
79) Nesaî Ahmet b. Şuayıp (ö.303.h).
a) 'Sünen-i Kübra' 12 cilt. Tahkik eden Abdulllah b. Abdilmuhsin. Risale Matbaası/ Beyrut/ 2001.

b) 'Kitab-u Duafai ve'l Metrukin' tek cilt. Tahkik komisyon. Müessesetü-l Kütübi-s-Sekafiyye, 1985/Beyrut.
80) Nüveyri Şehabettin Ahmet b. Abdülvahhab (h733.ö), 'Nihayetü-l Ereb fi Fünuni-l Edeb' 33 cilt. Tahkik eden Ali Muhammed Haşim ve A. Mecit Terhini, Darü-l kütübi-l ilmiye Beyrut/2004.
81) Suyuti Celalettin Abdurrahman (911).
a) 'Camiu'l Hadis', 21 cilt. Tahkik eden komisyon. Fikir matbaası, Beyrut 1994.
b) 'Tarih'ül Hulefa', tek cilt, Dar-ü İbni'l Hazm/2003/ Beyrut.
c) 'Esbab-ü Nüzul (Lubab'ü Nukul)' tek cilt. Müesseset'ü Kütüb-i Sekafiyye, Beyrut/2002.
d) 'Dürrül Mensur' tefsiri. 16 cilt artı fihtist. Tahkik eden Dr Abdullah b. A. Muhsin. Hecer matbaası/Mısır/2003.
e) 'el-Havi li'l Fetava', 2 cilt. Darü-l kütübi-l İlmiyye/ Beyrut/1983.
f) 'el-lalali'l Mesnua fi'l Ehadisi-l Mevdua' 2 cilt. Darü-l Marife Beyrut/1975.
g) 'Tedrib-ü Ravi fi Şarh-i Takrib-i Nevavi'. 2 cilt. Tahkik eden Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Fareyabi, Mektebet-ül Kevser/Riyad/1415 hicri.
82) Serahsi Ebubekir Muhammed b. Ebi Sehl (h.483.ö), 'el-Mebsut' 30 cilt. Darul marife/Beyrut/1989.
83) Seyyit Sabık, 'Fıkh-ü Sünne' 3 cilt. Darü-l Kitabi-l Arabi/ Beyrut/ 1973.
84) Süheyli Abdurrahman (h.581.ö), 'Revdu-l Unuf', 7 cilt. Tahkik eden Abdurrahman Vekil, İbni Teymiyye matbaası/ Kahire/ 1967.
85) Şafiî Muhammed b. İdris (h.204.ö).
a) 'el-Ümm' 11 cilt. Tahkik eden dr Rıfat Fevzi A. Muttallib, Darü-l Vefa matbaası/ 2001/ Mensure.
b) Müsned, 3 cilt. Tahkik eden dr Rıfat Fevzi A. Muttallib, Darü-l Beşairi-l İslamiyye/ 2005 Beyrut.
86) Şevkani Muhammed b. Ali (ö.1250.h).
a) 'Neylül Evtar' 12 cilt. Tahkik eden Ebu Muaz Tarık. Dar-u İbnil Kayyım/Riyad, 2005
b) 'el-Fevaidü-l Mecmua fi'l Ehadisi-l Mevdua' tek cilt. Tahkik A. Rahman Muallimi, Mektebü-l İslami/Beyrut/ 1987.
c) 'Fethü-l Kedir', 5 cilt. Tahkik eden A. Rahman Umeyre, Darü-l Vefa/ 1994.
87) Taberanî Ebü-l Kasım Süleyman b. Ahmet (h.360.ö).
a) 'Mucem-i Kebir', 25 cilt. Tahkik eden Hamdi A. Mecit Selefi. İbni Teymiyye matbaası Kahire/Tarihsiz.
b)) 'Mucemü-l Evsat' 10 cilt. Tahkik eden Tarık b.İvedullah, Muhsin-ül Hüseyni, Darü-l Haremeyn, 1995/Kahire.
c) 'Müsned-i Şamiyyin', 4 cilt. Tahkik Hamdi A. Mecit Selefi. Risale matbaası 1989/Beyrut.
d) 'Mucem-i Sağir', 2 cilt. Tahkik Muhammed Şekur, Mektebetü-l İslami/Beyrut 1985.
88) Taberi Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (h.310.ö), 'Tarih-ü Taberi', 11 cilt. Tahkik eden Ebü-l Fadl İbrahim, Darü-l Maarif, Kahire/1969.
89) Tahavi Ebu Cafer Ahmet b. Selame (ö.321.h).
a) 'Şerh'ü Müşkilil Asar' 16 cilt. Tahkik eden Şuayıp Arnavud. Risale matbaası/Beyrut/ 1994.
b) 'Şerh-ü Meani-l Asar' 5 cilt. Tahkik eden Muhammed Zühri Neccar ve Muhammed Seyyit Cadü-l Hak. Alemü-l Kütüb/ Beyrut/ 1994.
90) Teyalisi, Süleyman b. Davud (h.204.ö), 'Müsned' 4 cilt. Tahkik eden Muhammed b. A. Muhsin, Hecer matbaası/ Kahire/1999.
91) Tirmizi Muhammed b. İsa (h.279.ö), 'Sünen-i Tirmizi,', Mektebetü-l Mearif, Riyad, hicri 1417.
91) Zehebî Şemsettin Muhammed b. Ahmet b. Osman (h.748.ö).
a) 'Siyer-i A'lam-i Nübela' 29 cilt. Tahkik eden komisyon. Risale matbaası, Beyrut, 1984.
b) 'Tezkiretü-l Huffaz', 4 cilt, Mektebü-l Haremi-l Mekki, 1377 Mekke.
c) 'Tarihü-l İslam'. 15 cilt+ 2 cilt fihrist. Tahkik eden Beşşar Avvad Maruf, Darü-l Garbi-l İslami, 2003/Beyrut.
d) 'el-Kaşif fi Marifet-i men lehu rivaye fi-l kütüb-i sitte', 2 cilt. Tahkik edem Muhammed Avvame, Ahmet Muhammed Nemır. Müesseset-ü Ulumi-l Kur'an, Cidde,1992.
e) 'Mizanü-l İtidal fi Nakd-i Rical', 8 cilt. Tahkik eden komisyon. Darü-l Kütübi-l İlmiye Beyrut, 1995.
f) 'el-Muğni fi-d-Duafaa', 2 cilt. Tahkik eden Nurettin Atar, İdaret-u İhya-i Turasi-l İslami, Katar emirliği/tarihsiz.
g) 'Hukuku-l Car', tek cilt. Tahkik eden Ali Adil Tahtavi, Darü-l kütübi-l ilmiye/Beyrut/ 2005.
h) 'Teşebbühü-l Hasisi bi Ehlil Hamis' tek cilt. Tahkik Ali Hasan, Dar'ü Ammar/1988/Ürdün
92) Zamahşeri Carullah Mahmut b. Ömer (h.538.ö).
a) 'el-Faik fi Garibi-l Hadis', 4 cilt. Tahkik eden Ali Muhammed Becavi ve Muhammed Ebülfadl İbrahim, Fikir matbaası, 1993, Beyrut.
b) 'Rebiu-l Ebrar' 5 cilt. Tahkik eden Abdulemir Mühenna, Müessesetü-l A'lemi, 1992, Beyrut.
c) 'el-Keşşaf', 6 cilt. Tahkik Adil Ahmet ve Ali Muhammed, Mektebetü-l Abidin/ Mısır/ 1998
93)Zeylaî Fahrettin Osman b. Ali el-Hanefî (h.743.ö).
a) 'Nesb'ü Raye li ehadisi'l hidaye', 5 cilt. Tahkik eden Muhammed Avvame, Reyyan matbaası/Cidde /1997.
b) 'Tebyinü-l Hakaik Şerh-ü Kenzi-l Dekaik', 6 cilt. El-matbaatü-l emiriye, Mısır, 1313 hicri.

Evrimsel biyolojinin tarihsel serüveni - 1

Fisher, anıtsal eseri Doğal Seçilimin Genetik Kuramı'nda, evrimsel bir fikir çerçevesinden tamamen ayrık olarak, istatistik ve matematiğin güçlü argümanlarını kullandığı, insan toplumlarının doğum ve ölüm oranlarına ilişkin klasik yaklaşımlara ait parametreleri Mendel genetiği çerçevesinde ele aldığı bir genetik değişkenlik profili üzerine bir seçilim modeli kurar. "Doğal Seçilimin Temel Kuramı" olarak bilinecek ve yerleşecek bir yaklaşımdır bu.

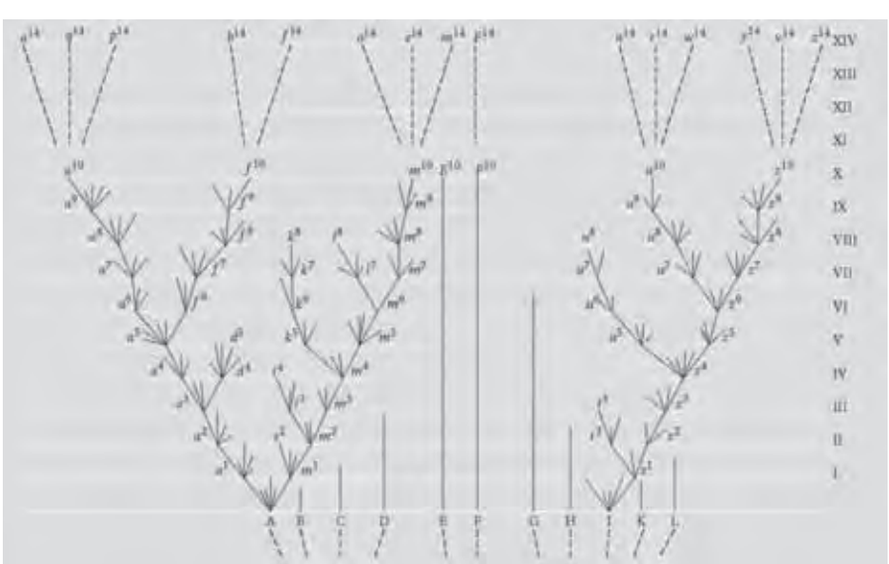
Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü

Evrimsel biyolojinin *Türlerin Kökeni*'nin 1859'da yayınlanmasını izleyen 150 yılı aşkın zengin bir olgusallık ve kuramsal derinliği ifade eden bir tarihi olduğu malumdur. Charles Darwin'in büyük eseri, yayımlandığı gün ilk nüshalarını hemen tüketen popüler ve akademik ilgiye bugün de sahipse kuşkusuz bu, evrimsel biyolojinin hâlâ genel bir evrimcilik fikriyle özdeş tutulmasının getirdiği bir durumdur da. Bu evrimcilik fikri, ilerlemeci ısrarını ve teleolojik tonunu Haeckel'in ya da William Bölsche'nin zamanındaki ölçüde (1) artık hemen hiç barındırmasa da, evrimsel biyolojinin hakiki bilimsel yönleriyle kavranmasını güçleştiren popülizmi kuvvetle besleyen kaba bir ideolojik tutum olarak günümüzde de devam etmektedir. Genellikle tarihsel solun seyri ile birlikte görülen bu kaba ideoloji, doğanın kesintisizliğinin karikatürleşmiş bir biçimi olarak insanın beşeri üretimini evrimsel gelişimin bir sonucu ve dolayısıyla doğrudan seçilimsel modellerin uygulanabileceği bir olgular alanı ele olarak alır. Aslında bir tür doğa dinciliği anlamına gelen bu indirgemenin, başlangıç itibarıyla popüler aktörleri soldan ya da 1848'in liberal aktivistleri arasından çıkmakla birlikte, kaba Darwinizm diyebileceğimiz formunun solla değil, tam aksine, kapitalizmi üstü örtük ya da açık biçimde doğallaştırmaya çalışmış sağ politikaların kaba Darwinizmiyle bağlantısı vardır. (1) Hemen söyleyelim, bu kaba Darwinizmin Charles Darwin'in ne orijinal üretimiyle ne de evrimsel biyolojinin modern Darwinist versiyonuyla bir ilgisi bulunmaktadır.

Yukarıdaki iddialar bir evrimsel biyoloğun Darwinci apolojisi olarak anlaşılabilir. Ancak bu yazının ve sonraki devam yazılarının temel amacı, evrimsel biyolojinin kavranmasının önündeki kaba popüler engellerin ardına ulaşabilecek bir yol önermektir. Bu nedenle yukarda özetlenen iddialar bir apoloji olmayıp sorunu tespite yöneliktir. Dolayısıyla, bu çok genel tespitin ardından, evrimsel biyolojinin gelişim tarihi oldukça genel bir biçimde ama hadiseye salt biyolojik bakılmasının zorunluluğunu popüler evrim okuruna bir nebze olsun hissettirecek şekilde verilmeye çalışılacaktır.

Darwin'in yaşam ağacı kurgusu

Modern evrimsel biyoloji başlangıcını hakikaten Darwin ile, bir başka deyişle, *Türlerin Kökeni*'nin yayınlanmasıyla yapar. Bunu görmek için yapılması gereken şey, belki de, *Köken*'deki tek görsel olan ve Darwin tarafından kurgulanan yaşam ağacına şöyle bir göz atmak olacaktır.

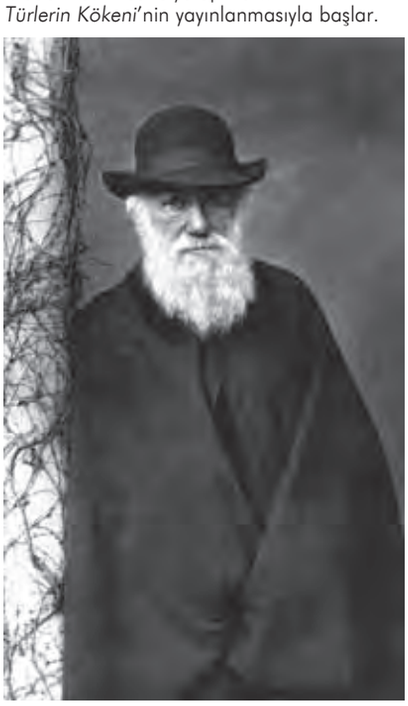

Yaşam ağacı *A* ila *L* harfleriyle simgelenen bir dizi atasal canlı ile başlamaktadır. Bu kök canlılardan itibaren günümüze doğru gelen bir zaman içerisinde her bir atanın nasıl değişime uğradığını görmekteyiz. Örneğin *A* atası, resmin tepe noktasına kadar uzanan çeşitli canlıların türediği bir ilkin köktür. Günümüze dek ulaşan torunları vardır, zaman içerisindeki kimi aralıklarda yoğun dallanmalarla çok sayıda form üretmiştir ancak günümüzde ise sadece yedi (resmin tepe noktasındaki küçük harfle simgelenen formlar) türeyeni ile temsil edilmektedir.

Aynı şekilde *B*, *C* ve *D* ataları da -bu kez hemen hiç değişim yoktur, tek çizgi bunu ifade etmektedir- zamanın derinliğindeki çeşitli noktalarda ortadan kalkmışlardır. Hemen hiç değişim göstermeyen *E* atasından türeyenler ise uzun bir zaman varlıklarını devam ettirmişler ancak sonunda yine de ortadan kalkarak günümüze dek gelememişlerdir.

Görece yüksek bir dallanma gösteren *I* atası da günümüze dek ulaşmış, yani her hangi bir zaman diliminde canlılarla akli temas halindeki akıllı bir varlığın gözleyeceği türeyenler vermiş durumdadır. Bu hipotetik ağaçtaki en ilgiye değer evrimleşmelerden biri ise, kök verdiği formlarda hiç değişimin görülmediği algısı oluşturan ve günümüzde yalnızca tek bir değişkenlik durumu ile temsil edilen *F* atasına ilişkindir.

Modern evrimsel biyoloji Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nin yayınlanmasıyla başlar.

Görüldüğü gibi, *Köken*'de yer alan ve Darwin'in yok oluş ve devamlılıkları doğal seçilim temelinde izah ettiği hipotetik yaşam ağacında farklı evrimleşme hızları, yok oluş ve devamlıklıların tarihselliği, bir başka deyişle türleşmeye dek varan değişkenlik düzeylerinin tarihsel bağlamı tüm açıklığıyla ortaya konmuş durumdadır. Ortak kökenden değişerek türeme ve bu türemenin birincil etkeninin doğal seçilim olması. Bir başka deyişle evrimin olgusal tarafıyla birlikte sunulan mekanistik izahı. Aslında *Köken*'in ve Darwin'in 1859'dan sonraki diğer bağlantılı üretimine verilen popüler ve akademik reaksiyonların dönüp durduğu iki temel eksen de bunlar olacaktır. Öyle ki, evrimin olgusal tarafı büyük oranda paleontolojik, anatomik, embriyolojik ve morfolojik irdelemelerin odağında tatminkâr bir çerçeve sunarak kabul edilirken, 20. yüzyılın ilk çeyreğine dek olan sürede doğal seçilim bu olguların izahı olarak görülemeyecek ve mekanistik bir izah olarak hayli gözden düşecektir.

Ortogenetik teori, Yeni-Lamarkçılık ve mutasyonculuk

Mekanistik evrim izahı olarak, seçilimi dışlayan ve önceden belirlenmiş bir canlılık durumuna doğru adımlı ve teleolojik gidişi savunan ve bu çerçevede biyolojik özellik değişkenliğinin önemini değersizleştiren ortogenetik teori; her kuşakta kazanılan özelliğin yavru döllerde devam ettirilmesiyle geniş anlamıyla çevrenin canlının içsel durumlarının gidişatının bir haritası olarak görüldüğü Yeni-Lamarkçılık; Mendel genetiğinin 20. yüzyıl başlarında 'yeniden keşfedilmesi'yle, aralarında hayatta kalış ve yavru döl üretimi açısından net farklar bulunan küçük farkların kademeli birikerek yarattığı değişim yerine tek bir anlık ve net geçişle büyük özellik değişimlerini öne süren mutasyonculuk. İşte bu üç temel, ancak kendi içlerinde de yaklaşımlarının sunduğu çeşitlilik itibarıyla hayli heterojen olan kuramla doğal seçilimin evrimsel değişimi izah eden bir formül olarak bir yana bırakılması, bir başka deyişle Darwinizm'in ışığını yitirip karanlıkta kalması. (2)

Burada hemen çok önemli bir noktaya dikkati çekmemiz gerekiyor: Ortogenetik, Yeni-Lamarkçılık ve mutasyonculuk yaklaşımları, bugünden baktığımızda oldukça önemsiz ve aklı oyalayan içi boş önermelerden ibaret görünmekle birlikte, yaygın oldukları ve seçilimsel açıklama biçimlerine baskın bulundukları dönemde bir başka deyişle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, kimi teleolojik damarı da bariz biçimde taşımış olsalar da, seçilim karşısında alternatif evrimleşme biçimleri olarak sınanmaya açık hipotezler sunabilen, dönem için hayli bilimsel olan yaklaşımlardır. Buradan varmamız gereken nokta ise çok açıktır: Popülasyon genetiğinin, özellikle 30'lu yıllardaki ivmesi ile, evrimin olgusal taraflarını izah etme gücüyle doğal seçilimin başlıca evrimleşme süreci olduğunun kabulüne vardıran gelişimiyle, ortogenetizm, yeni Lamarkçılık ve mutasyonculuk artık kabulü mümkün olmayan yanlış kavrayışlar olarak bilim tarihindeki yerlerini almışlardır. Bir başka deyişle, evrimsel genetikle bütünleşen evrimsel biyoloji, bilimsel sınamadan geçerek, başlıca "mekanizması" olarak doğal seçilimin kabulüne varan bir süreçle artık bilimsel bir disiplin olarak olgunlaşmış durumdadır. Evrimsel biyolojinin kuramsal zenginliğini son derece parlak biçimde gördüğümüz 1930'ların ortaya koyduğu tablo bu denli nettir ve dolaysızdır.

Peki evrimsel biyoloji açısından bu dönemi benzersiz kılan nedir? Bilimsel devrimlerin çok yönlü diyalektiğinin bir örneği olarak teorik popülasyon genetiğinin son derece ilgi çekici ve heyecan verici tarihine girmek burada çok hoş olurdu. (3) Ancak konuyu dağıtma riski bulunan böyle bir girişimi başka bir zamana bırakarak, evrimsel biyolojinin 20. yüzyılın ilk çeyreği sonunda mekanistik açıdan hayli karşıt alternatiflerin sınamasından başarıyla çıkmasının temel gelişim noktalarını sadece özetmekle yetinelim.

Fisher ve "Doğal Seçilimin Temel Kuramı"

Doğal seçilimin matematiksel olarak irdelenmesini, Thomas Hardy ve Wilhelm Weinberg'in 20. yüzyılın hemen ilk yıllarında birbirlerinden bağımsız olarak ortaya koydukları bir tür genotip dağılımı durağanlık modeli üzerine inşa eden kişi büyük istatistikçi ve genetikçi Ronald Aylmer Fisher'dir. Fisher, anıtsal eseri *The Genetical Theory of Natural Selection*'da (Doğal Seçilimin Genetik Kuramı), evrimsel bir fikir çerçevesinden tamamen ayrık olarak, istatistik ve matematiğin güçlü argümanlarını kullandığı, insan toplumlarının doğum ve ölüm oranlarına ilişkin klasik yaklaşımlara ait parametreleri Mendel genetiği çerçevesinde ele aldığı bir genetik değişkenlik profili üzerine bir seçilim modeli kurmaktadır. Kitaptaki aynı bölüm adını taşıyan "Doğal Seçilimin Temel Kuramı" olarak bilinecek ve yerleşecek bir yaklaşımdır bu. Buna göre, bir canlının herhangi bir biyolojik özelliğe ilişkin uyum başarısı değişkenliğindeki bir artış, bu özellik değişkenliğini etkileyen genetik değişkenlik miktarına paraleldir. Bir başka deyişle, genetik değişkenlik doğal seçilimle evrimleşmenin motorudur ve bir türe ait bir popülasyondaki kuşaklar boyu devam eden ve popülasyonun uyum başarısını giderek artıran bir seçilim söz konusudur. (4) Fisher'in modeli, kabaca, bu çerçeve üzerine kuruludur ve matematiksel olarak izlenebilecek, alel frekansları temelinde istatistiki bir değişim süreci olarak seçilim, ilgili herhangi bir özelliğin değişimi açısından çok net bir mekanistik yapıyı bize sunar.

Herhangi bir biyolojik özelliğe ilişkin tanımlanabilen bir kalıtımsal faktör olarak bir gendeki alternatif formların yani alellerin her biri özelliğin her bir durumuna karşılık geldiği sürece, alternatif özellik durumları arasında çevresel değişime verilen yanıt açısından farklar da varsa, sonuçta belli bir özellik durumu, geçen kuşakların ardından, yaygınlaşarak popülasyonda baskın özellik durumu haline geçecek ve uyum başarısı kuşaktan kuşağa değişmediği sürece de alternatif durumların yerini tamamen alacaktır. Bir başka deyişle, alternatif özellik durumlarının yer aldığı bir olasılıklar uzayında bir özellik halinden bir diğerine net bir geçiş sağlanmış olacaktır. Bu geçiş, geçişi yapan bireylerin ortalama özellik değeriyle tanımladıkları popülasyon dahilinde ve benzer diğer popülasyonlar içinde serbestçe eşleşip yavru döl ürettikleri sürece tür içi değişim, böylesi eşleşme ve üremeleri kısıtladığı ya da engellediği sürece de türleşmeye varan bir değişimdir.

Darwin'in tür içi değişmelerin türler arası değişmelere dönüşmesiyle tanımladığı yeni tür oluş -türleşme- artık seçilimle gösterilebilecek netlikteki bir mekanistik çerçeveye sahiptir. Buradaki kritik nokta, uzaydaki genotipik koordinatlar şeklinde de algılayacağımız özellik alternatiflerinin -yani değişkenliğinin- birer olasılık olarak tanımlanması için, onların seçilebilir durumlar olmalarıyla gerçekleşebilecek değişimlerin belirli bir tarihsel bağlam gerektirmesidir: Çevre değişmediği ya da çevreyle etkileşim şiddetinin tür içi ya da türler arası karşılaşmalar, çatışmalar sonucu net bir değişimi gerektirecek düzeye çıkmadığı sürece, bir biyolojik özellikteki değişkenlik görece yüksek ve "işlevsiz" kalacaktır. Bir başka deyişle, doğal seçilim ihtimali bulunmadığı sürece özellik uzayı atıl durumdadır ve bileşenleri de herhangi bir duruma geçiş için alternatif olma özelliğini taşımazlar. Dolayısıyla, matematiksel ve genetik açıdan hayli sağlam temeller üzerine oturtulmuş bu Fisherci yaklaşım açısından evrimleşmenin -değişimin- olmazsa olmaz şartı seçilimdir.

Doğal seçilimin nasıl tahminleneceği ve nasıl çalışılabileceği konusunda büyük bir açıklık getiren Fisher'in katkısıyla, ortogenetik, yeni-Lamarkçı ve mutasyoncu kuramların hayli itibar kaybettiğini, seçilimci Darwinci evrimleşmenin yeniden ivmelenmesiyle bilimsel alternatifler olarak bu kuramların geçerli evrimsel açıklama biçimleri sunabilir olmaktan çıktığını belirtmemiz burada yeterli olacaktır.

Bu devasa kuramsal başarıyla birlikte özellikle bir sonraki yazıda değineceğimiz büyük evrim genetikçisi ve biyolog John Burdon Sanderson Haldane'in hemen aynı dönemdeki çalışmaları doğal seçilimin yaygın kabulünü sağlamıştır. Doğal seçilimin matematiksel eleganlığı ve ivmelenmiş Mendel genetiğinin kapsamına çok iyi bir biçimde oturtulabilmesi, seçilimin evrimleşmenin hiç kuşkusuz en önemli yolu olmakla birlikte, evrimleşmeyi sağlayan tek süreç olduğu şeklindeki bir yanılgıya da yol açmıştır. Bu algıyı kıran evrimsel genetik gelişmeler, özellikle büyük kuramsal popülasyon genetikçisi Sewall Wright'ın yine aynı dönemdeki çalışmalarıyla vücut bulmaktaydı. Wright'ın katkısını anlatmayı da önümüzdeki yazıya bırakalım.

Büyük istatistikçi ve genetikçi Ronald Aylmer Fisher.

KAYNAKLAR

1) Alfred Kelly, *The Descent of Darwin: the popularization of Darwinism in Germany, 1860-1914*. University of North Carolina Press, 1981.

2) Peter Bowler, *The Eclipse of Darwinism: anti-Darwinian evolutionary theories in the decades around 1900*. Johns Hopkins University, 1983.

3) William B. Provine, *The Origins of Theoretical Population Genetics*, University of Chicago Press, 1971.

4) Ronald Aylmer Fisher, *The Genetical Theory of Natural Selection*, Oxford University Press, 1930.

Evreni düzenleyen 13 sayı

Bu makalede ele alınan 13 sayının kozmik bir önemleri var; onlar evrenimizi tanımlamakta temel kavramlarımızdır, yaşam varlığının olasılığını hesaplarlar ve evrenin sonunun nasıl olacağına karar verirler. Bu sayıları, onları keşfetmiş ya da onlarla uğraşmış insanların hikâyeleriyle birlikte sunuyoruz.

James D. Stein
Çev. Nalân Mahsereci

James D. Stein'in *Kozmik Sayılar: Evrenimizi Açıklayan Sayılar* kitabının bir özetini içeren bu makaleyi, www.populermechanics.com adresli siteden aldık.

Kuşkusuz bazı sayılar, örneğin telefon numaranız ya da sosyal güvenlik numaranız, diğer sayılardan daha önemlidir. Ancak bu makalede ele alınan sayıların kozmik bir önemleri var; onlar evrenimizi tanımlamakta temel kavramlarımızdır, yaşam varlığının olasılığını hesaplarlar ve evrenin sonunun nasıl olacağına karar verirler. Bu makale, Kaliforniya Devlet Üniversitesi'nden matematik profesörü James D. Stein'in *Kozmik Sayılar: Evrenimizi Açıklayan Sayılar* kitabından (Eylül 2011) uyarlanmıştır. Stein kitabında, yalnızca yaşamımız ve evrenimiz üzerinde etkisi olan her bir sayıyı açıklamıyor, aynı zamanda bu sayıları keşfetmiş ya da bu sayılarla uğraşmış insanların hikâyelerini de anlatısına katıyor. 13 kozmik sayıyı, bilimin onların farkına vardığı sıra içinde sunuyoruz.

1) Evrensel kütleçekim sabiti

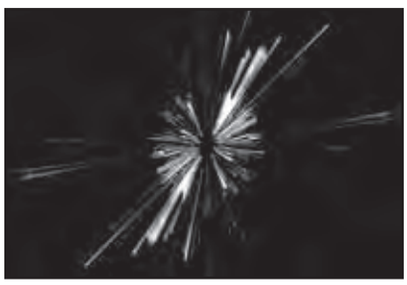
2011 belki de o kadar iyi bir yıl değildir, ama 1665 her şeyiyle çok kötü bir yıldı; özellikle de o yıl Londra'da yaşıyorsanız. Hıyarcıklı vebanın son büyük salgınının olduğu yıldı. Londralılar vebanın tam bir çaresini bilmiyor olsalar da, kenti terk edip kasabalara kaçmanın iyi bir fikir olduğunu biliyorlardı. Kral II. Charles Londra'daki sarayından Oxfordshire'a gitmek için ayrıldı. Cambridge Üniversitesi kapatıldı. Üniversite öğrencilerinden biri olan İsaac Newton, Woolsthorpe'daki evine geri döndü. Modern dünyanın kapılarını açmakla uğraşacağı 18 ayı burada geçirecekti.

Nicel öngörüler yapmaksızın hiçbir şeyin olanaklı olmayacağı teknolojik bir dönemde yaşıyoruz. Nicel öngörünün en büyük ilk örneği, Newton'un evrensel kütleçekim kuramında bulunabilir. Hipotezden başlarsak, iki cisim arasındaki yerçekimi (kütleçekimi) cisimlerin kütleleriyle doğru orantılı, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılıdır. (Newton bir gezegenin yörüngesinin, odaklarından bir tanesinde Güneş'in bulunduğu bir elips olduğunu anlamıştır.) Johannes Kepler, zahmetli gözlemlerle bu sonuca ulaşmıştı, ama Newton kütleçekim etkileşimi (yerçekimi) varsayımından daha fazlasını, bu amaç için geliştirdiği matematiksel kalkülüs araçlarıyla yapabildi.

Kütleçekim sabiti G'nin, bilinen 13 sabit içinde en az kesinlik taşıyan olmasına rağmen, ilk keşfedilen olması ilginçtir. Bunun nedeni, diğer temel kuvvetlerle karşılaştırıldığı zaman, kütleçekim kuvvetinin en zayıf kuvvet olmasıdır. Şunu düşünün: Dünyanın kütlesi yaklaşık olarak $6x10^{24}$ kilodur, Newton'un vebanın kasıp kavurduğu

Londra'dan ayrılmasından 300 yıl sonra, 1957'de, insanlar basit kimyasal güçle çalışan bir roketle dünyanın yerçekimini yenerek, ilk yapay uydu olan Sputnik'i yörüngeye yerleştirmeyi başarmıştır.

2) Işık hızı

Ortaçağ'da topun keşfi, sesin hızının sonlu olduğunu göstermiştir; patlamanın sesini duymazdan çok önce top ateşini görebilirsiniz. Kısa bir süre sonra, aralarında büyük Galilei'nin de bulunduğu bazı biliminsanları, ışığın hızının da sesin hızı gibi sonlu olabileceğini fark ettiler. Galilei, bunu kanıtlamak için, uzak bir mesafeden birbirine ışık tutan iki adam ve teleskoplar da içeren bir deney planladı. Işığın aşırı hızlı olması, 1600'lerin teknolojik sınırlılıklarını da düşünürseniz, deneyi sonuçsuz bıraktı. 19. yüzyılın sonuna kadar, teknoloji ve kesin sonuç alabilme olanakları öylesine ilerletildi ki, ışık hızını güncel değerinin 0,02'si oranında ölçmek mümkün oldu. Bu, Albert Michelson ve Edward Morley'in ışık hızının yönünden bağımsız olduğunu gösterebilmelerine olanak verdi. Bu şaşırtıcı sonuç en sonunda, 20. yüzyılın ve belki de tüm zamanların ikonik entelektüel kazanımı olan Einsten'in görelilik teorisine yönlendirdi.

Sıklıkla hiçbir şeyin ışıktan daha hızlı gidemeyeceği söylenir. Gerçekte, evrende ışıktan hızlı gidebilecek hiçbir fiziksellik yoktur. Bilgisayarlarımızın bilgi işlemeleri, ışık hızına yakındır, fakat hâlâ dosyalarımızın yüklenmesi için sabırsızlıkla bekliyoruz. Işık hızı hızlıdır, ama hayal kırıklığının hızı ondan daha hızlıdır.

3) İdeal gaz sabiti

17. yüzyılda, bilimciler maddenin üç halini anlamıştı: katı, sıvı ve gaz. (Maddenin dördüncü hali olan plazmanın keşfi, gelecekteki yüzyıllarda olacaktır.) Geriye dönersek, katılar ve sıvılarla çalışmak, gazlarla çalışmaya göre daha zordu, çünkü katılar ve sıvılardaki değişimi zamanın araç gereçleriyle ölçmek zordu. Birçok deneyci, temel fizik yasalarını anlama gayreti içinde, gazlarla haşır neşirdi.

Robert Boyle, belki de ilk büyük deneyciydi, ne bildiğimizden emin olmak için deney yapmanın hayati önem taşıdığı fikrindeydi: Bir ya da daha çok parametreyi çeşitlendir, hangi parametrenin değişimden sorumlu olduğunu gör. Bu geriye dönük bakış içinde apaçık görünebilir, ama fizikçi Leo Szilard'ın belirttiği gibi, önemini sonradan anlamanın öngörüden daha kesin olduğu açıktır.

Boyle, bir gazın basıncı ile hacmi arasında ilişki olduğunu keşfetmişti; bir yüzyıl sonra, Fransız biliminsanları Jacques Charles ve Joseph Gay Lussac, hacim ile ısı arasındaki ilişkiyi keşfetti. Bu keşif, geleneksel beyaz laboratuvar önlüğünün (henüz keşfedilmemişti) takılması konusu kadar basit değildi ve rahat bir ortam içinde, birkaç ölçümle yapılmamıştı. Gerekli verileri elde etmek için, Gay Lussac 23.000 feet yüksekten (yaklaşık 7 km) uçabilen bir sıcak hava balonu almıştı, bunun o zamanın bir dünya rekoru olması mümkündür. Boyle'un, Charles ve Gay Lussac'ın sonuçları bir arada, bir gazın sabit miktarı içinde, ısının hacim ve basıncın çarpımıyla orantılı olduğunu göstermiştir. Orantılılık sabiti, ideal gaz sabiti olarak bilinir.

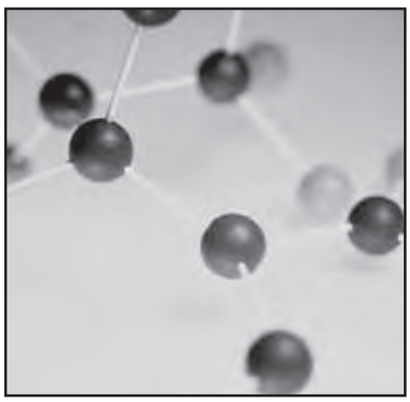
4) Mutlak sıfır

Sıcaklık oluşturmak kolaydır. İnsanlar, ateşi tarihöncesi dönemlerden beri ele geçirmiş ya da yaratmıştır. Soğuğu üretmek çok daha zor bir görevdir. Bir bütün olarak evren, bu işi büyük bir ustalıkla yapar; evrenin ortalama ısısı, mutlak sıfırın birkaç derece üstündedir. Bunu buzdolaplarımızda yaptığımıza benzer bir yolla yapar: Gazın genleşmesi yoluyla.

Elektrik çalışmalarına katkılarıyla bilinen Michael Faraday, gazların genleşmesini kullanarak, daha soğuk sıcaklıkları üretmenin mümkün olduğunu ilk kez önermiştir. Faraday, kapalı bir tüp içinde bir parça sıvı klor üretti ve tüpü kırdığında (ve böylece basıncı düşürdüğünde) klor hemen gaza dönüştü. Faraday, eğer basıncı düşürmek bir sıvıyı gaza dönüştürüyorsa, muhtemelen basınç uygulanarak gazın da sıvıya dönüştürülebileceğini, bu arada sıcaklığın da azalacağını fark etti. Bu buzdolabının basitçe işleyişidir, gaz basınç altındayken genleşmesine izin verilirse, çevrelediği materyali soğutur. Basınç uygulama, bilimcilerin sıvı oksijen, hidrojen ve 20. yüzyılın başında sıvı helyum elde etmelerine olanak vermiştir. Bu bizi mutlak sıfırın birkaç derece üzerine getirir. Sıcaklık aynı zamanda hareket demektir ve lazer kullanarak atomları yavaşlatma tekniği, mutlak sıfır derecesine milyonda bir dahilinde yaklaşmamızı mümkün kılar, şimdi biz bu sıcaklığın -459 fahrenheit derecenin azıcık daha üstünde olacağını biliyoruz. Mutlak sıfır, ışık hızı ile benzer bir kategoriye girebilir. Maddi nesneler buna çok yaklaşabilir, ama asla tam olarak erişemezler.

5) Avogadro sayısı

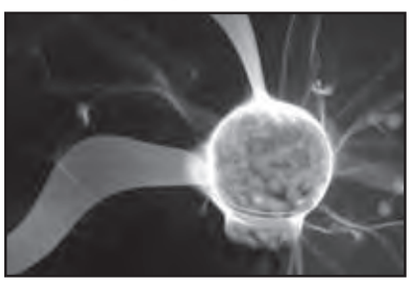
Kimyanın gizlerini açmak, çelik kasa açmaya benzemez. Görevi tamamlamak için iki anahtar almak gerekir.

İlk anahtar atom teorisidir; 19. yüzyılın şafağında John Dalton tarafından keşfedilmiştir. Ünlü fizikçi Richard Feynman, atom teorisinin ne kadar önemli olduğuna dair sezgisini şöyle anlatmıştır: "Eğer bir afet olsa ve bütün bilimsel bilgi birikimi yok olsa ve yalnızca bir ifade gelecek kuşakların canlılarına ulaşabilse, en az kelimeyle en çok bilgiyi sürdürecek açıklama ne olurdu? Bunun, her şeyin atomlardan yapıldığını söyleyen atom hipotezi olduğuna inanıyorum; ölümsüz bir devinim içinde etrafta hareket eden küçük parçacıklar."

Evrendeki maddenin tümünü oluşturan temel yapı blokları (doğal olarak bulunan) 92 elementtir. Bununla birlikte, evrendeki her şey neredeyse birleşiktir; farklı türde elementlerin birleşiminden oluşur. Böylelikle modern kimyadaki ikinci anahtar, her bir bileşiğin özdeş moleküllerin bir araya gelmesinden oluştuğunun keşfedilmesi olmuştur. Örneğin, bir miktar saf su, çok miktardaki özdeş H_2O molekülünden oluşmuştur.

Ama kaç tane molükelden? Sayımı doğru yapmak için, kimyanın ilerlemesinde başlıca engel olduğu ispatlanmış kimsayal reaksiyonların sonuçlarını öngörebilmeliyiz. İtalyan kimyacı Amadeo Avogadro, aynı sıcaklık ve basınçta, farklı gazların eşit hacimlerinin aynı sayıda molekül içereceğini önermiştir. Bu hipotez ilk ilan edildiğinde, büyük oranda kabul görmemiştir, fakat kimyasal reaksiyonların başlangıç ve bitişinde hacimlerinin ölçülmesi yoluyla, kimyacıların moleküllerin yapısını anlamasına izin vermiştir. Avogadro sayısı, 12 gram karbondaki atom sayısı olarak tanımlanır ve büyüklüğü yaklaşık olarak 6'yı takip eden 23 sıfır kadardır. (Bu aynı zamanda, maddenin miktarını ifade etmek için kimyacıların kullandığı bir ölçü birimi olan 1 mol'deki molekül sayısıdır.)

6) Kütleçekim ve elektriğin göreli kuvveti

Soğuk bir kış sabahında bir halı üzerinde boydan boya yürüyorsanız, yeterince statik elektrik yayabilirsiniz, bu küçük nesnelerin giysilerinize yapışmasına ya da saçlarınızın dikilmesine neden olur. Bu, elektriğin kütleçekimden ne kadar kuvvetli olduğunu keskin bir biçimde kanıtlamayı sağlar. Dünyadaki bütün kütle, nesneleri aşağıya çekmek için elinden gelen kütleçekim çabasını gösterir, buna rağmen yaydığınız küçük bir miktarda statik elektrik bu çabayı bozguna uğratır.

Bu iyi bir şeydir, aslında elektriğin kütleçekimden daha güçlü olması, yaşamın varlığına da olanak tanımıştır. Yaşam kimyasal ve elektriksel reaksiyonların bir karışımıdır, ama kaslardaki devinimin gücü ya da besinlerin sindirimi gibi kimyasal reaksiyonlar bile, özünde elektriğe bağlıdır. Kimyasal reaksiyonlar, atomların dış kenarlarındaki elektronların bağlılıklarını bir atomdan diğerine kaydırmasıyla meydana gelir. Böylelikle, atomlar yeniden birleşerek yeni bileşikleri biçimlendirir. Bu kaymalar, sinirlerimizin kaslarımıza mesaj yollamasına neden olur, bu da hareket etmemize ya da beynizimin, algılarımızı işlemesi yoluyla bilgiyi bir araya getirmesine olanak verir.

Eğer elektrik, kütleçekimin fiilen olduğundan görece daha zayıf olsaydı, bunlar çok zor olurdu. Bu, evrimin böylesi bir koşula uyarlanmış yaşam için bir yol üretmesiyle olanaklı olmuştur. Bunun doğruluğunu anlamak için başka bir evrende de kontrol etmeliyiz.

7) Boltzmann sabiti

Bütün bildiğimiz suyun akışının yukarıya değil, aşağıya doğru olduğudur, çünkü kütleçekim böyle işler. Kütleçekim bir kuvvettir; yerçekimi dünyanın merkezinde yoğunlaşmış gibi davranır ve suyu aşağı doğru çeker. Buna rağmen, buz küplerinin bir bardak sıcak suya daldığında neden eridiğini, ama bir bardak soğuk su içinde neden kendiliğinden şekillendiklerini asla görmediğimizi açıklayacak benzer bir açıklama yoktur. Bu ancak ısı enerjisinin yayılması yoluyla açıklanabilecek bir durumdur, bu problemin çözümü, 19. yüzyıl fizikçilerinin en büyük sorularından biri olmuştur.

Bu problemin çözümü, Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann tarafından bulunmuştur. Boltzmann, içinde bir buz küpü olan bir bardak sıcak suya göre, enerjinin, bir bardak soğuk suyun moleküllerinin içinde dağılmasının çok daha fazla yolu olduğunu keşfetmiştir. Doğa yüzdelerle oynayan bir oyuncudur. En sıklıkla en hoşlandığı yolla işini görür ve Boltzmann'ın sabiti bu ilişkinin nicelleştirilmesidir. Düzensizlik düzenden çok daha yaygındır; bir odanın neden düzenli değil de dağınık olduğunu açıklamak için birçok yol vardır. (Ve bir buz küpünün düzensizliğe doğru erimesi bir buz küpünün düzenli yapısının ortaya çıkmasından çok daha kolaydır.)

Boltzmann sabitini işin içine katan Boltzmann entropi eşitliği, aynı zamanda Murphy yasasını da açıklayabilir: Eğer bir şeyler yanlış gidiyorsa, olacak demektir. Bu bazı kötücül kuvvetler, işlerin sizin için kötü gitmesi

yönünde davranır demek değildir. Bu sadece, işlerin ters gidebileceği yolların sayısının, işlerin düzgün gidebileceği yolların sayısını büyük oranda aşması demektir.

8) Planck sabiti

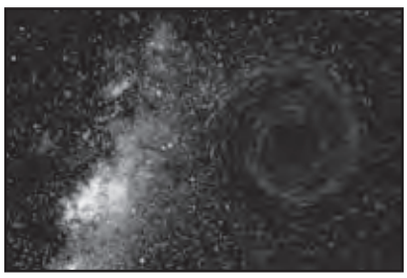
Çoğunlukla, bilimciler göreli olarak kendini geride tutan bir gruptur. Bilirler ki, insanlar hangi analizi yaparlarsa yapsınlar, son yargıç doğadır. Ve bazen doğanın hükmünü verebilmesi için esaslı bir zaman gerekir. Yine de Max Planck, bir öğle yürüyüşü sırasında oğluna, fiziksel evreni harekete geçirenin ne olduğu hakkında bir varsayımı olduğunu anlattı: "Newton'un sahip olduğu düşünme türü kadar büyük ve bugün için devrimsel bir kavrayışa sahibim bugün."

Aslında güçlü kelimeler, fakat zaman Planck'ın haklılığını kesinlikle ispatladı. Onun açığa çıkardığı şaşırtıcı şey şuydu: Evren, enerjiyi en küçük miktarın sonlu çarpmaları halinde paketler, bu tam da atom teorisinin evrenin maddeyi atomların sonlu çarpmaları içinde paketlediğini ileri sürmesine benzerdir.

Enerjinin bu küçük paketleri quanta olarak bilinir ve h ile gösterilen Planck sabiti bize bu paketlerin büyüklüğünü anlatır.

Planck'ın kuantum teorisi, yalnızca evrenin bir yapısı olduğunu açıklama yolu sağlamamıştır, ama aynı zamanda 20. ve 21. yüzyıllardaki teknolojik devrimin bir kıvılcımıdır. Neredeyse elektronikteki bütün gelişmeler, lazerden bilgisayara, manyetik rezonans görüntülemeye kadar, hepsi evreni bize anlatan kuantum teorisinden türemiştir. Dahası, kuantum teorisi, bize gerçekliğin sezgiye bir hayli aykırı bir resmini verir. Bir zamanlar bilimkurgunun malzemesi olan paralel evren gibi kavramlar, (eğer kafamızda canlandırabilirsek) şu anda kuantum kuramının sayesinde, işlerin nasıl yürüdüğünün ya da nasıl yürüyor olabileceğinin meşru bir açıklaması olarak sağlam bir şekilde yerleştirilmiştir.

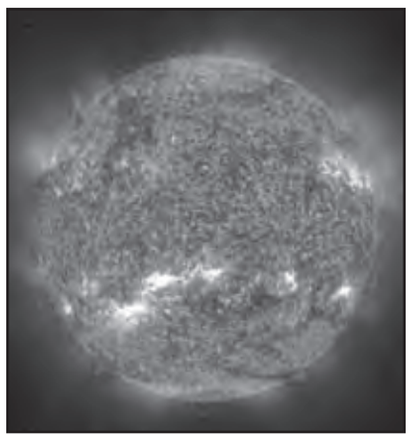
9) Schwarzschild yarıçapı

Kütleçekim etkisiyle çok fazla maddenin yoğunlaştığı ve ışığın kaçmasına engel olan kara delik kavramının bilinişi 18. yüzyıla kadar götürülebilir. Ama güncel bir fenomenden daha çok teorik bir olasılık olarak görülebilir. Güncel bir kara delik olasılığı, kütleçekimin Newton'un atladığı ince yanlarına ayrıntılı bir açıklama getiren Einstein'in genel görelilik kuramının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu teorinin bir kopyası, 1. Dünya Savaşı'nda Rusya cephesinde, Alman Ordusu'na hizmet eden fizikçi ve astronom Karl Schwarzshild tarafından verilmiştir. Einstein, teorisini denklem sisteminin içinde ileri sürmüştür. Bu denklemler, çözmek için aşırı zordu, ama Schwarzshild çözümü bulmanın üstesinden bir savaş yıkımının orta yerinde gelecekti. Yalnızca bu değil, Schwarzshild aynı zamanda, verili herhangi bir madde miktarı için, bütün madde içine yerleştirildiğinde, kara deliğe dönüşeceği küçüklükte bir kürenin var olduğunu göstermiştir. Bu kürenin yarıçapı Schwarzshild yarıçapı olarak bilinir. (Tek bir Schwarzshild yarıçapı yoktur, her olası kütle için farklı bir ölçü vardır.)

Popüler değerlendirmeler, bizde kara deliklerin uğursuzca küçük, yoğun ve kara olduğu izlenimini uyandırırlar. Örneğin dünyanın ölçüsündeki bir kütlenin Schwarzshild yarıçapı yalnızca 1 cm'dir. Ama şaşırtıcı bir şekilde, daha geniş kara delikler dağılabilir. Eğer bütün bir galaksi kütlesi bir kara delik yaratacak Schwarzshild yarıçapı içinde aynı oranda dağılsaydı, bu kara deliğin yoğunluğu dünya atmosferinin yoğunluğunun yaklaşık 0,0002'si kadar olacaktı.

10) Hidrojen fizyonu etkisi

Carl Sagan'ın mükemmel cümlesiydi, "Hepimiz yıldız özüyüz." Bu doğru bir cümledir ve hidrojen fizyonu etkisinin yardımıyla gerçekleşmiştir.

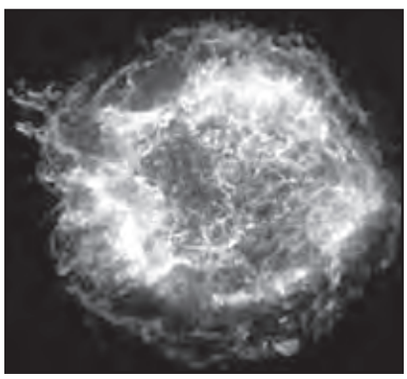
Evren çoğunlukla hidrojendir. Daha karmaşık elementleri üretmek -özellikle biri yaşamı mümkün kılmıştır- hidrojenden diğer elementleri elde etmenin bir yolunun olmasıyla mümkün olmuştur. Evren bunu kütleçekim etkisiyle bir araya gelmiş, gerçekten çok büyük bir hidrojen topu olan yıldızlarla yapar. Kütleçekimin basıncı, nükleer reaksiyonları oluşturmayı başlatacak kadar güçlüdür ve hidrojen, fizyon yoluyla helyuma dönüşür.

Bu süreçte açığa çıkan enerji, Einstein'in ünlü denklemi $E=mc^2$ ile belirlenir. Ama başlardaki hidrojen yalnızca 0,7 oranında fiilen enerji haline gelir. Bir ondalık sayı olarak ifade edilen bu sayı 0,007'dir. Bu hidrojen fizyonu etkisidir ve evren içinde yaşamın varlığı, bu sayıya çok duyarlıdır.

Hidrojen fizyonu içinde ilk adımlardan birisi, ağır hidrojen olan döteryumun üretimidir ve bu, hidrojen fizyonu etkisi 0,006'nın altına düşerse gerçekleşmeyecektir. Yıldızlar bu durumda da biçimlenecektir, ama bu basitçe bir hidrojen topu akkorunun genişlemesi olacaktır. Eğer hidrojen fizyonu etkisi 0,008 ya da daha yüksekse,o zaman fizyon çok etkin olacaktır. Hidrojen çok hızlı bir biçimde helyum haline gelecektir ve evrendeki hidrojen tükenecek-

tir. Her bir su molekülü iki hidrojen atomu içerdiğinden, suyun biçimlenmesi olanaksız hale gelecektir. Bildiğimiz gibi su olmaksızın yaşam var olamaz.

11) Chandrasekhar limiti

Bildiğimiz yaşamın temelinde karbon atomu vardır, ama yaşam aynı zamanda, diğer ağır atomların geniş bir çeşitliliğini gerektirir. Bu ağır elementleri üretmek için evrende yalnızca bir süreç vardır, bu da dev bir yıldızın patlaması olan süpernovadır. Bir süpernova patlaması, bütün bu ağır elementleri üretir ve evrene baştan başa saçar, gezegenlerin biçimlenmesini ve yaşamın gelişmesini sağlar. Süpernovalar enderdir, fakat muhteşemdir. Bir süpernova patlaması, gökyüzünde 1987'de göründü, dünyadan 150.000 ışıkyılından daha uzakta fiilen gerçekleşti, ama çıplak gözle görünebiliyordu. Bir yıldızın büyüklüğü, kaderini belirler. Güneş ölçüsündeki yıldızlar göreli olarak sakin bir yaşam sürerler. (Şimdiden milyarlarca yıl sonrasında Güneş genişleyecek ve dünyayı alevleriyle yutacak.) Güneş'ten biraz büyük yıldızlar, beyaz cüceler haline gelecek, aşırı derecede sıcak ama küçük yıldızlar, yavaşça soğuyacak ve ölecekler. Buna rağmen, eğer yıldız belirli bir kütleyi aşarsa -bu da Chandrasekhar limitidir- onların kaderi süpernova olmaktır. Chandrasekhar limiti, Güneş'in kütlesinin yaklaşık 1,4 katıdır. Olağandışı bir biçimde, Subrahmanyan Chandrasekhar tarafından, henüz 20 yaşlarında bir öğrenciyken, Hindistan'dan İngiltere'ye giden bir buharlı gemide, yıldızların düzenleniş teorisinin görelilik ve kuantum mekaniğiyle birleştirilmesiyle keşfedilmiştir.

12) Hubble sabiti

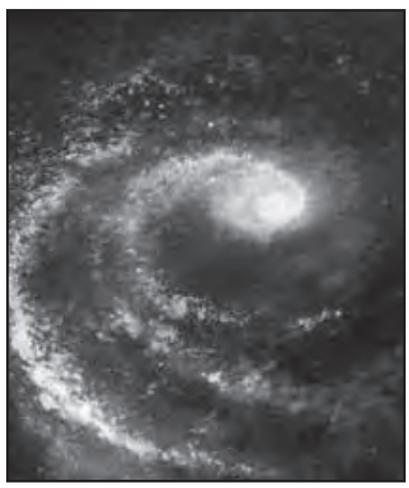
Evren için gerçekte iki olasılık var: Her zaman burada olmak ya da bir başlangıca sahip olmak. Bu soru doğru olarak, evrenin büyük bir patlamayla başladığını gösteren kesin delillerle 1960'ların sonlarında çözülmüştür. Büyük patlamanın özelliklerinin anlaşılması neredeyse olanaksızdı. Evrendeki bütün madde, bütün yıldızlar ve galaksiler, başlangıçta, o kadar küçük bir hacim içine sıkıştırılmış durumda olacaktı ki, tek bir hidrojen atomunun kapladığı hacim, bu hacmin yanında dev gibi görünecekti.

Eğer evren büyük bir patlamayla başladıysa, bu patlama ne kadar önce meydana gelmiştir ve evren bugün ne kadar geniştir? Bu iki soru arasında sürpriz bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişkiden ilk kez Edwin Hubble'ın (ünlü uzay teleskobunu onun adını taşımaktadır), Los Angeles dışındaki Wilson Dağı Gözlemevi'nde gerçekleştirdiği gözlemlerinin bir sonucu olarak 1920'lerde şüphelenilmiştir. Hubble, halihazırda radar silahı olarak kullanılana benzer bir teknik kullanarak, galaksilerin genel olarak dünyadan uzaklaştığını keşfetmiştir. Bu evren içinde dünyanın yerini astronomik olarak özel kılmak değildir, bu evrende baştan sona olması gereken bir özelliktir: Bütün galaksiler uzaklaşarak ayrılmaktadır. Galaksilerin görünür uzaklaşma hızları ile dünyadan uzaklıkları arasındaki ilişkiyi veren Hubble sabitidir. Bundan yola çıkarak, büyük patlamanın 13,7 milyar yıl önce meydana geldiğini anlıyoruz.

13) Omega

Evrenin nasıl başladığını ve kaç yaşında olduğunu biliyoruz. Fakat nasıl sona ereceğini bilmiyoruz. Buna rağmen, eğer Omega olarak bilinen sabitin değerini hesaplamak için gerekli bilgiyi bir araya getirebilirsek, evrenin kaderini belirleyebiliriz.

Bir gezegenden roket fırlatırsanız ve roketin hızını biliyorsanız, gezegenin kütleçekiminden kurtulabilmesinin, gezegenin ağırlığının ne kadar olduğuna bağlı olduğunu bilirsiniz. Örnek için, Ay'dan kurtulması için yeterince hıza sahip bir roket, dünyadan kurtulabilecek hıza sahip değildir.

Evrenin kaderi, benzer türde hesaplamalara bağlıdır. Eğer büyük patlama galaksilere yeterince hız verdiyse, galaksiler daima parçalanmayı sürdüreceklerdir. Ama vermediyse, galaksiler kendilerini hız yardımıyla kütleçekimden kurtaramayan roketlere benzer bir biçimde bulacaklardır. Hep birlikte büyük çökmeye, büyük patlamanın tersine dönüşüne çekileceklerdir.

Bütün bunlar evrenin tamamının kütlesine bağlıdır. Biliyoruz ki, eğer her bir metreküplük boşluk başına yaklaşık beş hidrojen atomu olsaydı, galaksileri büyük çöküşe geri döndürecek kütleçekimi için yeterince madde olurdu. Bu taşma noktası omega olarak adlandırılır, büyük çöküşe neden olması için gerek duyulan minimum madde miktarının evrendeki toplam madde miktarına bölünmesiyle bulunan orandır. Eğer omega 1'den küçük olursa, galaksiler sonsuza kadar parçalanmaya devam edeceklerdir. Eğer 1'den büyük olursa, ucu açık uzak bir gelecekte, büyük çöküş gerçekleşecektir. Şu andaki en iyi tahminimiz, omeganın 0,98-1,1 arasında bir yerde kaldığıdır. Yani evrenin kaderi hâlâ bilinmemektedir.

Devrim ve karşıdevrim ikileminde Ulusların kendi kaderini tayin hakkı

Fransız Devrimi ile birlikte, ulusçuluk da tüm yakıcılığıyla tarih sahnesine çıktı. Sorunun en politik görünümü olan "ulusların kendi kaderini tayini" meselesi ise, o dönemden beri tüm modern toplumları sarsmaya devam ediyor. Türkiye de Kürt sorunu bağlamında aynı sorunla karşı karşıya. Söz konusu sorunun Marksist-Leninist teoride de yeterli ölçüde incelenmemiş hatta bir ölçüde ihmal edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bazı ipuçlarına da sahibiz.

Okan İrtem

Bir gün Pandora'nın kutusu açıldı ve uluslar ile ulusalcılar ortalığa mı saçıldılar? *Hayali Cemaatler* kitabının yazarı Benedict Anderson olsaydık, kuşkusuz, böyle bir "mite" inanabilirdik. Yunan mitolojisine göre Pandora, insanlıktan intikam almak isteyen Zeus'un kendisine verdiği kutuyu merak edip açtığında, kötülükleri de dışarı salıyordu. Bu mitolojik hikâyenin uluslara uyarlanmış halinde, Pandora'nın yerinde, Avrupa'da ulusları serbest bırakan Fransız Devrimi ile Napolyon bulunmaktadır. (1) Devrim ile birlikte, akademinin gizleyemediği bir küçümseme ile baktığı ulusçuluk da tüm yakıcılığıyla tarih sahnesine çıktı. Sorunun en politik görünümü olan "ulusların kendi kaderini tayini" meselesi ise, o dönemden beri tüm modern toplumları sarsmaya devam etmektedir. Türkiye'nin de Kürt sorunu bağlamında aynı sorunla karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmayı hazırlamamızın gerekçesi de bizzat bu durum ve Kürt partilerinin bu çerçevedeki politikalarıdır.

Tayin hakkına düşülen kayıtlar

Söz konusu sorunun Marksist-Leninist teoride de yeterli ölçüde incelenmemiş hatta bir ölçüde ihmal edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, yine de bazı ipuçlarına sahibiz. 20. yüzyıl başında bu konudaki en net itirazlar Rosa Luxemburg'dan geliyordu; ulusların kendi kaderini tayin hakkını, "burjuva milliyetçiliği sloganının bir başka ifadesi" (2) olarak gördüğü kayıtlıdır. Luxemburg, Rusya Polonya'sında doğmuştu. Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin Polonya uzmanıydı ve tartışmaya egemen ulus adına değil, ezilen Polonyalılar adına katılıyordu. Luxemburg'un aynı zamanda Rusya'da sıklıkla pogromlara uğrayan Yahudi toplumunun da bir mensubu olduğunu biliyoruz. Polonya sorunu üzerine yazılarında, Polonyalıların Rusya'dan ve Rus işçi sınıfından ayrılmalarına, ayrı bir ulusal devlet kurmalarına şiddetle karşı çıkıyordu (3); bunun yerine, Rus işçi sınıfıyla birlikte, Çarlık rejimine karşı mücadele edilmesi programını savunuyordu. (4)

Ulusal bağımsızlık konusunda Rosa Luxemburg'un köktenci olduğunu söylemek herhalde uygun olacaktır. Çünkü Luxemburg meseleyi tartışmaya "ulusun iradesi" ifadesini sorgulayarak başlıyordu; bu politik angajmanın içinin boş olduğunu göstermek amacındaydı: "'Ulus' kendi yazgısını belirleme 'hakkına' sahip olmalıdır. Ama o 'ulus' kimdir, 'ulus' adına konuşma, iradesini dile getirme yetkisi, 'hakkı' kimdedir? 'Ulus'un gerçekten ne istediğini nasıl öğrenebiliriz? Diğer bütün partiler ulusal iradenin sapkın ve sahte ifadelerini yansıtırken, 'ulus'un iradesini gerçekten tek başına ifade ettiği iddiasında bulunmayacak tek bir politik parti olabilir mi?" (5) İtirazının yersiz ve güçsüz olduğunu söylemek mümkün değildir.

Buna, Rosa Luxemburg tarafından savunulan "Rusya'dan ayrılmama politikasını", Lenin'in de doğru bulduğunu ekleyebiliriz; kuşkusuz bu, ulusal sorun konusunda aralarında teorik farklılıklar olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Lenin, *Milli Mesele Konusunda Söylev*'inde şunları kaydetmektedir: "Polonyalı sosyal-demokrat arkadaşlar enternasyonalizm sloganını ileri sürmekle ve bütün ülkelerin proletaryasının kardeşçe dayanışmasının kendileri için en büyük önem taşıyan şey olduğunu ve Polonya burjuvazisinin önderliğinde bir kurtuluş savaşına katılmayacaklarını ilan etmekle, büyük bir tarihi hizmeti yerine getirmişlerdir." (6) Öyleyse, Rosa Luxemburg ile Lenin arasındaki mesafenin, Polonya söz konusu olduğunda azaldığını söyleyebiliriz. Elbette Lenin'in Polonya ile ilgili bu tavrı, teorik bakışına ilişkin de ipuçları vermektedir.

Rosa Luxemburg meseleyi tartışmaya "ulusun iradesi" ifadesini sorgulayarak başlıyordu.

Lenin yazılarında, kendi kaderini tayin meselesinde bazı rezervlere sahip olduğunu açıklamaktan çekinmemişti. Çalışmalarında, Kautsky'e referansla, sosyal-demokratların ulusal bağımsızlık isteklerine gösterecekleri desteğin, temelde, proletaryanın çıkarlarına bağlı olduğunu netlikle ifade ediyordu. (7) Kautsky ise, Lenin'in göndermede bulunduğu 1896 tarihli "Polonya'nın Sonu mu?" başlıklı yazısında, bağımsızlık ile işçi sınıfının çıkarları arasında bir özdeşliğin bulunmadığını yazıyordu: "Ulusal bağımsızlık, hangi durumda olursa olsun, savaşkan proletaryanın sınıf çıkarlarıyla, uğrunda hiçbir koşul koymaksızın savaşmayı gerektirecek bir bağdaşıklık içinde değildir." (8) Demek ki destek için, proletarya politikasındaki bir ilerleme koşul olarak ileri sürülüyordu.

Lenin'in, "tayin hakkı" konusunda, okunmadığı için bilinmeyen çekinceleri bunlardan ibaret de değildi. Her pratik durumun, somut durumun somut tahlili ilkesi uyarınca, ayrıntıyla incelenmesi gerektiği düşüncesindeydi. Bu konuda önsel bir destekleyici ya da köstekleyici genel siyasal tavır belirlemeyi "saçma" buluyordu: "Her ulusun ayrılma hakkı için 'evet' ya da 'hayır' biçiminde bir cevap istemek, pek 'pratik' bir tutum gibi gözükmektedir. Gerçekte bu, saçmadır." (9) Sözleri bu sertliktedir ve aynı üslubu tartışma boyunca korur: "Böyle bir tutum, teoride, metafizik bir anlayışa delalet eder, pratikte de proletaryanın; burjuvazinin politikasına boyun eğmesi anlamını taşır. Burjuvazi her zaman, kendi ulusal taleplerini ön plana sürer. Bunları kesinlikle ileri sürer. Ama proletarya için bu talepler, sınıf mücadelesinin çıkarlarına bağlıdır." (10) Sınıf mücadelesine vurguyla kaleme aldığı bu tespitini, ulusal bağımsızlık ile demokratik devrim özdeşliğine ilişkin şüphesini not ederek bitirir: "Teorik bakımdan, belirli bir ulusun başka bir ulustan ayrılmasının ya da bu ulusun başka bir ulusla eşitliğinin, burjuva demokratik devrimi tamamlayıp tamamlamayacağını önceden kestirmek imkânsızdır." (11) Öyleyse, ulusal mücadelenin güncel durumu, halklar, egemenler ve işçi sınıfı politikasında yaratacağı olanaklar, proletarya partisinin o anki siyasal tavrında belirleyici olacaktır, denilebilir. Lenin'in düştüğü kayıtlar, genel planda bunlardır.

Rosa Luxemburg'un da, "kendi kaderini tayin hakkı" konusundaki itirazlarını, vurgularda farklılıklar olmakla birlikte, benzer bir zemin üzerine inşa ettiğini gösterebilecek durumdayız. Luxemburg, tayin konusundaki belirgin hoşnutsuzluğu ile şöyle bir formülasyona gidiyordu: "Milliyet sorunu, modern sosyalizmin bu şekilde ele aldığı bütün politik, toplumsal ve ahlaki sorunlar arasında istisna görülemez. 'Bütün ulusların kendi yazgılarını belirleme hakkı' gibi kulağa hoş gelen bir formül dahi, belirsiz bir klişenin kullanılmasıyla çözülemez. Çünkü böyle bir formül ya kesinlikle hiçbir şey ifade etmez, yani boş, anlamsız bir deyiştir; ya da sosyalistlerin bütün ulusal özlemleri desteklemesinin kuşku götürmez görevleri olduğunu anlatır ki, bu kesinlikle yanlıştır." (12) Luxemburg'un bu pasajın devamındaki ifadeleri, Lenin ile benzerlikler gösterir: "Sosyalistlerin milliyet sorunları karşısındaki tutumu asıl olarak her örneğin somut koşullarına bağlıdır, ülkelere ve her ülkede zamanın akışına göre önemli ölçüde değişir." (13) Böylelikle, ulus sorunu konusunda Rosa Luxemburg ile Lenin arasındaki mesafeyi bir ölçüde azaltmış haldeyiz. Bununla birlikte, ayrılıklar kuşkusuz vardır. Luxemburg'un Çarlık Rusya'sındaki Bolşevik politikayı ve Lenin'in Rusya'daki ulusal sorun konusundaki tespitlerini önemli ölçüde yanlış değerlendirdiği vb. biliniyor; tekrar etmeyeceğiz.

Stalin'in "kendi kaderini tayine" yönelik düştüğü kayıtlar ise, herhalde üslubundan da kaynaklı olarak, çok daha açıktır: "Bir ulus … ayrılma hakkına da sahiptir. Fakat bu; her koşulda özerklik ya da ayrılma hakkı kullanılmalıdır, her zaman ve her yerde ulus için, yani onun çoğunluğu için, yani emekçi tabakalar için yararlıdır, demek değildir." (14) Stalin önce itirazını yazıyor; ardından örneklere geçiyor: "Diyelim ki, Transkafkasya Tatarları bir ulus olarak kendi meclisleri içinde bir araya gelsinler, beylerin ve mollaların etkisiyle eski düzeni ye-

Bolşevik lider Lenin şöyle söylemişti: "Burjuvazi her zaman, kendi ulusal taleplerini ön plana sürer. Ama proletarya için bu talepler, sınıf mücadelesinin çıkarlarına bağlıdır."

niden canlandırmaya ve devletten ayrılmaya karar versinler. Transkafkasya Tatarları, kendi kaderlerini tayin hükmü uyarınca böyle bir karar verme hakkına sahiptir. Fakat bu, Tatar ulusu emekçi tabakalarının çıkarına mı olacaktır? Mollalar ve beyler ulusal sorunun çözümü konusunda kitleleri peşlerinde sürüklerken sosyal-demokrasi buna seyirci mi kalacaktır?" (15) Stalin'in soruları bunlardır; böyle bir seçeneğin ortaya çıkması halinde Bolşeviklerin müdahale edip etmeyecekleri meselesini belirsiz bırakarak düştüğü bir şerhtir ama yine de nettir. Stalin'in yanıtları da soruları açıklığındadır: "Ama sosyal-demokratlar ne zamandan beri gericilerin değirmenine su taşımaktadır? (…) Hayır, ulusal sorunun çözümü bu değildir. Kafkasya'da ulusal sorun sadece geri kalmış ulusların ve milliyetlerin daha yüksek bir kültür seli içine çekilmeleriyle çözülebilir. Tek ilerici çözüm budur ve sosyal demokrasi sadece böyle bir çözümü kabul eder. (…) Tatarların ayrılması … [sosyal-demokrat] programın ruhuna yani Kafkasya proletaryasının çıkarlarına ters düşmektedir." (16) Bu tersliğin bir tesadüf olmadığını ise söyleyebiliriz; farklı sınıfların farklı politikalarından kaynaklanmaktadır. (17) Stalin'in deyişiyle -ünlü sözüne nedense burada yer vermemiştir, biz ekleyebiliriz- "bu bir tesadüf müdür yoldaşlar, hayır yoldaşlar, bu bir tesadüf değildir."

Peki, Marksizmin bu önemli teorisyenlerince sıklıkla atıfta bulunulan söz konusu sınıfsal içerik nedir; yanıt, 1800'lü yıllarda, 1848 devrimleri sırasında, Avrupa halklarının pozisyonlarına ilişkin Marx ve Engels'çe yapılan tartışmalarda yer alıyor. Rosa Luxemburg ve Lenin de ulusal sorun konusundaki çalışmalarında, Karl Marx ve Friedrich Engels'in bu dönemdeki yazılarına sıkça gönderme yapıyorlar. Çoğunlukla dergilerde kalmış bu yazılarda, ulus sorununa ilişkin önemli işaretler olduğunu söyleyebiliriz. Almanya, İtalya ve Polonya'daki ulusçuluklar ile Slav ulusçuluklarının karşılaştırıldığı söz konusu yazılar, 1848 Devrimlerinin ortaya çıkardığı sınıfsal netlik içerisinde yazılmıştır. Bu açıdan, sınıf mücadelelerinin ulusal programlar üzerindeki etkisini büyük bir açıklıkla sergiliyorlar.

Slav ulusçuluğundan karşıdevrime

Bir dönem var, 1789'da başlıyor ve 1871'de kapanıyor, tüm Avrupa'nın devrimin ayak sesleriyle titrediği bir dönem. Burjuvazi ile proletarya, devrimciler ile otokrasi arasında şiddetli çatışmaların olduğu, sadece işçi sınıfının değil, büyük devlet adamlarının da kaderlerinde önemli değişikliklerin gerçekleştiği bir dönem. 1848 Devrimleri de işte buradadır; tarih sahnesine adımını attığında, tarihçilerin Metternich Çağı (18) adını verdikleri bir çağı sona erdiriyordu. Metternich de adını verdiği bu çağ gibi, söz konusu büyük değişimden etkilenenlerden biriydi. 1773 ile 1859 yılları arasında yaşan bu Avusturyalı devlet adamı, 1848 ayaklanmaları ile Habsburg Hanedanı'nın kutsal doruklarından yere iniyordu.

1806 yılında Napolyon Sarayı'na Avusturya elçisi olarak atandığı andan itibaren, Devrim ile Avrupa'nın gerici hanedanları adına uzun bir mücadeleye girişmişti. "Napolyon'u, Devrim'in insan haline dönüşmüş şekli olarak" (19) gördüğünü söylediği kayıtlıdır. Kuşkusuz Hegel'in 13 Ekim 1806 tarihli, Napolyon'dan söz eden ünlü mektubundan sonra, Metternich'in bu sözünün sadece politik tarih arşivi açısından bir anlamı olabilir. Hegel'in mektubunda geçen, "İmparator'u -bu dünya tininі- gördüm, şehrin dışında at sırtında keşfe çıkmıştı." (20) ifadesinin sadece kötü bir taklidi sayabiliriz. 1832 yılında "Avrupa'da tek bir ciddi sorun vardır; o da devrimdir" (21) sözü de yine Metternich'e aittir ve ancak 1830 devrimlerinden sonra sarf edilebilmiştir. Metternich, çok uluslu Avusturya İmparatorluğu adına düşünüyordu; emrinde olduğu Habsburg Hanedanı ulusçuluk düşüncesinin en önemli düşmanlarındandı. (22) Avusturya İmparatorluğu, içinde Almanlar, Macarlar, İtalyanlar ve Slavları barındırıyordu. (23) Metternich'i gökten dünyevi yaşamın tozlu sokaklarına geri getiren 1848 Devrimleri, 1815 sonrası dönemde, Metternich zamanında kurulmuş düzenin tam karşısında konumlanıyordu.

Her ne kadar Metternich'in adıyla anılsa da, bu çağın arkasındaki asıl gerici güç Rusya idi. 1815 Viyana Kongresi sonrasında tesis edilen düzen, Engels'in *The Commonwealth*'in 31 Mart 1866 tarihli sayısında yazdığı üzere, siyasetten devlet sınırlarına dek, Rusya'nın isteklerini yansıtıyordu. Engels *The Commonwealth*'de şöyle yazmıştı: "1815 anlaşmalarıyla çeşitli Avrupa devletlerinin sınırları, yalnızca diplomasinin, ama özellikle de dönemin en güçlü kıta gücü olan Rusya'nın dilediği biçimde çizildi." (24) Bu çizim sırasında Avrupa'daki ulusların istekleri hiçbir biçimde gözetilmemişti; hatta tam tersine, bölgedeki ulusların bölünmelerine özellikle dikkat edilmişti. Engels de yazısında bu kindar siyasete dikkat çekiyordu: "Bunlar yapılırken ne nüfusun arzuları ve çıkarları, ne de ulusal farklılıklar dikkate alındı. Polonya bu şekilde bölündü, Almanya bölündü, İtalya bölündü; güneydoğu Avrupa'da yerleşik olan ve o zamanlar çok az kimsenin haklarında bir şey bildiği çok sayıdaki küçük uluslardan ise bahsetmeye gerek yok." (25) Tüm bu dağınık yapı, Avrupa'daki Avusturya ve Rusya'nın egemenliğini güvenceye alıyor (26); gerici Avrupa ve Rus hanedanlarının

Avusturyalı devlet adamı Klemens von Metternich 1832 yılında "Avrupa'da tek bir ciddi sorun vardır; o da devrimdir" demişti. (Metternich'in Thomas Lawrence tarafından yapılmış tablosu)

Marx ve Engels, Slav bağımsızlık hareketine baktıklarında, Avusturya ve Rusya'nın gerici, otokratik politikalarını görüyorlardı.

Napolyon ertesi ulusal mücadeleler karşısındaki egemenliğini yansıtıyordu. Tam da bu yüzden, Polonya, Almanya ve İtalya'daki politik hareketlerin ilk adımlarını hep ulusal birliğin yeniden kurulması çabasının oluşturduğu yine Engels tarafından aynı yazıda ifade edilmiştir. (27) Çarlık Rusya'sı, Avusturya ve Prusya, 1815 sonrasında kurulan geri Avrupa düzeninin üç bekçisi. Avrupa'nın parçalanmışlığından bizzat bu üç devlet çıkar sağlıyordu. Tam da bu nedenle 1848'de Avrupa kökünden sarsılıp; İtalya, Almanya ve Polonya hareketlendiğinde, Devrim bu üç monarşik ülkeyi karşısında buldu. Avrupa'da devrimci hareketin kaderi ile Slav uluslarının özgürlüğü sorunu da tam bu noktada karşı karşıya geldiler. Çözümlemesi, işçilerin sokaklarda akan kanı kurumadan Engels tarafından yapılmıştır.

***

Prag, 1848 yılı Mayısı. Slav halklarının temsilcileri ilk panslavist toplantı için bir aradadır. Tarihteki adıyla söylersek, toplanan Slav Kongresi'dir. Kongrenin katılımcıları arasında Marx ve Engels'in arkadaşı Bakunin de vardır. Bakunin'in kongre ile ilgili olarak, *Slavlara Çağrı* başlıklı bir manifesto yayımladığı da kayıtlıdır. Çağrısında Bakunin, Slavlar olarak tekrar ayrılmamaya yemin ettiklerini, "we swore not to allow our fates to separate us again from one another" (28) ve tüm Slav uluslarının bağımsızlık için ant içtiklerini, "**we ourselves asserted** our right to complete **independence** and **vowed** that henceforth this should be **common to all the Slave peoples**" (29), yazıyordu. Çağrıda Slavların; Alman ve Macar kardeşlerine ellerini uzattıklarını da ifade ediyordu. Bununla birlikte, Kongrenin katılımcıları, Türk esareti altında inleyen Slav kardeşlerini unutmadıklarını; Slav uluslarını köleleştiren Alman ve Macar zulmünü lanetlediklerini vurgulamayı eksik bırakmamışlardı. (30) Kongre ile tüm uluslar için özgürlük, eşitlik ve kardeşlik istediklerini ilan ediyorlardı. (31) Kongre ve Manifesto, Slavların, en azından görünürde, 1848 döneminin ruhuna uydukları intibası vermektedir.

Engels ise, Bakunin'in Manifestosu'na ve Slav Kongresi'ne yönelik eleştirisine "Bakunin bizim arkadaşımız. Ama bu bizi, Bakunin'in manifestosunu eleştirmekten alıkoymayacak" (32) yollu başlıyordu. Bunlar, Marx ve Engels'in kendi arkadaşlarına yönelik sert eleştirilerinde çoğunlukla kullandıkları türden ifadelerdendir. Engels'in Slav halkları üzerine ilk tespiti, Slavların Avrupa'da küçük parçalar halinde yaşadıkları, bu türden küçük parçalara bölünmüş ulusların ise karşıdevrim cephesine sürüklendikleri üzerineydi. (33) Buradan hareketle Engels, 1849 tarihli yazısında, Slavların 1848 Devrimleri sırasında karşıdevrimin temel enstrümanı olduklarını; kendi ülkelerinde baskı altında tutulan Slavların, ülkeleri dışında, tüm devrimci ulusların ezilmesini sağladıklarını ortaya koyuyordu. (34) Ama Engels Slavların sadece 1848 dönemindeki politikalarına dair verilerle yetinmemişti. 1815 sonrası kurulan düzen açısından da Slav halklarının önemli bir işleve sahip olduklarını ileri sürüyordu. Napolyon'u tahtından indiren Rus ordularının dörtte üçünün Slavlardan, Rus ya da Avusturya Slavlarından oluştuğu da yine Engels'in yazısında verdiği bilgiler arasındadır. (35) Engels'in Şubat 1849'da, kavganın sıcaklığı henüz soğumamışken, Slavların ulusal bağımsızlık isteklerine dair düşünceleri bunlardı. Tespitlerinin Slavlar açısından hiç de iç açıcı olmadığını söylemek durumundayız.

Engels, *New-York Daily Tribune*'ün 1855 tarihli Mayıs sayısında, 1848'in heyecanı soğuduktan sonra, Slav meselesini tekrar ele almıştı. Slav hareketinin Metternich'in 1848 yılındaki düşüşü üzerine patladığını ileri sürdükten sonra, Slav hareketinin politik niteliğini incelemeye başlıyordu. Şunları söylüyordu: "Ama hareketin gerici niteliği bu noktada bir anda günışığına çıkıverdi. Alman, Macar ve İtalyan hareketleri kesin olarak ilerici ve devrimciyken, Slav hareketi tutucu yana döndü. Avusturya'yı yı-

1848 Slav Kongresi'nin katılımcıları arasında Marx ve Engels'in arkadaşı Mikhail Bakunin de vardı.

kımdan koruyanlar Slavlar oldu … Dramı tamamlamak üzere 1849'da Rus ordusu Macaristan'a" (36) indi ve Engels'e göre savaşı Avusturya yararına bitirdi. Açıktır ki Engels, Slav bağımsızlık hareketine baktığında, bu harekette Avusturya ve Rusya'nın gerici, otokratik politikalarını görüyordu. Rosa Luxemburg da, Engels'in Slav hareketi üzerine yazılarını, "Marx ve Engels, toplumsal bakımdan geri güney Slavlarının özgürlük hareketinde … Rus Çarlığı'nın ayak oyunlarından başka bir şey görmüyorlardı" (37) diyerek yorumlamıştı.

Bu nedenle Engels panslavizmi bir bağımsızlık hareketi olarak değil, Avrupa'daki devrimci birikimi tasfiye edecek bir oluşum olarak görüyordu. Tam da bu yüzden *New-York Daily Tribune*'ün 5 Mayıs 1855 tarihli sayısında, panslavizmden yalnızca bir tehlike olarak söz etmiştir: "Panslavizm, salt ulusal bağımsızlık peşinde koşan bir hareket değildir. Bu hareket, Avrupa'da bağımsızlığını elde ederek, tarihin binlerce yılının yarattığını değiştirmeye dönüktür. Bu hareket, Macaristan'ı, Türkiye'yi ve Almanya'nın büyük bir kesimini haritadan silmeksizin kendini bir gerçeklik olarak ortaya çıkaramaz. Dahası var, eğer elde edebilirse, vardığı bu sonuçların istikrarını güvence altına almak istiyorsa, Avrupa'ya da boyun eğdirmesi gerekir. Panslavizm artık bir inanç olmaktan çıkmış, siyasal bir programa, daha doğrusu, kendisini 800.000 süngüyle destekleyecek geniş bir siyasal tehlikeye dönüşmüştür." (38) Engels'in 800.000 süngüyle kastettiği, kuşkusuz, Çarlık Rusya'sı idi. Engels, panslavist hareketin Avrupa'yı, ya Slavlarca zapt edilmek ya da panslavist hareketin merkezinde bulunan Rusya'yı yıkmak, "It leaves Europe with only one alternative: subjugation by the Slavs, or the permanent destruction of the centre of their offensive force - Russia" (39), alternatifleri ile karşı karşıya bıraktığını yazıyordu. Demek ki Marx ve Engels, tüm bu panslavist-ulusalcı tantanada, asıl olarak, Devrim'i bastıran gerici Rusya tehlikesini görüyorlardı. (40) Engels 1853'te şunları yazıyordu: "Gerçekte Avrupa kıtasında iki kuvvet var - Rusya ve Mutlakiyetçilik, Devrim ve Demokrasi." (41) Engels'in yazılarında sınıfsal bakışın, ulusal bağımsızlık düşüncesine galebe çaldığı açıktır.

Engels panslavizmi bir bağımsızlık hareketi olarak değil; Avrupa'daki devrimci birikimi tasfiye edecek bir oluşum olarak görüyordu.

Karşıdevrim - Ulus ve sınıf

Engels ile Marx, devrimci mücadelenin Rusya karşıtı sınırını en ileri noktadan çekmişlerdi: Polonya ve Osmanlı. Polonya hem bünyesinde otokrasi karşıtı devrimci bir muhalefeti barındırıyor, hem de Rusya'ya karşı bir tür mızrak ucu görevi görüyordu. Avrupa'daki devrimci hareketlenmenin en ileri noktalarından biriydi; ayrıca Polonyalılar panslavizm akımına kapılmayan yegane Slav kavmiydi. (42) Osmanlı'nın ise Rusya'nın panslavist genişlemesini geciktirebileceğini düşünüyorlardı. *New-York Daily Tribune*'de Engels, 12 Nisan 1853 tarihinde, Rusya'nın Türkiye'ye sahip olmasına izin verilmesi halinde, gücünün yarı yarıya artacağını ve Avrupa'nın tüm geri kalan kesiminden üstün bir duruma geçeceğini yazıyordu. Tespitinin, İngilizlerin Ruslarla rekabetinin sinir uçlarına dokunduğu açıktır. (43) Böyle bir gelişmenin devrim davası için bir felaket olacağı da yine Engels'in yazısındaki uyarılarından biriydi. (44) Marx ve Engels, Rusya'nın Türkiye'yi işgalinin ardından, bir fethin bir diğer fethi izlemesi olasılığına dikkat çekiyorlardı; Türkiye'nin düşüşünü Slav imparatorluğunu gerçekleştirmenin bir adımı olarak görüyorlardı. (45)

Tam da bu nedenle, Rusya'yı ve panslavizmi durdurmak için mücadele sınırını İstanbul'a kadar çekmişlerdi. (46) Engels 21 Nisan 1853'te *New-York Daily Tribune*'de "1789 yılından beri devrimin kilometre taşları daima daha ileri gitmiştir. Son kilometre taşlarının adları Varşova, Dobruca ve Bükreş idi; bundan sonraki devrimin işaret levhalarının Petrograd ve İstanbul olmaları gerekir. Bunlar devrim karşıtı Rus devinin, saldırılması gereken iki kolay yaralanır yeridir" (47) diye yazıyordu. Rosa Luxemburg da, Kırım Savaşı sırasında bütün demokratik ve sosyalist Avrupa'nın sempati duygularının Türklerden yana ve ulusal bağımsızlık peşindeki Slavlara karşı olduğunu belirtmektedir. Luxemburg, 1855-1856 tarihlerinde Slav uluslarının bağımsızlığının, Rus karşıtı sınıfsal politika karşısında geçer akçe sayılmadığını vurguluyordu. *Ulusal Sorun* kitabında Luxemburg, "bütün ulusların özgür olma 'hakkı', Marx, Engels ve Liebknecht'i … Türklerin bütünlüğünü kararlılıkla desteklemekten alı koymamıştı" (48) ifadesini kullanıyor.

İçerisindeki devrimci muhalefet ile Polonya ise, devrimci mücadelenin bir ön cephesi niteliğindeydi. Marx ve Engels, 1880 yılında, Polonya-Kasım Ayaklanması'nın 50. yıldönümünde düzenlenen bir toplantıya gönderdikleri mektup-telgrafta, Polonya'nın bu niteliğini büyük bir coşkuyla anlatıyorlardı: "Batı Avrupa'da çınlayan 'Yaşasın Polonya' haykırışı kaba güçle ezilen yurtsever savaşçılara destek ve sempati ifadesi değildi yalnızca: Bu çığlık, çok feci koşullarda başkaldırarak daima karşı-devrimin ilerleyişini durdurmuş bütün halkları selamlıyordu." (49) Polonya'nın bağımsızlığının sağlanması, karşıdevrime sınır çekmek demekti. Marx ile Engels, Polonya'nın paylaşılmasının Avrupa ülkelerinde Kutsal İttifak'ı sağlamlaştırdığını da telgraf-mektupta ifade etmişlerdi. Tam da bu yüzden "Yaşasın Polonya" çığlığının değişik anlamlara büründüğünü söylüyorlardı: "Kutsal İttifak'a ölüm, Rusya, Prusya ve Avusturya'daki askeri despotizmlere ölüm, çağdaş toplumdaki Moğol egemenliğine ölüm." (50) Telgrafta,

Polonyalıların ülkelerinin sınırları dışında proletaryanın özgürleşmesi savaşında büyük bir rol oynadıkları (51) ve en iyi uluslararası savaşçılar oldukları da belirtilmişti. (52) Engels, tüm bunlara ek olarak, *Neue Rheinische Zeitung*'da, panslavizmin doğrudan doğruya Polonya'nın bağımsızlığına karşı olduğunu da netlikle ifade ediyordu. (53)

Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim kitabındaki çözümlemelerinde Engels, karşıdevrimle sınıfsal hesaplaşma ile Polonya'nın bağımsızlığını savunmanın, Almanlar açısından aynı anlama geldiğini; yegane çözümün bu hattı izlemekten geçtiğini tüm açıklığıyla formüle ediyordu: "Asıl olarak Almanların oturduğu bütün arazi parçaları, bütünüyle Alman kentleri, tarımda serfliğe dayalı bir feodal devletin ötesine geçme yeteneğini henüz hiç kanıtlayamamış bir halka mı devredilmelidir." (54) Soruda kastedilen Polonyalılardır. Engels çalışmasında, meselenin karmaşık olduğunu not ettikten sonra bu soruya, "tek olası çözüm Rusya'yla savaş yapmaktı" (55) yanıtını vermektedir. "Böylece, kıta çapındaki hareketi korumak için Rusya'yla savaşmak gerektiğini varsayan ve Polonya'nın bir parçasının dahi ulusal temelde yeniden kurulmasının kaçınılmaz olarak böyle bir savaşı doğuracağını düşünen Almanya'daki ilerici parti Polonyalıları destekledi." (56) Açıklama bu minvaldedir.

Alman ilericilerinin bu tutumu, Almanya içerisindeki politik saflaşmaların bir yansımasıydı. Alman burjuvazisi Prusya Polonya'sının İmparatorluğun ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia ederken; Alman ilericileri, Polonya sorunundan yola çıkarak, Rusya'ya karşı savaşma çağrısında bulunuyorlardı. İki kesim arasındaki bu farklılık, 1848 döneminde Prusya burjuvazisi ile ilericilerinin "iktidar" için kavgalarına denk düşmektedir: "Oysa egemen durumdaki orta-sınıf partisi Rusya'ya ulusal savaşın yıkım getireceğini açıkça önceden görmüştü. Çünkü dümenin başına daha aktif ve enerjik insanların geçmesi gerekecekti. Bu yüzden Alman milliyetinin genişlemesine yapmacık bir coşkuyla yaklaşarak, Polonya'da devrimci ajitasyonun başlıca merkezi Prusya Polonya'sının Alman İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçası olacağını ilan ettiler." (57) Öyleyse Engels'e dayanarak, 1848 olayları sırasında Polonya ulusçuları ile Alman ilerici partisinin çıkarlarının birleştiğini; Polonya'nın ulusal bağımsızlığı konusunun, Alman ilericileri için, "iktidara uzanmak" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Ulusal Polonya devletinin kurulması, tüm Avrupa'ya egemen Rus gericiliğiyle "devrimci savaş" kapısını açıyordu. Marx ve Engels'in Polonya'ya verdikleri destekle bu kapıyı aralamak istedikleri açıktır. Tam da bu nedenle Engels, "Polonya'nın iadesi Alman işçileri için, kendi ülkelerinin Rusya'nın köleliğinden kurtuluşu anlamına geliyor" (58) diye yazıyordu. Demek ki, Polonya yolu ile işçi sınıfının yolu Avrupa'daki Rus egemenliğine karşıtlıkta buluşuyordu. (59)

Sonuç yerine

Avrupa'da ulusların şafağı, Fransız Devrimi ve Napolyon sonrasında sökmüştü; barikatlar ve silah sesleri ile dolu bir güne uyandıklarını biliyoruz. Polonya da işte bu dönemde hareketlendi. Bir Slav ülkesiydi, ama ne ülke! 19. yüzyıl boyunca devrimci ayaklanmalarla sarsılmıştı. İşte bu isyankâr Slavların bağımsız Polonya talebi ile karşıdevrimci Slavların ulusal bağımsızlık talepleri, 1800'lü yıllar boyunca hep karşı karşıyaydı. Çünkü tüm bu bağımsızlık kavgasını, proletaryanın Avrupa'da kurulmuş otokratik düzene ve sermayeye karşı savaşımı tam ortasından kesiyordu. Bu kesiğin bir yanında Polonya, diğer yanında ise gerici Slavlar yer aldılar. Ulusların kendi kaderini tayin tartışmasının, teoride hep Polonyalılar ile Slavlar arasındaki kavgaya açılması bu nedenledir. Çünkü mesele devrimci hareketin ilerlemesi ya da gerilemesi meselesidir.

Farklı bölgelerdeki Slavları birleştirmeye çalışan panslavist hareket, tarihsel ilerlemenin yarattığı bütün birikimi ve işçi sınıfının güncel çıkarlarını tehdit ediyordu. Bu gericiliğin merkezinde ise, devrim düşmanı Rusya oturuyordu; şimdinin Ortadoğu'ya musallat olan Amerika'sı olarak düşünebiliriz. Tam da bu nedenle, Marx ve Engels, ulusların kendi kaderlerine tayin hakkı sosuna bulanmış Slav hareketini net bir biçimde reddettiler. Kendi dönemlerinde, Slav rolüne düşkünlük kapısının aralanmasına dahi müsaade etmemişlerdi. Bu kapı Ortadoğu'nun çağdaş Slavlarına hâlâ sıkıca kapalıdır.

DİPNOTLAR

1) Benedict Anderson, Fransız Devrimi'nden bu yana ulus ve ulusçuluk düşüncesinin toplumlara yıkım getirdiği fikrindedir: "Son iki yüzyıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşlikti [ulus düşüncesi kastedilmektedir]." Bkz: Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev: İskender Savaşır, Metis Yay., İstanbul, 1995, s.22.

2) Rosa Luxemburg, *Ulusal Sorun*, çev: Osman Akınhay, Belge Yay., İstanbul, 2010, s.101.

3) "Bir sınıf devleti olarak Polonya'nın yeniden kurulması görevi ... burjuvazinin kendi gelişimiyle olanaksızlaştırdığı bir görevdir. Ancak bizim proletaryamız, var olma ve büyüme hakkına sahip olduğundan, kültürel bir miras olarak ulusal kimliğin savunusu için dövüşebilir ve dövüşmelidir. Ve bugün, ulusal kimliğimiz ulusal ayrılıkçılıkla savunulamaz; ancak despotizmi yıkma savaşımıyla sağlanabilir." Bkz: A.e., s.97.

4) "Rus ve Polonya burjuvazisinin dayanışmasının karşısında, tek mantıksal karşılıkla çıkmak zorundadır: Polonya ve Rus proletaryasının politik dayanışması." Bkz: A.e., s.93.

5) A.e., s.138.

6) V. İ. Lenin, "Milli Mesele Konusunda Söylev", *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, çev: M. Ardos, Sol Yay., Ankara, 1968, s.144.

7) "Bu hakkı tanırken, biz, ulusal bağımsızlık isteklerine göstereceğimiz desteği, proletarya savaşının çıkarları koşuluna bağlıyoruz." Bkz: V. İ. Lenin, "Programımızda Ulusal Sorun", *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yay., Ankara, 1993, s.19.

8) A.e., s.14.

9) V. İ. Lenin, "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Etme Hakkı", *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, s.71.

10) A.e., s.71.

11) A.e., s.71.

12) Rosa Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s.111.

13) A.e., s.111.

14) J. V. Stalin, "Marksizm ve Ulusal Sorun", *Marksizm ve Ulusal Sorun*, Çev-Der: Gökhan Atılgan, Evrensen Basım Yay., İstanbul, 2013, s.29.

15) A.e., s.29.

16) A.e., s.61.

17) Stalin Ekim Devrimi sonrasındaki incelemelerinde bu konuda çok daha rahat ve kendine güvenli bir formülasyona gidiyordu. Devrim öncesi ve sonrasındaki formülasyonunun özü aynı olmakla birlikte, ikincisi çok daha net ifade edilmiştir: "Halkların kendi kaderlerini tayin etme haklarından başka, bir de işçi sınıfının kendi iktidarını pekiştirme hakkı olduğunu ve kaderini tayin etme hakkının bu hakka bağımlı bulunduğunu anımsamak iyi olur. Kaderini serbestçe tayin etme hakkı, öbür hakla, iktidara gelmiş bulunan işçi sınıfının kendi iktidarını pekiştirme yüce hakkı ile çelişebilir.

Bu durumda, şunu açıkça söylemek gerekir ki, kaderini serbestçe tayin etme hakkı, işçi sınıfının kendi diktatörlüğünü gerçekleştirme hakkının uygulamaya konması karşısında ne bir engel olabilir, ne de olmalıdır. Birincisi, ikincisine boyun eğmelidir. Örneğin 1920'de, işçi sınıfının iktidarını savunmak için Varşova üzerine yürümek zorunda kaldığımız zaman bu böyle oldu. (...) Öyleyse, ulusal sorunun etki alanı ve genişliğinin, bizim dış ve iç koşullarımızda, başta gelen sorun olan 'işçi sorunu'nun etki alanı ve genişliği ile, deyim yerindeyse sınırlanmış bulunduğunu anımsamak iyi olur- bu kongrede bazı yoldaşların yapmış oldukları gibi, ulusal topluluklara çeşitli vaatler dağıtarak, milliyetler temsilcileri önünde secdeye vararak, bunu unutmamak gerekir." Bkz: J. Stalin, "Tartışmayı Kapama Konuşması", *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, çev: Muzaffer Erdost, Sol Yay., Ankara, 1990, s.196-197.

18) Doç. Dr. Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası*, Kaynak Yay., İstanbul, 2013, s.35.

19) A.e., s.36.

20) "I saw the Emperor - this world-soul - riding out of the city on reconnaissance." Hegel'in Niethammer'a 13 Ekim 1806 tarihli mektubu. Bkz: Hegel, *The Letters*, İndiana University Press, 1984, s.114.

21) Doç. Dr. Hüner Tuncer, *Metternich'in*…, s.41.

22) "İçinde Almanlar, Macarlar, Slavlar ve İtalyanlar bulunan Avusturya otokrasisi, 19. yüzyıl boyunca liberalizm ve ulusçuluk akımlarının en güçlü düşmanı olmuştu." Bkz: A.e., s.46.

23) Engels, Almanya'nın birleşmesi meselesini tartıştığı *The Commonwealth*'in , 31 Mart 1866 tarihli sayısındaki mektubunda, "Almanya'nın birleşmesinin birinci koşulu, Avusturya monarşisinin tümüyle parçalanmasıdır" diye yazıyordu. Bkz: Engels, "İşçi Sınıfının Polonya İle Ne İlgisi Var?", *Marksizm ve Ulusal Sorun*, s.162.

24) A.e., s.161.

25) A.e., s.161.

26) "Böyle bir Orta-Avrupa'da, yeni büyük devletler ile birleşik bir Almanya'nın ve birleşik ve özgür bir İtalya'nın yaratılmasına yer yoktu. Metternich Alman Birliği'ni, Avusturya'nın egemenliği altına alabileceği Prenslerin gevşek bir örgütü halinde tutmayı hedefleşmişti. Metternich Sistemi'nin İtalya'daki gücü ise, yarımadanın bölünmüşlüğünün önemli bir biçimde korunmasına bağlıydı. Bu bölünmüşlük, herhangi bir ulusal bağımsızlık hareketine karşı en büyük doğal güvenceyi oluşturmaktaydı ... Metternich'in 1815 yılında kurduğu denge, Almanya'da da, İtalya'da da ulusal birlik olasılığını ortadan kaldırmıştı." Bkz: Doç. Dr. Hüner Tuncer, *Metternich'in*…, s.52.

27) Engels, "İşçi Sınıfının Polonya İle Ne İlgisi Var?", *Marksizm ve Ulusal Sorun*, s.161.

28) F. Engels, "Democratic Pan-Slavism", *Neue Rheinische Zeitung*, No. 222, Şubat, 1849. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1849/02/15.htm

29) A.e.

30) Engels Kongre'deki politik ikiyüzlülüğü sergilemek için, "Macar ve Alman kardeşlerimize ellerimizi uzatıyoruz" ifadesinin hemen ardından, Bakunin'in Manifestosu'ndaki, Alman ve Macar politikalarına lanetler okuyan şu pasajları aktarıyor: " 'Rightly do you rage, rightly do you breathe vengeance against the **damnable German policy**, which has thought of nothing but your ruin, which **has enslaved you for centuries**....' p.5 / '... The Magyars, the **bitter enemies** of our race, who number hardly four millions, have presumed to seek to impose their yoke on eight million Slavs....' p.9 / 'I know all that the Magyars have done to our Slav brothers, what crimes they have committed against our nationality, and how they have trampled underfoot our language and independence.' P.30/" Bkz: A.e.

31) A.e.

32) A.e.

33) Engels tam olarak şunları söylüyordu: "We have shown how such little nations which for centuries have been taken in tow by history against their will, must necessarily be counter-revolutionary, and that their whole position in the revolution in 1848 was actually counter-revolutionary." Bkz: A.e.

34) "The Slavs -once again we remind our readers that here we always exclude the Poles- were always ***the main instruments of the counter-revolutionaries***. Oppressed at home, outside their country, wherever Slav influence extended to, they were the ***oppressors of all revolutionary nations***." Bkz: F. Engels, "Democratic Pan-Slavism", *Neue Rheinische Zeitung*, No. 223, 16 Şubat 1849. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1849/02/15.htm

35) A.e.

36) Marx, Engels, *Doğu Sorunu* içinde F. Engels, "Avusturya'nın Zayıflığı", çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yay., Ankara, 1977, s.638. Ayrıca bkz: F. Engels, "Avusturya'nın Zayıflığı", *New-York Daily Tribune*, no: 4383, 7 Mayıs 1855.

37) Rosa Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s.113.

38) Marx, Engels, *Doğu Sorunu* içinde F. Engels, "Panslavizm", s. 632. Ayrıca bkz: F. Engels, "Panslavizm", *New-York Daily Tribune*, no: 4382, 5 Mayıs 1855.

39) F. Engels, "Almanya ve Panslavizm", *Neue Oder-Zeitung*, No. 185, 21 Nisan 1855. http://marxengels.public-archive.net/en/ME0885en.html

40) Stefanos Yerasimos da *Milliyetler ve Sınırlar* kitabında, 1860'larda panslavizmin arkasında tümüyle Rusya'nın bulunduğunu yazıyordu: "Rusya ... hem Sırp-Karadağ Prensliklerini, hem Osmanlıların Balkanlar'daki tebasını, hem de, panslavizm entelektüel bir hareket olarak Prag'da doğmuş olduğu için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı tebayı harekete geçirmek gibi üç avantaja birden sahip olan panslavizm politikasını uygulamaya koydu." Bkz: S. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, çev: Şirin Tekeli, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 60. Engels de, *Neue Oder-Zeitung*'un 21 Nisan 1855 tarihli sayısında, çeşitli kaynaklara dayanarak, Avusturya'nın Rusya'ya karşı herhangi bir düşmanca eylemi halinde, Rus Çarı'nın taşıdığı bu unvanı "tüm Slav uluslarının çarı" olarak değiştireceğini söylüyordu: "The moment Austria irrevocably allies itself with the West, or commits any openly hostile act againts Russia Alexander II will place himself at the head of the Pan-Slav movement and transform his present title, Tsar of all the Russians, into that of Tsar of all the Slavs." Bkz:F. Engels, "Almanya ve Panslavizm", *Neue Oder-Zeitung*, No. 185, 21 Nisan 1 855. http://marxengels.public-archive.net/en/ME0885en.html

41) Marx, Engels, *Doğu Sorunu* içinde F. Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", s.33. Ayrıca bkz: F. Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", New-York Daily Tribune, No: 3740, 12 Nisan 1853.

42) Engels, *Neue Rheinische Zeitung*'un 16 Şubat 1849 tarihli sayısında, Polonyalıların panslavist heveslerden azade olduklarını çünkü Polonya'nın bizzat Slav kardeşlerince zapturapt altına alındığını yazıyordu: "The Poles are the only Slav nation that is free from all pan-Slavist aspirations. They have, however, very good reasons for that: they have been oppressed mainly by ***their own*** so-called ***Slav brothers.***" *Bkz: F. Engels, "Demokratik Panslavizm", Neue Rheinische Zeitung*, No: 223, 16 Şubat 1849.

43) Engels bu konuda şunları yazıyordu: "İngiltere ile Rusya arasındaki ticari savaş alanı İndüs'ten Trabzon'a kaymıştır. Eskiden İngiltere'nin Doğu İmparatorluğu'nun sınırlarına kadar ulaşan Rus ticareti, şimdi, kendi gümrük kapılarının tam sınırında savunma durumunda gerilemiştir. Doğru Sorunu'nun gelecekte herhangi bir biçimde çözümlenmesi ve bu çözüme İngiltere ve Rusya'nın katılması açısından, bu gerçeğin önemi açıktır. İngiltere ile Rusya, Doğu'da hasımdırlar ve her zaman hasım olmak zorundadırlar." Bkz: Marx, Engels, *Doğu Sorunu* içinde F. Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", s. 31. Ayrıca bkz: F. Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", *New-York Daily Tribune*, No: 3740, 12 Nisan 1853.

44) A.e., s.34. Ayrıca bkz: F. Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", *New-York Daily Tribune*, No: 3740, 12 Nisan 1853.

45) A.e., s.31. Ayrıca bkz: F. Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", *New-York Daily Tribune*, No: 3740, 12 Nisan 1853.

46) Stefanos Yerasimos da, hiç kuşku yok ki, aşırılık dozu yüksek bir yorumla, Kırım Savaşı sonrasında Türkiye'nin Avrupa'da Rus yayılmasını durdurabilecek tek güç olarak görüldüğünü not ediyor: "Ancak savaşın bir yararı, Rus yayılmasına karşı durabilecek tek gücün Türkiye olduğu göstermesidir." Bkz: S. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, s.56.

47) Marx, Engels, *Doğu Sorunu* içinde F. Engels, "Avrupa Türkiyesi'nin Durumu Ne Olacak", s.45.

48) Rosa Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s.113.

49) A.e., s. 64.

50) A.e., s. 64.

51) Engels Avrupa'daki tüm devrimlerde Polonyalıların da bulunduğunu yazıyordu: "How very differently have the **Poles** behaved! For the last eighty years oppressed, enslaved, plundered, they have always been on the side of the revolution and proclaimed that the revolutionisation of Poland is inseparable from the independence of Poland. In Paris, Vienna, Berlin, Italy, Hungary, the Poles shared the fighting in all the revolutions and revolutionary wars, regardless whether they were fighting against Germans, against Slavs, against Magyars, or even against **Poles.**" *Bkz: F. Engels, "*Democratic Pan-Slavism", *Neue Rheinische Zeitung*, No. 223, 16 Şubat 1849.

52) Rosa Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s.64.

53) *F. Engels, "Demokratik Panslavizm", Neue Rheinische Zeitung*, No: 223, 16 Şubat 1849.

54) Kenan Somer'in *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim* çevirisi kötü olduğu için Rosa Luxemburg'un kitabından aktarıyorum. Bkz: Rosa Luxemburg, *Ulusal Sorun*, s.115.

55) A.e., s.115.

56) A.e., s.115.

57) A.e., s.115.

58) F. Engels, "İşçi Sınıfının Polonya İle Ne İlgisi Var?", *Marksizm ve Ulusal Sorun*, s.160.

59) Koşullar ve sınıf mücadelesinin güncel durumu değiştiğinde, Polonya konusunda sosyalistlerin tavrı da değişikliğe uğramıştır. Rosa Luxemburg'un ya da Mehring'in 1900 başında Polonya üzerine tahlilleri ve Polonya konusundaki siyasal talepleri geçmişten büyük farklılıklar taşır. Örneğin Mehring 1902'de Polonya üzerine şunları yazıyordu: "Polonya proletaryası bayrağına ... sınıflı bir devletin kurulmasını yazmayı dileseydi, tarihsel bir güldürü sahnelemiş olurdu; bu, mülk sahibi sınıflar için ... pekala olasıdır, ama işçi sınıfı için hiçbir zaman söz konusu olmaması gerekir. (...) İşçi sınıfının bu çıkarları, Polonya'yı paylaşmış olan üç devlette de Polonyalı işçilerin, herhangi bir koşul koymaksızın kendi sınıf yoldaşlarıyla omuz omuza savaşmalarını kesinlikle emreder. Bir burjuva devriminin, özgür bir Polonya yaratabileceği günler artık geride kalmıştır: Bugün proletaryanın yeniden doğuşu, ancak gelişmesi sırasında, modern proletaryanın zincirlerini koparacağı toplumsal bir devrimle olabilir." Bkz: V. İ. Lenin, *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları*, s.16.

"İçine al, farklılaştır, yönet" ABD raporlarında Kürt sorunu

Artık yeni dünya düzeninde emperyalizm böl-parçala-yönet yöntemini kullanmıyor. Bunun yerine farklılıklar yüceltiliyor ve genel bir ekonominin içine çekiliyor. Negri'nin "İçine al, farklılaştır, yönet" olarak tanımladığı bu yöntem, farklılıkların politik değil kültürel olarak ele alınmasını gerektiriyor. Kürt sorununa ilişkin çözüm stratejileri de yeni dünya düzeninin yönelimini doğrular nitelikte.

Can Semercioğlu

Türkiye'nin uzun yıllardır ana gündem maddesini oluşturan Kürt sorunu, özellikle 21. yüzyılda bölgesel ve uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Günümüzde sorunun dinamikleri sadece Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunu ilgilendiren nitelikte değildir, Ortadoğu açısından da hayati bir önem taşımaktadır. Bölgede uygulanan politikalar da sadece yerel değil, geniş ve ayrıntılı hatlara sahiptir.

Özellikle PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasının ardından oluşan süreç, Kürt sorunu hakkında gittikçe netleşen bir izlenim kazanmamıza imkân sağlıyor. Üzerinden geçen on dört yıla baktığımızda gerek PKK'nin itildiği konum ve günümüzde geldiği/getirildiği noktanın, gerekse AKP'nin Kürt sorunu hakkındaki "çözüm" politikalarının İkinci Cumhuriyet'in yeni dinamikleriyle, küresel siyasetle ve sermaye sınıfıyla son derece uyumlu olduğunu görmekteyiz.

Elbette Kürt sorununu yalnızca AKP dönemini ele alarak incelemek hatalı olabilir, ancak konunun ekseni AKP döneminde ABD raporlarında Kürt sorununun nasıl ele alındığı ve çözüm önerileri olduğundan, odaklanacağımız dönem 2001 sonrası olacak. Diğer yandan Kürt sorununda geçmiş hükümetlerin yaklaşımlarını da kısaca ele alacağız.

Dünden bugüne: Stratejik ortak ABD

Kürt sorununun gittikçe sivrilmesinin ardından hükümetlerin politikaları da değişkenlik göstermiştir. Öncelikle sorunun reddedilmesi söz konusuyken, sonrasında bunun yerini meseleyi Kürt sorunu ve terör sorunu diye ikiye ayırmak söz konusu olmuştur. Elbette bunda Kürt halkının ve siyasetinin gittikçe büyümesi ve giderek politize olması büyük önem arz etmektedir. Bu politikleşme tedrici olarak hükümetlerin karşı hamle yapmalarına neden olmuştur. Fakat hükümetler köşeye sıkışıp taviz vermemişler, Kürt halkından kendilerine pay çıkarmaya çalışmışlardır.

Kürt sorununun çözümü için devlet tarafından atılan ilk adımlardan ve günümüzdekine benzeyenlerden biri Turgut Özal'ın izlediği politikadır. Özal, Kürt sorununu siyasal olarak ele almıştır. Kürtlerin etnik ve kültürel hakları için türlü çalışmalar, anayasa çalışmaları ve ekonomik reformlar tartışmaya açılmıştır. Bu dönemde Süleyman Demirel de aynı şekilde "Bir Kürde Türk denemez" cümlesini sarf etmiştir. Henri Barkey ile birlikte *Turkey's Kurdish Question* kitabının yazarlarından olan eski CIA üst düzey yöneticilerinden Graham Fuller de Özal'ın ajandasının Türk siyasetindeki askeri yönelimi zayıflatarak ve kurumlardaki liderliği sivilleştirerek Kürt sorununun çözümünde sivil bir yaklaşım sergilemeye çalıştığını söylemiştir. (1) Burada anahtar niteliğindeki tarihsel yaklaşımı görmek mümkündür. Özal döneminde gerçekleşen, sivil toplumun ön plana çıkarılması ve Kemalizmle hesaplaşma olmuştur; Fuller de benzer bir yaklaşımdadır. Ancak Özal'dan sonra, "sivilleşen" bu politikalar sona ermiştir. 90'lı yıllarda Kürt sorununu silahla çözme eğilimi ağırlık kazanmışken, AKP ile birlikte sorun tekrardan "sivilleşme" düzleminde ele alınmış ve günümüzde çözüm süreci noktasına gelinmiştir.

Emperyalizmin yeni hali

Özal zamanında ABD'nin soruna yaklaşımıyla hükümetin politikaları arasındaki uyum ve benzerlik sadece bir tesadüf değildir ve bu durum AKP döneminde artan bir ivmeyle devam etmiştir.

Özal döneminde Kürt sorununu siyasal olarak ele alınmış, Kürtlerin etnik ve kültürel hakları ile ilgili anayasa çalışmaları ve ekonomik reformlar tartışmaya açılmıştır.

ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından başlattığı teröre karşı savaş politikasını Irak'ta devam ettirememesinin ardından Ortadoğu'ya karşı farklı bir emperyalist strateji benimsemiştir. Bu ABD'nin Soğuk Savaş sonrası geleneğinin bir ürünü olarak okunmalıdır. Küreselleşme söyleminin artması ve sermaye alanının küresel bir nitelik kazanmasıyla birlikte oluşan yeni dünya düzeninde yerelliklerin güçlendirilmesi gerekliliği hem sermaye sınıfının hem de yereldekilerin hâkim ideolojik söylemi konumuna gelmiştir. Dolayısıyla karşımıza çıkan vurgu, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi olmaktadır -ki günümüzde ABD'nin arzuladığı, AKP'nin yapmayı çalıştığı şeydir ve ezilen uluslar da bu yaklaşımın içine çekilmektedir. Ancak bu basit bir hamle olmaktan ötededir. Burada gerçekleşen, Fuller'in de olması gerektiğini belirttiği gibi, sermayenin yerelliklere nüfuz etmesidir. (2) Fuller aynı zamanda Kürt sorununun çözümü için demokratikleşme, liberalleşme ve acilen güçlü bir sivil toplumun kurulması gerektiğini ifade etmektedir. (3) Bu noktada önemli olan sermayenin Kürt bölgesine hızlıca bir giriş yapmasıdır. TESEV'in Kürt sorununun çözümüne dair raporunda da ön plana çıkan adımlar, bölgeye özel sektörün girişi için yapılan vergi kesintileri ve teşviklerdir. (4) Demokratikleşmede özel sektörün önemli bir yer kapladığını düşünen (5) Center for International Private Enterprise (CIPE) isimli kuruluş da Irak Kürdistanı'nı göstererek özel sektörün gelişmesinin Kürtlerin taleplerine karşılık bulmasına yardımcı olduğunu söylüyor. (6) Benzer şekilde Lokman I. Meho da *The Kurdish Question in U. S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*'ta çözüm aşamasında özel sektörün hayati önem taşıdığını söylüyor. (7) Buradaki esas mesele, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve özel sektörün ancak bu şekilde bölgede hâkim olmasının sağlanması.

ABD'nin sorunun çözümündeki yaklaşımına dönecek olursak, yeni dünya düzeninin iktidarını destekleyen konsensüsler alanını genişlettiğini görürüz. Dolayısıyla yeni dünya düzeni, yani neoliberalizm açık bir

1986-88 yıllarında CIA Milli Haberalma Konseyi başkan yardımcılığı yapan Fuller, Kürt sorununun demokratikleşme ile çözülebileceğini belirtmişti.

şekilde sermaye dışında bir alan bırakmamaya çalışmakta ve bu yüzden de "çözüm süreci" gibi hamlelerle türlü yerellikleri kendi iktidarına eklemlemektedir. ABD'nin bu yaklaşımını sadece birkaç yıllık bir politika olarak görmek hata olur. 1956 yılından bu yana yayınlanan *Conflict Resolution* dergisi, yeni dünya düzeninin ve onun temsilcisi ABD'nin stratejilerinin yansıdığı bir yayındır. Dergide bulunan makalelerde, çatışmaların çözümü için çizilen çerçeve yukarıda bahsettiğimiz yeni dünya düzeninin stratejileriyle büyük bir benzerlik göstermektedir. Derginin makalelerinde çatışmanın çözümü için, Cengiz Çandar'ın raporunda da göreceğimiz gibi, "terörist" sözcüğünün yerine "isyancı" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Buradaki ayrım ile teröristin siyasal bir muhatap olmadığı, ancak isyancının siyasal taleplerle silah kullanan ve müzakere edilebilir biri olduğu anlatılmaktadır. (8) Dergi, söz konusu müzakerelerin yapılması için isyancıların silahsızlaştırılarak siyasal düzeye çekilmesi gerektiğini ve uluslararası haklar uyarınca onların taleplerine kulak verilmesi gerektiğini söylemektedir. Burada da yeni dünya düzeninde hem çatışmayı çözme temelinde yapılan müdahalelerin uluslararası konsensüs zincirine dahil edildiği takdirde meşruiyet kazandığını hem de Birleşmiş Milletler başta olmak üzere, uluslararası kuruluşlar ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) gibi sivil toplum kuruluşlarının süreçteki tüzel kimliğinin rolü açıkça görülmektedir. *Conflict Resolution* birçok makalesinde, isyanlar ve çatışmanın çözümü için şiddet kullanmaksızın isyancı tarafı siyasal söylemler aracılığıyla kendi alanına nasıl çektiğini ve egemen tarafın kendi çıkarlarını isyancılara nasıl kabul ettirdiğini sistematize etmektedir. (9)

Diğer taraftan sermaye hegemonyası küresel yayılmacılığına devam ederken yerelliklerin güçlendirilmesi fikri ezilen ulusların sosyalizmle uzlaşır karakterini de yok etmektedir.

Türkiye'de yeni düzen

Washington Insitute raporundaki, "11 Eylül sonrasında PKK şiddet içermeyen eylemlerde bulundu. Türkiye'deki Kürtler Kürt bölgesi dışında şehirlerde yaşamaya başladı ve buralarda bir hayat kurdu. Bütün bu dinamikler çerçevesinde PKK kendini silahlı bir hareket olmaktan ziyade politik bir hareket olarak göstermeye başladı. Öcalan'ın yakalanmasının ardından örgütün yapısı değişti. Sonrasında silah bırakıldı, Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) amacını "bağımsız Kürdistan"dan "demokratik Türkiye"ye çevirdi. Bu da Kürtleri Türkiye'nin kurucu gücü olarak göstermenin bir çabası. PKK'ya karşı ABD-TR ortaklığı 11 Eylül sonrası dostluğun inşası olabilir." (10) ifadesi söz konusu durumun Türkiye için bir örneğini sergilemektedir. PKK'nin son on yılda yaşadığı dönüşüme bakıldığında bunu görebilmek mümkündür. Diğer yandan 11 Eylül sonrası dostluğun inşası da Türkiye'nin Kürt sorununa ilişkin çözüm arayışlarını, bölgedeki hâkim rolünü ve yeni dünya düzeni siyasetinin savunuculuğunu karşımıza çıkarmaktadır. Sosyalizmle ulus hareketlerinin birbirinden kopuşunda sosyalist ve eski sosyalist ülkelerdeki etnik kimliklerin etkin bir biçimde yeniden yaratıldığını görürüz. Yerel diller, geleneksel yer adları, sanatlar, el zanaatları vb. sosyalizmden kapitalizme geçişin önemli bileşenleri olarak kutlanmaktadır. Bu şekilde etnik bir bilincin oluşturulması söz konusu olmaktadır, ancak burada hem maddi hem de politik olanın dışlanarak salt kültürel olanın savunulması durumu ortaya çıkmaktadır. ABD'deki düşünce kuruluşlarının (think-tank) raporlarına baktığımızda kültürel olana yapılan vurguyu görebiliriz. CFR'de yazılan raporlara baktığımızda günümüzdeki

çözüm süreci için, "anayasal değişiklikler yapıldığı vakit kültürel taleplerin ön plana çıkacağı ve Kürt sorununun çözümü için çok önemli adımlar atılacağı" söyleniyor. PKK'nin silah bırakması için de sorunun kültürel boyutunun ön plana çıkarılması tavsiye ediliyor. (11) Washington Institute Türkiye uzmanı Soner Cagaptay'ın yazdıkları da benzer bir perspektifi ortaya koymaktadır. Sosyal hakların devlet tarafından geliştirilmesinin Kürtler açısından önemli olduğunu söyleyen Cagaptay, bu şekilde Türklük kavramı ile ilgili sıkıntıların da aşılabileceğini öne sürüyor. (12) Bu raporlardan yaklaşık 10 yıl önce Fuller de iktidarın yerelliğe geçişinin Kürt sorununda tansiyonu düşürmek için anlamlı bir role sahip olduğunu, çünkü Ankara'nın Kürt sorununu yerel toplulukların ihtiyaçları olarak gördüğünü söylemekteydi. (13) Buradaki yaklaşımlarda vatandaşlık tanımından Türklük'ün çıkarılması gerektiği ve nihai çözümün Türkiye'nin gelişmesi ve demokratikleşmesi olduğu söyleniyor. Çözüm olarak anti-terörizmden reformizme geçilmesi, işgücünün yaratılması ve sosyal politikaların devreye sokulması öngörülüyor. (14) Günümüzde Recep Tayyip Erdoğan'ın "güçlü Türkiye" ve "ileri demokrasi" kavramlarını sıklıkla kullanması ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun dış siyasette "stratejik derinlik"i benimsemesi ABD raporlarında çözüm için sözü edilen adımların AKP tarafından hâkim siyaset olarak kullanıldığını göstermekte. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var: Çözüm politikası sadece Kürtler için oluşturulan bir siyasal hamle değil, bunun ötesinde küresel sermayenin arzuladığı siyasal yapının oluşturulması için atılmış bir adımdır.

Sonuç olarak Kürt sorununun çözümünde uygulanan stratejide kültürel boyutun ön plana çıkarılmasında temel bir nokta bulunmakta: Farklılıklar kontrol dışı çatışmalara neden olmak yerine barışçıl bölgesel kimliklerin birer gücü olarak işlev görecekleri varsayımıyla politik değil, kültürel olarak ele alınmaktadırlar. Özellikle son yıllarda "yönetişim", "risk yönetimi", "halka ilişkiler" gibi kavramların kullanımının siyasette hızla artması yeni dünya düzeninin ulusal sorunları veya isyanları çözmedeki tavrını yansıtmaktadır. Çok açıktır ki, artık yeni dünya düzeninde emperyalizm böl-parçala-yönet gibi bir yöntemle sorunların üzerine gitmemektedir. Bunun yerine farklılıkların yüceltilmesi ve genel bir ekonominin içine çekilmesi söz konusudur. Negri, bu durumu şöyle tanımlıyor: "İmparatorluğun üç buyruğu şudur: İçine al, farklılaştır, yönet." (15)

2009 ve 2013: Çözüm süreçlerinde entegrasyon

Sözünü ettiğimiz "içine al, farklılaştır, yönet" doktrininin Türkiye'de nasıl uygulandığına bir bakalım. 1984 yılında PKK'nin başlattığı silahlı mücadelenin seyrine baktığımızda "içine alma" sürecinin nasıl gerçekleştiğini görebiliriz. PKK'nin Büyük Bağımsız Kürdistan hedefinden sırasıyla federasyon, özerklik, demokratik özerklik ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesine kadar giden vites küçültmeleri ve hükümetlerin Kürt sorununa "siyasal" bir mesele olarak bakmaya başlaması ile birlikte Kürt siyaseti gitgide sistemin içine alınmaya başlamıştır. PKK'nin görüşlerindeki bu farklılaşma, Çandar'ın raporunda Murat Karayılan'ın belirttiği gibi, Sovyetler'in 1993 yılında yıkılmasının ardından gelen bir siyasal değişiklikti. Öcalan da 1999 yılına kadar PKK'nin reel sosyalizmin etkisiyle hareket ettiğini ifade etmişti. (16) Öcalan'ın yakalanmasından sonra PKK'nin silah bırakması ve 11 Eylül saldırılarının ardından dünyada "yönetişim" konjonktürünün şekil değiştirmesiyle beraber gelinen nokta DEHAP'tan sonra Kürt siyasetinin devamcısı olan DTP olmuştur. Özellikle de DTP'nin meclise girmesi Kürt siyasetinin artık hükümetin istediği düzeyde ve şekilde yapıldığını göstermekteydi. Dolayısıyla PKK de kendisini politik bir hareket olarak lanse etmeye başladı. 2009 yılındaki Demokratik Açılım'a baktığımızda ise, AKP'nin "teröre karşı demokrasi" sloganı ile hareket ettiğini görürüz. (17) AKP, yaptığı açılımla birlikte Kürt siyasetini yeni dünya düzeninin dinamiklerine uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Ağustos 2008'de yayınlanan bir analizde AKP'nin çoğulcu bir demokrasi anlayışına geçildiği yazmaktaydı. (18) Bir başka analizde de hükümetin Türkiye'deki (Kürt) sorununu çözmesi için tüm vatandaşların hak ve özgürlüklerinin artırılması gerektiği belirtiliyordu. (19) AKP'nin demokratik açılım adını verdiği süreçteki bütün söylemleri ile ABD kuruluşlarınca yayınlanan analiz ve raporlardaki dil benzerliği dikkat çekicidir. Ancak Henri Barkey'e göre bu dönemde yapılan bir açılım için henüz erkendir ve koşulların olgunlaşması beklenmelidir:

"BBC: Sizce PKK açılımla birlikte gelişecek bu plana dahil olmak istiyor mu?

Henri Barkey: Tabii burada herkes kendisine bir fiyat biçecek. PKK tabii ki bu planın içinde olmak istiyor. PKK 25 senenin meyvelerini toplamak istiyor. Bu meyveler arasında en önemlisi de bir nevi meşruiyet kazanmaktır. Ama bence bu olmayacak. Türk hükümeti ve Türk halkını bu aşamada PKK'yı dahil etmesi imkansız. **Dolayısıyla değişik yöntemlerle bunu geçiştirmek la-**

2009 yılında Öcalan'ın çağrısı üzerine, Demokratik Açılım'a destek vermek için PKK'nin Kandil ve Mahmur kamplarından 34 kişi Türkiye'ye gelmişti.

zım. Öcalan'da yakın vadede serbest kalmayacağını iyi biliyor." (20)

CSIS'in "Turkey's Shifting Dynamics Implications for U.S.-Turkey Relations A Report of the U.S.-Turkey Strategic Initiative" başlıklı raporunda Türkiye'nin bütün büyük partilerinin Kürt sorununu paylaştığı ifade edilmekte ve AKP'li siyasetçilerin 2007 seçimlerinden sonra Kürt siyasetini ana akım siyasete dahil ettiği belirtilmektedir. (21) Burada artık emperyalizmin içine alma süreci tamamlanmıştır ve uzun yıllardır türlü belirtileri sürekli olarak görülmüş olan dönüştürme başlamış durumdadır. Kürt siyasetinin ana akım siyasetlerden biri haline gelmiş oluşu da taleplerin siyasallıktan uzaklaştığını (en azından kendi siyasetinin öz bağlamından koparıldığını) ve kültürel bir hak arayışına dönüştüğünü göstermektedir. Sonrasında ise PKK'nin silah bırakmasının tartışılması ve günümüzde sürmekte olan çözüm süreci tartışmaları aradan geçen sürede Kürt siyasetinin getirildiği konumu gözler önüne sermektedir. Çandar, PKK'nin silah bırakmasını, yeni bir anayasa hazırlanarak seçim barajının düşürülmesini, yeni bir vatandaşlık tanımının yapılmasını, Kürtlere statü verilmesini, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini, kültürel hakların çoğulcu bir şekilde sunulmasını ve Öcalan'a verilen cezada düzenleme yapılmasını ve dağdakiler için af çıkarılmasını önermiştir. (22) Fuller ve Barkey de devletin Kürt muhataplarla diyaloğa geçmesi gerektiğini, devletin çözüm için adım atmasının ardından Kürt nüfusunun hızla siyasallaşacağını ve demokratik yolların deneneceğini; çözüm için çoğunluk koalisyonu kurulması gerektiğini ve PKK'nin (silah bıraktıktan sonra) müzakerelere destek vermesinin müzakerelerin meşruiyetini artıracağını söylemiştir. (23) Öcalan'ın sunduğu demokratik çözüm planı da benzer bir nitelik taşımaktadır: PKK'nin kalıcı olarak silah bırakması, uzlaşma komisyonu oluşturulması, sınır dışına çekilme ve demokratik ve kültürel hakların yasal olarak sağlandığı yeni bir anayasa. (24)

Günümüzdeki çözüm sürecinde daha önce de sözünü ettiğimiz maddi ve siyasal olanın dışlanarak kültürel olanın başat problem olarak algılanması mefhumunun bire bir gerçekleştiğini görebiliriz. Washington Institute'ten Matthew Levitt'e göre, günümüzdeki çözüm süreci yaşanmadan yaklaşık bir yıl önce PKK ile mücadelenin silahlı bir şekilden, türlü alanlarda yapılan asayiş suçlarına ya da organize suçlara çekildiğini söylemişti. (25) Aynı enstitüden Soner Cagaptay da çözüm sürecinde gelinen noktanın Erdoğan'ın 2014'te başkan olarak seçilmesini gerektirdiğini söylerken, PKK'nin de üstesinden gelinmesi gerektiğini belirtiyor. (26) Dolayısıyla karşılaştığımız şey Kürt siyasetinin bir anlamda "yumuşatılması" ve ardından yeni düzene uygun, sorun çıkarmayacak bir biçimde yeniden yaratılmasıdır. Bu da üçüncü aşamayı oluşturmaktadır: Yönetilme.

Fuller, izlenen Kürt politikalarının sonucunda gerçekleşebilecek bir felaketten uzak durmak için Türkiye'nin Ortadoğu'da ABD ile ortak hareket etmesi gerektiğini söylüyor.

Yeni Osmanlıcılık: Bir ABD masalı

Kürt sorununun çözümü için atılan adımlar aynı zamanda bir dış siyaset manevrası olarak okunmalıdır. Fuller felaket senaryolarından kurtulmak için Türkiye'nin Ortadoğu'da ABD ile ortak bir hareket geliştirmesi gerektiğini söylemekte ve "Kürt sorunu Türk dış siyasal düşüncesinde çok önemli bir rol oynamaktadır" demektedir. (27) Fuller 1993 yılında RAND Corporation için yazdığı "The Kurds and the Destiny of the Middle East" başlıklı raporunda şöyle belirtmektedir: "Türkiye'nin ayrılıkçı ya da radikal eğilimleri kısıtlamak için mutlaka hızlıca siyasal bir alternatif yaratması gerekiyor. Öcalan Türk siyasilerin Kürt siyasetçilere yer vermeyeceğinden emindi. Buna karşı bir hamle yapılmalıydı. Türkiye'nin silahla bastırma algısının yerini demokratik ve çoğulcu bir yönelim almalı. Kürtlerin taleplerinin siyasal olarak savunulacak olması şiddetten ve PKK'den daha iyidir. Fakat toplum buna hazır değil. AB'ye girilirse insan hakları ve bölgesel standartlar da değişecektir ve Türkiye Kürtlerin haklarını garanti altına alacak bölgedeki güç haline gelecektir. Türkiye Kürtler için iyidir. Bir Kürt devletinin kurulması için öncelikle bölgedeki ülkeler tarafından uygun siyasal ve toplumsal ortamın kurulmuş olması gerekir. Kürt meselesi yeni dünya düzeninde Ortadoğu'nun merkezinde yer almaktadır. Bu mesele daha fazla bekleyemez." (28)

Rapordan on beş yıl sonra ABD'li siyasetçilerin ve düşünce kuruluşlarının, başbakanın ve AKP'nin Ortadoğu'nun liderlik görevini kendilerine biçmesi hiçbir şekilde şaşırtıcı değildir. Fuller, yukarıda bir öngörüde bulunmuştur ve siyaset düzeyinde bu gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yayınlanan bu raporları basit bir analiz ya da akademik belge olarak görmemiz imkânsız; bunlar kesinlikle Türkiye ve bölge adına doktriner metinlerdir. Yeni Osmanlıcılığın Türkiye'nin yeni dış siyaseti haline geldiğini söylemek, bu noktada mümkündür. Fuller de benzer bir yaklaşımla AKP'nin İslam'ı kullanmasının Kürt sorununun çözümünde önemli olduğunu söylüyor: "Kimlik kazanmada İslam'ın birincil form olarak kullanılması, AKP'nin Kürt azınlığa karşı kullandığı en benzersiz erişim aracıdır." (29) Yine, Soner Cagaptay, ABD siyaseti ile AKP Türkiye'sinin siyasal uyumunu anlattığı ve öneriler getirdiği "The New Turkey And U.S. Policy" başlıklı raporunda "AKP altında, kendini Müslüman bir güç olarak tanımlayan Türkiye, Müslüman kimliğini kucaklamıştır. Türkiye, ancak ve ancak doğru olanı yaparsa, İslam ve Batı'yı kaynaştırırsa Müslüman bir küresel güç haline gelebilir." (30) demektedir.

AKP'nin ABD ile birlikte Ortadoğu'ya uyguladığı savaş politikasında da Kürtlerin önemi son derece büyüktür. Kuzey Irak'ta bölgesel yönetimin kurulmasının ardından, Türkiye'deki Kürt sorunundaki yaklaşım benzer koşullarla ele alınmaya başlanmıştır. Diğer taraftan AKP hükümeti de bölgesel yönetimle sıkı bağlar geliştirmeye başlamış ve son dönemlerde BDP de Kuzey Irak'la olan mesafeyi kısaltmıştır. Türkiye'nin Kürtleri bir arada tutarak Ortadoğu'da Batı çıkarlarını koruyacak bölgesel bir güç olacağı ABD merkezli raporlarda çokça dile getirilmektedir. Hudson Institute'daki bir analiz de Ortadoğu'nun istikrarlılaştırılmış bölgesel güçlerle doldurulduğunu söylemektedir. (31)

Yeni Osmanlıcılığın tüm ideolojik koordinatlarını ABD'li kuruluşların raporlarında görmemiz mümkündür. Özellikle İslam'ın birleştiriciliği ve bir zamanlar bölge topraklarının Osmanlı egemenliğinde olmasının günümüzde yaratacağı nüfuz, ABD tarafından hükümet düzeyinde çok açık bir şekilde dile getirilmese de hükümetin ve CIA'in fonlarıyla oluşturulan kuruluşların raporlarında net bir dille ifade edilmektedir. AKP'nin bugün İslam'da birlik çağrısı yapmasını da bu noktada şaşırtıcı bulmamak gerekir. Sonuç olarak, AKP'nin Yeni Osmanlıcılık siyasetinin temelinin açık bir şekilde ABD tarafından belirlendiğini söylemek yanlış olmaz.

Yeniden kurulan emperyalizm

Kürt sorunu, gerek ABD raporlarında, gerekse de AKP'nin veya Kürt hareketinin uyguladığı siyasette olsun eski dinamiğini kaybetmiş durumdadır. Sorunun sadece kültürel olana indirgenmesi ve çözümün basitleştirilmesi, Kürt hareketinin verdiği tavizlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürt siyaseti, giderek yeni dünya düzeninin dinamiklerince budanmış, şekil değiştirmiş ve farklılaşmıştır. Bugün geldiğimiz süreçte ise yeni dünya düzeninin bir parçası haline gelmiştir.

Arap Baharı'nda türlü halk ayaklanmaları gerçekleşmiş ve birçok ülkenin eski liderleri devrilip ABD destekli yeni hükümetler kurulmuştur -Suriye'de ise içsavaş halen devam etmektedir. Her ne kadar bir kısım sosyalistler tarafından olumlu bulunarak buradaki ülkelerin özgürleştiği iddia edilse de Arap Baharı ile gerçekleşen şey yukarıda da sözünü ettiğimiz bölgesel güçlerin siyasal özerklik kazanırken, sermayenin küresel olarak her yere nüfuz etmesinden başka bir şey değildir. Görünürde daha demokratik ve eşitlikçi yasaların bulunduğu iddia edilebilir belki, ancak bu sadece biçimsel olarak mevcuttur. Arap Baharı bölgenin sermayeye entegre olmasını sağlamıştır. Bölgedeki yatırımlar -özellikle de yabancı sermaye- yönetimlerin değişmesinden bu yana hızla artmaktadır. Türkiye'deki Kürt sorununda da resmi ya da fiili olarak Kürdistan diye bir bölgenin bulunmaması, Arap Baharı tarzında türlü ayaklanmaların olmasına imkân vermemekteydi. Diğer yandan Kürt siyasetinin ana akım haline gelmesi ve yeni dünya düzenine entegre olması da bunu engelleyen en önemli ikinci faktördü. Dolayısıyla bölgenin sermayeye açılması ayaklanma ve yönetim değişikliği ile değil, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve türlü anayasal değişikliklerle gerçekleşecektir. Bu sebeple Kürt halkına verilecek olan kültürel hakların yanında sermayenin bölgeye girecek olması, sorunun çözülmediğini, esas çözülenin Kürt siyaseti olduğunu ve sermayenin egemenliğini ilan ettiğini göstermektedir. Çözümün silahsızlanma olarak ortaya konuşu, tartışmanın eksenini "savaş-barış"a indirgemiş ve emperyalizmin tariflediğimiz bölgedeki yeni şekillendirme ve dönüştürme çabalarının üstünün örtülmesine sebep olmuştur. Nihayetinde sermaye bölgeyi egemenliği altına almakta, bölgedeki halklar açısından emperyalizm yeniden kurulmaktadır ve ABD dünya egemenliğini bu bölgeye de taşımış durumdadır.

DİPNOTLAR

1) Barkey H ve Fuller, G. *Turkey's Kurdish Question*, Carnegie Commission On Preventing Deadly Conflict, 1998, s.139.
2) Barkey ve Fuller, age s.201.
3) Barkey ve Fuller, age s.182.
4) *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, TESEV Yay., 2008, s.7.
5) (http://www.cipe.org/blog/about/)
6) *The Great Race For Independence: The Private Sector In Kurdistan* (http://www.cipe.org/blog/2011/10/25/the-great-race-for-independence-the-private-sector-in-kurdistan/)
7) Meho, L.I, *The Kurdish Question in U. S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*, Praeger Publishers Inc. S.490, 2003
8) Lichbach, M.I. ve Gurr, T.R., *The Conflict Process A Formal Model*, sf.10, Journal Of Conflict Resolution içinde, Cilt 25, No: 1, Mart 1981.
9) Corsi, J.R., *Terrorism as a Desperate Game: Fear, Bargaining and Communication in the Terrorist Event*, s.75-83, Journal Of Conflict Resolution içinde, Cilt 25, No: 1, Mart 1981; Peterson, T.M. ve Graham, L., *Shared Human Rights Norms and Military Conflict*, s.249, Journal Of Conflict Resolution içinde, Cilt 55, No: 2, Nisan 2011.
10) *Is the PKK Still a Threat to the United States and Turkey?* (http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/is-the-pkk-still-a-threat-to-the-united-states-and-turkey)
11) *Turkey's New Year Surprize* (http://www.cfr.org/turkey/turkeys-new-year-surprise/p30303)
12) *'Kurdish Opening' Closed Shut* (http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-opening-closed-shut)
13) Barkey ve Fuller, age s.198.
14) *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds* (http://www.acus.org/files/publication_pdfs/65/ConfidenceBuildingBetweenTurksandIraqiKurds.pdf)
15) Negri, A. ve Hardt, M., *İmparatorluk*, Ayrıntı Yay. 2008, s.215.
16) Çandar, C., *Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması*, TESEV Yay. 2011, s.25-26.
17) *İşte Hükümetin Demokratik Açılım Raporu*, CNN Türk (http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/10/03/iste.hukumetin.demokratik.acilim.raporu/545796.0/index.html)
18) *The Dream Of A New Turkey* (http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-dream-of-a-new-turkey)
19) *Kurdish Opening Closed Shut* (http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-opening-closed-shut)
20) *'Kürt açılımını ABD'nin Irak'tan çekilmesi tetikledi'*, Henri Barkey ile röportaj, BBCTürkçe (http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2009/09/090929_henri_barkey.shtml)
21) *Turkey's Shifting Dynamics Implications for U.S.-Turkey Relations A Report of the U.S.-Turkey Strategic Initiative* (http://csis.org/files/media/csis/pubs/080606_turkeyshiftingdyn.pdf)
22) Çandar, age s.84-89.
23) Barkey ve Fuller, age s.209-213.
24) Çandar, age s.94.
25) *An Anti Crime Strategy To Combat The PKK* (http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/an-anti-crime-strategy-to-combat-the-pkk)
26) *Is Turkey Finally Ready To Make Peace With Kurds?* (http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/is-turkey-finally-ready-to-make-peace-with-the-kurds)
27) Fuller G., *New Turkish Republic: Turkey As a Pivotal State in the Muslim World*, United States Institute of Peace Press, 2007, s.89.
28) *The Kurds and the Destiny of the Middle East* (http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/drafts/2005/DRU188.pdf)
29) Graham Fuller ile röportaj, BBCTürkçe, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/11/081124_fuller.shtml
30) *The New Turkey And The U.S. Policy* (http://www.washingtoninstitute.org/uploads/StrategicReport11.pdf)
31) *Obama Is Leaving A Vacuum in the Middle East* (http://hudson.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=9587)

İnkârcılıktan maceracılığa
Sermaye iktidarının Kürt politikası (1)

İkinci Cumhuriyet'le birlikte misyonu değişen Türkiye, inkârı bir kenara bırakarak Kürtlerle birlikte fetihçilik düşü kurmaya başlamıştır. Bölgede sınırların emperyalist planlar doğrultusunda belirsizleşmesinin ya da Türk ve Kürt gençlerinin birbirleriyle değil de Arap ve Fars halklarıyla savaşırken ölmesinin insani ya da siyasal bedelinin daha hafif olduğunu düşünmek için bir neden yok.

Deniz Ali Gür

Türkiye'de sermaye iktidarının Kürt politikası kuruluştan itibaren statik kalmış, 1980'li yıllarla birlikte paradigma değişimi gündeme gelmiştir. Bu döneme kadar Cumhuriyet Kürt sorununu inkârla çözdüğünü varsaymış, Kürt dinamiğinin kabardığı dönemlerde ise çıplak şiddetle durumu kurtarmaya yönelmiştir.

1980'li yıllarla birlikte, Türkiye ve dünya ölçeğinde meydana gelen üç gelişme, sermaye iktidarına Kürt sorununu yeniden düşünmeyi dayattı:

1) Kürt gerçekliği inkârla geçiştirilemeyecek güç ve şiddete ulaştı. Kuruluştan bu yana var olan Kürt sorunu, Kürt dinamiğinin TİP'li yıllarla birlikte halkçılaşmasının yarattığı rahatsızlığa karşın inkârla idare edilebiliyordu. 1980'li yıllarda PKK'nin tırmandırdığı silahlı mücadelenin şiddetlenerek süreklileşmesi ile Kürt ulusal hareketinin 1990'lı yıllardan itibaren yasal partiler ve kitle örgütleri üzerinden siyasal alana nüfuzu ve yığınları harekete geçirebilen örgütlülüğe ulaşması, çıplak şiddetle yetinen inkâr politikasının iflasının ilanı oldu.

2) Neoliberalizmin devlet, ulus ve kalkınma kavramlarına kazandırdığı yeni içerik, Türkiye'de sermaye iktidarına Kürt politikasını da etkileyecek bir yeniden yapılandırmayı dayattı.

3) Reel sosyalizmin ortadan kalkışıyla birlikte Türkiye'nin idari yapısını ve fiziki sınırlarını da tartışmaya açan bir rol değişimi gündeme geldi. Türkiye'nin ABD ile uyumu elden bırakmadan emperyal bir vizyon geliştirmesini hedefleyen rol değişimi, güncel ifadesini Yeni Osmanlıcılıkta bulmaktadır.

Bu yazı Türkiye'deki sermaye iktidarının analizini hedeflediği için ilk madde üzerinde durmayacağız. Değişimin yapısal dinamiklerine işaret eden ikinci maddeyi TÜSİAD'ın raporları üzerinden açımlayacağız. Cengiz Çandar'ın TESEV için hazırladığı "Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?" başlıklı rapor ekseninde ele alacağımız üçüncü madde için ise devlet ve Kürt ulusal hareketinin değerlendirmelerinden de yararlanacağız.

Değişimin yapısal dinamikleri ve TÜSİAD'ın çizgisi

Bu başlığı TÜSİAD raporları üzerinden yazmak hem kolay hem zor. Kolay, çünkü değerlendirmeye alınmayı bekleyen fazla veri yok. Zor, çünkü bu veri kıtlığı içinde elle tutulur çıkarımlarda bulunmanın olanakları sınırlı.

Bir örnekle başlayalım: TÜSİAD'ın resmi internet sitesinin arama çubuğuna "Kürt" yazıp arattığınızda yalnızca dört sonuç çıkıyor. (2) Daha çarpıcı örnekler de var. Mayıs 2002'de Süheyl Batum, TÜSİAD'ın talebiyle "Ölüm Cezası, Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler" başlıklı bir rapor hazırlıyor. Raporun hazırlanma amacının Abdullah Öcalan'ın aldığı idam cezasının infazı ile Kürt sorununun kültürel haklar boyutu olduğu tartışma götürmez; ancak metinde PKK, Öcalan ya da Kürt kelimeleri geçmiyor. İdam cezasının kaldırılışının hukuki arka planı, AB müktesebatı, kültürel çoğulculuk, "Türkçe dışındaki dillerde" yayımcılık gibi soyut tartışmaların ötesine geçilmiyor. (3)

Yukarıdaki durumu Batum'un üslubuna bağlamak doğru olmaz. 27 Ekim 2010 tarihinde BDP heyetinin TÜSİAD Genel Merkezi'ni ziyaretinin ardından taraflar basına bilgi veriyor. Dönemin TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ümit Boyner anayasa

BDP heyetinin ziyaretinin ardından net bir açıklama yapmayan TÜSİAD, kendini partiler ve siyaset üstü bir konuma yerleştirmeyi tercih ediyor.

konusunda tartışma ortamı buldukları BDP'ye teşekkür ettikten sonra seçim barajının düşürülmesi, geniş mutabakatlı bir anayasanın hayata geçirilmesi, kim oldukları söylenmeyen üç bölenin birleştiren haline getirilmesi gibi temennilerde bulunduktan sonra KCK operasyonlarıyla ilgili spesifik bir şey konuşmadıklarını belirterek "Ama şu var; lisanımızın, dilimizin şiddetten arınması çok önemli. Biz artık Türkiye'nin birçok sorununu uzlaşmacı, birbirimizi anlayan ve empati kuran bir dille çözmek zorundayız. Şiddet, hiçbir şekilde bunun parçası olmamalı diye düşünüyoruz" demekle yetiniyor. (4)

TÜSİAD neden net konuşmuyor? Egemenin dilinde Kürt'ün adına bile tahammül olmadığı, ya da ceberut devlet geleneğinin patronlar kulübünü bile ürküttüğü gibi kimlikçi ve liberal tarih tezleri açıklayıcı değil. Durumu daha ziyade TÜSİAD'ın partiler ve siyaset üstü bir konuma yerleşme tercihiyle açıklayabiliriz. Büyük sermayenin örgütü olarak TÜSİAD, belli bir siyasal parti ya da pozisyona angaje görünmekten ya da günlük siyasal polemiklerin içine çekilmekten kaçınıyor. Genel yönelimini belirtmenin ötesine geçmemek adına yeni anayasa, uzlaşma, şiddetin durması gibi soyut ifadelerle yetiniyor. (5)

TÜSİAD raporlarında Kürt sorununa doğrudan ve net bir çizgiyle yaklaşmaktansa Kürt sorununun bağlamını irdeleyip farklı yaklaşımları aktarmak tercih ediliyor. TÜSİAD raporları, Kürt sorununa iki farklı tema üzerinden temas ediyor: bölgesel kalkınma ve demokratikleşme. (6)

Bölgesel kalkınma çözüm olur mu?

Bölgesel kalkınma tartışmalarının kuramsal arka planı için Birgül Ayman Güler'e kulak verelim: "Bu kitapta, özelleştirme politikaları teknik (…) değil, ideolojik (…) ulusal ya da iç (…) değil, küresel ya da dış kaynaklı sorun olarak görülmektedir." (7)

İkincisinden başlayacak olursak, AB'ye ait olan yapısal uyum fonlarının en büyüğü olarak ERDF'nin (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu) toplam bütçeden üçte iki oranında pay alması bölgesel kalkınmanın AB kaynaklı bir yönelim olduğunu ortaya koyuyor. Bu bilginin yer aldığı TÜSİAD raporunda "yerelleşme olgusu küreselleşmenin bir gereği olarak belirginleşmiştir" ifadesinin yer alması da durumu perçinlemektedir. (8)

Bölgesel kalkınma politikasının ideolojik bir sorun olarak görülmesinin üç temel dinamiği var. İlk olarak, ithal ikameci dönemin kalkınma planlarında yer alan bölgesel kalkınma sorunsalının AB tartışmaları içinde yeniden yer bulduğu söylenerek ekonomideki ve kalkınmanın tanımındaki yapısal dönüşüm gizlenmektedir. (9) Değişen salt mevzuat değil, ekonominin mantığı ve kalkınmanın tanımıdır. Oysa neoliberal dönemin kalkınmacılığı, sanayileşmeyi ve bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesini ya da hafifletilmesini içermediği için çok çok kalkınma olmayan kalkınmadır.

İkinci olarak, bölgesel kalkınma sorunu piyasaya havale ediliyor. İlgili raporların bütününe sinmiş olan bu yaklaşım, yeri geldiğinde ekonomik büyümenin yavaşlaması nedeniyle planlamanın rafa kaldırıldığı biçiminde açıklanıyor. (10) Oysa kapitalizmin 1970'li yıllardaki krizi kamusal mekanizmalardan değil, piyasadan kaynaklanmaktadır. Sermaye kendi krizini aşmak için ihtiyaç duyduğu yatırım alanlarını kamunun tasfiyesinde aramış, bu süreci de kamuya ait olan hizmet ve işletmelerin hantal olduğu yönünde bir ideolojik manipülasyon ile meşrulaştırmıştır. (11)

Son olarak bölgesel kalkınma sorunsalı, mukayeseli üstünlük yaklaşımına havale ediliyor. Yapısal uyum fonlarının geri kalmış bölgelerin ekonomik uyumunu sağlaması talep edilerek (12), devletin 1980'li yıllarda yaptığı sanayileşme odaklı yardımların işlevsiz kaldığı, mukayeseli üstünlük gözetilerek yerel yönetimlerin öne çıkması, bölgesel analizlerin özel sektörle paylaşılması savunuluyor. (13)

Mukayeseli üstünlük temelindeki bölgesel kalkınma tartışmalarında, ele alınan bölgenin gelir düzeyi, istihdam oranı ve sanayileşme düzeyinin artışına dönük bir tartışma yerine, söz konusu bölgenin mevcut üstünlük ve olanaklarının irdelenmesi de bu yaklaşımın zaafını ortaya koyuyor. Geri kalmışlığın kaynağı olan mevcut işbölümünü sürdürmenin eşitsizliği ortadan kaldıracağını düşünmemiz için bir neden yok.

TÜSİAD'ın bölgesel kalkınma sorununa dair perspektifinin sınırı, Eylül 2008 tarihli "Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar" başlıklı raporda net olarak görülüyor: "(…) karşılaştırmalı üstünlük ve merkezi planlama yerini **rekabetçi üstünlük** (competitive advantage) anlayışı ile birlikte **stratejik planlama**ya bırakıyor. (…) firmaların en etkin ve kârlı çalışabilecekleri stratejik ko-

num, coğrafyanın saptanması ve buna uygun araçların geliştirilmesi temelinde oluşturulmaktadır." (14) Ekonomiyi gerçek ve tüzel kişilerin gelirlerinin toplamı olarak görmek burjuva iktisadına yakışan bir sığlık olsa gerek.

Peki, bölgesel kalkınma tartışmaları Kürt sorunu açısından ne ifade ediyor?

TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu'nun 17 Haziran 2005'te düzenlediği Türkiye İçin Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri Konferansı'nda Türkiye'nin farklı bölgelerinin hangi sektörlerde diğerlerine üstün olduğunun tartışıldığı bir tebliğde büyükbaş hayvancılıkta Ağrı'nın, küçükbaş hayvancılıkta ise Van, Ağrı, Şanlıurfa ve Gaziantep'in üstün olduğu dile getiriliyor. Gaziantep dışındaki iller ise, herhangi bir sanayi kolunda anılmıyor. (15) Dolayısıyla mukayeseli üstünlük yaklaşımı, Kürt şehirlerinin sanayiden uzak durup hayvancılığa ağırlık vererek kalkınmayı beklemeleri ile eşanlamlıdır.

AKP iktidarının, patronların talebi doğrultusunda izlediği bölgesel kalkınma politikasının Kürt emekçilere etkisi Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt'te çalışabilir durumdaki her iki işsiz erkekten birinin iş bulma umudu olmadığını söylemesinde somutlanmaktadır. (16) AKP'li bakanlar tarafından dönem dönem gündeme getirilen bölgesel asgari ücret önerisi ile Güneydoğu'nun Türkiye'nin Çin'i olması temennilerini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. (17)

AB eksenli demokrasi

TÜSİAD demokratikleşme temasını AB üyeliği bağlamında tartışmayı tercih ediyor. Genel olarak uyum süreci, Kopenhag Kriterleri ve AB tarafından periyodik olarak yayımlanan Türkiye Düzenli İlerleme Raporlarına referansla tartışmayı sürdürüyor. Demokratikleşme tartışmasına TÜSİAD ile AB'nin pragmatik yaklaşımlarıyla başlamakta yarar var.

AB'nin 1998 tarihli Türkiye Düzenli İlerleme Raporu'nda çözüm bekleyen sorunlar arasında yüzde 10 seçim barajı, işkence, yargısız infaz ve gözaltında kayıplar, cezaevi koşulları, ifade özgürlüğünün yetersizliği, Kürtçe yayın yasağı ve Güneydoğu'daki sivil toplum örgütü faaliyetlerine dönük kısıtlamalar sayılıyor. 1999 tarihli raporda ise aynı eleştiriler korunurken basın ve yayın yoluyla işlenen suçların kovuşturulup cezalandırılma süresini üç yıl erteleyen yeni bir yasa ile 21 gazeteci-yazarın serbest bırakılması övülüyor ve çözüm bekleyen sorunlara olağanüstü hal de ekleniyor. (18)

İlk rapordaki eleştirilerin ilkesel nedenlere dayandığını söyleyebiliriz. Ancak 21 yazarın serbest bırakılmasına övgü ile olağanüstü halin eleştirilmesi için ikinci raporun beklenmesi bunlardan farklı. Çünkü sözü edilen yazarların söz ve eylemleri suç olmaktan çıkarılmamış, cezalarının infazı ertelenmiştir. Hükmün açıklanmasının geri bırakılmasının göz boyamadan ibaret olduğu, hatta ilgili sanığa karşı şantaj niteliği taşıdığı kanısı yaygındır.

Olağanüstü hal uygulaması bizim durduğumuz yer açısından da eleştiriyi hak etmektedir. Ama AB'nin bunu 1999'da akıl etmesi, Öcalan'ın yakalanmasıyla ilgilidir. Yani PKK'de Öcalan'ın bilfiil liderliği sürerken Kürt şehirlerinde 12 Eylül rejiminin olağanüstü hal adı altında sürdürülmesi onaylanmış, Öcalan yakalanınca insan hakları maskesi takılarak takiye yapılmaya başlanmıştır.

Mayıs 2001'de Süheyl Batum tarafından hazırlanan "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri" başlıklı TÜSİAD raporunda Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki 2001'e dönük kısa vadeli siyasal kriterler ile 2004'e dönük orta vadeli siyasal kriterlere yer veriliyor. İlkinde hak ve özgürlükler ile yargı sürecine dair anlık adımlar atılması önerilirken, ikincisi için kalıcı düzenlemeler öneriliyor. Bu durum anlaşılır olmakla birlikte, kısa vadede ölüm cezasının "fiilen askıya alınması" orta vadede ise kaldırılmasının önerilmesi anlaşılır değil. (19) Ölüm cezası çağdaş olmayan bir cezadır ve kaldırılması, tıpkı 2002'de olduğu gibi basit bir prosedürdür. Kısa vadede fiilen askıya almaya razı olunması, Öcalan'ı kurtaracak bir düzenlemenin o dönem için kamuoyu tepkisine yol açacağının bilinmesinden gelmektedir ve AB'nin insan hak ve özgürlüklerine ilkesel değil konjonktürel yaklaştığını gösterir.

TÜSİAD, tutumunu renk vermeden belirtme yaklaşımını demokratikleşme başlığında da sürdürmektedir. Raporlarında Kürt ve Kürt sorunu ifadelerini kullanmaktan kaçınan TÜSİAD açısından istisna, Bülent Tanör'ün 1997'de hazırladığı "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" raporudur. Ancak ilerleme raporları ile TÜSİAD'ın AB sürecindeki çalışmalarının derlendiği *Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru* başlıklı çalışmada, Tanör'ün raporu özetlenirken "Kürt" ve "Kürt sorunu" ifadelerine yer verilmemektedir. (20) Batum'un raporunda da ölüm cezasının hukuki güvence ile kalıcı olarak kaldırılmasının yolları tartışılırken Kürt sorunu, PKK ve Öcalan doğrudan anılmamaktadır. (21) Pratik önermelerdeki pragmatizm ile önerilerin siyasal gerekçelerine dair ketumluğun bir araya gelebilmesi şaşırtıcı.

TÜSİAD'ın demokratikleşme eksenli raporlarında Kürt sorunuyla ilişkili başlıklar, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde ele alınıyor. Derneğin muhtemelen en kapsamlı raporu olan "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" başta olmak üzere muhtelif raporlarda ilgili yasa ve

yönetmeliklerin değiştirilmesi yoluyla ad koyma serbestliği sağlanması, adı Türkçeleştirilen yerleşim yerlerine eski adlarının verilmesinin önünün açılması, "yasaklanmış diller" kavramının hukuk sistemimizden çıkarılması aracılığıyla basın-yayın, dernek ve siyasal parti faaliyetlerinde Türkçe dışında dillerin kullanımının önünün açılması, seçim barajının düşürülmesi yoluyla TBMM'de daha fazla seçmenin iradesinin temsil edilebilmesi, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün genişletilmesi, şiddet içermeyen yahut şiddeti savunmayan söz ve eylemlerin suç olmaktan çıkarılması, Türkçe dışındaki anadilleri öğrenme, kullanma ve geliştirme hakkının uygulanabilir olması gibi öneriler yer alıyor. (22)

TÜSİAD'ın AKP öncesine ait raporlarında öne çıkan bir nokta da Cumhuriyet'in kuruluş felsefesine bağlılıktır. Tanör imzalı raporda Kürt kimliğinin tanınmasına dönük önerilere "tek egemenlikli (üniter) devlet ve bölünmezlik ilkeleri kapsamında kalmak kaydıyla" ibaresinin yer alması, "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" biçimindeki vatandaşlık tanımının sürdürülmesinin savunulması, aynı raporun sunuş kısmında TÜSİAD Yönetim Kurulu imzalı "Demokratikleşmeye Katkı İçin Çağrı" başlıklı açıklamada dinci gericiliğin açıkça karşıya alınması, kimi başka raporlarda da üniter devlet yapısını tehlikeye düşürecek siyasal parti faaliyetleri ile din, dil, ırk, mezhep ve bölge adıyla parti kurulmasının yasaklanmasının ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyet'in temel ilkelerine ve milli güvenliğe aykırı yayın yapan yayınların geçici olarak kapatılabilmesinin önerilmesi de bu yaklaşımın TÜSİAD'ın resmi politikası olduğunu doğruluyor. (23)

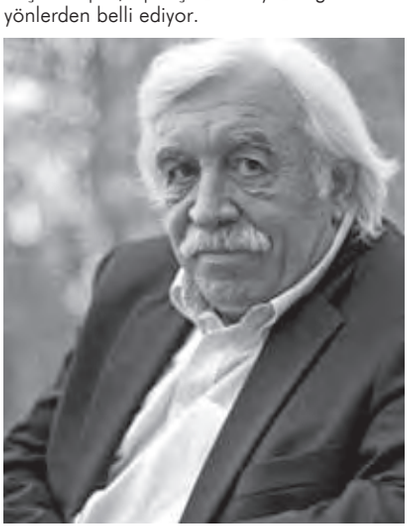
İkinci Cumhuriyet'le birlikte ise Kürtleri inkâr politikası yerini Kürtlerle birlikte Ortadoğu'yu fethetme maceracılığına bırakmıştır. Söylemleri ne kadar netleşir bilinmez, ancak TÜSİAD da gerek yeni başkanı Muharrem Yılmaz'ın "tüm çabalara destek" açıklamasıyla gerekse eski başkanı Ümit Boyner'in Akil İnsanlar Komisyonu'na katılımıyla AKP çizgisinde hareket edeceğini göstermiştir.

Yeni Osmanlıcılığa geçiş

"Bugün bir elinden *Kur'an*'ı düşürmeyen, öbür elinde IMF talimatını tutan, Irak'ın hükümranlığını ayaklar altına almasının bedeli üstüne Washington'la, örtbas edebileceğini sandığı insanlık suçları konusunda da Brüksel'le pazarlık eden bir hükümetin yönetiminde, ülkenin tek kaderinin Avrupa, yani daha insani görünen bir neoliberalizm olması gerektiğini söyleyen bir devlet korosu başka bütün sesleri bastırıyor." (24) Marksist düşüncenin önemli kalemlerinden Perry Anderson'un 2004'teki tespitine bugün koyacağımız tek rezerv, hükümet politikasının AB'cilikten Yeni Osmanlıcılığa kaydığıdır. Ancak bu nitel bir dönüşüm değildir, zira gericilik, piyasacılık ve işbirlikçilik baki kalmıştır. Sermaye iktidarının Kürt politikasının analizinde Anderson'un çizdiği çerçevenin referans alınmasında sakınca yoktur.

Cengiz Çandar'ın TESEV için hazırladığı "Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır" başlıklı rapor, sipariş üzerine yazıldığını farklı yönlerden belli ediyor. Çandar, görüşülen kişilerin kimlik, sıfat ve konum çeşitliliği açısından raporun bir ilk olduğunu belirtiyor. (25) Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, AKP'li bakanlar, Türkiyeli üst düzey bürokratlar ile büyükelçiler, Murat Karayılan, PKK'den

Cengiz Çandar'ın TESEV için hazırladığı "Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır" başlıklı rapor, sipariş üzerine yazıldığını farklı yönlerden belli ediyor.

kan davasıyla ayrılan gruplar, PKK çizgisindeki legal siyasetçiler, PKK muhalifi Kürtler, bağımsız Kürt şahsiyetleri, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Irak Kürdistanı'nda Başbakanlık yapmış siyasetçiler… (26) Bu kadar geniş bir yelpazeyi salt araştırmacı gazeteci sıfatıyla bir araya getirmek zor. Çandar, Öcalan'ın 2009 Ağustos'unda başlayan Kürt Açılımı için hazırlayıp devlet yetkililerine sunduğu 15 Ağustos 2009 tarihli "Türkiye'de Demokratikleşme Sorunları-Kürdistan'da Çözüm Modelleri (Yol Haritası)" başlıklı metni de inceleme olanağı bulduğunu söylüyor. (27) Bu metnin devlet tarafından sipariş edilmeyen bir inceleme için araştırmacıyla paylaşılması olanaksız.

Raporun sipariş olduğunun bir diğer göstergesi de, AKP'nin tercihlerinin ziyadesiyle gözetilmiş olması. Görüşülen kişilerin kimlik, sıfat ve konum çeşitliliğiyle övülen raporun yazımında "raporun içeriğine ve amacına ilişkin kategorik olumsuz tavrından ötürü" MHP'yle temas kurulmamış. MHP'nin günümüz Türkiye'sinde anlamlı bir siyasal pozisyona denk düşmediği, gâh muhafazakâr yanıyla İkinci Cumhuriyet'e teşne olduğu, gâh ırkçı milliyetçiliğiyle açılım dönemlerinde kontrol altında tutulan, rejimin Kürt siyasetiyle gerildiği dönemlerde ise şantaj amacıyla sokağa salınan bir vurucu güç olduğu düşünüldüğünde, AKP tarafından sipariş edilen bir raporda MHP'nin görüşlerine yer verilmesi anlamsızdır. MHP'nin yanında, TSK ile de doğrudan görüşülmemiş. (28) Askerlerin görüşleri, diğer devlet yetkililerinin beyanları ile İlker Başbuğ'un *Terör Örgütlerinin Sonu* kitabı aracılığıyla rapora girmiş olsa da, ele alınan konuda TSK'nın doğrudan muhatap alınmamış olması, AKP'nin askeri hizaya getirme çabasına destek olarak okunmalıdır.

AKP'nin tercihlerinin gözetildiği bir başka nokta ise, rapor için görüşülen Kürt şahsiyetlerinin profili. PKK'nin dağ kadrosu ve Avrupa kanadı ile BDP'li siyasetçilerin yanı sıra Osman Öcalan, Nizamettin Taş, Halil Ataç ve Hıdır Sarıkaya gibi PKK'den kopmuş kişiler, PKK çiz-

gisinden uzaklaşmış olan DEP eski Genel Başkanı Yaşar Kaya, PKK muhalifi olarak bilinen Kemal Burkay, Orhan Miroğlu ve Ümit Fırat, GÜNSİAD (Güneydoğu Sanayici ve İş Adamları Derneği) Başkanı Şahismail Bedirhanoğlu, Kürdistan Sosyalist Partisi'nin (PSK) Kemal Burkay'dan sonraki Genel Sekreteri Mesut Tek, RP, FP ve ANAP'ta milletvekilliği yapmış olan Haşim Haşimi, Diyarbakır eski Baro Başkanı ve CHP Genel Başkan Yardımcısı Sezgin Tanrıkulu gibi Kürt şahsiyetleriyle de görüşüldüğü belirtiliyor. (29)

PKK-BDP hattının Kürt siyasetindeki etki alanı göz önünde bulundurulduğunda, yukarıdaki tablo bu hattın dışındaki isimlere, tabanda sahip olduklarının çok ötesinde bir temsiliyet atfediyor. Bunun olası amaçlarından biri, Kürt ulusal hareketine alternatifsiz olmadığını hatırlatmak olabilir. Ancak asıl amacın halkçı reflekslerinden arınmakta zorlanan Kürt ulusal hareketine liberal ve muhafazakâr bir model sunarak hareketin siyasal, ideolojik ve kültürel dönüşümünü hızlandırmak olması olasıdır.

Kürt ulusal hareketini dönüştürme girişimi karşılık bulmakta mıdır?

Biz sorduk ama biz yanıtlamayalım. Vekile kıyak tasarısını "Milletvekillerinin hakkı, hukuku bir genel müdürün, bir bürokratın hakkından, hukukundan çok çok geri" sözleriyle savunduktan sonra tasarıya verilen imzanın çekilmesini CHP ve MHP'nin rüzgârına kapılmak olarak niteleyen Sırrı Sakık (30) ile gençliğinde namaz kıldığını ve İslam'a sol jargonla bakmadığını vurgulayan, 1969'da Necip Fazıl'ın gizli bir toplantısına katıldığını anlatan, Türklerle Kürtlerin tarihini İslam kardeşliği referansıyla okurken işçilere, Alevilere, kadınlara değinmeyen Abdullah Öcalan zaten yanıtlıyor. (31)

Raporda Kürt ulusal hareketi ile tüm kurumlarıyla devletin diyaloğuna tanık oluyoruz. Savaşan taraflar arasındaki uzlaşmanın bir devlet projesine dönüştüğü oranda devlet-PKK diyaloğu da alenileşiyor.

"Süreç"e ABD aşısı

Çandar'ın da kabul ettiği gibi, raporda yepyeni şeyler söylenmiyor (32) ama yepyeni şeyler oluyor. Bunun nedeni de raporun önsözünde açıklanıyor: "(…) Arap halk ayaklanmalarının Suriye'yi de içine alarak Türkiye'nin kapılarına kadar ulaşması, Türkiye'de Kürtlerin yoğun biçimde yerleştiği ve yaşadığı bölgelerde de etkisi hissedilebilecek bir siyasi iklim oluşturmaktadır." (33) Raporun "Önümüzdeki Süreçte Kürt Sorunu ve PKK" başlıklı yedinci bölümünde ise bu konu daha detaylı tartışılıyor. Kürtlerin bölgenin dört farklı ülkesine yayılmış olmaları ile PKK'nin İran'la yakın fiziksel temasta olmasının önemine değinilerek PKK'nin bölgesel ölçekli bir hareket oluşunu Türkiye'ye karşı koz olarak kullanabileceği, Türkiye'nin bölgenin rakip unsurları olarak İran-Suriye-Rusya üçgeni ile ABD'den hangisine yakınlaşırsa PKK'nin de diğerine yakınlaşma seçeneğine sahip olduğu, ama Türkiye içi bir çözüme de yeşil ışık yaktığı tartışılıyor. Bu tartışmadan sonra ise Arap Baharı'nın Kürt sorununda çözümün aciliyetini dayattığı ifade ediliyor. (34)

Yani Kürt sorununun çözümü, Ortadoğu'daki emperyalist restorasyonda Türkiye'nin daha büyük pay alabilmesi adına isteniyor. Kürtlerle barış, Ortadoğu'da savaş. İçeriye barış getir, ülkendeki savaşı bölgeye taşı. Savaş çığırtkanı Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye ile Suriye arasında sınır kalmayacağını açıklamasının yanı sıra Öcalan'ın mektubundaki Misak-ı Milli vurgusu ile ABD'ye giden Ahmet Türk'ün Suriye konusunda ABD ile benzer düşündüklerini ve Suriye Kürtlerinin muhalefete katılabileceğini belirtmesi, Aysel Tuğluk'un PKK'nin "Suriye'de bir süre daha silahlı; İran'da yakın gelecekte tekrar silahlı; Avrupa'da kurumsal" olarak var olacağını söylemesi, Selahattin Demirtaş'ın Kürt nüfusun oldukça az olduğu Lazkiye'nin stratejik önemi nedeniyle Suriye Kürdistanı'na dahil edilmesini savunması gibi örnekler (35) Kürt siyasetinin söz konusu plana uyum göstermeye hazır olduğunu ortaya koyuyor. Nitekim Kadri Gürsel de Tuğluk'un "üç parçada silahlı, Türkiye'de silahsız PKK" formülasyonunun, Şii İran karşısında Sünni karakterli Türk-Kürt ittifakına yönelik olduğunu tespit etmektedir. (36)

Yeni anayasa ve büyük uzlaşı

Raporda "Neden şimdi" sorusuna, 12 Haziran 2011 seçimleri ve yeni Anayasa vurgularıyla dolaylı olarak yanıt veriliyor. (37) İkinci Cumhuriyet'in tescili anlamına gelen bu seçimden AKP ve BDP'nin güçlenerek çıkması, burjuvazide bu iki unsurun yeni rejimi birlikte konsolide edebilmeleri yönünde umut yaratmıştır. Rapora soyut bir "büyük uzlaşı" atmosferi olarak yansıyan bu umudun Kürt ulusal hareketinde de karşılık bulduğunu, Öcalan'ın mektubundaki "Bugün artık yeni bir Türkiye'ye, yeni bir Ortadoğu'ya ve yeni bir geleceğe uyanıyoruz" (38) cümlesinden anlıyoruz. Devlet ile PKK arasında müzakere yerine savaşın ön planda olduğu dönemlerde yan-

Duran Kalkan'ın Ruşen Çakır'la röportajında kendi gençlerinin Hizbullah'la ittifak içinde olabileceğini söylemesi, Kürt ulusal hareketinin liderliği nezdinde uzlaşmacılığın yol aldığını gösteriyor.

daş medya tarafından "örgütün sol kanadı" olarak suçlanan Duran Kalkan'ın Ruşen Çakır'la röportajında Hizbullah'la uzlaşma mesajı vererek sorunun aşılması için üzerlerine düşeni yapacaklarını, kendi gençlerinin Hizbullah'la ittifak içinde olabileceğini söylemesi, Kürt ulusal hareketinin liderliği nezdinde uzlaşmacılığın yol aldığını gösteriyor. (39)

Ortadoğu ve Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı için AKP ile Kürt ulusal hareketi arasında bir büyük uzlaşının hedeflendiğini söyledik. Ancak yıllarca birbiriyle savaşmaya koşullanmış ve kendi kamuoylarını da savaş koşullarına göre pozisyon almaya yönlendirmiş olan iki gücün uzlaşması kolay bir süreç değil. Bunun başarılması için iki ayrı kanaldan pragmatik bir siyaset izleniyor.

Çandar Kürt sorunu ile PKK'yi birbirinden ayırma yaklaşımının geçerliliğini yitirdiğini, ikisini birlikte tartışmanın şart olduğunu söylüyor. Öcalan'ın Kürtlerin tartışmasız temsilcisi olarak sorunun ayrılmaz bir parçası haline geldiğini anlatırken tarihte oynadığı role değil, yakalanma sürecine ve müebbet hapse mahkûm edilmişliğine odaklanıyor. (40) Kürt ulusal hareketi halkçı ve Aydınlanmacı kökeninden soyutlanarak Öcalan'a indirgeniyor. Sorun ve hareket, lider kültünün parlatılması ile tarihsizleştiriliyor ve dikkatler sorunun kalıcı ve tutarlı biçimde çözümüne değil, hükümet ile Öcalan arasındaki diyaloğun seyrine çekiliyor. Öcalan'ın bugünkü çizgisi, sorunu Öcalan'a indirgemenin Kürt sorununu düzen içi bir bağlama oturtmak için işlevsel olduğunu ortaya koyuyor.

Pragmatizmin ikinci kanalı ise, müzakere için elverişli psikolojik ortamın yaratılması. Bu doğrultuda siyasal dilin değişimi önemli. AKP ve ana akım medya açısından bakarsak "PKK paçavraları" yerine "örgüt flamaları"; "terörist başı", "bölücü başı" yahut "bebek katili" yerine "PKK lideri" yahut "İmralı" denmesi bu tercihle ilgilidir. Çandar'ın örgütün tasfiyesi olasılığına karşı olağanüstü dirençli olarak gördüğü PKK'nin hassasiyetleri doğrultusunda "silahsızlanma" yerine "dağdan iniş" demeyi tercih etmesi bunun bir örneğidir. (41) BDP'nin "AK Parti" binası ve Adalet Bakanlığı'na yapılan saldırıları kınaması, Demirtaş'ın Reyhanlı katliamı sonrasında "hükümeti eleştirmek yerine birlik olma" çağrısı yaparak hükümetin yanında olduklarını ilan etmesi gibi örnekler, Kürt siyasetinin müzakereyi kolaylaştıracak bir psikolojik ortam için attığı adımlar arasındadır. (42)

"Terör"den "son Kürt isyanı"na

Müzakere süreci kapsamında siyasal dil ve terminolojinin değişiminin önemli adımlarından biri de "terör" kavramından "isyan" kavramına geçiştir. Çandar kavramsal değişimi tartışırken akademik literatürden yararlansa da, referansları ABD kaynaklıdır ve çoğunlukla da askeri çevrelerle ilişkilidir. Zaten Çandar da terör-isyan ayrımının salt teorik olmadığını, isyan kavramının tercih edilmesinin nedeninin de teslimiyet ve tasfiye odaklı politikaların terki olduğunu söylüyor. (43)

Çandar'ın teknik boyutu yüksek bir biçimde yürüttüğü kavramsal tartışmayı tüm boyutlarıyla ele almamız mümkün olmasa da, isyan ve terör arasındaki ayrımın muğlak kaldığını söylemeliyiz. Üstelik terörün isyanın olası yöntemlerinden biri olduğu önermesi işi daha da karmaşık hale getiriyor. (44)

Ancak Çandar'ın referanslarından ikisi kavram tercihinin öznel boyutunu tüm açıklığıyla ortaya koyuyor. İlk referans olan Connable ve Libicki'nin *How Insurgencies End* kitabında hükümetle görüşmeler yoluyla silah bırakmaya hazır olan IRA isyan hareketi sayılırken, müzakereyi reddederek örgütten ayrılanların kurduğu gerçek IRA'nın terör örgütü sayılmaktadır. İkinci referans olan Uluslararası Terörizm ve Güvenlik Araştırmaları'nın "Difference Between Terrorism and Insurgency" raporunda ise isyanlar nüfusun bir bölümünün aktif ya da zımni desteğine ihtiyaç duyarken terör gruplarının buna ihtiyaç duymadığı, nüfusun aktif desteği ve hatta sempatisini bile nadiren kazandığı söyleniyor. (45) Yani dar bir grup olarak kalırsanız teröristsiniz ama toplumsallaşırsanız sizi isyan hareketi olarak kabul edip masaya oturabiliriz. Masaya oturursanız isyan hareketi olursunuz ama oturmazsanız ya da kabul edemeyeceğimiz taleplerde bulunursanız yine teröristsiniz.

Çandar'ın görüştüğü PKK yöneticilerinden Zübeyir Aydar da örgütünü bir isyan hareketi olarak tanımlayarak müzakerenin isyanın koşullarını ortadan kaldırmaya dönük olması gerektiğini belirtiyor. Aydar ayrıca AKP'nin 75 ya da daha fazla Kürt milletvekili olmasının önem taşımadığını, önemli olanın Kürtleri değil, Kürt isyanını kimin temsil ettiği olduğunu savunuyor. (46)

Kürtleri ya da bir başka halkı kimin temsil edeceği bizim açımızdan da sayılardan ibaret değil. Halkçı ve yurtsever olan kim ise temsilci o olmalıdır, ancak bunun referansı etnik köken yahut isyan hareketi olup olmamak değildir. Meseleye sınıf perspektifiyle yaklaşanlar açısından önemli olan Kürt ya da değil, Türkiyeli emekçilerin çıkarlarını ve Ortadoğu'nun emperyalizmden arındırılmasını kimin savunduğudur.

Yeni Osmanlıcılığın imkânsızlığı

İkinci Cumhuriyet'le birlikte misyonu değişen Türkiye, inkârı bir kenara bırakarak Kürtlerle birlikte fetihçilik düşü kurmaya başlamıştır. Reyhanlı katliamından İstanbul, Ankara, İzmir ve tüm Türkiye'nin geleceğinden kaygı duymadığı sonucunu çıkararak avunan (47) köşe yazarları katılmayabilir, ancak bölgede sınırların emperyalist planlar doğrultusunda belirsizleşmesinin ya da Türk ve Kürt gençlerinin birbirleriyle değil de Arap ve Fars halklarıyla savaşırken ölmesinin insani ya da siyasal bedelinin daha hafif olduğunu düşünmek için bir neden yok. Emperyalistleşen bir ülkede sınıf mücadelesinin daha kolay olacağı kehaneti için de aynısı geçerli. Taşeron dış politikanın hesabını vermeden yoluna devam eden iktidar ile hesap sormayı başaramayan halktan

AKP, Yeni Osmanlıcılık ışığında cüretkâr adımlar atmış olsa da, devraldığı siyasal ve bürokratik kadrolar, siyaset zemini ve siyaset geleneği bu tarza aşina değil.

hangisinin güçlenip hangisinin zayıflayacağı açık olmalıdır.

AKP, sermaye iktidarının yeteneklerini zorlayarak büyük açılımlar geliştiren bir tarzı oturtmaya çalışıyor. Hem iç hem dış siyasette cüretkâr adımlar atmış olsalar da, devraldıkları siyasal ve bürokratik kadrolar, siyaset zemini ve siyaset geleneği bu tarza aşina değil. Ancak bundan da önemlisi, Türkiye Yeni Osmanlıcılığın hakkını verecek bir ekonomik altyapıya ya da askeri güce sahip değil. Türkiye ekonomisi uzun yıllar sürecek savaşları finanse edemez, yeterli hava gücüne sahip olmadığı için kara savaşına mahkûmdur ve kara savaşlarının siyasal bedeli daha ağırdır. Bunlara ek olarak, Türkiye bağımlı bir ülkedir, dolayısıyla emperyalist merkezleri memnun edemediği ya da alternatiflerini etkisizleştiremediği noktada harcanması kaçınılmazdır. (48) Yani hayata geçmesine karşı olduğumuz Yeni Osmanlıcılık gerçekçi bir politika da değildir, ancak gerçekleştirilmeye çalışılması, halk için yıkıcı sonuçlar doğurmaya adaydır.

"İslam kardeşliği" ve "Misak-ı Milli" söylemlerinin Türk-İslam sentezine ait olduğunu söyleyen İsmail Beşikçi'ye katılmamak mümkün değil. (49) Kürt dinamiğinin örgütlü yapısıyla, halkçı karakteriyle, kadınları ve gençleri siyasete çeken kitle dinamizmiyle, Aydınlanmacı birikimiyle bu sürece sığdırılmasının kolay olmadığı görülüyor. Kürtlerin farklı kesimlerinin Yeni Osmanlıcı dönüşüme ilişkin açık ya da örtük uyumsuzluğu kuşkusuz değerlidir, ancak halkçı bir siyasal programla buluşmayan tepkiler lokalize edilerek etkisizleştirilmeye mahkûmdur. Uyumsuzluk, emperyalizmin ve gericiliğin Türkiye ve Ortadoğu tasarımlarını reddetme iradesine dönüşmelidir.

Reddetme iradesinin bir boyutu da teorik referanslardır. Kürt ulusal hareketinin geldiği noktayı bir de planlama, özerklik, yerelleşme, özelleştirme, devlet, demokrasi, sosyalizm, kapitalizm, sınıf, emperyalizm gibi tartışma başlıklarında bugüne dek yaptığı girdilerden hareketle değerlendirmek yararlı olacaktır.

DİPNOTLAR

1) Yazı için incelenen raporları tartışarak savunulacak olan tezleri birlikte olgunlaştırdığımız Burhan Konu'ya özel olarak teşekkür ediyorum.

2) Söz konusu sonuçların da Kürt sorunuyla ilgili olmaması ve sayfa içinde Control+F tuşlayarak "Kürt" kelimesini arattığımızda bir sonuç çıkmaması da şaşırtıcı. http://www.tusiad.org/arama/?keyword=k%C3%BCrt (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

3) Süheyl Batum, 2002, *Ölüm Cezası, Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler*, İstanbul: TÜSİAD. Kaynak: http://www.tusiad.org/__rsc/shared/file/dem.pdf (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

4) Anadolu Ajansı. 2010. TÜSİAD, Barış ve Demokrasi Partisi'ni (BDP) TÜSİAD Genel Merkezi'nde Ağırladı. Kaynak: http://www.tusiad.org/bilgi-merkezi/baskandan/tusiad--baris-ve-demokrasi-partisini-bdp-tusiad-genel-merkezinde-agirladi/ (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

5) 12 Eylül referandumu öncesinde Erdoğan'ın "Bitaraf olan bertaraf olur" şeklindeki eleştirisine derneğin "TÜSİAD Yönetim Kurulu bir referandum veya seçimden önce oy tercihi açıklamaz" yanıtı vermesi açıklayıcı olsa gerek. Nitekim bu tartışmanın devamında TÜSİAD bitaraf olmadığını ancak siyasal bir pozisyon almayacaklarını, "katılımcı bir süreçle hazırlanacak, bireyi öne çıkaran, kuvvetler arasında kontrol-denge mekanizmalarını içeren ve çoğulculuk anlayışını esas alan yeni bir anayasa" istediklerini ve her türlü vesayetin kaldırılması gerektiğini belirterek AKP'nin doğrultusuyla uyumsuz olmadığını ortaya koymuştur. Ancak AKP'nin tüm kurumları yandaşlığa zorladığı günümüzde TÜSİAD'ın tarzının değişmesi ihtimali doğabilir. TÜSİAD'ın teamüllerini zorlayacak biçimde görece küçük bir sermaye grubunun patronu olduğu halde muhafazakâr yönelimi nedeniyle Yönetim Kurulu Başkanlığı'na getirilen Muharrem Yılmaz'ın "2023 hedefi" ve "Kürt meselesinin çözüme ulaştırılması yolundaki tüm çabalara destek" vurgusu yapması, Ümit Boyner'in Akil İnsanlar Komisyonu'nda yer alması gibi gelişmeler bu ihtimal dahilinde değerlendirilebilir. Detaylı bilgi için bkz. http://www.milliyet.com.tr/tusiad-bitaraf-olan-bertaraf-olur-uyarisi-talihsiz-bir-yaklasim/ekonomi/sondakika/18.08.2010/1277905/default.htm http://ekonomi.milliyet.com.tr/-bertaraf-yok-edilmek-demek-tusiad-bitaraf-degil-/ekonomi/ekonomidetay/18.08.2010/1277794/default.htmhttp://www.tusiad.org/bilgi-merkezi/baskandan/tusiad-yonetim-kurulu-baskani-muharrem-yilmazin-43--genel-kurul-toplantisi-konusmasi/ http://www.tusiad.org/bilgi-merkezi/baskandan/tusiad-yonetim-kurulu-baskani-muharrem-yilmazin-gorus-dergisinin-mart-2013-sayisinda-yayinlanan-yeni-bir-donemin-esiginde-baslikli-makalesi/ (Son indirilme tarihleri: 18 Mayıs 2013)

6) TÜSİAD Kürt sorununun çözümünde demokratikleşme ekseninde ısrarcı olsa da, biz Kürt sorununa sınıf perspektifiyle yaklaştığımız için bölgeler arası eşitsizliği sorunun bir parçası, bu alandaki tartışmaları da Kürt sorunu ile ilişkili olarak görüyoruz. Burjuvazi açısından çözüm Kürt siyasetinin topyekûn burjuvalaştırılması iken, TÜSİAD'ı ziyaret eden BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'ın "Bölgede yatırımın motivasyonunu, heyecanını yaratacak bir çalışmayı belki de hep birlikte yapabilmeliyiz" demesi tezimizi doğrulamaktadır. Kaynak: http://www.tusiad.org/bilgi-merkezi/baskandan/tusiad--baris-ve-demokrasi-partisini-bdp-tusiad-genel-merkezinde-agirladi/ (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

7) Birgül Ayman Güler, 2005, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi, s.21.

8) Lütfi Elvan, Nevin Sorguç, Leyla Bilen Kazancık, Ahmet Öztürk; "Bölgesel Gelişme ve Sektör-Bölge Yığınlaşmaları" EAF. *Türkiye İçin Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri Konferansı* (İstanbul, TÜSİAD ve EAF, 2005) içinde s.7-68. s.13, 9. indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

9) Alpay Filiztekin, 2008. *Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar*. İstanbul: TÜSİAD. s.13. Kaynak: http://www.tusiad.org/__rsc/shared/file/bolgeselfarklar.pdf (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

10) *A.g.e.* s.37.

11) Birgül Ayman Güler, *a.g.e.* s.18.

12) Lütfi Elvan ve diğ., *a.g.e.* s.13.

13) *A.g.e.*, s.60-61.

14) Alpay Filiztekin, *a.g.e.* s.37.

15) Lütfi Elvan ve diğ., *a.g.e.* s.22, 23.

16) Alpay Filiztekin, a.g.e. s.13.

17) Detaylı bilgi için bkz. http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=29831, http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=31004, http://www.radikal.com.tr/turkiye/vergiler_sifirlandi_guneydogu_cin_olacak-1084733, http://haber.sol.org.tr/ekonomi/ulusal-istihdam-stratejisi-guvencesiz-gecici-esnek-istihdam-haberi-54539, http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/dostlar-alisveriste-gorsun-akpden-emekcilere-asgari-ucret-oyunu-haberi-63120 (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

18) TÜSİAD, 1999, *Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru Siyasi Kıstaslar ve Uyum Süreci*, İstanbul: TÜSİAD. s.16-20. http://www.tusiad.org/__rsc/shared/file/abtamuyelik.pdf (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)

19) Bülent Tanör, 1997, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspetifleri*, İstanbul: TÜSİAD. s.10-11. http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/demoktur.pdf (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)
20) TÜSİAD, *a.g.e.* s.21-22
21) Süheyl Batum, 2001, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri*, İstanbul: TÜSİAD, s.20-21 Kaynak: http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/demokratik2001.pdf (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)
22) Detaylı bilgi için bkz. http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/basin-bulteni-2003-35.pdf http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/dus.pdf http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/dus.pdf
23) Detaylı bilgi için bkz. http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/siyasi.pdf http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/demoktur.pdf http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/dus.pdf
24) Perry Anderson, 2004, *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Birikim içinde "Türkçe İkinci Baskıya Önsöz" 13-20. s.19
25) Çandar, Cengiz, 2011, *Dağdan İnis- PKK Nasıl Silah Bırakır?*, İstanbul: TESEV Yayınları. s.15. Kaynak: http://tesev.org.tr/Upload/Publication/674c1f00-fc7f-4f91-b2e4-2ef8d91f1815/11452%20SilahsizlandirmaWEB.pdf (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)
26) *A.g.e.*, s.8.
27) *A.g.e.*, s.13.
28) *A.g.e.*, s.14-15.
29) *A.g.e.*, s.13-14.
30) Bkz. http://www.focushaber.com/videogaleri/-chp-ve-mhp-nin-ruzgarina-kapildik-v-41476
31) Bkz. http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/iste-ocalan-ve-bdp-heyetinin-gorusme-tutanaklari-haberi-68965, http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/ocalandan-silahli-gucler-sinir-disina-cekilsin-mesaji-iste-ocalanin-mektubunun-tam
32) Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.7
33) *A.g.e.*, s.7.
34) *A.g.e.*, s.89-91.
35) Detaylı bilgi için bkz. soL, "Demirtaş 'sıcak denizlere' açıldı", 24 Mayıs 2013, Manşet, http://www.trthaber.com/haber/gundem/patriotlar-turkiyeden-ne-kadar-kalacak-70369.html, http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/ocalandan-silahli-gucler-sinir-disina-cekilsin-mesaji-iste-ocalanin-mektubunun-tam, http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/ahmet-turk-acik-konustu-suriyede-abdlilerle-ayni-gorusteyiz-haberi-73406, http://www.ozgur-gundem.com/?haberID=70312&haberBaslik=%E2%80%98Bakkal%20amca%E2%80%99%20da%C4%9Fa%20%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1&action=haber_detay&module=nuce
36) Kadri Gürel, "Türkiye'de silahsız, üç parçada silahlı PKK", *Milliyet*, 22 Nisan 2013. http://wap.milliyet.com.tr/Columnists/ColumnistArticle.aspx?ID=1696620&returnURL=%2FColumnists%2Fdefault.aspx (Son indirilme tarihi: 23 Mayıs 2013)
37) Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.11, 89.
38) *soL Portal*. "Öcalan'dan silahlı güçler sınır dışına çekilsin mesajı: İşte Öcalan'ın mektubunun tam metni!", 21 Mart 2013. http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/ocalandan-silahli-gucler-sinir-disina-cekilsin-mesaji-iste-ocalanin-mektubunun-tam (Son indirilme tarihi: 18 Mayıs 2013)
39) Ruşen Çakır, "AKP ile anlaşmış değiliz, sadece yöntem değiştiriyoruz.", *Vatan*, 24 Nisan 2013. http://haber.gazetevatan.com/akp-ile-anlasmis-degiliz-sadece-yontem-degistiriyoruz/532544/4/yazarlar (Son indirilme tarihi: 23 Mayıs 2013)
40) Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.19-21.
41) *A.g.e.*, s.21, 11.
42) Detaylı bilgi için bkz. http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/bdp-akpye-yapilan-saldiriyi-kinadigini-acikladi-haberi-70109, http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/selahattin-demirtastan-reyhanli-aciklamasi-hukumetin-yanindayiz-haberi-72877
43) Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.30, 25.
44) *A.g.e.*, s.27.
45) *A.g.e.* s.26, 29.
46) *A.g.e.*, s.26.
47) Veysi Sarısözen, "Öcalan'ın büyük inisiyatifi ve Reyhanlı'nın dersleri", *Özgür Gündem*, 13 Mayıs 2013. http://www.ozgur-gundem.com/index.php?module=nuce&action=haber_detay&haberID=72796&haberBaslik=%C3%96calan%E2%80%99%C4%B1n%20b%C3%BCy%C3%BCk%20inisiyatifi%20ve%20Reyhanl%C4%B1%E2%80%99n%C4%B1n%20dersleri&categoryName=&authorName=%20&categoryID=&authorID= (Son indirilme tarihi: 23 Mayıs 2013)
48) Mehmet Karaoğlu, "İkinci Cumhuriyet'in Ortadoğu Politikası Uygun Koşullara Sahip mi?", *Gelenek* (118): Ocak-Şubat 2013, s.21-41.
49) *T24*, "İsmail Beşikçi: Komisyon tıkaç olur, 'İslam kardeşliği' Kürtleri kandırma sloganı". 29 Mart 2013, ***Gündem***, http://t24.com.tr/haber/ocalanin-akil-insanlar-icin-onerdigi-ismail-besikci-komisyon-tikac-olur/226671 (Son indirilme tarihi: 23 Mayıs 2013)

Mustafa Kemal'in giyim kuşamı
Moda mı, üniforma mı?

Modern Türkiye'nin bıyıksız ilk devlet başkanıdır, Mustafa Kemal. Tıraş olmanın alaylarla, şapka giymenin tükürüklerle karşılandığı bir toplumun kasketi, frağı, beyaz gömleği kabul etmesi kolay olmaz. Bıyık "geleneği", şapka "modayı", üniforma ise dar anlamıyla "militarizmi" imliyorsa, Mustafa Kemal'in giyim kuşamının seyri hem bu dönüşümün izlerini, hem dönemin siyasal tercihlerini, hem de modern bir topluma yapılan göndermeleri barındırır.

Dr. Demo Ahmet Aslan

Bu makale, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce düzenlenen, *Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk Sempozyumu*'na (21 Kasım 2008) sunduğumuz, "Atatürk'ün yaşam tarzında giyim-kuşamın önemi" başlıklı bildirinin, gözden geçirilip genişletilmiş halidir. Bildiri metni için bkz. Temuçin F. Ertan vd. (Yay. Haz.), *Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2012, s.15-37.

Herhangi bir devrime öncülük etmiş karizmatik bir liderin giyim kuşam tarzı, salt onun zevk ve zarafetini yansıtmakla kalmaz; o liderin varmak istediği yeni siyasal/toplumsal formasyona ilişkin bazı ideolojik ipuçları da verir. Hele bu lider ülkesinde, "harp edebiyatı"nın "kahraman bir askeri", kurucusu olduğu rejimin "ideal vatandaşı", milletine yol gösteren bir "başöğretmen" olarak takdim edilmişse, kamusal alandaki giyim kuşam tarzını, simgesel bir araç olarak kullanmamış olması, elbette ki düşünülemez. Üstelik içinde yaşadığı tarihsel dönem, "iki savaş arası" gibi dünyanın milliyetçi ve militer simgelerle kuşatıldığı bir dönemse, ülkesinde yarattığı "ulusal imaj" daha çok önem kazanır; giyim kuşamının kimi referans noktaları, nasıl bir lider olduğunu gösteren ideolojik mesajlar taşır. Mesela, bu liderin giyim kuşam tercihinin "sivil" ya da "militer" olması, onun ve başında bulunduğu rejimin ideolojik niteliğine ilişkin bir işaret olarak yorumlanabilir. Aşağıda, bu düşünceden hareketle "bıyık", "şapka" ve "üniforma" gibi, bazı moda değişkenlerinin özelinde, Atatürk'ün giyim kuşam dizgesinin kişisel evrimine bakarak, liderliğini yaptığı Türk Devrimi'nin kültürel ütopyasına dair bazı çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

Geleneğin erkeklik sembolü: Bıyık

19. yüzyılın başlarında Müslüman Osmanlı toplumunun erkek süsündeki liberalleşme, dini bir anlam taşıyan sakalın kısaltılmasıyla yaygınlık kazanmıştı. Öyle ki, sakalını kısaltanların başında, ileride yine kendisinden bahsedeceğimiz Sultan II. Mahmut (1808-1839) geliyordu. (1) Bu dönemden sonra ise, Müslüman erkeğin toplumsal statü ve değer yargılarını, bıyık modelleri anlatır hale gelmiş (2); imparatorluğun geç 19. yüzyılında artık, geleneksel bıyık şekillerinin yanı sıra, Batılı modeller de şehirli erkekler arasında tutulur olmuştu. Kahvehane köşelerinden çıkarak perukar salonları açan İstanbullu berberler, isteyen müşterilerini, Kayzer Wilhelm (Alman İmparatoru, 1888-1918) bıyığı ya da Franz Joseph (Avusturya-Macaristan İmparatoru, 1848-1916) sakalı gibi, devrin Avrupa modasına göre tıraş edebiliyorlardı. (3) Aralarında Mustafa Kemal'in de yer aldığı, Sultan II. Abdülhamit'in (1876-1909) otokrasisine muhalif Jön Türkler arasında, Kayzer modeli bıyık bırakan subaylara rastlamak mümkündü. (4)

"Kayzer bıyığı"nın (buna, "Wilhelm bıyığı" da denirdi) genç subaylar arasında tutulmasını, uluslararası güç dengelerini altüst ederek, 19. yüzyılın son çeyreğine bir sanayi imparatorluğu olarak giren Almanya'nın, başta askeri alanda olmak üzere, son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda sahip

Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nde.

olduğu güçlü nüfuzda aramak yanlış olmasa gerekir. (5) Nitekim İngiltere, Fransa ve Rusya gibi yüzyılın başat aktörlerini, Almanya ile dengelemek isteyen Sultan Abdülhamit, ordusunu da Alman modeline göre yapılandırmaya çalışmıştı. Almanya'dan getirttiği asker ve sivil uzmanlar, Osmanlı Ordusu'nda bir Alman ekolü yaratmışlardı. (6) Bu subaylardan biri olan Colmar von der Goltz'un etkisi altındaki Harp Okulu'nun hocaları arasında, Almanya'da öğrenim görmüş ve burada görev yapmış Türk subayların olduğunu biliyoruz. (7)

Osmanlı erkekleri, bıyıklarını uçlarından kırpmak suretiyle tıraş etmeye, 1. Dünya Savaşı yıllarına geldiklerinde başladılar. (8) Bu yıllarda askeri ataşelik yapan Mustafa Kemal'e, Jön Türklerde yeni moda olan "kırpık bıyık"larla, Sofya'da tanık olabilirsiniz. (9) Sadece bu yıllarda değil, 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele boyunca, onu hep bu bıyık modeliyle görebilirsiniz. Bıyığın "güç" ve "erkeklik" alameti olarak görüldüğü köylü bir toplumda, Milli Mücadele'ye bıyıksız önderlik etmek pek de cüret edilecek bir şey değildir. Ayrıca toplumun gündelik hayatına yön veren temel ideolojinin "din" olması, bu yöndeki algıyı güçlendirir. Milli Mücadele edebiyatının önde gelen yazarı Halide Edip Adıvar, bu dönemde milliyetçilere karşı olan Ankara'nın bazı köylülerinin, "tıraşlı ve gömleklilere kâfir gözüyle" baktıklarını yazar. (10) Yine onun *Vurun Kahpeye* adlı eserinde, romanın "kötü karakteri" Hacı Fettah Efendi'nin, Kuvayi Milliyeciler aleyhinde konuşurken kullandığı olumsuz sıfatlardan biri "bıyıksızlar"dır. (11) Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Milli Mücadele dönemine ait aydın-halk çelişkisini konu edindiği *Yaban* romanında, başkahraman Ahmet Celal'in her gün tıraş olup saç taraması, köylüler için alay konusudur. (12) O zamanlar, "ecnebilerde bile tam tertip matruş adamlara çok az tesadüf edilirdi." (13) Bu yüzden Anadolu toplumu, Milli Mücadele'nin "kahraman önder"ini, kimi zaman elinde iki metre boyunda kılıç taşıyan, palabıyıklı bir "cengâver" olarak (14); kimi zaman da dindar, aksakallı bir "dede" olarak düşlemişti. (15) Üstelik işgale karşı, Milli Mücadele'nin modernlik yanlısı lider kadrosu ile toplumun geleneksel temsilcileri arasında varılmış bir uzlaşma vardı. (16) Aşiret reisi olan Dersim Mebusu Diyap Ağa'nın "sarık", "uzun sakal" ve "cübbe"yle; buna mukabil, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın "kalpak", "papyon" ve "kırpık bıyık"la girdikleri kadraj, belirli koşullara bağlı bu uzlaşmanın, birbirinden ne kadar farklı iki ideoloji arasında gerçekleştiğini anlatır bizlere.

Bıyık döneminden radikal kopuş

Milli Mücadele'nin başarıyla tamamlanmasından sonra bu koalisyonun gelenekçi kanadı modernist kadro tarafından önemli ölçüde tasfiye edildi. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Türk Devrimi, 1922 ile 1924 yılları arasında, saltanat ve hilafet kurumlarını kaldırdı; 1923'te ise Cumhuriyet'i ilan etti. Devrimci süreç, 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun gölgesi altında, daha bir köktenci nitelik kazanarak sürdürüldü. Söz konusu kanun, her türlü muhalefetin susturulmasına uygun bir ortam sağlamıştı. Cumhuriyet ricalinin bundan sonraki amacı, geleneksel köylü bir yapıyı, Batı Medeniyeti dairesine intisap ettirmek oldu. Bunun sembolik yollarından biri, önce devlet memurlarına (2 Eylül 1925), ardından ise sivil vatandaşlara (25 Kasım 1925), Batılı şapka giymeyi zorunlu hale getirmekti. Şapkaya karşı kimi muhafazakâr şehirlerde patlak veren tepkiler Ankara İstiklal Mahkemesi'nce sert cezalarla bastırılıyordu. (17) Örneğin bu tepkilerden biri Erzurum'da "Gâvur memur istemeyiz!" şeklinde gelişmişti. Tam da bu sırada, Türk Devrimi'nin karizmatik lideri, bıyığını keserek dış görünüşünde radikal bir değişiklik yaptı. Mustafa Kemal Paşa'nın bıyığını kestiği tarih, onun iktidarını güçlendirdiği bir döneme denk geldiği için, son derece anlamlı bulunmalıdır. 1925 senesinin 5 Kasım günü, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılış nutuklarını dinlerken ya da aynı senenin 28 Aralık günü, Birinci Askeri Şura'ya başkanlık ederken, bıyığının oldukça kırpık tıraş edildiği dikkatlerden kaçmaz. (18) Bıyıksız yeni yüzünü ise 27 Şubat 1926 tarihinde, Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'yı Ankara İstasyonu'ndan uğurlarken görmek mümkündür. (19)

Bıyık gibi geleneksel bir erkek süsünü dışarıda bırakan bu dünyevi imajın, mevcut kültürel yapının "sembolik sınırları"nı zorlayıcı bir yanı vardı. (20) Yakın bir zama-

Mustafa Kemal Paşa ile Diyap Ağa, Milli Mücadele günlerinde.

na kadar, vezir ve paşa gibi yüksek rütbedeki kişilerin, sakalını törenle bıraktığını (irsâl-i lihye / küşâd-ı lihye) unutmamamız lazım. İslam peygamberinin sünneti olan sakal, Osmanlı ricalinin yüzüne yaraşan bir süs olarak kabul edilmişti. (21) Fakat hayatın giderek dünyevileşmesi, her alanda olduğu gibi, Osmanlı erkeğinin kamusal imajını da değiştirecekti. Eğer, resim veya fotoğraflarına bakarsanız, II. Mahmut ve ardından gelen sultanları, dedelerine göre daha kısa sakallı bulursunuz; son Osmanlı Sultanı Vahdettin'i (1918-1922) ise sadece bıyıklı görürsünüz. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren, padişahların sakal ve bıyık tarzlarında kendini gösteren dünyevileşme, "süreklilik" ve "kopuş" kasnaklarının iç içe geçtiği Osmanlı/Cumhuriyet modernleşmesinin bir tür izdüşümü gibidir. Her alanda olduğu gibi, Osmanlı-Türk devlet başkanlarının sakal ve bıyık tarzlarındaki "radikal kopuş" da Atatürk döneminde gerçekleşmişti.

Sultanlara göre kamusal hayatta daha görünür olan bir cumhurbaşkanının, geleneksel kültüre sahip bir topluma bıyıksız liderlik edip iktidarına onay istemesi, büyük bir özgüven ve cesaret gerektiren bir şeydi. Diyebiliriz ki, modern Türkiye'nin bıyıksız ilk devlet başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, Batı'da yeniden biçimlenen erkek imajının, Türkiye'de öncüsü olmayı denemiştir. Zira 1. Dünya Savaşı'na gelmeden önce, Batı'nın erkek modası, eski ağır havasından kurtulmuştu. Orta sınıfa mensup genç erkekler, önce sakallarını, ardından bıyıklarını keserek, kolay ve güvenilir kullanıma sahip tıraş bıçaklarını, modern erkeğin sembolü haline getirmişlerdi. (22) Dolayısıyla Batı dünyasında bıyık, artık modası geçmiş bir erkek süsü olarak kabul ediliyordu. 9 Ocak 1910 tarihli *The New York Times* gazetesi, Birleşik Amerika'da 40 yaşın altında bıyıklı bir erkek görmenin, neredeyse bir istisna teşkil ettiğini bildirir. (23) Peki, matruş (tıraşlı) erkek yüzü, sadece Birleşik Amerika'da mı modaydı? Avrupa'da iki savaş arasının erkek modasına damgasını vuran Galler Prensi, 1936 senesinde VIII. Edward olarak Birleşik Krallık tahtına çıktığında, babası Kral V. George'tan farklı olarak ne sakallı, ne de bıyıklıydı. (24)

1916 yılında Amerika'da erkek modası.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın nazarında bıyığın, bundan böyle Doğulu ya da geleneksel erkek tipini temsil ettiğini söyleyebiliriz. 1927 - 1938 seneleri arasında, onun yanında uşaklık yapmış olan Cemal Granda, anılarında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bıyıktan hoşlanmadığını, baloya gitmesi gereken bazı akşam vakitlerinde bile, Selanikli berberlerine bir kez daha tıraş olduğunu kaydeder. Cumhuriyet'in kurucu lideri, bıyık bırakan yakın mesai arkadaşlarına doğrudan bir telkinde bulunmamıştı; ancak, Dolmabahçe Sarayı ya da Çankaya Köşkü çalışanlarını sakallı görmekten hoşlanmıyordu. (25) Cumhuriyet erkeği için tıraş olmak, yeni rejimin değerleri ve laiklikle özdeş hale gelecekti. (26)

Bu döneminin "bıyık aleyhtarı" erkekleri, her gün tıraş olmayı, sağlık ve zarafet meselesi olarak görüyor; içinde yaşadıkları asrın, "kuru taassup hislerinin" yaşamasına imkân vermeyecek kadar olgunlaştığını, nasıl ki "sakal devri" geride kaldıysa, "bıyık devri"nin de tarihe karışacağını düşünüyorlardı. Kaldı ki, "bıyığa taraftar erkeklerin" gerekçesi bile bu dönemde oldukça dünyevileşmişti. Onlara göre, dönemin kadın modası, erkeğe yakınlaştığı için, erkeği kadından ayırt etmenin en doğal yolu, hâlâ bıyık idi. Her iki tarafın görüşü, popüler bir dergide böyle özetlenmişti. (27) Ancak bıyık taraftarı erkekler ne derse desinler, artık adabı muaşeret kitaplarında sakallı ve bıyıklı bir erkeğin, "asri erkek" sayılmadığı ifade ediliyor, "yeni hayatın adamına", açık bir dille her gün tıraş olmak şöyle telkin ediliyordu (28): "Bugünün muaşeretinde, bıyık ve sakal o derece haramdır ki, tıraş olmaksızın hiçbir nevi ziyaret yapılamaz." (29)

Modernliğin bütünleyici aksesuarı: Şapka

Sultan II. Mahmut'un zamanında, geleneksel sarığın yerine ikame edilen fes, her ne kadar muhafazakâr tepkiler görmüş olsa da, 19. yüzyılın sonlarında artık Osmanlı kimliğinin ayrılmaz bir parçasıydı; öyle ki "fesi bırakmış, şapka giymiş" deyimi, İslam'dan çıkan biri hakkında kullanılan, yerleşik bir deyim haline gelmişti. Ancak buna karşın, Avrupa'ya giden Osmanlıların çoğu, Batılıların merak ve eğlence konusu olmamak için, ilk fırsatta başlarına şapka geçiriyorlardı. (30) Fes veya kalpak yerine şapka giyenler arasında, Avrupa'da yaşayan bazı muhalif Jön Türk aydınları da bulunuyordu. (31) Fes, Batı'da renkli ve düşsel bulunduğu kadar, ucuz ve korkunç tefrika öykülerinin karikatüristik bir malzemesi olarak da görülüyordu. (32) Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti'nin Paris ve Tiflis'e tayin ettiği temsilcilerin TBMM'de mezuniyetleri oylanırken, Kangırı Mebusu Hacı Tevfik Efendi temsilcilerin gidecekleri yerde milli şekle bağla kalmalarını, orada şapka giymemelerini temenni etmişti. Kangırı Mebusu bundan önceki elçilerin, Türkiye'yi şeklen temsil edemediklerini söylüyordu (1 Kasım 1921). (33)

Mustafa Kemal de sivil elbiselerinin yanında şapkayı ilk defa bir Avrupa seyahati esnasında kullanmıştır. (34) 1910 senesinde, Picardie Manevraları'nı izlemek üzere Paris'e giderken, treni Sırp hududuna varınca, başındaki fesi çıka-

Mustafa Kemal, Şapka İnkılabı'ndan sonra İzmir'de. (1925)

rıp yerine kasket giymişti. Kendisine eşlik eden Binbaşı Selahattin Bey, "Ne yapıyorsun! Biz saye-i şahanede birinci mevki ile seyahat ediyor ve devleti temsil ediyoruz. Osmanlılığımız, Müslümanlılığımız belli olmalıdır" şeklinde tepki gösterip, başındaki fesi çıkarmamıştı. Ne var ki Selahattin Bey'in fesi, bir Sırp istasyonuna gelindiği vakit, seyyar satıcı çocuklardan birinin hakaretine maruz kalacaktı. (35) Mustafa Kemal, daha önce buna benzer bir olayı, Trablus'a giderken uğradığı bir Sicilya limanında da yaşamıştı. Arkadaşıyla beraber kıyıda gezinti yaparken, yol üstündeki çocuklar, başlarındaki fesleri alaya almak suretiyle, üzerlerine limon kabuğu atmışlardı. Paris'te katıldığı manevralar esnasında ise yüksek rütbeli subaylardan biri ona, başındaki kalpağı işaret ederek, "Ne diye bu tuhaf başlığı giyersiniz, başınızda bu oldukça, kafanıza kimse itibar etmez" demişti. Bu olayların, Mustafa Kemal'in milli gururunu incitmediğini, aksine, Osmanlı kimliğinin sokak çocuklarına bile "maskara" olan bu "yabani" sembolünden nefret etmeye başladığını, çeşitli kaynaklardan öğrenmiş bulunuyoruz. (36)

Paris'te Mustafa Kemal, yakın arkadaşlarından biri olan, askeri ataşe Ali Fethi (Okyar) Bey'in yardımıyla, Batı modasına uygun bir kıyafet seçer; üzerinde uzun ceket, başında melon şapka, elinde deri eldiven, kolunda baston, uçları yukarı doğru kıvrılmış Kayzer bıyığıyla objektife, tam bir Avrupalı gibi poz verir. (37) Mustafa Kemal Sofya'da askeri ataşelik yaptığı sıralarda ve 1. Dünya Savaşı'nın son günlerinde tedavi amaçlı gittiği, Avusturya'nın kaplıca ve içmeleriyle ünlü o zamanki Karlsbad Şehri'nde, şapka ile bastonu yanından eksik etmedi. (38) Burada bastona dair geriye dönük bir parantez açalım: Şıklık ve "alafrangalık" bildiren bu zarif giyim aksesuvarıyla Osmanlı erkeğinin, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tanıştığını bildirmemiz gerekir. (39) Mustafa Kemal Paşa bu giyim aksesuvarını, sivil ve askeri kıyafetlerinin yanında hep taşır. Fakat Sofya sokaklarında kendisi ve Ali Fethi Bey'in (Ali Fethi Bey, bu sıralarda Sofya Elçisi'ydi) "frenklik alameti" olarak görülen şapka ile arz-ı endam etmeleri Bulgaristan Türkleri tarafından yadırganmış, bu da Mustafa Kemal'e, şapka ile fesi kıyaslamak gibi, öteden beri pek meraklı olduğu bir konuda birtakım tartışma ve konuşma fırsatı vermişti. (40)

Mustafa Kemal Paşa, Karlsbad seyahatinden bir yıl sonra, yani Anadolu'da ulusal direnişi örgütlediği günlerde, askerlikten istifa edip sivil yaşama geçtiği vakit, her Osmanlı vatandaşı gibi yeniden fes veya kalpak kullanmaya başladı. Pre-modern bir coğrafya olan Anadolu'da bir Müslüman'ın şapka ile dolaşması şöyle dursun, mütareke yıllarının kozmopolit İstanbul'unda bile, bir Türkün şapka ile sokağa çıkması, milliyetçiler tarafından tepki görüyordu. (41) Türk Devrimi'nin dine yönelik müdahalelerinin toplumsal etkilerini incelemek üzere, 1930 senesinde İstanbul'a gelen Henry Elisha Allen, bundan on ya da on beş sene önce şapka giyen Müslüman birinin "tükürüğe" maruz kalmadan sokakta yürümesinin imkânsız olduğunu nakleder. Muhafazakârların nezdinde şapka, Avrupalı "gâvuru" temsil ediyordu. (42)

Kalpağın Kemali olduğu dönem

Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele günlerinin Ankara'sında kalpak giydiğini hepimiz biliyoruz. TBMM üyeleri arasında eski elçi, vali, kaymakam gibi sivil memurlar, redingotun üstüne fes takıyor; din adamları, cübbenin üzerine sarık sarıyor; askerlikten gelenler ise kalpağı tercih ediyorlardı. Kalpak, hem Mustafa Kemal Paşa'nın tercihi olması, hem de sivil kıyafete üniforma havası vermesi hasebiyle, eski askerler arasında oldukça yaygındı. (43) Paris çıkışlı *Journal*'in muhabiri Pierre Benoit, 16 Mart 1923 tarihli yazısında, TBMM'nin bu kalpaklı ve çizmeli üyesinin, her ne kadar askersi ve kaygı verici bir havası olsa da, Doğu'yu anımsatan kimi ayrıntılarına rağmen, Avrupalı gibi giyindiğini aktarır. (44)

Kuzu postundan yapılan kalpak, şekil olarak festen biraz farklıydı. Kenarları yukarıya doğru genişleyip, tablası kabarık biçimde olan bu başlık, kısa süre sonra "Kemali" adını alarak, Milli Mücadele'ye önderlik eden milliyetçilerin ideolojik aksesuvarına dönüştü. (45) İstanbul'un Yat Kulübü'ndeki Tanzimat modernistlerince pek "taşralı" bulunan Kemali, Ankara'nın mutaassıp yerlilerince bir "yaban serpuşu" olarak görülüyordu. (46) Dönemin önde gelen gazetecilerinden Falih Rıfkı (Atay) Bey, "1923'te milletvekili seçildiğim zaman, İstanbullu kılığı ile nasıl yadırgandığımızı hâlâ hatırlarım. Kuvây-ı Milliye Anadolu'su, Tanzimat İstanbul'undan elli yıl geride idi" diyerek, bu durumu vurgular. (47) Cumhuriyet'in ilanından sonra kalpak, İstanbul'un "kibar muhit"lerinin nezdinde, şehirdeki "zabıta vakalarının" kahramanı, "korkunç Ankaralı" tipini temsil edecekti. Bu sıralarda, "başına kara ve ucuz bir kalpak takan herkes, bazı İstanbul muhitlerinin Ankaralı ve kalpaklı tabirlerine verdiği kor-

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele döneminde tercih ettiği kalpak, sivil kıyafete üniforma havası veriyordu

kutucu değerden" istifade etmiyor değildi. (48)

"Batı ile farkımız olmasın"

Türk Devrimi, Osmanlı'dan arta kalan idari ve dinsel kurumların tasfiyesi olduğu kadar, Milli Mücadele'nin eklektik ideolojisini temsil eden kalpağın da sonunu getirdi. Yeni rejim, modern ve laik kurumları tesis ederken, toplumun geleneksel ve heterojen giyim kuşam tarzına ilgisiz kalmadı. Mustafa Kemal, İngiliz gazeteci Grace Ellison'a, daha 1923'ün baharında, "giysinin ırkı açıklama dönemi"nin bittiğini, yakın bir zamanda "kenarı siperli şapkalar" giyileceğini söylemişti. (49) Birçok alanda olduğu gibi burada da ilk yenilik, ordu içinde başlatıldı. Dönemin Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe) Bey, "güneş siperlikli başlık"ı, Mustafa Kemal'in izniyle, Türkiye'de ilk defa kendisinin ve birliğinin giydiğini anlatır. (50) 10 Mayıs 1924 tarihinde yürürlüğe giren askeri kıyafet kararnamesiyle kalpak, kışlalardan tamamen kaldırıldı; yerine 9 Temmuz 1925 günü kabul edilen yeni bir kararnameyle siperlikli şapka getirildi. (51) Bu nedenle Mustafa Kemal şapkayı tanıtmak için gittiği İnebolu'ya, yeni kabul edilmiş kasketli mareşal üniformasıyla girdi. (52) Askeri üniforması, şapkayı tanıtmak gibi bir işlevinin yanı sıra, o gün konuşacağı mesele hakkında ne kadar ciddi olduğunu mu vurgulayacaktı? Bunu tam olarak bilemeyiz;

Mustafa Kemal, resmi resepsiyonlarda silindir şapkayı tercih ediyordu.

ama şurası bir gerçektir ki, şapka özelinde "medeniyet"e karşı duracak olanlar, İstiklal Mahkemeleri'nin ağır cezalarına çarptırılacaklardı. (53) Dolayısıyla erken Cumhuriyet yıllarında şapka hem laik rejime duyulan bağlılığın bir dışavurumu oldu, hem de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra evrensel bir nitelik kazanan Batı modasına Türkiye'nin uyumu. Dönemin Kırşehir Mebusu Yahya Galip (Kargı) Bey'in, "Şapkanın orta yerine bir ay yıldız koyalım. Diğer milletlerden farkımız belli olur" teklifine, Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın verdiği cevap, yukarıdaki tespiti doğrular mahiyet taşır: "Canım, biz bunları farkımız olmasın diye yapıyoruz. Sen ne teklif ediyorsun." (54)

"Şapka İnkılabı"ndan sonra Mustafa Kemal günlük giysileri ve paltolarıyla birlikte fötr, melon ya da kasketi tercih ederken, resmi resepsiyonlara ya da TBMM'nin açılış törenlerine silindir şapkayla katıldı. Askeri manevraları izlerken ya da kır gezilerine çıkarken spor takım elbiselerinin üstünde kasketi kullandı; dinlenmek için gittiği Florya'ya ise yazlık elbiselerinin yanında panama şapkasını götürdü. (55)

Militarizmin temel görsel öğesi: Üniforma

19. yüzyılın ilk yarısından beri, imparatorluğun geleneksel giyim kuşam tarzında önemli değişikliklerin yaşandığından yukarıda söz etmiştik. Sultan II. Mahmut döneminde kılık kıyafete dayalı eski toplumsal göstergeler (ulema muaf olmak üzere) ortadan kaldırılmış; fes takıp, redingot ve pantolon giymeleri şart koşulan devlet görevlileri görsel bakımdan türdeş kılınmıştı. (56) Osmanlı modernleşmesi, farklı insanların kamusal alanda görülmelerini yaygınlaştırdığı ölçüde kıyafetin değişimini gerekli kılmış; sokakta birbirleriyle karşılaşan insanların giyim kuşam yoluyla kurdukları görsel iletişimi, yeni hayatın önemli bir parçası haline getirmişti. (57)

Askeri üniforma, güven ve güç demek

İmparatorluğun gündelik hayatında beliren modern kıyafetlerin,

Mustafa Kemal, mareşal üniformasıyla.

Cumhuriyet'in "monden" (58) devrimcisi olacak Mustafa Kemal'i, daha çocuk yaştayken etkilemiş olması muhtemeldir. Nitekim ona dair kaleme alınan anı ve biyografilerin neredeyse tamamında, çocukken karşılaştığı subayların azametli davranışlarından ya da yakın bir arkadaşının giydiği Batılı askeri üniformadan etkilendiğinden hep bahsedilir. (59) Onun biyografisini kaleme alan bir İngiliz yazar onun için, "çocukluğundan başlayarak Atatürk'ün Doğu tarzı yaşam simgelerinden hoşlanmadığı ve Batılı bir subaya ve centilmene benzemeyi arzuladığı açıkça belli oluyor" der. (60) Küçük yaşta babasını yitirmiş yoksul bir çocuğun, üniformaya duyduğu bu sempatinin, onun ruhundaki güç ve iktidar tutkusunu dışavurduğu çok açıktır. Sonraları kendisi bu konuda, "…ne zamanki askeri rüştiyeye girip okulun resmi üniformasını giydim, işte o zaman sanki kendi benliğime kavuştum, bana güven ve güç geldi" diyecektir. (61)

Ordu Müfettişliği ve Padişah Fahri Yaverliği'ne kadar yükselen Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Ordusu'ndan 7-8 Temmuz 1919'da istifa ettikten sonra sivil giyinmeye başladı. Ulusal direnişi örgütlediği o günlerde, Erzurum Valisi'nin aracılığıyla kendine bir "jaketatay" temin etti. Yakın arkadaşı Mazhar Müfit (Kansu) Bey, bu jaketatayın yanına "fes", "gömlek", "yaka" ve "kravatı", takım olarak ekledi. (62) Üniformasını çıkartıp sivil elbiseler giyen Mustafa Kemal Paşa, emir eri Ali Çavuş'a, askeri üniformasını işa-

ret ederek, "Çocuk bunları kaldır" dedi. "Kısmet olursa bir daha giyeriz. Kısmet değilse, kısmeti olan giyer." (63) Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir ise, Mustafa Kemal'in ordudan istifa etmesine rağmen, 23 Temmuz günü Erzurum Kongresi'ndeki başkanlık kürsüsüne, askeri üniformayla çıktığını iddia eder. Kongre üyeleri, üniformaya tepki gösterince, Mustafa Kemal de mecburen sivil giyinmeye başlamıştır. (64)

Üniformaya veda

Üniformasını tam olarak hangi tarihte çıkarmış olursa olsun, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ettikten sonra, karamsar bir ruh hali içinde olduğunu tahmin etmek zor değildi. Onun psiko-biyografisini kaleme alan bazı araştırmacılar, bu vakte kadar askeri üniformanın kendisi için "bir kaldıraç işlevi" gördüğünü, üniformanın sağladığı güç ve otoriteden yoksun kalıp sivil elbiseler giymeye başlayınca, insanların önüne çıkmaktan kaçınır bir tutum sergilediğini ileri sürerler. Mustafa Kemal Paşa, böylesine buhranlı bir zamanda "makam ve rütbe"nin halk üzerinde sağlayacağı etkiden mahrum kalınca düştüğü sıkıntılı ruh halinden, Kâzım Karabekir'in desteğiyle kurtulacaktı. (65)

Milli Mücadele'nin lideri, Osmanlı Ordusu'ndan istifa ettikten sonra, askeri üniformayı ikinci defa TBMM'den "Başkomutanlık" unvan ve yetkisi alınca giymiştir. (66) Bu dönemde subayların giydikleri haki üniformaların önü ilikli olup, rütbe alametleri yakadaydı. Göğüs ve yanlarda ikişer cep bulunan bu üniformaların başlığı ise "sipersiz kasket" veyahut "kalpak"tı. (67) Mustafa Kemal, eskisine göre oldukça sade olan yeni üniformasını savaş meydanında bırakıp, meclise sivil elbiseyle dönmüştür. Mesela, 22 gün 22 gece aralıksız süren Sakarya Meydan Muharebesi'nden Ankara'ya döndüğünde üzerinde "avcı kostümü", başında "astragan kalpağı", kostümünün içinde ise "beyaz, ipekli bir gömlek" ile özenle bağlanmış bir "kravat" vardı. (68) Biyografisini kaleme alan bir başka yabancı yazar, Başkomutanlık Kanunu'nun süresinin uzatılacağı gün, Meclis kürsüsüne askeri üniformayla çıkınca, Mustafa Kemal Paşa'yı sivil kıyafetle görmeye alışkın mebusların şaşkınlık geçirdiklerini söyler. O gün bu üniforma içinde Meclis'e karşı etkili bir konuşma yaparak Başkomutanlık yetkisinin süresiz bir şekilde uzatılmasını sağlayacaktır. (69)

Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa [ona, bu rütbe ve unvanı, 19 Eylül 1921 tarihinde TBMM vermişti (70)] Milli Mücadele'nin askeri cephesinin Mudanya Mütarekesi'yle sonuçlanması üzerine, üniformasını üzerinden çıkardı. Haki yeşil, gabardin kumaştan üniformasını (71), "Şapka İnkılâbı" dolaysıyla Kastamonu'ya yaptığı seyahatin dışında iki defa giydi; bunlardan biri, Foto Ferit İbrahim'e askeri kıyafetle resim çektirme münasebetiyle, diğeri ise 1926 yılında Ankara'da yapılan bir askeri manevrayı idare etmek üzere... (72)

Sivil kıyafetler içinde barışçıl politika

Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 2. Kongresi'nde okuyacağı ünlü *Nutuk*'unu hazırladığı bir sırada, askerlik görevinden emekliye ayrıldı (30 Haziran 1927). Bu tarihe kadar siyasi rakiplerini tasfiye edip ordunun kendisine olan bağlılığını pekiştirmişti. (73) 1929 yılında Yüksek Askeri Şura üyelerine verdiği bir akşam yemeği esnasında, "Benim artık askerliğim kalmadı" diyerek, askeri elbise ve teçhizatını arkadaşlarına hatıra olarak dağıttı. (74) Eski bir mareşal olmasına rağmen milli bayram törenlerinin hiçbirine askeri üniformayla katılmadı. (75) 1930'un Cumhuriyet Bayramı'nda yapılan resmi geçidi sivil kıyafetle izlemesinin, o sırada Türkiye'de bulunan Yunanistan Başvekili Eleutherios Venizelos'u etkilediği söylenir. (76) Birçok dostunun ısrarlı ricalarına rağmen "Ben artık emekliye ayrılmış bir kumandanım" cevabını verip, Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarında "mareşal üniforması" giymeyi reddetti. (77) Milli bayram törenlerine hep "frak" ve "silindir şapka" ile katıldı. Türk harp edebiyatının kahraman bir askeriyi; fakat İstiklal Madalyası'ndan başka nişan veya madalya da kullanmadı. (78) Onuncu yıl kutlamaları esnasında, frak elbisesinin sağ göğüs hizasında bu madalyayı taşıyordu. (79) Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında düzenlenen askeri tatbikatları bile sivil giyinerek teftiş etti. Uluslararası sistemin istikrarsızlaşıp savaş tamtamlarının çalmaya başladığı bir sırada düzenlenen bu tatbikatlarda, ayağında "binici pantolonu" ve "çizmesi", üzerinde "avcı kostümü", bu kostümün içinde "kravat" veya "papyonu", elinde "eldiven", gözünde "tozluk", başında ise her daim "kasketi" vardı. (80)

Harp Akademileri'nin düzenlediği askeri tatbikatı izlerken.

Bilindiği üzere iki savaş arası dönemde İtalya'da Benito Mussolini ve Almanya'da Adolf Hitler gibi faşist liderler kendilerini "kara" ya da "kahverengi militer gömlek"lerle ifade ettiler. (81) Üniformalı lideri, sadece faşist rejimlere özgü bir stereotip şeklinde düşünmek yanıltıcı olur. Aksi halde, İran'daki askeri monarşinin başında bulunan Rıza Şah Pehlevi'yi nereye koymak gerekir? Zira o da halkının karşısına üniformayla çıkan bir liderdi. (82) Balkanlar'daki kraliyet diktatörlüklerinin başlarında bulunan Yugoslavya Kralı I. Aleksandar ya da Bulgar Çarı III. Boris de kamusal imaj bakımından Şah'dan pek farklı değillerdi. (83) Çağdaşlarının aksine Atatürk ise bu tip üniformalarla ya da askeri nişan veya madalyalarla kendini ifade etme yoluna gitmedi. Onun sivil kıyafetleri tercih etmesinin altında yatan etkenlerden biri, o yıllarda izlediği barışçı dış politikaydı. (84) Cumhuriyet, dışarıda "revizyonizm"e değil, içeride süreklilik arz eden bir "reformizm"e vurgu yaptığı için (85), liderin giyim kuşam tercihi üniformadan yana de-

Türkiye insanı, altında "mayosu", ayağında "sandalet" türü yazlık ayakkabısıyla, ilk defa bir devlet başkanını plajda gördü.

ğil, "yeninin sürekli yinelenmesi" (86) anlamına gelen modadan yana olmuştu. Bu dönemde revizyonist dış politika izleyen Mussolini İtalya'sının özelinde, faşist estetik üzerine konuşmamız gerekirse, burada rejimi temsil eden "kara gömleğin", bireyin farklı olma arzusunu tahrik eden modaya meydan okuduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hareketi ve kavgayı simgeleyen "kara gömlek", "şapka" ile "takım elbiseyi" konformistlikle suçlamıştı. Faşizm, sürekli değişim anlamına gelen modaya güven duymamış, içeride istikrarı, dışarıda ise kavgayı temsil eden üniformayı tercih etmişti. (87)

Atatürk, yaz mevsimlerini geçirdiği Florya'da "Halk arasında huzursuzluk yaratır" diye açıktan silahlı muhafaza tertibi alınmasına, üniformalı asker veya polisin bu işte kullanılmasına rıza göstermedi. Verdiği kesin emir üzerine, muhafız kıtaatından alınan posta neferlerine kadar, tüm korumalarına sivil elbise giydirtti. (88) Florya plajlarına gitmenin moda olduğu yıllarda, denize vatandaşlar ile birlikte girdi. Plaja dönüşmeden evvel deniz hamamı olarak kullanılan bu mekânda, kadın-erkek ayrımı yapılmasını engelledi. (89) Türkiye insanı, altında "mayosu", ayağında "sandalet" türü yazlık ayakkabısıyla, ilk defa bir devlet başkanını plajda gördü. Cumhuriyet'in kurucu lideri, halkın içinde mayoyla denize girip, vücudunu sergilemekten ya da böyle bir fotoğrafının gazetelerde yayınlanmasından çekinmedi. 6 Ağustos 1936 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlanan fotoğrafı, buna gösterilebilecek örneklerden biridir. Bu fotoğrafta, denizde mayosuyla kürek çekerken, kadınlı erkekli bir grup, ona sevgi gösterisinde bulunur. (90) Atatürk, çekilen bu fotoğraflarını kontrol etmedi; ya da dönemin gazete fotoğrafçısı Cemal Işıksel'e, "Şu planda şu şekilde resim çek" diye bir direktif de vermedi. (91) Bu davranışında fotoğrafçıya duyduğu güven kadar kendi dış görünüşüne duyduğu güven de etkiliydi.

Modern toplumun bir ayağı

Yeni Türkiye'nin "kurucu babası", yeniyi takip eden bir moda taşıyıcısıydı. Modern kalıplara ayak uydurma telaşı içinde olması, onun devrimciliğinin dinamik özünü teşkil ediyordu. Kurduğu laik rejim, içeride radikal bir modernleşme arayışı içindeydi; dolayısıyla, Milli Mücadele'nin ardından, dışarıda izlediği barışçı politikanın da etkisiyle, üniformasını üzerinden çıkarmış; "modernitenin döküldüğü kalıp" (92) olan modanın takipçisi olmuştu. İktidarını konsolide ettikten sonra, "bıyıksız yeni yüzü", "kasketi", "panama şapkası", "golf pantolonu" ve "mayosuyla", geleneksel Türk toplumunun sembolik sınırlarına meydan okumuştu. Diyebiliriz ki, başta şapka olmak üzere, giyim kuşamının belli başlı referans noktalarını, içeride Batılı ve modern bir erkek imajını özendirmek için kullanmıştı. Şüphesiz ki böyle bir davranışın meşruiyet kaynağı, ülkesini kurtuluşa ve Cumhuriyet'e götürerek, toplumun nezdinde genel kabul görmüş "devrimci bir karizma"ya dayanıyordu. Aksi takdirde böyle bir ulusal lider imajının, dinin ve geleneğin etkisi altındaki Anadolu insanının duygu ve beklentilerine denk düştüğü söylenemezdi. Bıyığın "geleneği", şapkanın "modayı", üniformanın ise dar anlamıyla "militarizmi" imlediğini kabul edecek olursak, Atatürk'ün giyim kuşam tarzında kendini dışavuran devrimin kültürel ütopyasının, geleneksel toplumla birlikte militer toplumu da dışarıda bırakıp, sürekli yenilenen modern bir topluma gönderme yaptığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

1) Bu modernist sultan, imparatorluğun geleneksel giyim kuşam şeklinde reforma gittiği için muhafazakâr çevrelerce "gâvur padişah" olarak nitelendirilir. "Kavuğunu", "kürkünü", "sorgucunu" çıkarıp "sakalını" kısaltarak, Batılı monarklar gibi giyinerek halkın karşısına çıkan ilk Osmanlı sultanıdır. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.173.

2) Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, 3. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2002, s.276.

3) Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, 4. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.197-198.

4) Klaus Kreiser, *Atatürk*, Çev. Dilek Zaptçıoğlu, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.63-64; Emiroğlu, a.g.e., s.276.

5) Bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 9. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınları, 2006.

6) Bkz. Murat Özyüksel, "Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri", Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, 2. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.5-32.

7) Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk: Okul ve Genç Subaylık Hatıraları*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1967, s.21, 39-42; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, C.3, Kısım: 5, Ankara, T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1978, s.367-369.

8) Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1967, s.37.

9) Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Çev., Necdet Sander, 16. Baskı, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları, 2005, s.83.

10) Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı: Kurtuluş Savaşı Anıları*, 11. Baskı, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1994, s.126.

11) Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, İstanbul, Can Yayınları, 2009, s.37.

12) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, 36. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.21.

13) Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz. Zeki Arıkan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s. 87.

14) Kinross, a.g.e., s. 482.

15) Bkz. Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, 5. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2003, s.75-76.

16) Bkz. Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

17) Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, 4. Baskı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.134-166. Memurlar için şapka giymeyi zorunlu kılan kararnamenin yayımlanmasından hemen sonra, Ankara'daki memurların "birçoğu, arkalarından 'tango' veya 'gâvur' diye bağıran çocuklarla muhatap olmak zorunda kalacaklardır. Aslında yöre halkının büyük bir bölümünün duyduğu tepkiyi, yaşlarının verdiği dokunulmazlığı kullanarak çocuklar dillendirecektir". L. Funda Şenol Cantek, *"Yaban"lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.151. "Şapka İnkılâbı" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayten Sezer Arığ, *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s.47-79.

18) Bkz. Foto Cemal Işıksel, *Atatürk Gazi Mustafa Kemal*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, s.15.

19) Bkz. *Hakimiyeti Milliye*, 28 Şubat 1926, s.1.

20) Bu kavram için bkz. Diana Crane, *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, Çev. Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s.18-21.

21) Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. 4-5, Eski Yazıdan Aktaran: Yücel Demirel, İstanbul, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.878.

22) Farid Chenoune, *A History of Men's Fashion*, Translated by: Deke Dusinberre, Paris, Flammarion, 1993, s.135.

23) Bkz. "Why We Are Bare-Faced Americans", *The New York Times*, January 9, 1910, s.5.

24) "Dünya Moda Kralı İngiliz Kralı Oldu...", *Yarım Ay*, 26,

1 Mart 1936, s.4-5.
25) Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağı*, 2. Baskı, Ankara, Kristal Kitaplar, 2007, s.51.
26) Emiroğlu, a.g.e., s.276.
27) "Bıyık Aleyhtarı Ne Düşünüyor, Bıyık Taraftarı Ne Düşünüyor?", *Yeni Kitap,* 1, 1 Mayıs 1927, s.22-23.
28) Bkz. Muhittin Dalkılıç, *Yeni Hayat Adamına Yeni Adabı Muaşeret*, İstanbul, Suhület Kütüphanesi-Semih Lütfü, 1932, s.96-98.
29) A.g.e., s.98.
30) Orhan Koloğlu, *Bir Çağdaşlaşma Örneği Olarak Cumhuriyet'in İlk Onbeş Yılı (1923-1938)*, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s.304-306.
31) Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 3. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınları, 2000, s.249.
32) Barbro Karabuda, *Goodbye to the Fez: A Portrait of Modern Turkey*, London, Dennis Dobson Books, 1959, s.48.
33) *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.14, s.14.
34) Mustafa Kemal'in, 12 Eylül-12 Ekim 1910 tarihleri arasında yaptığı bu ilk Avrupa seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Önder, *Atatürk Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.181-191.
35) Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı*, C.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, s.21-22.
36) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, Bateş Atatürk Dizisi, 1998, s.62, 432; Kinross, a.g.e., s.50, 63-64; Arığ, a.g.e., s.48-49. Cumhuriyet'in ilanından sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa, kılık kıyafet meselesi hakkında Kastamonu halkına hitap ederken, konuşmasının bir yerinde şunları sarf edecektir: "Mesela karşımda kalabalığın içinde bir zat görüyorum (eliyle işaret ederek). Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir ceket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medeni bir insan bu alelâcaip kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü?" (30 Ağustos 1925) Cumhuriyet'in kurucu lideri, Anadolu halkının o vakte kadar giydiği kılık kıyafeti, ne "medeni" ne de "milli" bulmuştur. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.2, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s.226.
37) Şaziye Karlıklı, Defne Tozan (Ed.), *Cumhuriyet Kıyafetleri*, İstanbul, GSD Holding, 1998, s.28-29.
38) Bkz. Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. IX.
39) Koçu, *a.g.e.*, s.26-27.
40) Kinross, *a.g.e.*, 87.
41) Atay, a.g.e., s.432.
42) Henry Elisha Allen, *The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development*, Chicago-Illionis, The University of Chicago Press,1935, s.86.
43) Cantek, a.g.e., s.163.
44) Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Çev. Cüneyt Akalın, Ankara, Bilgi Yayınları, 1999, s.144.
45) Koçu, a.g.e., s.142-143.
46) Bkz. Atay, a.g.e., s.523-524.
47) Falih Rıfkı Atay, *Atatürkçülük Nedir*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006, s.12.
48) Bkz. Falih Rıfkı, *Eski Saat*, İstanbul, Akşam Matbaası, 1933, s.415-416.
49) Şerafettin Turan, *Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik: Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara, Bilgi Yayınları, 2004, s.471.
50) Bkz. Hasan Pulur, (Yay. Haz.), *Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor: Emekli General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s.40-41.
51) Emine Turan, "Önce Askerler Şapka Giydi", Şaziye Karlıklı, Defne Tozan (Ed.), *Cumhuriyet Kıyafetleri*, İstanbul, GSD Holding, 1998, s.79.
52) Tunçay, a.g.e., s.156 / dn.33.
53) Bu konuda bkz. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 2. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998, s.342-353.
54) İsmet İnönü, *Hatıralar*, C.2, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınları, 1992, s.209.
55) Arığ, a.g.e., s.43.
56) Bkz. Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, Çev. Ayşe Berktay, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.219-224.
57) Nevin Meriç, *Âdâb-ı Muâşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, 2. Baskı, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s.102.
58) Onun "monden yaşamına" dair bkz. Willy Sperco, *Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938*, Ankara, Bilgi Yayınları, Ankara, 2001, s.199-204.
59) Bkz. Hulûsi Turgut (Der.), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 5. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, ss.503-504, 508-509; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1881-1919*, 5. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974, s.52; Andrew Mango, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Çev. Füsun Doruker, 7. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009, s.54-55; Sperco, a.g.e., s.16; Kinross, a.g.e., s.25; Atay, a.g.e., s.19.
60) Mango, a.g.e., s.55.
61) Kılıç Ali, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından bu konuyu şöyle nakleder: "Hatırlarım, gerçekten çocukluğumda iyi giyinmeyi çok severdim. Şemsi Efendi Okulu'na giderken şalvar üzerine sardıkları kuşak beni çok sinirlendirirdi. Bilemezsiniz, ne zamanki askeri rüştiyeye girip okulun resmi üniformasını giydim, işte o zaman sanki kendi benliğime kavuştum, bana güven ve güç geldi. Bu üniformayı giydiğimde 15-16 yaşlarındaydım." Turgut, a.g.e., s.509.
62) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1966, s.40-41; Kreiser, a.g.e., s.176.
63) Zeynel Lüle, *Mustafa Kemal'in "Can Yoldaşı": Ali Çavuş*, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s.36- 37; Vamık D. Volkan, Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk: Yaşamı ve İç Dünyası*, 5. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2008, s.193.
64) Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.1, 5. Baskı, İstanbul, Emre Yayınları, 2000, s.225 ve 242.
65) Bkz. Volkan ve Itzkowitz, a.g.e., s.191-193.
66) Lüle, a.g.e., s.37.
67) Turan, *a.g.m.*, s.79.
68) Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.156-157.
69) Kinross, a.g.e., s.335, 361.
70) Bkz. "Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı İta ve Rütbei Müşirî Tevcihine Dair Kanun", *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.12, s.264.
71) Madeni kılıçla beraber kullanılan bu üniformanın özellikleri için bkz. Belgin Erten, "Bir Devrin En Şık Erkeği", Şaziye Karlıklı, Defne Tozan, (Ed.), *Cumhuriyet Kıyafetleri*, s.62-63.
72) Ruşen Eşref Ünaydın, konuya dair şunları aktarır: "...Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal bütün o zaferlerinden sonra Mudanya mütarekesi üzerine Mareşal üniformasını üzerinden çıkardı. O zamandan bu yana, benim bildiğime göre, o üniformayı ancak bir defa daha, o da, rahmetli Foto Ferit İbrahim'e askerî kıyafette resim çektirme münasebetiyle, yanılmıyorsam, İsmet Paşa'nın Çankaya'daki köşkünde, bir defa da Ankara civarında yapılan bir manevrayı idare ederken, bir seddin üstünde ve tarassut dürbününün önünde 'kepi' ile resmi alındığı gün giyinmişti..." Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk: Tarih ve Dil Kurumları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954, s.21. Falih Rıfkı Atay da bu konuda şunları söyler: "Atatürk askerliğin aşığı idi: Geçen harp sonrası milli liderler arasında tek asker o iken, hiç üniformalı dolaşmayan da o olduğunu yazmıştım. Devlet reisi olduktan sonra yalnız bir defa, nihayet belki iki defa Mareşallik üniformasını giymiştir". Atay, a.g.e., s.537.
73) Bkz. William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s.73-78; Hakan Uzun, *Atatürk ve Nutuk*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, ss.15-17.
74) Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul, İnsel Yayınları, 1970, s.430; Granda, a.g.e., s.290.
75) Demo Ahmet Aslan, *Cumhuriyet'in Törensel Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2011, s.31.
76) Asım Us, *1930-1950 Hatıra Notları*, İstanbul, Vakit Matbaası, 1966, s.9.
77) Ünaydın, a.g.e., s.21.
78) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1965, s.510. 1. Dünya Savaşı esnasında çeşitli devletlere ait nişanları kullanmıştır. Afet İnan, a.g.e., s.41.
79) Aslan, a.g.e., s.31-32.
80) Atatürk'ün İstanbul'da Harp Akademisi Komutanlığı tarafından yapılan tatbikattaki görüntüleri için bkz. *Kurun*, 30 Mayıs 1936, s.1 ve 3; Trakya Tatbikatı'ndaki görüntüleri için bkz. *Ulus*, 18 Ağustos 1937, s.1; *Ulus*, 19 Ağustos 1937, s.1, 6 ve 8; *Ulus*, 21 Ağustos 1937, s.1 ve 8; Büyük Ege Tatbikatı'ndaki fotoğrafları için ise bkz. *Kurun*, 13 B.Teşrin 1937, s.1; *Kurun*, 14 B.Teşrin 1937, s.1 ve 9; ayrıca bkz. *Cumhuriyet Kıyafetleri*, s.77.
81) İrlanda'daki "mavi gömlek hareketi"nin faşizm ile olan ilişkisini konu edinen bir çalışma için bkz. Mike Cronin, "The Blueshirt Movement, 1932-5: Ireland's Fascists?", *Journal of Contemporary History*, Vol.30, No.2, Nisan 1995, s.311-332.
82) Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, İş Bankası Kültür Yay., 2009, s.94-95.
83) Yugoslavya ve Bulgaristan'daki otoriter rejimler hakkında bkz. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, C.2, Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, ss.212-215, 219-220.
84) Sperco, a.g.e., s.161.
85) Oya Akgönenç Mughisuddin, "Determinants of Turkish Foreign Policy 1918-1945: Historical Perspective", *Belleten*, C. LVII, S.218 Nisan 1993'den ayrıbasım, Ankara, 1993, s.259.
86) 20. yüzyılın önemli estetik kuramcılarından ve edebiyat eleştirmenlerinden biri olan Walter Benjamin'e göre moda, "'yeni'nin sürekli yeniden ortaya çıkması" anlamına geliyordu. Münir Göle, "Sarışın Kadın'ın İçi Boş mu?", *Cogito* (İnsan Giyinir), Sayı: 55, Yaz 2008, s.145.
87) Bkz. Simonetta Falasca-Zamponi, "Peeking Under the Black Shirt: Italian Fascism's Disembodied Bodies", Wendy Parkins (Ed.), *Fashioning the Body Politic: Dress, Gender, Citizenship*, Oxford-New York, Berg, 2002, s.145-165.
88) Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 2. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.70.
89) Emiroğlu, a.g.e., s.540-542. Atatürk'ün İstanbul'a armağanı olarak görülen Florya'da, beyaz ev donuyla dolaşmak yasaktı. Bkz. Salâhattin Güngör, "Florya Koca Bir Şehir Oldu", *Tan*, 19 Temmuz 1937, s.6 ve 10.
90) *Akşam*, 6 Ağustos 1936, s.1.
91) Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul, Dünya Kitapları, 2004, s.95. Atatürk'ün, resimlerinden bazılarını kötü bularak, bunları imha ettirmiş olduğunu iddia eden araştırmacılar da vardır. Bkz. Volkan ve Itzkowitz, a.g.e., s.68/dn.26.
92) Peter Wollen, "Pasajlar Yapıtı'nda Moda Kavramı", Çev. Elif Gökteke, *Cogito* (İnsan Giyinir), Sayı: 55, Yaz 2008, s.206.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

P2P ağlarda dosya paylaşımı

P2P ağları internette bilginin özgür akışını savunanlarla buna karşı çıkanların mücadelesi sonucunda gelişiyor. Castells'in belirttiği gibi gerilla, harekât kabiliyeti ve arazinin bilgisi ile çok geniş bir araziye yayılarak bilginin özgür akışını gerçekleştiriyor. Karşı güçler de kimi zaman yasal yollarla, kimi zaman DRM (Sayısal Kısıtlamalar Yönetimi) ile, kimi zaman da DPI (Derin Paket İnceleme) ile bilginin özgür akışını kısıtlamaya çalışıyorlar.

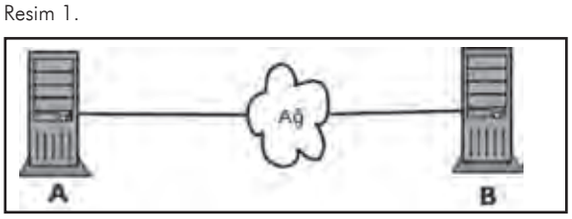
Bilgisayar ağları, iki ya da daha çok bilgisayarın enformasyon değişimi, kaynak veya uygulama paylaşımı amacıyla birbirleriyle bağlanmasından oluşur. Bilgisayarların birbirleriyle bağlanmasından söz ediyor olsak da bilgisayar kavramının kapsayıcılığını, telefonların, televizyonların ve film oynatıcıların bilgisayarlaştığını unutmamak gerekir.

Bilgisayarlar farklı teknolojiler (bakır ve fiber kablolar, fiber optik, kızılötesi ışınlar, uydu bağlantıları) kullanarak birbirlerine bağlanabilirler ve bilgisayarlar arası iletişim daha önce belirlenmiş (protokol) kurallar çerçevesinde gerçekleşir.

Enformasyon değişimine en güzel örnek, dosyaların farklı bilgisayar kullanıcılarınca paylaşımıdır. Bu paylaşım, bir dosyanın bilgisayardan bilgisayara transferi biçiminde olabileceği gibi iki ya da daha fazla bilgisayar kullanıcısının eşzamanlı olarak aynı belge üzerinde çalışması da olabilir. Enformasyon değişimi, anlık mesajlaşma ve video konferans gibi biçimlerde de gerçekleşebilir. Paylaşılan kaynaklara ise birden fazla bilgisayarın ortak kullandığı yazıcılar örnek gösterilebilir. Her bilgisayara bir yazıcı bağlamaktansa, bir yazıcıyı ağ üzerinden paylaştırmak daha ekonomiktir. Bilgisayarlar işyerlerinde belirli bir işi aynı anda yapabilmek ve veri bütünlüğünü korumak için de ağa dahil edilirler. Bir işyerinde bir muhasebe uygulaması, ağ üzerinden farklı kullanıcılar tarafından aynı anda kullanılabilir.

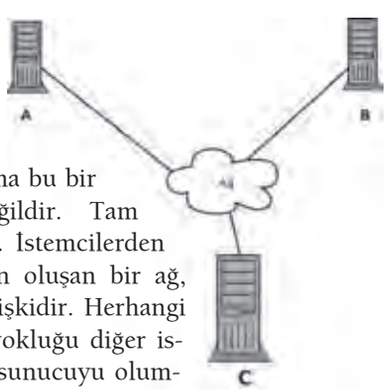
Ağı oluşturma amacımız, ağın yapısını da belirler. Örneğin, iki kullanıcı sadece aralarında dosya paylaşmak istediklerinde aşağıdaki gibi basit bir ağ oluşturulabilir:

Resim 1.

A ve **B** bilgisayarları birbirlerine ağ üzerinden ses, görüntü ve metin dosyaları gönderebilirler.

Bilgisayar ağında belirli bir içeriği sunan **sunucu** bilgisayarlar (server) ve bundan faydalanan **istemci** (client) bilgisayarlar bulunur. Resim 2'de A ve B istemcileri, C sunucusunu kullanmaktadır.

Resim 2.

Çoğunlukla sunucular istemcilere göre daha üstün teknik özelliklere sahiptir. Ama bu bir zorunluluk değildir. Tam tersi de olabilir. İstemcilerden ve sunuculardan oluşan bir ağ, hiyerarşik bir ilişkidir. Herhangi bir istemcinin yokluğu diğer istemcileri ya da sunucuyu olumsuz etkilemez. Sunucuda yaşanan herhangi bir olumsuzluk ise istemcilerin çalışmasını doğrudan etkileyecektir.

İstemci ve sunucu kavramları ağdaki bilgisayarlar arası ilişkide bilgisayarın rolünü gösterir. Pekâlâ aynı bilgisayar, ağda hem istemci hem de sunucu olabilir. Aslında Resim 1'deki A bilgisayarı, içerdiği dosyaları B ile paylaşırken sunucu, B'nin dosyalarından faydalanırken istemcidir. Bilgisayarların ağda nasıl ve hangi rollerle ilişkilendirileceği ve bu ilişkinin hangi kurallar çerçevesinde gerçekleşeceği ağın oluşumunda belirleyicidir.

Ağların ağı internete bakalım.

İnternetin 1960'larda, ABD Savunma Bakanlığı'nın bir nükleer savaşta SSCB'nin zaferini ya da ABD iletişim ağlarının çökertilmesini önlemeye yönelik bir planıyla doğduğu bilinir. Fakat bu planın nasıl gerçekleştirildiği, ağların ağındaki bilgisayarların nasıl ilişkilendirildiği önemlidir:

Proje, bir ölçüye dek düşmanın gücüne hareket kabiliyeti ve arazinin bilgisiyle karşı koyabilmek i-

çin gerilla güçlerinin çok geniş bir araziye yayılmasını öngören Maocu taktiklerin elektronik bir dengiydi. Sonuç, tam da mucitlerinin istediği gibi, herhangi bir merkezden kontrol edilemeyen, elektronik bariyerleri aşarak birbirleriyle sayısız biçimde bağlantı kurabilen binlerce özerk bilgisayardan oluşan bir ağ mimarisi oldu. (1)

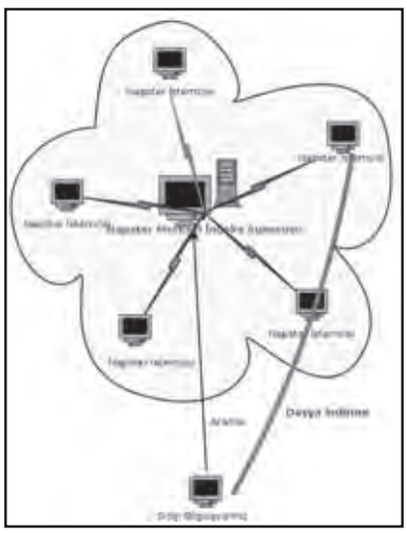
Bu nedenle internetin sansürlenmesi pek kolay olmamaktadır. Tüm engellemelere rağmen yasaklı sitelere girilebilir. Hükümetlerin elektronik takibi alt edilebilir. Örneğin Mısır Hükümeti internet karşısında çaresiz kalmış, iletişimi engellemek için interneti tamamen kesmek dışında bir yol bulamamıştır.

İnternetin ademimerkeziyetçi niteliği ve bu niteliğin ağdaki uygulamalarda korunması, devletlerin ve şirketlerin yaptırımlarına karşı koyabilmek adına önemlidir. Bir dosya paylaşım uygulaması olan Napster'in hikâyesi buna güzel bir örnektir.

Napster

Her şey mp3'ün icadıyla başladı diyebiliriz. mp3 teknolojisi, ses dosyalarını sıkıştırarak boyutlarının küçülmesine olanak veren ve böylece müzik eserlerinin paylaşılabilirliğini artıran bir teknoloji. 1990'ların ikinci yarısında internet, mp3 paylaşım siteleriyle doldu.

Fakat 1999 yılında 18 yaşında olan Shawn Fanning'e göre bir müzik eserine ait mp3 dosyasını bulmak hâlâ sıkıntılıydı. Arama motorlarında bir müzik eserini arattığınızda, karşınıza ilgili ilgisiz çok sayıda bağlantı çıkıyordu. Üstelik bu bağlantılar arasında ses dosyasının artık sunucuda yer almadığı ölü bağlantılar da çoktu. Fanning, sadece mp3 dosyaları arasında bir arama yapan, merkezi bir sunucu olmadan dosyaların paylaşılabildiği ve kullanıcıların kendi aralarında sohbet edebileceği bir yazılım geliştirmeye karar verdi. Fanning, aylarca süren bir çalışmadan sonra geliştirdiği ve Napster (kıvırcık saçlarından dolayı Fanning'in okuldaki lakabıydı) adını verdiği yazılımın içerdiği ağ ilişkileri Resim 3'teki gibiydi. (http://www.howstuffworks.com/napster.htm)

Resim 3.

Bilgisayarınızdaki Napster uygulamasını kullanarak bir şarkı indirmek istediğinizde, önce Napster'in merkezi indeks sunucusuna bağlanmanız gerekiyordu. Bu sunucu, kendisine bağlı istemcilerin listesini ve bu istemcilerin paylaştığı dosyaların bilgisini saklamaktaydı. Mp3 dosyaları, Napster sunucusunda değil, istemci bilgisayarlarında yer alıyordu. Eser veya sanatçı adı yazarak yaptığınız arama Napster'in merkezi indeks sunucusuna gidiyordu. Daha sonra bu sunucu, bulunan eserlerin listesini, bu eserlerin hangi istemci bilgisayarında yer aldığı bilgisiyle beraber size iletiyordu. Siz de listede yer alan bir esere tıklayarak bu eserin ses dosyasını başka bir istemci bilgisayardan indirebiliyordunuz. Bu tarz iletişime, P2P (peer to peer = akranlar arası iletişim) denir.

Napster'dan önce de dosya paylaşılıyordu. Fakat Napster, dosya paylaşımını kolaylaştırarak dosya paylaşımını yaygınlaştırdı. Tabii bu durum kayıt şirketlerinin gözünden kaçmadı ve Napster'ın yasal bir uygulama olmadığını iddia ettiler. Napster ise yaptığı savunmada 1992 yılında çıkan, Sesin Evde Kaydedilmesi Hakkındaki Kanun'u (http://en.wikipedia.org/wiki/_Home_Recording_Act) referans göstererek kullanıcıların dosya paylaşımının yasalara aykırı olmadığını belirtti. İlgili kanun, ticari ya da herhangi bir çıkar amacı gütmeksizin kişilere ellerindeki müzik eserlerini arkadaşlarıyla paylaşma olanağı sunuyordu. Arkadaşın tanımı ve sayısı hakkında hiçbir kısıtlama yoktu. Tüm internet kullanıcıları arkadaştı ve dolayısıyla P2P ağlarda paylaşımda yasaya aykırı bir durum olmamalıydı.

Mahkeme aynı görüşte değildi. Napster'in faaliyetleri telif haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle 2000 yılında durduruldu ve Napster 2002 yılında iflasını açıkladı. Napster'in aşil topuğu merkezi sunucularda tutulan dizinleriydi. Nitekim mahkemede Napster'a telif haklarını ihlal eden dosyaların sunucuya kaydını engellemediği gerekçesiyle bir suçlama yöneltildi.

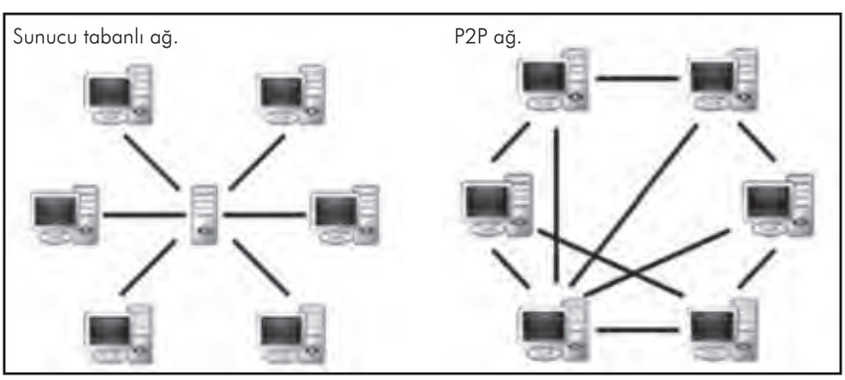
Napster 2001 yılında yaptığı savunmada telif hakkı ihlallerini yüzde 99,4 oranında engelleyen bir teknoloji geliştirdiğini söyledi. Ancak mahkeme bu oranı yeterli bulmadı! Lawrence Lessig'e göre mahkemenin bu oranı yeterli bulmaması, asıl savaşın telif hakları üzerine değil dosya paylaşım teknolojileri üzerine olduğunun bir göstergesiydi. (2)

Şirketlerin bu savaş ilanı karşılıksız kalmadı.

Gnutella

Gnutella, Justin Frankel, Gianluca Rubinacci ve Tom Pepper tarafından geliştirildi. Napster'den farklı olarak dosya paylaşımını müzik

Resim 4.

dosyaları ile sınırlamıyordu. Gnutella da bir P2P ağıydı ve Napster gibi,

- Kullanıcılar paylaşmak istedikleri dosyaları kendi bilgisayarları üzerinden diğer kullanıcılara sunuyorlardı.

- Gnutella ağına bir yazılım kullanarak bağlanıyorlardı.

Fakat Napster olayından ders alınmıştı. Napster'den farklı olarak Gnutella'da,

- Paylaşılan tüm dosyaların bilgisine sahip merkezi sunucu bulunmaz. Napster'daki indeks sunucusunun görevi ağdaki diğer istemciler tarafından yerine getirilir.

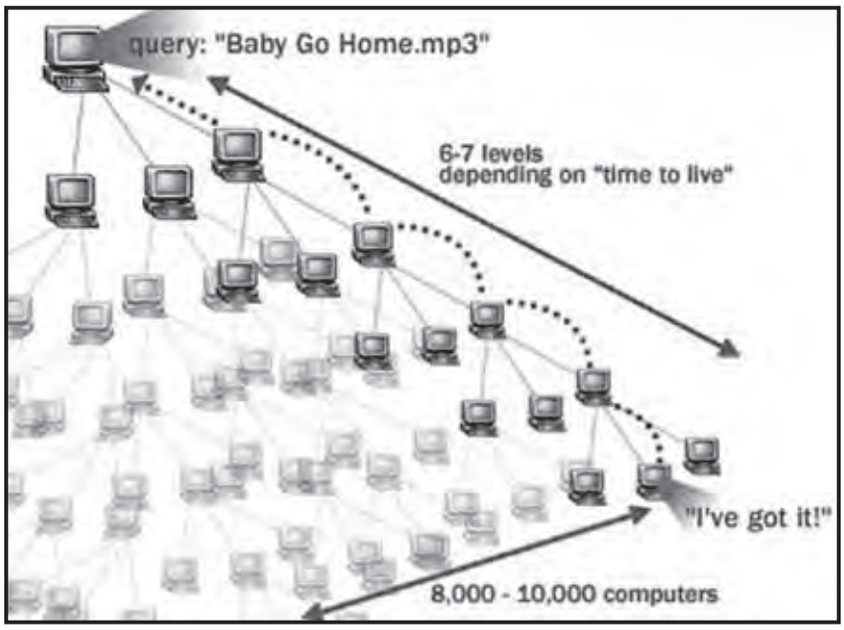
- Tek bir istemci uygulaması yoktur. Gnutella ağında, protokol kurallarına uyan başka başka uygulamalar olabilir.

Yazının başında belirtildiği gibi istemcilerin sunucuya bağımlı olduğu merkezi sistemlerde, istemciler sunucudaki herhangi bir sorundan doğrudan etkilenmektedir. Napster'in başına gelen yasal sorun tüm Napster ağını ortadan kaldırmıştır. Şimdi mahkemelerin suçlayabileceği ne merkezi bir sunucu vardır ne de tüm P2P iletişi engelleyebilecek bir aşil topuğu.

Şimdi tek bir yazılım da olmadığından bir kişi ya da grubun yazılımına dava açarak ağı çökertmek de mümkün değildir. Gnutella protokolü çerçevesinde, aynı dili konuşan uygulamalar ağın sürekliliğini sağlar.

Peki Gnutella, her şeyi bilen merkezi bir sunucu olmaksızın nasıl çalışmaktadır? (bkz. http://computer.howstuffworks.com/file-sharing.htm)

Herhangi bir Gnutella istemcisiyle ağa bağlandığınızda, bu istemci ağdaki en az bir Gnutella istemcisinin adresini bilir. Bu ilk adresi ya siz belirtmişsinizdir ya da kullandığınız Gnutella istemcisi geliştirilirken önceden belirtilmiştir. Bir dosya arattığınızda, ilk ulaştığınız istemciler aradığınız dosyanın kendi disklerinde olup olmadığına bakar. Eğer varsa, bu dosya adresini indirebilmeniz için size gönderir. Dosya yoksa, talebinizi ağdaki diğer istemcilere iletir. Aynı adım, mesajın iletildiği diğer istemcilerde de gerçekleşir. Aramalarınızda TTL (time to live) adlı bir zaman kriteri belirtirsiniz ve yanıtın

Resim 5.

sürenin izin verdiği ölçüde dönmesini beklersiniz. 6. veya 7. derinliğe kadar inilebilir ve erişilebilen istemci sayısı 8.000'i aşabilir. (Resim 5)

Görüldüğü gibi Gnutella'da, herhangi bir mahkeme kararının, bir bilgisayarı devre dışı bırakarak ağ iletişimine son vermesi mümkün değildir. Başta Limewire olmak üzere Gnutella protokolü üzerinden haberleşen çok sayıda istemci uygulaması vardır. Limewire aynı zamanda özgür bir yazılımdır. Limewire yazılımının geliştiricileri yasal yaptırımlara maruz kalsa da, aynı kod başka biçimler altında özgürlüğüne devam eder (bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/LimeWire_Pirate_Edition).

Gnutella'yı yasal yollardan durdurmak pek olanaklı değildir. Ama gereksiz ve yoğun bir şekilde meşgul ederek ve istemcilere bozuk dosyalar yerleştirip güvenirliğini sarsarak, ağı içten çökertme girişimleri de olmuştur. Bu girişimler, programcılar tarafından etkisiz hale getirilmiştir.

Fakat Gnutella'yı merkezi bir indeks sunucusu olan Napster ile karşılaştırdığımızda, bazı dezavantajlarının da olduğunu görürüz.

- Merkezdeki Napster sunucusu ağa bağlı tüm bilgisayarların disklerindeki dosyaların bilgisine sahiptir. Gnutella'da ise arama kapsamı o an erişilebilen istemci sayısı ile sınırlıdır. Ağda 1 milyon istemci bulunabilir. Ama rasgele 8.000 bilgisayara erişip bir şey bulamamanız da olasıdır.

- Arama doğrudan tek bir sunucuya erişerek değil de dağıtık bir biçimde gerçekleştiğinden yanıtın dönüşü daha uzun zaman alabilir.

- Her istemci, aynı zamanda bir sunucudur. Gelen talepleri alıp diğer istemcilere iletir. Bu haberleşme de daha yoğun bir ağ trafiği yaratır.

BitTorrent

BitTorrent de Gnutella gibi tek bir uygulama değil, farklı uygulamalar tarafından gerçekleştirimi yapılabilen bir protokoldür. Bram Cohen tarafından geliştirilen ilk sürümü 2001'de, son sürümü ise 2008'de yayınlandı. Ağı daha verimli kullanıyor olması BitTorent'i Gnutella'dan daha popüler hale getirdi.

BitTorrent'in kendinden önceki P2P protokollerinden en büyük farkı dosya indirme işini dağıtık bir şekilde gerçekleştirmesi oldu.

BitTorrent'te, ağdaki dosyaya tohum (seed), bir dosyayı yükleyen veya dosyanın tamamına sahip olan kullanıcıya tohumcu (seeder) adı verilir. Dosyayı indirene ise sömürgen (leecher) denir. Sömürgen dosyanın tamamını indirdiğinde, sömürgenliği sona erir ve tohumcu olur. Ağda herhangi bir tohumcu olduğu sürece, dosya dağıtılabilirliğini korur.

BitTorrent ağı beş bileşenden oluşuyor.

1) **İçerik dosyası**: İçerik herhan-

gi bir dosya olabilir. BitTorrent istemcisi bu içeriği parçalar. Böylece dosya diğer P2P protokollerinde olduğu gibi tek bir bilgisayardan indirilme zorunluluğundan kurtulur. Herhangi bir dosyanın bir parçasını A bilgisayarından, diğer bir parçasını B'den, bir diğerini C'den indirmek mümkündür. İndirme için tek bir bilgisayara bağımlılık ortadan kalktığından indirme işlemi Napster'dan ve Gnutella'dan çok daha hızlıdır.

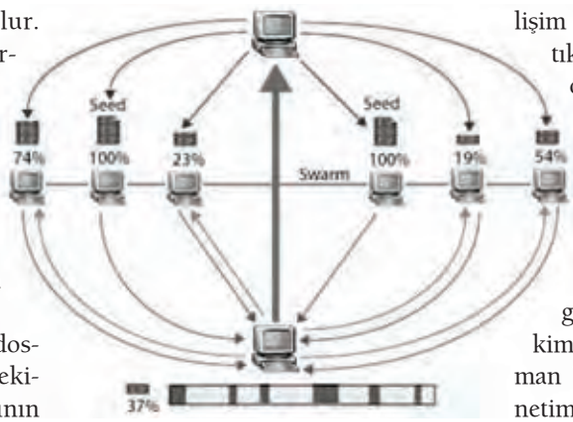
2) **Torrent dosyası**: İçerik dosyasının P2P ağa tohum olarak eklebilmesi için bir torrent dosyasının oluşturulması gerekir. Torrent dosyaları birkaç kilobayttan oluşur ve dosyanın nasıl parçalandığı bilgisini içerir.

3) **İndeks**: İndeks siteleri, torrent dosyalarının aranmasını kolaylaştıran bir arayüz sunar. Diğer P2P ağlarda olduğu gibi sunucularda herhangi bir içerik barındırılmaz. Arama sonuçları, dosyaların torrent bilgilerini içerir. İndeks dosyalarından arama hizmeti sunan isoHunt.com'a açılan davada isoHunt.com yaptıklarının arama motorlarının yaptıklarından farksız olduğunu savunup, arama motorları gibi arama sonucundan sorumlu olamayacaklarını belirtmiştir. Tabii bu tarz savunmalar yine pek kabul görmemiştir.

4) **Takipçi (Tracker)**: Bir torrent dosyasını açtığınızda, dosyanın tohumcularının ve sömürgenlerinin listesini veren bir takipçi sunucusuna erişilir. Takipçi, içeriğe dair bir bilgi içermez. Sadece içeriğe erişilebilecek bilgisayarların listesine (swarm) sahiptir. Sürekli takipçiye erişime gerek yoktur. Takipçide gerekli bilgi alındıktan sonra dosyanın indirilmesi başlar.

5) **İstemci**: Dosya tohumlamak, torrent dosyalarını okumak ve indirme işlerini yönetmek için kullanılır.

Tohumcu ve sömürgen terimleri belirli bir dosyayla ilişkilidir. Bir istemci bir dosya için tohumcu, bir başkası için sömürgen olabilir. Bir sömürgen dosyanın X. parçasını indirmiş, bir başkası 7. parçasını indirmiş olabilir. Bu durumda, her iki sömürgen birbirinden faydalanabilir.

Resim 6: Bir BitTorrent istemcisi aynı anda dosyanın çeşitli bölümlerini gönderip alabilir.

BitTorrent'te bir şey paylaşmayan sömürgenlere karşı da önlem alınmıştır. Protokole yerleştirilen tit-for-tat adlı ilkeyle paylaşımda bulunanlar ağ kullanımında daha avantajlı hale getirilmektedir.

BitTorrent'in de aşil topuğu merkez sunucularıdır. İndeks ve takip işlemleri için merkezi sunucular kullanılmaktadır. Fakat BitTorrent yalnızca telif hakkı ihlali içeren dosyaların paylaşımı için değil, çok sayıda yasal amaç için de kullanılmaktadır:

- Büyük Britanya Hükümeti, vatandaşların vergilerinin nasıl harcandığının detaylarını BitTorrent kullanarak dağıtmıştır.

- Facebook ve Twitter, sunucularındaki güncellemeleri BitTorrent protokolü üzerinden yapmaktadır.

- CBC (Kanada Yayın Kurumu), NRK (Norveç Yayın Kurumu), VPRO (Hollanda Yayın Kurumu) vb. yayıncı kuruluşlar telif hakkı sorunu olmayan içeriklerini BitTorrent üzerinden dağıtmayı tercih etmişlerdir.

- Vodo (http://vodo.net/), telif hakkı sorunu olmayan içeriği BitTorrent üzerinden dağıtmaktadır.

Fakat BitTorrent'in merkez sunucuları çalışamaz hale geldiğinde de, alternatif çözümler hazırdır. BitTorrent protokolü değişen şartlara göre hızla evrimleşebilen bir potansiyele sahiptir. Şu anda bile Gnutella benzeri merkezsiz BitTorrent alternatifleri vardır.

***

Bu yazıda, P2P ağların tarihsel gelişim sürecinde kısa bir gezinti yaptık. P2P ağları internette bilginin özgür akışını savunanlarla buna karşı çıkanların mücadelesi sonucunda gelişiyor. Castells'in belirttiği gibi gerilla, harekât kabiliyeti ve arazinin bilgisi ile çok geniş bir araziye yayılarak bilginin özgür akışını gerçekleştiriyor. Karşı güçler de kimi zaman yasal yollarla, kimi zaman DRM (Sayısal Kısıtlamalar Yönetimi) ile, kimi zaman da DPI (Derin Paket İnceleme) ile bilginin özgür akışını kısıtlamaya çalışıyorlar.

Peki P2P ağlar toplumsal ilişkileri nasıl etkiliyor? P2P ağlarında çok sayıda aktör var. Birçok kullanıcı sadece müzik, video ve kitap paylaşmak için P2P ağlarını kullanmaktadır. P2P'nin bu bireysel kullanımı dışında, P2P'ye daha bilinçli müdahalelerde bulunabilen örgütlü yapılar da var.

Bu örgütlerin başında, bir BitTorrent sunucusu olan The Pirate Bay'in üyeleri tarafından kurulan Korsan Partisi geliyor. Avrupa siyasetinde büyük bir başarı gösterdi. İnternetin metalaşmasına karşı, telif hakları ve patent yasalarının reformunu, gözetimin olmadığı şeffaf bir toplumu savunuyor.

P2P Vakfı (http://p2pfoundation.net) ise, P2P'nin toplumsal etkileri üzerine çalışan uluslararası bir kuruluş. P2P Vakfı P2P'yi, daha eşitlikçi ve özgür bir topluma doğru bir adım olarak değerlendiriyor.

Bir de P2P'den yeni iş modelleri üretmek isteyenler var. Örneğin O'Leary, P2P'nin yayıncılar için bir tehdit değil, fırsat olduğu iddiasında. (3) Acaba kapitalizm P2P'yi de özümseyebilecek mi?

P2P ağının bu aktörlerini sonraki sayılarda tartışacağız.

KAYNAKLAR

1) M. Castells (2008), *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 1. Cilt*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.8.

2) L. Lessig (2004), *Free Culture: The Nature and Future of Creativity*, Penguin, s.73-74.

3) B. O'Leary (2009), *Impact of P2P and Free Distribution on Book Sales*, O'Reilly Media.

Özel dershaneler kapatılmalı mı?

Günümüzde eğitimin 1 milyar lira ciroluk büyük bir sektör olmasında da, Erdoğan-Gülen üzerinden yürüyen iktidar savaşında da, eğitimin kalitesinin düşmesinde de özel dershanelerin büyük bir payı var. Fırsatçılığı yüceltip, öğrenciyi eksilten bir anlayışı yerleştiren, eğitimde yardımcılıktan çıkıp temel bir unsur haline gelen dershanelerin kapatılması, özgürleşmenin önünü açan bir adım olacaktır.

Yrd. Doç. Dr. İrfan Mukul
Sinop Üniversitesi

Cumhuriyet gazetesinden Figen Atalay'ın 13.02.2013 tarihli haberine göre, Fethullah Gülen Cemaatine yakın olduğu iddia edilen, Aktif Eğitimciler Sendikası fesih kararı aldı. Haberde hükümete tehdit amacı ile kurulduğu belirtilen ve 9 ay içinde 35 bin üyeye ulaşan sendikanın, önümüzdeki günlerde yapılacak olağanüstü genel kurulunda fesih kararı görüşülecek denilmektedir. Aynı haberde görüşüne başvurulan eski Eğitim-Sen Genel Başkanı Alaattin Dinçer, Aktif-Sen'in kapanma kararını, "Bunun anlamı, kurulan bu sendikadan iktidara yakın duran sendika ve birtakım güçlerin rahatsız olmalarıdır. Çünkü iktidara yakın sendika bu yıl iş kolu yetkisini kaybetme ile karşı karşıya kalabilirdi. Aktif Eğitim-Sen kurulduğunda ileri sürdüğü gerekçeler 9 ayda ortadan kalkmadığına göre, demek ki bir yerlerden talimat gelmiş ya da iktidarın sağladığı olanakların paylaşımında bir anlaşma sağlanmış görünmektedir. Birleşmeyi tabanlarına anlatamayacakları için kendilerini kapatma yolunu yeğlemişler" şeklinde yorumlamış. Bu haberden hareketle eğitim çevrelerinde "Cemaat"in sendikayı hükümete karşı tehdit olarak kurduğu ve bu tehdidi dershaneleri açık tutmak için kullandığı yorumları yapılıyor.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 9 Eylül 2012'de "Dershanecilik olayını kaldıracağız. Bundan kim gücenirse gücensin, kusura bakmasınlar. Bu benim halkımın, vatandaşımın ortak talebidir. Eğitim öğretime hizmet verecekseniz, okullaşın, okullar kurun" dedi ve ardından tarih de verdi: "Er geç, 2013-2014'e de biz o sistemle girmiş olacağız." Doğaldır ki böylesi bir durumdan en fazla zarar görecek kesim, dershanelerin yüzde 60'ını, dershane yayıncılığının yüzde 80'ini kontrol eden Gülen Cemaati olacaktır.

"Başbakan, sektörün en büyüğü ve hükümet ortağı Gülen Cemaatini faaliyet alanı üzerinden kontrol etmek isterken iç karışıklığa neden olmayacak bir yönteme başvuruyor. Onlara 'Sizden hizmet alımı yapalım ve sizin sınıflarınızı öğrencilerimizle biz dolduralım. Bedeli neyse biz verelim. Sizi açıkta bırakacak değiliz' diyor. Fakat başbakanın açıklamasının ardından Cemaat çevrelerinin verdiği tepkiye bakılırsa Gülen, dershanelerin kapatılmasından yana değil. Cemaat, devlet teşvikini umursamıyor, çünkü Cemaat, kitle dershaneleri zincirinin en büyük müşterisi yoksul halk çocuklarının, okula dönüşen dershanesi yerine halen devam etmekte olduğu okulunu tercih edeceğinin farkında. Dershaneye gitmek zorunda kalmayacak olan öğrencinin, önünde aynı müfredata tabi devlet okulu gibi daha az maliyetli seçenek du-

Aktif Eğitimciler Sendikası Başkanı Osman Bahçe, dershanelerin kapatılmasıyla öğrencilerin korsan dershanelere yöneleceğini ve bunun öğrencilerin "yasadışı örgütlere yem edilmesi" anlamına geldiğini belirtmişti.

rurken üste para ödeyeceği bir okulu tercih etmesi düşünülmüyor. Kaldı ki okullaşma, dershane müşterisinin yarısına tekabül eden 'mezun'ların ne olacağını da açıklayamıyor. Mezun durumdaki öğrenci evinde oturup sınav gününü bekleyemeyeceğine göre dershane mutlaka yeni bir arayışa girecektir. Dershane sektörü, sistemin, bu potansiyel müşteriye ek olarak sürekli talep yarattığını elbette biliyor ve büyük oranda bu nedenden dolayı okullaşmayı, devlet teşvikine rağmen ödün olarak görmüyor." (1)

Erdoğan ve Gülen'in iktidar kavgası

Ünal Özmen'in aynı çalışmasında bahsettiği gibi Erdoğan'ın bu çıkışı büyük oranda popülizme bağlanabilir; zira toplum nezdinde kanayan yara olarak duran dershanelere halkçı bir söylemle karşı çıkmak tam da buna karşılık geliyor. Bir diğer neden de hiç kuşkusuz Erdoğan-Gülen çekişmesi; dershaneler üzerinden aslında bir iktidar savaşıdır yaşanılanlar. Erdoğan, Cemaatin vesayeti altında ayakta durduğu algısını yıkıp, iktidarını kendi denetiminde tutmak istiyor, bununla da kalmayıp Gülen'in zayıf halkasından tutarak ona meydan okuyor. Cemaat ise hem ekonomik hem ideolojik olarak kendisini yeniden üreten dershaneleri korumaya çalışıyor.

Eğitimde yardımcı değil, asli unsur

Dershane sektörünün yıllık 1 milyar lira ciroyu aştığı düşünülürse, Türkiye'de büyük bir sektör olduğu anlaşılır. Bu sektörün bu kadar büyümesine neden olan koşullara baktığımızda, eğitime yeteri kadar kaynak aktarılmaması ve devlet okullarında yeteri kadar nitelikli eğitim verilmemesini görürüz. Dershaneler artık okullara alternatif kurumlar haline geldi; devlet okullarında kalite düştükçe, aile ve öğrenciler girilmesi gereken sınavlara en iyi hazırlığı sağladığını düşündükleri dershanelere yöneliyorlar. Bu dershaneleri, muazzam paralar kazanan kurumlar haline dönüştürüyor. Artık dershaneler eğitimin asli unsurlarıdırlar. Türkiye genelinde faaliyet gösteren dershane ve dershaneye giden öğrenci sayıları ile öğretmen sayılarına bakıldığında (Tablo 1) durumun vahameti gözler önündedir. (4)

Dershaneler eğitimde ne değiştiriyor?

Öte yandan özel dershanelerin bugün kanıksanan varlığı, eğitimi her kademede etkiliyor. Nitelikli eğitimin toplumda kamusal sorumluluğun en önemli alanı olduğunun göz ardı edilmesine yardımcı olmakla kalmıyor, eğitimin hem ticarileşmesine hem de bu durumun yaygınlaşmasına neden oluyor. Bu kurumların diğer bazı özelliklerine bir göz atacak olursak: "Bu kuruluşlar sadece ticari amaçlıdır. Eğitimin piyasa güçlerince belirlenen, alınıp satılabilen bir hizmet/metaya dönüştürülmesinin açık bir örneğidir… Eğitim giderek kamusal alanın ve okulun dışında gerçekleşmeye başlıyor, dershaneler okulun yerini alıyor, siyasi çevreler kendi özel okullarını kurdukları gibi kendi dershanelerini de kuruyorlar. Özel dershanelerin okulları etkilemesinin diğer bir yanı da, okulların kendilerinin de kurslar açmaları şeklinde ortaya çıkıyor. Ayrıca pek çok nitelikli, deneyimli öğretmen devlet okullarından ayrılarak dershanelerde çalışmaya başlamışlardır… Dershanelerin öğretim süreci eğitim bilimlerinin gerektirdiği bilgi ve donanıma dayanmayan, ezbere ve örnek çözümleri hatırlatmaya dönük alıştırma çalışmalarıdır. Lise eğitiminin bu şekilde işlevsiz hale gelmesi büyük bir kaynak israfıdır ve büyük bir sorumsuzluk örneğidir… Üniversite sınavına hazırlanmak için dershaneye giden öğrencilerin matematik başarıları üzerine yapılan bir yüksek lisans tezi araştırması sonucuna göre, üniversite sınavındaki matematik başarısını etkileyen en önemli faktörler dershaneye başlamadan önceki matematik bilgisi ve duyuşsal alanla ilgili etmenlerdir. Matematik başarısını en olumsuz olarak doğrudan etkileyen değişkenler ise matematik kaygısı ve test kaygısıdır. Yükseköğretime girişteki bu seçme eleme sürecinin ortaya çıkardığı özel dershaneler, bu sınavın yarattığı pek çok olumsuz etkinin açıkça görülmesini, durumun bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmasını engellemektedir. Hâlbuki yükseköğretim, eğitim hakkı çerçevesinde her ortaöğretim mezununun ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yararlanılması gereken bir aşamadır. Demokratik, eşitlikçi ve adalete dayanan bir toplumsal düzende yükseköğretim hakkından yararlanmanın koşullarının oluşturulması gerekir." (2)

Başlangıçta deneyimli öğretmenlerin devlet okullarından ayrılmalarıyla işleyen süreç, şimdilerde dershanelerin atanamayan öğretmenleri ucuza mal etmeye çalışmalarıyla, hatta güvencesiz olarak çalıştırmaya başlamışlarıyla yürümektedir. Eski ve deneyimli dershane öğretmenleri ise kötüleşen çalışma koşulları nedeniyle devlet okullarına dönme durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bunun yanında her geçen gün dershane sisteminin daha da çok peşine takılan okulların da dershaneye dönüşmesinin yolu açılmıştır. Öğretmen yetiştiren eğitim fakülteleri ise, sözde kalite ve puanları yükseltilen, müfredatları yenilenen, modern teknolojiyle do-

Tablo 1. Son on yılda özel dershane, öğretmen ve öğrenci sayıları.

Yıllar	Özel dershane sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
2002-2003	2.112	19.881	606.522
2003-2004	2.568	23.730	668.673
2004-2005	2.984	30.537	784.565
2005-2006	3.928	41.030	925.299
2006-2007	3.986	47.621	1.071.827
2007-2008	4.031	48.855	1.122.861
2008-2009	4.262	51.916	1.178.943
2009-2010	4.193	50.432	1.174.860
2010-2011	4.099	50.209	1.234.738
2011-2012	3.961	50.163	1.219.472

natılan kurumlar olmalarına karşın, hem donanım hem de ekonomik olarak işler acısı durumdadırlar. Bilgiye erişim yollarının değişimine bağlı olarak öğretmenlerin ilgi ve bilgisi azalmış durumdadır. Ayrıca öğretmenlerin maaşı gerçekten çok düşüktür; OECD ülkelerinde 50 bin doların üzerinde olan yıllık öğretmen maaşı, Türkiye'de bu rakamın dörtte birine yakındır.

Var olan eşitsizlikleri, hiyerarşiyi ve sınıfsal, bölgesel, toplumsal ayrımcılıkları yeniden üreten dershaneleri, Kemal İnal 3 Nisan 2012 tarihli *Birgün* gazetesindeki yazısında şöyle tanımlamaktadır: "Öncelikle, dershaneler, bir eğitim kurumu değil, işletmedir. Bütün dershaneler, öncelikle kapitalist bir kuruluştur. İlk dertleri, ne eğitimdir, ne ülkenin kalkınması, ne de gençliğin iyi yetişmesidir. Dershaneler, insaf ve adil çalışma ahlakından yoksun birer işletmedirler. Kâr-zarar hesabına göre çalışırlar. Zorunlu eğitimin okulları siyasal-toplumsal kontrol için çalışırken, dershaneler çocuk ve gençleri eğitim üzerinden ekonomik denetime tabi tutarlar. Öğrencileri piyasa için veya piyasaya doğru sosyalleştirirler. Dershanelerin bütün derdi, aldıkları para karşılığında çocuklara 'cin fikirli olmayı' öğretmektir. Aydın bir insan olmak başka, cin fikirli olmak bambaşka bir şeydir. Bilmem hangi dersten hangi soru gelir; bir soru nasıl çözülür; soruyu çözerken zaman ve emekten nasıl tasarruf edilir, öğrenci hangi bölümü seçerse ileride işsiz kalmaz, bol gelirli bir meslek vaat eden elit üniversiteye kapağı atmak için nasıl bir eğitim-kamp hayatına girilir? Dershanelerin felsefesi, 'tümden kazanmak' üzerine kuruludur. Her öğrenciyi yırtıcı bir kapitaliste dönüştürmek için çok ince taktikler kullanırlar; sözde öğrencileri kendi çocukları gibi sahiplenirler, onlara zaman zaman 'kalem kırma', 'stres atma' törenleri, eğlenceleri ve gezileri düzenlerler. 'Çocuğunuz için varız' gibi yalanlar söylerler.

Dershane, öğrenciyi eksiltir

"Peki dershaneler kamu eğitimi açısından bize neyi ifade ediyor? Dershaneler kimileri tarafından 'gölge eğitim sistemi', 'kamu eğitimine alternatif okul', 'tamamlayıcı eğitim kurumu' şeklinde tanımlanmıştır. Dershaneler, gölge eğitim sistemi değildir; gölge haline gelen, kamu okullarıdır artık. Bugün çoğu öğrenci kamu okullarını değil, dershaneleri daha çok sevmekte, önemsemekte, tercih etmekte ve kaliteli olarak görmektedir. Bunun nedeni, dershanelerin pragmatik olmasındandır. Dershane, kurnaz girişimcilik faaliyeti uygular; öğrenciye talep ettiği şeyi verir, ama bunu çok etkili şekilde sunar. Milli Eğitim Sistemi sınav merkezli hale geldiğinden bu yana dershanelerin işlevselliği artmıştır. Aslında dershaneleri yaratan, özel girişimciler (kapitalistler) değil, devlettir. Devlet, sınavları, seçme-eleme aracı haline getirip sayısını artırarak dershane sektörünün büyümesine bilerek hizmet etmiştir ya da çanak tutmuştur. Dershaneler fırsatçıdır, o yüzden bol bol fırsat eşitliğinden bahsederler. Dershaneler, tamamlayıcı eğitim kurumu da değildir; tamamladıkları bir şey yoktur. Tam tersine, dershaneler, öğrencide eksilmeye yol açar." (3)

Dershaneleri kapatacağız söylemi ile asıl amacın özel öğretimi özendirmek ve özel okulları doğrudan kamu kaynaklarıyla desteklemek olduğu bütün açıklığıyla ortadadır. AKP Hükümeti her aşamada özel okul sektörünün sistem içindeki payını ilk aşamada yüzde 10'lara çekeceğini söylemektedir. Pek çok devlet okulu elektrik, su ve doğalgaz faturalarını ödemekte zorluk çekerken, özel okulların neredeyse tüm harcamalarında indirime gidilmesi ve ayrıca büyük teşvikler verilmesi büyük çelişki yaratmaktadır. Bununla birlikte vakıfları vasıtasıyla kaliteli eğitim veren bazı özel okullar bulunmakla birlikte (Robert Koleji, İstanbul Lisesi ve Galatasaray Lisesi vb.) özel okulların birçoğu dershaneler gibi sınav odaklı çalışıyor; pek tabii ki kamu okulları da bu okullarla yarışıyor.

MEF'ten cemaatlere...

Ortaöğretim kurumlarındaki öğrenci sayılarının ve yükseköğretime olan talebin artması, yükseköğretim kurumlarının kapasitesini yetersiz hale getirmiş, 1955'ten sonra yükseköğretim kurumları seçme sınavı ile öğrenci almaya başlamıştır. Bu yıllarda lise mezunlarının artması ve lise dengi okul mezunlarına da yükseköğretime başvurma hakkı verilmesiyle sınavsız öğrenci alımları talebe cevap veremez hale gelmiştir. Başvuran adayları eleme ve öğrenci alımlarını tek merkezden kontrol amacıyla Üniversitelerarası Kurul, 1974'te Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezini kurmuş ve 1980'de bu kurum ÖSYM adıyla yükseköğrenim kurumlarının bir altkuruluşu haline getirilmiştir.

Başlangıçta fen, dil ya da sanat öğretimi için açılan ve bir özel okul gibi düşünülen özel dershaneler, 1930'lu yıllardan sonra öğrencileri okuldaki derslere dönük yetiştirmeye başlamıştır. Bugünkü anlamıyla yukarıda tanımlamaya çalıştığımız dershanelerin yaygınlık kazanması ise 1970'li yılların başında gerçekleşmiştir. Türkiye'de dershanelerin ilk ortaya çıktıklarında bugünkü görünümlerinden çok uzak oldukları ve dönemin ekonomik ve sosyal koşullarının bir yansıması olmaları yanında, toplumu etkileme biçimlerinin de değişime uğramış olduğu, tarihsel bir gerçekliktir. Örneğin 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbeleri sonrasında eğitim kurumlarından uzaklaştırılan eğitimcilerin yeni özel dershaneler kurdukları ve birçoğunun da bu kurumlarda çalışmak zorunda kaldıkları bilinmektedir.

Özel dershanelerdeki değişimi en iyi yansıtabilecek özelliklere sahip

kurumların başında, hiç kuşkusuz uzun süre özel dershane sektörünün "amiral gemisi" (5) konumu kabul edilen MEF Dershaneleri gelir MEF, 1970'lerden kapatılıncaya kadar (2006) yaklaşık 30 yılı aşkın süreyle öncü kimliğini bir ölçüde muhafaza etti. MEF, bu yıllar içinde yaşanan ekonomik ve sosyal koşulların yansımalarını bünyesinde taşıyarak ve değişerek 2006 yılında kapatıldı. Ben de bu sürecin son beş yılına MEF'te çalışan bir öğretmen olarak tanıklık ettim.

MEF Dershanesinin kapatılması, Türkiye'de uygulanan neoliberal politikaların eğitime yansımasının etkisinden çok, eğitimin "muhafazakârlaşması"nın bir sonucudur. Ancak bu süreç hangi saiklerle gerçekleşmişti? Kurumun içinde çalışanlar olarak, yaşananları güncel koşullarla birleştirdiğimizde, olanları anlamak oldukça basit olmuştu; MEF kapatılırsa "Cemaat" dershanelerinin önü açılmış olacak, böylece Cemaatlerin para kaynakları katlanarak artacak, dershane sektöründe bugün olduğu gibi tek yönlendirici güç "Cemaat" dershaneleri olacaktı. Bugünden bakıldığında sonuçları itibariyle bu sürecin başarıyla tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte bu planın gerçekleşmesi için birinci olarak MEF'in sahibinin, ikinci olarak da çalışan öğretmenlerin ikna edilmesi gerekiyordu. Öncelikle öğretmen emeğiyle kurulup birçok büyük şirketi bünyesinde barındırarak holdinge dönüşen MEF'in kapatılması karşılığında, holdinge bağlı diğer şirketlerin çeşitli teşvikler alarak desteklenmesi fikri, holding yöneticileri için yeterli olmuş gibi görünüyordu. İkinci olarak da zaten örgütsüz olan dershane öğretmenleri için yapılacak pek bir şey kalmamıştı. Önlerine iki seçenek konuldu; ya eksik tazminat koşullarını kabul ederek dershaneden ayrılacaklar ya da eksik tazminatı kabul etmeyip mahkemeye başvuracaklardı. Her iki seçeneği tercih eden öğretmenler oldu. Böylece özel dershane sektörü, amiral gemisinden yoksun bir şekilde "Cemaat" dershanelerinin denetimine terk edildi.

"Sınavlar ya da seçme sınavları olduğu sürece dershaneler yarışmaya hazırlanmanın bir yolu olacaktır; dolayısıyla dershaneler olacaktır" değerlendirmelerine verilecek yanıt, eğitimin evrensel düzeyde temel bir hak olarak görülmesinin nedeninde; eğitimin insan kişiliğinin tüm yönleriyle gelişmesi ve insanın özgürleşmesiyle doğrudan ilişkili olmasında aranmalıdır. Böyle bir anlayışta özel okullara ve dershanelere yer olmayacağı ortadadır. Eğitim insanların fiziksel, bilişsel, duygusal gelişmesini yaşam boyu etkileyen faktörlerin en önemlilerinden biridir. Bu nedenle eğitimin kamusal olarak herkese parasız ve nitelikli olarak sunulması, insanın kendini gerçekleştirmesinin önündeki tüm engelleri ortadan kaldıracaktır.

KAYNAKLAR

1) Ü. Özmen, 2012, "'Dershanecilik Olayını Kaldıracağız'ın Politik Analizi", *Eleştirel Pedagoji* dergisi, Sayı 24, Ankara.

2) F. Gök, 2005, "Üniversiteye Girişte Umut Pazarı: Özel Dershaneler", *Eğitim, Bilim, Toplum* dergisi, Sayı 11, Ankara.

3) K. İnal, 2011, "Neoliberal Eğitimin Truva Atı: Dershaneler", 22 Mart, *Birgün* gazetesi.

4) Eğitim-Sen, 2012, *Eğitimde AKP'nin 10 Yılı*, Eğitim-Sen Yayınları.

5) MEF Dershanesinin bu şekilde algılanmasının nedeni, kadrosunda ilerici ve demokrat eğitimcilerin varlığı ile bu kadronun eğitime bakış açısından kaynaklanıyordu. Bu algı dershane yöneticileri açısından dershane öğrenciyle dolduğu müddetçe sorun oluşturmuyordu.

Hasan Torlak htorlak@hotmail.com

Boyundan büyük bir kültürel tarih: Şimşir ağacı

Şimşir ufak tefektir; narin görünür. Kendisine gölge veren çınar ve gürgen gibi ağaçların kışın yapraklarını dökmesine rağmen, onun ufak tefek bedeni yemyeşil ve parlak yapraklarıyla daima gülümser. Uzun yıllarına mal olsa da, en dayanıklı ağacı üretir. Gölgede kalma ve ezilme gibi zorluklara dayanarak baharda da ışıklı çiçekler açar. Kültürü de bir o kadar uzun solukludur; Bronz Çağı'ndan ortaçağa kadar uzanır.

2013 yılı başında, konusu çok da ilginç olmayan, her zaman rastlanabilecek türden bir haber gazetelere yansımıştı. Haberde Samsunlu köylü bir kadının hastanede yaşadığı sağlık sorunu konu edilmişti. Ancak haberi ilginç kılan husus kadının adı idi. Kadının adı Şimşir'di. Anne babası doğduğunda onu şimşir ağacına mı benzetmişlerdi? Acaba şimşir ağacı gerçekten de kadınsı bir ağaç mıydı? Eğer öyleyse bunun nedenleri ne olabilirdi?

Ankara'nın Ulus Meydanı'nda, 1. ve 2. Meclis'in arasında yer alan, halen Kültür Bakanlığı'na ait binanın meydana bakan bahçesinde, demir parmaklıklar arasında ve bir Toros sedirinin dallarının altında, yaz-kış yaprağını dökmeyen, gelen geçenin de dikkatini çekmeyen, çoğu insanın ne ağacı olduğunu bilmediği, yaklaşık iki metre boyunda bir şimşir ağacı vardır. Mart ayında beliren sarı tomurcukları güneş veya yıldız ışınlarını andıran çiçeklere dönüşmekte; bu çiçekler daha sonra sonbahar aylarında tepesinde üç çıkıntısı bulunan ilginç bir meyveyi de oluşturmaktaydı. Üst tarafında yer alan üç çıkıntının yanı sıra bu meyvenin içi de üç gözlüdür. Doğal bir Anadolu orman ağacı olan şimşiri, kültürle ilgili bir bakanlığın bahçesindeki sedirin kanatları altına dikenler, acaba bu ağacın 4 binyıldan bu yana Anadolu kültürlerindeki yerinin farkında mıydı?

Akdeniz ülkelerinin bitkisi

Şimşirler, kışın yaprağını dökmeyen, çok sık dallı, çalı ya da kısa boylu ağaçlardır. Şimşirler çok az ışık isteği olan ağaçlardan olup gölge ağaçlarındandır. Dünyada 30 dolayında türü olan şimşirlerin iki türü ülkemizde doğal olarak yetişir. Ülkemizde doğal yayılış gösteren şimşir türleri şunlar: **1) Adi şimşir veya Anadolu şimşiri (*Buxus sempervirens*)**: Ülkemizde en yaygın olan, 6-10 m boylanabilen bir ağaçtır. Yaprakları elipsimsi, mızrağımsı ve orta kısmından aşağı doğrudur. Batı ve Doğu Karadeniz bölgesinde (Yenice ve Bartın); yer yer de Batı ve Güney Anadolu'da doğal olarak yetişir. Adi şimşirin tomurcukları çok sayıda pulla örtülmüştür. Sürgünler üzerinde karşılıklı dizilmiş konumda bulunan çok kısa saplı yaprakları, 1-5 cm uzunluğundadır. Meyveleri küre veya yumurtamsı biçimlidir. **2) Uzun yapraklı şimşir (*Buxus longifolia*)**: Genel olarak adi şimşire benzeyen bir dış görünüme sahiptir ve en fazla 5-6 m boylanabilir. Doğu Akdeniz bölgesi ile (Amanos Dağları ve Andırın) Antalya dolaylarındaki (Kemer) ormanlarda tek tek bulunur ya da küçük topluluklar oluşturur. (1) *Buxus* türleri yurdumuzda hem yabani olarak bulunur hem de süs bitkisi olarak yetiştirilir. (2) Gövde odunlarının yıllık halkaları çok sık ve incedir. Anadolu şimşiri, dünya üzerinde İspanya'nın Pirene bölgesinde, Portekiz'de, Fransa'da Korsika ve Sardunya Adaları'nda, az olarak Almanya'da, İtalya'da, Balkanlar'da, Bulgaristan, Yunanistan, Kuzey Afrika'da doğal olarak yayılış gösterir. Kısacası Akdeniz ülkelerinin bitkisidir. Ülkemizde ise Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Karabük, Kastamonu, Trabzon, Rize, Artvin, Denizli ve Maraş'ta yetişir. Rize'nin Çamlıhemşin İlçesi sınırlarında yer alan Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın en özgün orman ekosistemlerinden birisi 200-1500 metreler arasında, Fırtına Deresi ve yan kollarında rastlanan şimşir ormanlarıdır. Türkiye'de başka örneği bulunmayan bu orman ekosistemlerinde normalin iki katı olan ve 20 m'ye değin boylanabilen şimşir ağaçları bulunur. (5) Çamlıhemşin'deki bahse konu şimşirler yöre halkı tarafından korunur. Bu şimşirlerin arasında 100 yaşını aşanlar da bulunur. Yöre halkının şimşir ağaçlarını korumasının geçmiş çağlardan

Buxus sempervirens'in tohum ve çiçeği.

kaynaklanan kültürel nedenlerinin olabileceği düşünülüyor.

Şimşirin olduğu yerde su da vardır. Şimşir gölge bitkisidir, nemi çok sever ve kuzey bakılarda bulunur. Birlikte yaşadığı çınar, dişbudak ve ladin gibi ağaçlar şimşire gölge yaparak ona yarar sağlarlar. (10) Ülkemizde en yaygın tür olan *B. sempervirens,* çiçekleri küçük ve sarı, odunu sarımsı renkli ve çok sert olan küçük bir ağaçtır. Avrupa'nın güneyinden Hindistan'a kadar yayılmıştır. Türkiye dağlarında, özellikle Karadeniz bölgesinde yaygındır. (21)

B. sempervirens, ülkemiz dışında Kuzey Afrika, Avrupa, Kafkasya, Hazar Denizi kıyıları ve Batı Himalayalar'da yetişir, odunu ağır, sert ve sağlamdır. (3) *B. sempervirens* çok yavaş büyür; 10-15 cm çapa 30-40 yılda ulaşır. Şimşir, makasla kırpılarak şekil verilmeye uygundur. Yapraklarının sürgüne dizilişi karşılıklı, yapraklar deri gibi sert, eliptik, yumurta-küre biçimindedir. Yaprak üstü parlak, koyu yeşil ve tüysüzdür. Çiçekler yaprakların koltuğunda kurullar halinde bulunur, teker teker bulunmaz, başçık veya saplı başçık durumunda kurullar oluşturur. Meyvesi 8 mm boyunda, küre ya da yumurtamsı ve deri gibidir. Tam olgunlaştığında koyu esmer renklidir. Şimşir karasal iklimi sevmez, nem isteği yüksektir. Deniz yüzeyinden 2000 metrelere kadar doğal olarak yetişir. Gölgeye çok dayanıklı, donlara karşı biraz duyarlıdır. Genellikle yapraklı ormanlarda, alt tabakada, tek tek ya da gruplar halinde bulunur. Doğu Karadeniz bölgesinde fındık, gürgen ve meşelere karışır. Çok ağır, sert ve dayanıklı bir odunu vardır.

Tulumun sesi şimşirden

Anadolu şimşirinin (*B. sempervirens*) tornacılıkta, küçük süs eşyaları yapımında, boyutsal stabilitenin ve aşınmanın önemli olduğu yerlerde kullanımı uygundur. Anadolu şimşiri gibi bazı orman ağaçları insanlar tarafından orman ağacı değil de süs bitkisi ya da bahçelerde kullanılan dekoratif bir ağaç olarak algılanır. Sanki kültürden koparılarak doğada yabanileşmiş bir ağaçtır o, insanların gözünde. Şimşir, ormanlarda doğal olarak yetişen ve odunu günümüzde oyuncak, havan, kaşık, tarak, tabak, tavla pulu, ağızlık, makine yatakları, mekik ve süs eşyaları gibi değişik alanlarda kullanılan bir ağaç türüdür. Şimşir, ölçüm cetvellerinin, değişik matematiksel araç gerecin, flütlerin ve diğer müzik aletlerinin, pürüzsüz ve esneme yapmayacak materyaller gerektiren eşyaların ahşap kısımlarının yapımında kullanılır. Şimşirler mücevher kutusu yapımı için çok uygun ağaçlardır. (4) Türkiye'de yetişen en sert ve sıkı yapılı ağaçlardan biridir. Bu yüzden işlenmesi zordur. Kaval ve kaşık ile çalpara adlı müzik aleti yapımında kullanılır. Çamlıhemşin köylüleri şimşirden, bir çalgı olan tulumun ahşap bölümlerini yaparlar. (12) Yani Karadeniz deyince hemen akıllarda beliren, bu yöreyle özdeşleşen tiz tulum sesi, bir bakıma şimşirin sesidir. Sakarya'nın Geyve İlçesi

Şimşir, genellikle süs bitkisi olarak bilinir.

köylerinde *B. sempervirens*'in yapraklı dalları sepet, buket, aranjman ve çelenk yapımında kullanılır. (15) Trabzon dolayında *B. sempervirens*'in dallarından kaşık ve kepçe imal edilir. (17) Şimşir bitkisinin odunu sert olduğu için bazı ev eşyası (kaşık, tuzluk, havan, ağızlık gibi) ile süs eşyası (bilezik, kolye) yapımında kullanılır. Şimşir odunu, eskiden beri dış ülkelere ihraç edilmektedir. (21) Şimşirin en önemli kullanım alanlarından birinin flüt yapımı olması ile günümüz Kürtçesinde flüte verilen isim olan "şimşal"ın Hititçe şimşire verilen ad olan "şimşalu"ya oldukça benzer olması, Anadolu kültürlerindeki işlevsel sürekliliğin adlandırmalardaki sürekliliği beslediğinin işaretidir. Dört binyıl önceki "şimşalu" adı, flütle özdeşleşmiş, günümüzde flütün, şimşir ağacının Bronz Çağı'ndaki adıyla anılmasına neden olmuştur.

Ölümcül derecede zehirli

Anavatanı Türkiye ve Avrupa'nın Akdeniz kıyıları olan ve martnisanda çiçeklenen bir çalı olan *Buxus sempervirens*'in yaprakları zehirlidir. (18) Şimşir yaprakları ile kök ve kök kabuğu rezin, uçucu yağ, zamk ve buksin grubu alkoloitler taşır. Anadolu şimşirinin yaprağı ve meyvesinde insan ve hayvanlara toksik etki yapan maddeler bulunur. Bu özelliğinden dolayı şimşirin değişik kısımları zaman zaman alternatif tıpta bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Cüzam, epilepsi, diş ağrılarının tedavisi, safra söktürücü, ateş düşürücü, terletici, idrar artırıcı ve kurt düşürücü gibi çok geniş bir kullanım alanında uygulaması yapılır. Ancak şimşirin alternatif tıpta kullanılması son derece tehlikelidir. Şimşirde bulunan alkoloitlerin yüksek miktarda alınması kusma, ishal ve solunum bozukluklarına neden olur. Zehirlenmelerde mide yıkanmalı ve bitkisel kömür verilmelidir. Örneğin 750 gr şimşir yaprağı yiyen atların öldüğü gözlenmiştir. Şimşirin zehirli olan yaprak ve meyvelerinin yenmesi ölüme yol açabilir, zehirli özün deri ile temasında da tahrip edici etkiler görülebilir. (4) Şimşirin yaprakları Amanos Dağları'nda eskiden soğuk algınlığı ve sıtma tedavisinde kullanılırdı. Şimşir odunu,

Çiçekçiler tarafından süslemede kullanılan şimşirin kaçak kesimi oldukça yaygındır.

şimşir yongası adı altında, haricen dekoksiyon (bitkinin kaynatılması suretiyle özsuyunu elde etme) halinde saç çıkartıcı olarak kullanılır. Hazırlanan dekoksiyon yatmadan önce başa sürülür. (10, 12, 21)

Yok olma tehlikesi ile karşı karşıya

Ülkemizde şimşir ağacı büyük tahribatlara maruz kalmış, neredeyse insanların ulaşamayacağı küçük mikro ekosistemlerde rastlanır bir ağaç türü haline gelmiştir. Türkiye'de doğal olarak yetişen Anadolu şimşirinin yok olmasının önlenmesi gereklidir. (5) Çiçekçiler tarafından dalları süslemede kullanıldığından şimşirin kaçak kesimi yaygındır. Sakarya (Hendek) ve Düzce'deki şimşir dalları kesilerek İstanbul'daki çiçekçilere satılır; bu yüzden şimşir tahribatı fazladır. Şimşir kanunen korunması gereken ağaçlardandır. Ancak şimşirin ekosistemi ve ekolojik ilişkileri hâlâ tam anlamıyla çözülememiştir. Toprak, kaya ve su sistemi araştırılmalıdır. Biliminsanları şimşirin üremesi ile ilgili yeterli bilgiye sahip değildir. (10)

İnsanlar tarafından yapılan tahribatın yanı sıra, daha önce Türkiye'de rastlanmayan bir mantar hastalığı, son yıllarda şimşir türlerimizi tehdit etmektedir. Bu hastalık Türkiye'nin Doğu Karadeniz bölgesinde, 2012 yılının Kasım ayında görülmeye başlandı. Bu mantar ülke dışından gelen egzotik bir türdür. Şimşirlerde kuruma ve ölüme yol açar. Çok hızlı yayılan bir hastalık olup, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki şimşirlere bulaşma riski bulunur. Şu anda bu mantarın ilacı yoktur. Doğu Karadeniz'den diğer bölgelere şimşir ürünü veya dallarının sevkiyatı durdurulmalı, hastalık bulaşmış şimşir ormanlarına girişler sıkı bir denetim altına alınmalıdır. (11) Aksi takdirde zaten çok azalmış olan şimşir ağaçlarımızın tamamen ülkemizden yok olması tehlikesi ile karşı karşıya kalacağımız açıktır.

Şimşir: "Güneşin kadını"

Anadolu'daki göllere ait bataklıklarda yapılan MÖ 10.000'lere ait polen analizlerinde, şimşire rastlanmıştır. Şimşir, ülkemize Buzul Çağı'nın bir mirasıdır. (10)

Anadolu kültüründe şimşir ile ilgili ilk bilgileri MÖ 2000'lerden sonraya tarihlenen Hitit tabletlerinde görürüz. Hititler şimşire "şimşalu" derlerdi. Hititler'in bazı bayram ritüellerini şimşalu (şimşir) ormanlarında yaptıkları, örneğin Antahşum Bayramının şimşir ormanlarında gerçekleştirildiği anlaşılıyor. (6) Hitit Uygarlığı'nda baharın ilk aylarında 38 gün süren ve Güneş Tanrıçası Arinna adına yapıldığı bilinen Antahşum (çiğdem) Bayramında şimşir ağacı ile ilgili ayinler yapılırdı: Hattuşa ile ilgili metinlerde Kutsal Şimşir Korusu'nda Fırtına Tanrısının simgesi olan taştan (Huvaşi taşı) bahsedilir. Antahşum Bayramının 15. ve 19. gününde kral ve kraliçe şimşir korusunda ayinler düzenlerlerdi. Kral, Hattuşa'nın gerek yukarısı ve gerekse aşağısındaki şimşir ormanında dikili taş başında da ayin yapardı. Şimşir ormanındaki bu mekâna Tarnu denirdi. Kral şimşir korusuna bir şar veya hafif at arabasıyla gelirdi. Bu şekilde geliş, bazı araştırmacılarca şimşir korusunun Hattuşa kenti dışında olduğu şeklinde yorumlanır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla şimşir korusu bizzat Hattuşa'nın aşağı kısmında bulunuyordu. Kralın bu koruya arabayla gelmesi bayramla ilgili dramatik (törensel) bir harekettir. Kral, aşağıya, Tarnu'ya vardığı zaman şöyle haykırır: "Kahvaltı yapılsın." Sonra kral yıkanır. Tarnu'da yıkanmadan sonra kral arabayla kentin yukarı semtine hareket ederdi. Bir ayin metninde "Hatti ülkesi kralı kahraman Tudhaliya, baharda şimşir korusunda tarnu yakınında Hatti Fırtına Tanrısı için ayin yapar, Hatti Fırtına Tanrısının taş steli (Huwaşi taşı) şimşir korusu yakınına dikilir" ibareleri bulunur. (8, 25) Antahşum Bayramında önemli bir yer tutan şimşir ile Güneş Tanrıçası Arinna arasında kültsel bir ilişki olmalıdır. Şimşir ağacının Hititçe adında yer alan "şal" hecesi Hititçede kadın determinatifidir. "Şal" hecesinin çiviyazısıyla yazımında bir çizgiye bağlanmış ve yan yana gelmiş üçgenimsi üç çentik motifi kullanılır. (26) Şimşir ağacının meyvesinin ucunda da diğer meyvelerde görünmeyen üç çıkıntının bir meyve ucunda birleşmesi söz konusudur. Hititçe "şimşalu" adının kök hecesi olan "şimş" ile Erken Bronz Çağı'nda Mezopotamya'da ortaya çıkmış ve Hitit Panteonuna da dahil olmuş Güneş Tanrısı Şamaş ile günümüz Arapçasında "güneş" anlamına gelen "şems" adı arasında çok yakın bir benzeşme bulunur. Dolayısıyla Hititçe "şimşalu"nun kök hecesi olan "şimş"in Mezopotamya ve Sami kökenli Güneş Tanrısı Şamaş'tan kaynaklandığı, ikinci hecesi olan sal'ın (şal'ın) ise kadın determinatifi olmasından dolayı Hititçe "şimşalu"nun (şamaş + sal/ şems +şal) "Güneş Tanrısının kadını" (eşi)" veya "Güneşin kadını" anlamına geldiği düşünülür. Anaerkil Hatti döneminde panteonun başındaki Tanrıça Arinna'ya özgülenen şimşirin, ataerkil Hitit çağında Mezopotamya kültürünün de katkısıy-

Hitit Uygarlığı'na ait,
Fırtına Tanrısı'nı betimleyen bu heykel,
Konya'nın Beyşehir İlçesinde bulunuyor.

la Baştanrının eşi statüsüyle ikincil konuma düşürülmüş olan Başkadın Tanrıçadan alınarak Fırtına Tanrısına özgülenmiş olduğu anlaşılır.

Hititler'de baharın sürdürücüsü

Sarı renkli çiğdemlerin çiçeklenmesini takiben Mart ayında şimşirler de sarı çiçeklerini açmaya başlarlar. Şimşir çiçekleri açık sarı ve oldukça dekoratif görünümlüdür. Hem yaprağının derimsi parlak görünümü hem de yaprağın dala temas noktasından topluca tomurcuklandıktan sonra açan yıldıza benzeyen çiçekler, şimşire muhteşem bir görünüm verir.

Şimşir ağacından günümüzde de yapılmakta olan çalpara adlı müzik aleti Hititler'in en önemli çalgılarından biriydi. Erken Hitit dönemine tarihlenen Çorum Hüseyindede ve Çankırı İnandıktepe kült vazoları üzerinde yer alan betimlemelerde kadınların çalpara çalarken betimlendiği tespit edildi. Bu vazodaki figürlerin Antahşum ve ilkbahar bayramlarından birini tasvir ettiği düşünülür. (22) Hitit Antahşum bitkisi bayramının bir bölümünün Hattuşa'daki şimşir ormanında gerçekleştirilmesi, bu bayramda çalpara çalınması, günümüzde dahi şimşir ağacından yapılan en önemli çalgılardan birinin çalpara olması; Hititler'in şimşir ormanında kutladıkları çiğdem çiçeği bayramında, kadınların şimşirden yapılma çalparaları kült amaçlı çaldıklarını, dolayısıyla şimşir ormanında, kadınsı bir ağaç olan şimşirden yapılma çalparanın sesinin, yine kadınlarca ortaya çıkarıldığı ihtimalini güçlendirir. Sarı çiğdem çiçeklerinden sonra çiçeklenen şimşir ağacından yapılan çalparanın bu bayramda şimşir ormanında çalınması, şimşir çiçeklerinin de elinin kulağında olduğunu anlatıyor olmalıdır. Hititler, bahar bayramı ile ilgili kült vazolarının bulunduğu Hüseyindede ve İnandıktepe'de şimşir ormanı veya koruluğu kurmuş da olabilirler. Çiğdemlerin çiçeklendiği zaman yapılan bayramda, törenlerin bir kısmının yapıldığı şimşir ormanında, şimşirden yapılan vurmalı çalgının kullanılması, aslında güneşin kaybını önlemeye yönelik olabilir. Böylece çiğdem çiçeği ile başlayan güneşin ilk ışıklarını sürekli hale getirerek şimşirin de çiçeklenmesiyle baharın devamı sağlanabilir. Günümüz Anadolu'sunda Güneş veya Ay tutulması esnasında, tenekelere vurma veya vurmalı aletlerle sesler çıkararak ışık kaynağının tutulmadan kurtulması ve ışımaya devam etmesi temin edilmeye çalışılır. Hititler'in çekirdek bölgesi olan ve Hattuşa'nın yanı başındaki Yozgat köylerinde, Güneş tutulması olduğunda köylüler hâlâ tenekelere vurarak Güneşin tutulmadan kurtulmasını sağlamaya çalışırlar. Güneşin ilk ışıklarını gördüğünde şubat ayında bile çiçeklenen sarı çiğdem çiçeklerinin şimşir ormanına götürülmesi ve bu ormanda çiğdem bayramı kutlanması, kadınlar tarafından çalparaların çalınması, şimşirin de hemen ardından sarı çiçeklerini açmasını sağlamayı, dolayısıyla arada tekrar havalar soğuyup kar yağmadan -Mart kapıdan baktırmadan- Güneş ışınlarının devamını sağlamayı amaçlayan büyüsel bir uygulama olmalıdır. Diğer bir anlatımla bu ritüelde çiğdem-şimşir çizgisinde devam eden sarı çiçeklenmede ve dolayısıyla Güneş ışımasında süreklilik sağlanmak isteniyor olmalıdır.

Şimşirle ilgili bir başka Hitit tableti yine bizi Hatti Güneş Tanrıçası Arinna'ya götürür. Hattice-Hititçe olarak düzenlenmiş iki dilli bir metnin beddua kısmında "Kim buzağıları ağıldan ayırırsa Fırtına Tanrısı da onları sopa ile ayırır" denir. Fırtına Tanrısının görevlileri olan rahiplerin bu ayırma işlemini yapma yetkileri vardır. Tablette "Tazelli rahipleri de onları şimşir ağacından yapılan sopa ile ayıracaklar" denilir. Tazelli rahiplerinin görev aldığı bayramların hepsi Hatti kökenlidir. (9) Bu metinden de görüleceği üzere şimşir ağacından yapılan sopa kült rahipleri tarafından kullanılan "Baştanrının sopası, cezalandırma aracı"dır. Tazelli rahiplerinin Hatti bayramlarında görev alması şimşir ağacıyla ilgili uygulamaların kökeninin de Hitit öncesi Hatti kültürüne dayandığı düşüncesini kuvvetlendirir. Dolayısıyla Hitit döneminde Fırtına Tanrısına özgülenen şimşir sopasının Hitit öncesi ilk halinde Hatti döneminin baş inanç unsuru olan Güneş Tanrıçası Arinna'ya özgülenmiş olduğu açıktır.

Hatti Güneş Tanrıçası Arinna'yı betimlediği düşünülen bir eser.

Anadolu kültürlerini bağlayan bir unsur

MÖ 1300'lere tarihlenen Geç Bronz Çağı'na ait Uluburun batığında dünyanın en eski kitabı da denilen şimşir ağacından yapılma yazı tahtası bulunmuştur. (7) Eski Yunanlılar zamanında Mısırlılar, İskitler gibi bazı kavimler linear yazıları şimşir *(pyksos)* ağaçlarından yapılma tahta levhalar üzerine yazdılar. *Orpheus* şarkılarının da bunların üzerine yazıldığı bilinir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre eskiçağ dünyasında bu tahta levhalar çok eski tarihlerden itibaren geniş bir coğrafi alanda tanınıyor ve kullanılıyordu. Bu levhaların sadece okul öğrencileri tarafından değil, ressamlar tarafından da pano yapmak amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Romalılar da ağaç levhalar üzerine gizli mektuplar, oy pusulaları ve çeşitli metinler yazdılar. Bu levhaların yapımı için özellikle diğer birkaç ağaçla birlikte şimşir ağacını seçtiler. Roma Senatosu'nda Romalılar MÖ 139 yılı ve öncesinde gizli oylama yapıyorlardı. Bu tarihten itibaren yüksek sesle oylama yapılıncaya kadar, önceleri ağaç levha üzerine istenileni yazarak oylamayı gerçekleştiriyorlardı. Meclis, kanun projesi için seçmen levhaları hazırlamak zorunda idi. Levhanın üzerine "A" (red) ve "UR" (kabul) işaretleri yazılırdı. Hi-

titler de yazılarını sadece kil tabletler ve taşa yazmadılar. Hitit hiyeroglif yazısı ağaç levhalara da yazıldı. Hititler'e ait Maşathöyük metinlerinde "ağaç yazıcıları"ndan bahsedilir. Özel olarak ağaç üzerine yazı yazan kâtipler vardı. Hitit metinlerinde tablete yazan ile ağaca yazan kâtipler ayrımı yapılır. (13) Hititçe tabletlerde, yazı yazılan ağacın türü belirtilmemekle birlikte, yukarıdaki örneklerden hareketle Hitit ağaç yazıcılarının şimşirden yapılmış ağaç tabletlere yazılar yazdıkları, Hattuşaş ve çevresinde oluşturulan şimşir koruluklarının hem bahar bayramı ritüeli hem de yazı yazılacak ağaç levha elde edilmesinde kullanılmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine Antik Yunan'da *Orpheus* şarkılarının şimşir üzerine yazılmasının sadece fonksiyonel değil ritüel bir anlamı olmalıdır. Zira *Orpheus,* Güneş Tanrısı Apollon kültü içerisindeki bir unsur, Apollon'un oğlu (bir diğer görüşe göre ise Nehir Tanrısının oğlu) olarak görülür. (24) Hititler'den bu yana güneş inancı ile ilişkilendirilen şimşir ağacının *Orpheus* şarkılarının yazıldığı levhaların kaynağı olmasının Bronz Çağı'na dayanan kökeni de bu suretle anlaşılmış olur. *Ovidius*'tan alınan ve *Orpheus*'un ölümü üzerine yakılan ağıtta "Senin ölümüne… ardından gelmiş ormanlar, saçlarını yolmuş ve yapraksız kalmış ağaçlar ağlıyor…" denilir. Bu ağıtta kışın yaprağını döken ağaçlar yas tutma ile özdeşleştirilir. Yaprak döken ağaçların gölgesinde yaşayan şimşir ağacının ise her daim parlak yaprakları bu inançta yeniden doğuşun ve ölümden kurtuluşun sembolü olmalıdır. Zira yaprak döken ağacın dibinde parlak yapraklarıyla ölüm mevsiminde daha da belirgin hale gelen şimşir ağacının bu görünümüyle umudun, ölümsüzlüğün, yeniden doğuşun sembolü olmasından başka bir algısının olması mümkün değildir. Ayrıca şimşir ağacının, günümüzde dahi dökülen saçların (kelliğin) tedavisinde kullanılması, *Orpheus*'la ilgili ağıtta yaprağın dökülmesi ile saçların yolunması arasındaki ilişkinin etnobotanik açıdan şimşirle ilişkilendirilmesini de kolaylaştırır. Hititler'de

Apollon bazı tasvirlerinde üç telli lirle betimlenir.

Güneş Tanrıçasının aynı zamanda su kaynaklarını da işaret etmesi (Arinna = pınarlı), şimşir ağacının güneşle ilişkilendirilmesinin yanı sıra aynı zamanda suyun göstergesi olması hususları dikkate alındığında, *Orpheus*'un hem Güneş Tanrısı Apollon hem de Su Tanrısının oğlu olduğu yönündeki iki farklı inancın da Hitit çağından kök almış olması güçlü bir olasılık olduğu görülecektir. *Orpheus*'un Argonotlar ile mitolojik Karadeniz gezisine katılması da bu bölgeyle özdeşleşen şimşirin hangi yolla Antik Yunan kültürüne girdiğinin ipuçlarını verir. Karadeniz'in Antik Yunan halkları tarafından kolonileştirilmeye başlandığı MÖ 8. yüzyıldan itibaren şimşirle ilgili Bronz Çağı Anadolu kültürünün de Yunan söylencelerine girmeye başladığı düşünülebilir. Bir ozan olan *Orpheus*'un çaldığı müzik aleti olan lir, Apollon'un sembollerinden olmasının yanı sıra, Anadolu'da ilk lir betimlemeleri MÖ 18. yüzyıllara ait Güneş Tanrıçası Arinna ile ilgili Bahar Bayramı şenliklerini betimleyen İnandık Vazosu'nda yer alır. Gerek Hitit'in ve gerekse Antik Yunan kültürlerinin Güneş Tanrıçası/Tanrısı inancının ortak noktalarından birinin lir olması, bu çalgının da şimşir ağacından imal edilmiş olması olasılığı, Anadolu kültürlerini bağlayan unsurlardan birinin şimşir olduğunu da akla getirir. Lirin telleri, güneş ışınlarını sembolize eder (Hint Avrupa dillerinde ışık ve güneşin isminin light, licht, lys, la lumiere, lux, luz, lu gibi adlandırmaları ile lir çalgısının aynı kökten geldiği bellidir). Bu yüzden bazı Apollon betimlemelerinde lir, güneş sarısı renklere boyanmıştır. Bir kısım Apollon tasvirlerinde, Tanrının elinde tuttuğu lirin tellerinin üç adet olmasının, lirin imal edildiği şimşirin meyvesinin üç bölmeli ve çıkıntılı olması, ayrıca Hitit çiviyazısında kadınla ilişkilendirilen "sal" hecesinin de üç çentikle yazılmasından köken alması muhtemeldir. Antik Yunan'ın erkek Güneş Tanrısı Apollon'un elinde tuttuğu üç telli liri, ilk bakışta kadınsı beden yapısıyla aslında kökeninin Bronz Çağı Güneş Tanrıçası olduğunu haykırır gibidir.

Krallara yaraşır şimşir nesneler

MÖ 9. yüzyılda, Suriye ve Fenike gibi oldukça geniş bir alandan vergi toplayan Asur İmparatoru II. Assurbanipal, Kargamış'tan elde ettiği zenginliği şu sözlerle ifade eder: "…Taşmış olan Fırat'ı şişirilmiş keçi derisi sallarla geçtim ve Kargamış'a yaklaştım, Hatti Toprakları Kralı Sangara'dan vergi olarak 20 talent gümüş, bir altın bilezik … şimşir yataklar, şimşir tahtlar, fildişi kakmalı şimşir tabaklar, 200 ergenlik çağında kız, keten kumaşlar, mor boyalı yün, kakmalı altından bir koltuk, krallığıma yakışan nesneler topladım." (19) Görüleceği üzere şimşir, Anadolu'da soyluların ve kralların taht ve yataklarının yapımında kullanılan oldukça değerli bir ağaçtır.

Frig Krallığı'nın başkenti olan Gordion dolaylarındaki tümülüslerde bulunan şimşir kütükleri Karadeniz'den gelir. (20) MÖ 700'lere tarihlenen ve Kral Midas'a ait olup Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen muhteşem güzellikteki sehpanın şimşir ağacından yapılan parçalarının olduğu tespit edilmiştir. (10)

Hıristiyanlığın Noel haftası kutlamalarında sepet ve buket süslemeleri şimşir ağacıyla yapılır. (10) 15. yüzyılda Paskalya'dan önceki pazar için şimşir satın alınırdı. (14) Günümüz Gürcistan'ında 28 Nisan'da "dzoba" denen bir şimşir bayramı (şimşirleşme bayramı) kutlanır. Bu bayramda arkadaşlar ve akrabalar

birbirlerine şimşir dalları hediye eder, şimşir dalları mezarlıklara götürülerek mezarın üzerine konulur. (23) Şimşirin yetiştiği ve özellikle Artvin bölümünde Gürcü kültürünün etkilerinin görüldüğü Doğu Karadeniz bölgesinde, geçmiş yüzyıllarda bu bayrama benzer bir şimşir bayramının kutlanmış olması büyük bir olasılıktır. Şimşirin, çiçeklerinin meyveye döndüğü nisan ayı sonunda mezarlara konulması, bitkinin yeniden doğuşun ve ölümsüzlüğün sembolü olarak görüldüğünün de ipucunu verir.

Günümüz Anadolu'sunda gereksiz ve anlamsız işler yapıldığında bu olay "Kel başa şimşir tarak" atasözü ile anlatılır. Ancak bu atasözü gereksiz bir iş yapmayı ifade ettiği kadar, aslında kökeni şimşir ağacının etnobotanik uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Zira şimşir ağacının haşlanarak elde edilen suyunun (dekoksiyon) Anadolu halk tıbbında kellerin saçının çıkmasında kullanılması da, bu ağaca tarak yapılmasında öncelik tanınmasına yol açmış olmalıdır. Ağacın bu tıbbi etkisinden dolayı belki de şimşirden tarak yapılması büyüsel yönü olan bir üretim de olabilir. Bulgar kültüründe kan kardeş olmak isteyenler, şimşir ağacı dallarından buket yaparak buketleri birbirlerine verirler, sonra kollarını kanatarak yalarlar. (12) Genelde Orta Anadolu'daki eski Hitit toprakları (Çorum-Tokat-Yozgat-Amasya) üzerinde yaşayan, günümüzde Anadolu Sıraç kültüründe insanlar şimşir ağacından kaşık yaparlar. Sıraçların önderleri olan Ahmet Yesevi kaşıkçılıkla hayatını kazandığından sıraç insanında kaşıkçılık özel bir önemdedir. (16)

Sert ve dayanıklı şimşir ağacı, Sıraç kültüründe kaşık yapımında kullanılır.

Hititler'den Ortaçağ'a uzanan bir kültür

Şimşir ağacının göze çarpan ve kültürel uygulamalarının kaynağı olan üç özelliği vardır. Birincisi ağacının çok dayanıklı ve belirli aletlerin yapılmasına olanak veren özel yapısı, ikincisi zehirli özlere sahip olmasından ötürü hem korkulan hem de tıbbi potansiyeli dolayısıyla saygı duyulan bir ağaç olması, diğeri ise çiçekleri ve yaz-kış yeşil kalan parlak yapraklarının dekoratif ve güzel görüntüsüdür. İğne yapraklı olmamasına rağmen kışın yaprağını dökmemesi, Mart ayından itibaren dekoratif sarı tomurcuk ve çiçeklere sahip olması, bu çiçekler ile parlak yapraklarıyla birlikte etkileyici görüntüsü, onu Hititler'den beri Anadolu uygarlıklarında kutsal törenlerin vazgeçilmez özel ağacı yapmıştır. Hititler'de *Antahşum* (çiğdem) Bayramının bir bölümünün Hattuşaş'ta kurulu şimşir koruluğunda yapılması, kralın bu korulukta yıkanarak arınması, binyıllar sonrasında Hıristiyanlığın önemli bayramları olan Noel ve Paskalya'da şimşirin süsleme amaçlı kullanımının Anadolu'dan kaynaklanan tarihi nedenlerini ortaya koyar. Bronz Çağı ve ortaçağa ait her iki inanç arasındaki dönemde ise şimşir, antik dönemin Güneş Tanrısı Apollon ile ilişkilidir. Noel döneminde parlak dekoratif yapraklarının insanlarda ölümsüzlüğü ve umudu çağrıştırması, mart ve nisan aylarında sarı çiçekleri açtığı zaman kutlanan Paskalya bayramının da Hititler'den bu yana gelen bahar bayramının bir devamı olma olasılığını akla getirir. Şimşirin erkeksi veya kadınsı algısı konusunda tarihi metinlerde net bir bilgi olmamakla birlikte, ağacın nemi ve ılıman iklimleri sevmesi, sarı çiçekler açması, baş erkek tanrılarla özdeşleşen çınar (antik dönemde Zeus'un ağacı), göknar, sedir (Hititler'in Baş Erkek Tanrısı Taru'nun ağacı) ve ladin gibi devasa erkeksi ağaçların gölgelerini sevmesi, onun erkeğinin koruması ve gölgesinde kalan bir kadınla özdeşleşmesine yol açmış olmalıdır. Hani bir Karadeniz türküsünde "Adam cebinde taşır senin gibi gelini" dizelerindeki Asiye gibi mini minnacık bir gelindir şimşir. Özellikle batıcı iğne yapraklı ağaçların altında yumuşak derimsi yapraklarıyla, şimşirin bu yumuşak görüntüsünün üzerini kaplayan erkeksi ve büyük ağaca karşı kadınsı bir karşıtlık oluşturduğu açıktır. Şimşir ufak tefek görünümlü, görünüşte narin, erkeğinin kanatları altına sığınan kadınlara benzemekle birlikte zor zamanlarda onu koruyan erkeğin güçten düşmesine (şimşire gölge vererek ona kol kanat geren çınar ve gürgen gibi diğer yapraklı ağaçların yapraklarını kışın dökmesi gibi) rağmen, onun ufak tefek bedeni yemyeşil ve parlak yapraklarıyla daima gülümser. Uzun yıllarına mal olsa da en dayanıklı ağacı üretir, hayatta çektiği gölgede kalma ve ezilme gibi zorluklara dayanarak baharda da ışıklı çiçekler açar. Bir bakıma sabrın ve sabrın verdiği dayanıklılığın da sembolüdür şimşir. Ayrıca su kaynaklarını göstermesi dolayısıyla şimşir ağaçlarının, genelde subaşlarında kurulan Anadolu tapınak ve kutsal alanları ile her zaman bir özdeşliğinin kurulması, su göstergesi olmasından dolayı da kutsiyetinin artmış olması büyük olasılıktır. Anaerkil Hatti kökenli Tazelli rahiplerinin ellerinde tuttukları ve tanrının ceza aracı olan sopanın şimşir ağacından yapılması, Arinna adına kutlanan çiğdem bayramının bir bölümünün şimşir koruluğunda yapılması bizi, şimşirin Hattilerin Güneş Tanrıçası Arinna ile ilişkili olduğu sonucuna götürür. Zira şimşirin sarı çiçeklerinin baharın ilk aylarında açarak bir ışık kaynağını andırmaları, ağacın toksik ve tıbbi uygulamasının insanlarda güneşte terlemeye benzer terletici etkisi ile birlikte öldürücülüğünün Baştanrıçanın cezalandırıcı yönünü sembolize etmesi, Bronz Çağı'nda bu ağacın Güneş Tanrıçasının hâkimiyetinde olduğu düşüncesini doğurmuş olmalıdır. Güneş Tanrıçası Arinna'nın adının "pınarlı" anlamına gelmesi ile

Hatti Güneş Kursu.

şimşir ağacının su zengini alanlarda yetişerek suyun göstergesi olması da bu tabloyu tamamlayan bir unsurdur. Günümüze kadar metal kalıntıları gelen Hatti Güneş kurslarının Bronz Çağı Anadolu'sunda şimşir ağacından yapılmış olma olasılığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Günümüzde bilezik, kolye ve mekik gibi kadınlara özgü kullanım ve süs eşyası ve üretim aletlerinin da şimşirden yapılması onun diğer bir kadınsı boyutudur. İşin ilginç tarafı, Hatti Güneş Tanrıçası Arinna'nın başının arkasında betimlenen güneş halesinin Hıristiyan azizlerin de başlarının arkasında betimlenmiş olması dolayısıyla, arkeologlarca bu motifin kökeninin Hatti Arinna'sı olduğunun düşünülmesi ile şimşir ağacının iki kültürde de önemli bir yer tutmasının bir ilişkisi olabileceği düşünülmelidir. Şimşir meyvesinin başındaki üç adet dekoratif çıkıntı ile tohum kapsüllerinin üç gözlü olması, Anadolu uygarlıklarında kutsal sayılan üç sayısı ve Hıristiyanlıktaki teslis (üçleme) inancı ile de uyumludur. Bronz Çağı'na köklenen, Bronz Çağı'nda Güneş Tanrıçasının sembolü olan Hıristiyan haçı da aslında bir ışık kaynağının stilize halidir ve bazı kilise betimlemelerinde haç ile çiçek özdeşleştirilir. Işık kaynağını andıran şimşirin sarı çiçeklerinden üç gözlü ve üç başlıklı tohumların oluşması da Hıristiyan inancında şimşirin kutsallığını pekiştirmiş olmalıdır. Şimşirin çiçek ve tohumu bu yapısıyla haç motifi ve teslis inancını kendisinde bütünleştirmiş gibi görünür. Hititler ile Hıristiyan çağı arasındaki Helenistik Yunan kültüründe şimşirin Apollon inancı kapsamındaki *Orpheus* şarkılarının yazıldığı ağaç tabletlerin kaynağı olmasının ise sadece fonksiyonel değil, inanca dayalı ritüel bir uygulama olduğunu düşünmek gerekir. Şimşirden yapılan sopanın özgülendiği Hitit Fırtına Tanrısı Taru'nun (Teşup) Yunan'daki Apollon'a kaynaklık ettiği arkeologlar tarafından ileri sürüldüğünden Apollon inancındaki şimşir unsurunun da Hitit inancından kaynaklandığı akla ilk gelenlerdendir. Yine Bulgaristan'da kan kardeş olmak için şimşir buketlerinin kullanılması, onu bu kutsal olaya tanık olarak gösterme, eskiçağlardan beri şimşir üzerine yemin etmeye dayalı bir uygulama olmalıdır. Zira iki kişi arasında kalacak yemin ve gizli sözleşmelere tanık olabilecek tek şey, onların yeminlerini görebilen ve ışıklarıyla da gösterebilen güneşten başkası değildir. Ayrıca şimşirin sürekli yeşil kalan parlak yaprakları, sözleşmeyle gerçekleştirilen kan kardeşliğin bozulmayacağını, her daim yeşil şimşir gibi süreklilik arz edeceğini de gösteriyor olmalıdır.

Şimşirin üç başlıklı tohumu, teslis inancına dayalı Hıristiyanlığın şimşire verdiği önemi pekiştirmiş olabilir.

***

Samsunlu Şimşir Ana! hastanede yaşadığın sorunlar ve çektiğin sıkıntılardan dolayı üzgünüz, inşallah sağlığına kavuşmuşsundur. Bir de sana iyi haberimiz var; sana verilen "Şimşir" adı, Hititler'den bu yana Anadolu'da kullanılan sabrın, refaha ulaşmanın ve yeniden doğuşun da sembolü olan tarihi bir ağacın adıdır. Ne mutlu ki sana şimşir, güneşin ve Güneş Tanrıçasının da kutsal ağacıdır. Eğer sağlığın yerindeyse, Anadolu'nun güçlü ve hastalıktan koruyucu Güneş Tanrıçası ve Tanrılarının da bunda payı olmalıdır. Hep parlak şimşir yaprakları gibi güleç, sarı çiçekleri gibi de aydınlık bir yaşamın olsun!

DİPNOTLAR

1) Yücel Çağlar, *Dendroloji (Ağaç Bilim) Okulu Ders Notları*, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını, Ankara, 2012.

2) Ertan Tuzlacı, *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

3) Necati Güvenç Mamıkoğlu, *Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları*, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.

4) Esra Türkyılmaz, "Anadolu Şimşirinin *(Buxus sempervirens)* Bazı Morfolojik ve Fiziksel Özellikleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2005.

5) *Doğu Karadeniz Bölgesindeki Özel Amaçlarla Korunan Orman Ekosistemleri*, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını.

6) Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.

7) Asuman Albayrak, Ülkü. M. Solak, Ahmet Uhri, *Hitit Mutfağı*, Metro Kültür Yayınları, İstanbul, 2008

8) Viladislav Ardzınba, *Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık İşletmesi, Ankara, 2010.

9) Yasemin Arıkan, "Hitit Kültünde Bir Görevli: LU tazelli", V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 02-08 Eylül 2002, Ankara, 2005.

10) Doç. Dr. Necmi Aksoy, "Beşikten Kaşığa Şimşir - Şimşirin Beşiği 'Furtuna' Vadisi" Açıkoturum Bildirisi, Ankara, 10.03.2013.

11) Ar. Gör. Funda Oskay, , "Beşikten Kaşığa Şimşir - Şimşirin Beşiği 'Furtuna' Vadisi" Açıkoturum Bildirisi, Ankara, 10.03.2013.

12) Orman Mühendisi Özgür Balcı, , "Beşikten Kaşığa Şimşir - Şimşirin Beşiği 'Furtuna' Vadisi" Açıkoturum Bildirisi, Ankara, 10.03.2013.

13) Prof. Dr. Nuray Yıldız, *Eski Çağda Yazı Malzemesi ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu Yayımı, Ankara, 2000.

14) Jack Goody (Çev: Mehmet Beşikçi), *Çiçeklerin Kültürü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

15) Onur Koyuncu, Ö. Koray Yaylacı, Süleyman Tokur, "Geyve ve çevresinin etnobotanik açıdan incelenmesi", *Ot* dergisi, 2009/1, s.127.

16) Dr. Orhan Yılmaz, *Sıraçlar*, Veni Vidi Vici Yayınları, Zile, 2009.

17) Mehmet Sağıroğlu, Ayşenur Arslantürk, Zerrin K. Akdemir, Melike Turna, "Hayrat (Trabzon) ve Kalkandere (Rize)'den Etnobotanik Bir Araştırma", *Biological Diversity and Conservation*, 5/1, 2012.

18) Belkıs Muca, Bekir Yıldırım, Şayeste Özçelik, Ahmet Koca, "Isparta İlinin Halka Açık Alanlarında Bulunan Zehirli Süs Bitkileri", *Biological Diversity and Conservation*, 5/1, 2012.

19) Elif Denel, "İlk Demir Çağı, Ekonomi ve Etkileşim", *Arkeoatlas* dergisi, Doğan Burada Yayıncılık, 2010/1.

20) Sevil Conka, "Phryg Krallığı; Ekonomi, Metal Ticaret", *Arkeoatlas* dergisi, No: 1, 2012.

21) Prof. Dr. Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*, Nobel Tıp Kitabevleri, 1999.

22) Tayfun Yıldırım, "Hüseyindede Tepesinde Bulunan Yeni Bir Kült Vazosu" , V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 02-08 Eylül 2002, Ankara 2005.

23) Gürcü dili konusunda çalışmalar yapan Zeki Mercan'dan sözlü aktarım.

24) Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

25) Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Yayınevi, 2003.

26) İlker Koç, *Hititler*, ODTÜ Toplum ve Bilim Merkezi Yayını, 2006.

27) Hasan Torlak, "Anadolu Kültüründe Şimşir Ağacı", *Yolculuk* dergisi, Kamilkoç Yayını, Haziran 2013. "Alevilikte Hak-Muhammed-Ali üçlemesi Hıristiyanlıktaki teslis inancına benzemektedir (Folklor Araştırmacısı Piri Er'den sözlü aktarım). Aleviliğin Anadolu Hıristiyanlığından kültürel unsurlar taşıdığı hesaba katıldığında, Sıraç kültüründe de şimşirden alet yapılması kutsal bir faaliyet gibi devam ettirildiğinden Sıraç Alevi kültüründeki şimşir ve üçleme anlayışının kaynağı Eski Anadolu Hıristiyan inanç ve uygulamaları olabilir."

EL NO:195
Atak bizi kurtardı mı?

♠ 532
♥ AQ
♦ A863
♣ 9762

G	K
1 NT	3NT

Batı Kör 5'li çıkar. Beş sağlam lövemiz var. Nasıl devam etmeliyiz?

K
B D
G

♠ AQ64
♥ K7
♦ K752
♣ KQ3

Yanıt: Kontratın yapılması bazı koşullara bağlı. Öncelikle Trefl as Doğu'da olmalı ve partaj olmalı. İkinci olarak Pik pası tutmalı. Bu amaçla yerden Kör damla kazandıktan sonra Trefl oynarız. Kazanınca yere geçmek için Kör antresi mi, yoksa Karo antresi mi kullanacağız? Tabii ki Kör antresi. Artık Trefl asla alıp Kör dönse bile 3 Kör ve bir Trefl as alır. Yanlışlıkla Karo antresiyle yere geçseydik Rakip Trefl asla alınca Kör antresini öldürür ve oyunu batırırdı.

Tüm dağılım

♠ 532
♥ AQ
♦ A863
♣ 9762

♠ 109
♥ 108652
♦ QJ4
♣ J85

K
B D
G

♠ KJ87
♥ J943
♦ 109
♣ A104

♠ AQ64
♥ K7
♦ K752
♣ KQ3

EL NO:196
Çareler tükenir mi?

♠ 853
♥ AK84
♦ K5
♣ 9642

G	K
1♠	1NT
2♠	3♠
4♠	p

K
B D
G

♠ KQJ972
♥ 53
♦ A8
♣ A53

Batı Kör atak eder. Yerden kazandık, Pik oynadık. Batı ruayı aldı ve Kör 'le devam etti. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Yerden küçük oynamalıyız. Şayet Kör ruaya Doğu çakarsa kontratın çıkarı kalmaz. İkinci elde Doğu Kazanıp Kör dönüşüne Batı çakarsa sağlam kalan Kör Ruaya bir Trefl kaçarak kontratımızı yaparız.

Tüm dağılım

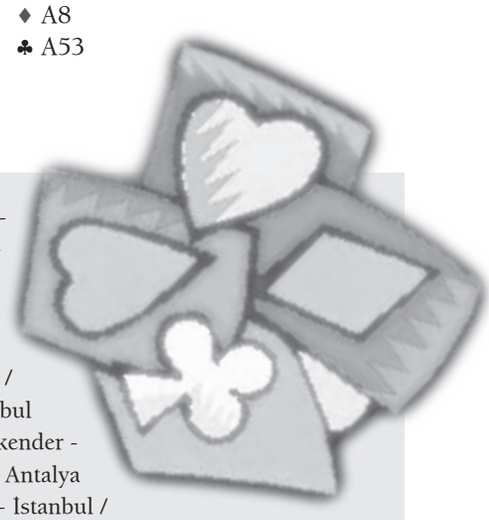
♠ 853
♥ AK84
♦ K5
♣ 9642

♠ A10
♥ Q109762
♦ 109
♣ KJ8

K
B D
G

♠ 64
♥ J
♦ QJ76432
♣ Q107

♠ KQJ972
♥ 53
♦ A8
♣ A53

2013 TÜRKİYE AÇIK ŞAMPİYONALARI SONUÇLARI

2013 Türkiye Açık Şampiyonaları 4 - 12 Mayıs 2013 tarihlerinde Antalya'da yapıldı. Şampiyonaya ilişkin sıralama ve detaylar aşağıdadır:

1. Lauria: Lorenzo Lauria, Mustafa Cem Tokay, Alfredo Versace,Valerio Giublio, Erkmen Aydoğdu.

2. Solakoğlu: Cüneyt Solakoğlu, Hakan Göksu, Erhan Demiraslan, Burak Başkan, Işın Kandemir.

3. Anadolu BJK: Zafer Şengüler, Tayfun Özbey, Ufuk Koç, Cengiz Arıgün, Aykan Aydın.

2013 TBF GÜVEN ERKAYA TÜRKİYE İKİLİ A FİNALİ

1. Bora Ünver - Ankara / Murat Kaya - Ankara
2. Mustafa Cem Tokay - İstanbul / Nezih Kubaç - İstanbul
3. Güler Vahaboğlu - Ankara / Haldun Vahaboğlu - Ankara
4. Halil Şahin - Mersin / Yasemin Hayfavi - Mersin
5. Tezcan Şen - İstanbul / Adnan Musaoğlu - İstanbul
6. Ercan Kuru - İstanbul / Nuri Cengiz - Ankara
7. Başak Kütük - Ankara / Ömer Kızılok - Ankara
8. Mehmet Koç - Ankara / Halil Öser - Ankara
9. Ahu Zobu - İstanbul / Victor Aranov - Bulgaristan
10. Tuğbars Bozkurt - Mersin / Tufan Köse - Adana

Genç: Sarper Uslupehlivan - İstanbul / Uğurcan Süzer - İstanbul
Senyör: Muhsin Öziskender - Antalya / Önder Taç - Antalya
Kadın: Hatice Özgür - İstanbul / Filiz Uygan - Antalya

2013 TBF GÜVEN ERKAYA TÜRKİYE İKİLİ B FİNALİ

1- Tuncay ALPKAN - Eskişehir / Orhan Kemal Özvan - Van
2- Tezcan Şen - İstanbul / İbrahim DEMİR - İstanbul
3- Harun Coşkunsel - Ankara / Vedat Tekin - Ankara

2013 TÜRKİYE BOARD A MATCH AÇIK TAKIM ŞAMPİYONASI

1.Yamata, 2. Fox, 3. Ergenekon.

Deniz Şahin - Şule Dede

Genetiği tasarlanmış makineler için Maraton başladı

Sentetik biyoloji; insanlık yararına var olan organizmaları değiştirmek ya da yeni organizmalar üretmek suretiyle, biyolojiye mühendislik perspektifiyle yaklaşan ve bu amaçla moleküler biyoloji ve genetik yöntemlerini kullanan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı, tıbbi anlamda tedavi ve tanı yöntemi henüz mümkün olmayan hastalıklar için alternatif ve ekonomik çözümler sunabiliyor. Ayrıca sağlık alanıyla sınırlı kalmayıp tarım alanlarının veriminin artırılması, geri dönüşümü doğal yöntemlerle mümkün olmayan materyallerin çevreye zararsız hale getirilmesi ve biyoenerji yaklaşımını öne sürüyor. Bu örnekler sentetik biyolojinin uygulama alanlarından sadece birkaçıdır. Sentetik biyolojinin en iyi temsil edildiği yarışma olan iGEM, hem öğrencilerin bu alan hakkında bilgilenmesine hem de hazırlanan projeler vasıtasıyla bilime katkıda bulunmaya dayanıyor.

iGEM (International Genetically Engineered Machine Competition) genetiği tasarlanmış makine yarışması olarak Türkçe'ye çevrilebilir. iGEM Vakfı 2004'de MIT'de (Massachusetts Institute of Technology) kurulmuş ve kendini sentetik biyoloji eğitimine ve yarışmasına adamıştır. Daha sonra 2012 yılında MIT'den ayrılarak kâr amacı gütmeyen bir organizasyon olmuştur. Katılımcılar ağırlıklı olarak lisans öğrencileri olmakla birlikte 2011 yılından itibaren liselerin, 2012 yılından itibaren ise özel şirketlerin de katılabilecekleri ayrı ligler oluşturulmuştur. Yarışma iki basamaktan oluşuyor. Bölgesel basamakta takımlar kendi kıtalarındaki takımlarla yarışırlar ve Türkiye, bölgesel anlamda Avrupa kıtasına dahil edilmiştir. Genel olarak Ekim ayının ortasında yapılan bölgesel basamaktan çıkan takımlar Kasım ayında MIT'de yapılacak olan dünya şampiyonasına katılırlar. Yarışma çevre, yemek ve enerji, temel geliştirme, sağlık ve ilaç, bilgi işleme, üretim, yeni yaklaşımlar ve yazılım adı altında sekiz alanda yapılır. Geçmiş yıllarda Türkiye'den Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fatih Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi katılmıştır. Bunlardan Fatih Üniversitesi 2011 yılında bölgesel yarışmada altın madalya kazanarak şampiyonaya katılma hakkı kazanmıştır.

İstanbul Teknik Üniversitesi MOBGAM-iGEM Takımı.

2013 yılı için resmi kayıtlar ise 1 Mayıs tarihinde son buldu. Bu yıl yarışmaya katılan takımlar arasında Türkiye'nin en köklü üniversitesi olan İstanbul Teknik Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü lisans öğrencilerinden 18 kişilik bir ekip bir araya gelerek proje tasarlamış ve yarışmaya başvurdu. Yarışma formatı gereğince takıma danışmanlık yapmak üzere iki öğretim üyesi ve bir asistan takımda yer alıyor. 2012 Kasım ayında bir araya gelen ekip yoğun bir çalışma ile proje tasarılarını yapıp başvurularını gerçekleştirdi. Deneysel çalışmalarına Haziran ayında başlamayı planlayan takım okullarını ve ülkemizi en iyi şekilde temsil etmek için yoğun bir çalışma temposuna hazırlanıyor. Bunun yanısıra projenin masrafları ve teknik giderleri için destek arayışlarını sürdürüyor.

Hazırlayan:
Tuğçe Önür - Büşra Ahata
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Penguenler neden uçamıyor?

Pek çok kuş için olduğu gibi, penguenlerin de üreme ve beslenme alanları arasında uzun bir yol vardır; fakat penguenler uçmaktansa yüzerler. Bu zorlu yolculuk biliminsanlarının akıllarına şu soruyu getiriyor: Neden bu kuşlar yüzme becerileri evrimleşirken uçma becerilerini koruyamadılar? Yeni bir çalışma bu soruya kuşların bu iki beceride de usta olmayacağı, dalışa uygun hale gelmenin, hayvanların uçma becerilerini zayıflattığı cevabını veriyor.

Kanada'da bulunan Winnipeg Üniversitesi'nden biyolog Kyle Elliott'un liderliğindeki araştırmacılar, penguenlere bakmak yerine uçma becerisine kısmen sahip yüzen denizkuşlarını incelediler. Bunlardan biri, sualtında kendini perdeli ayaklarıyla iten pelajik karabatak (*Phalacrocorax pelagicus*) türü ve diğeri ise, yüzmek için sualtında kanatlarını çırpan kalın gagalı alklar (*Uria lomvia*).

Araştırmacılar kayıt cihazlarını alklara bağlayarak dalışlarının sayısını, dalışın gerçekleştiği derinliği ve sıcaklığı ölçtüler. Benzer biçimde karabataklara yerleştirilen veri kayıt cihazları da derinlik ve sıcaklık ile birlikte, dalış sırasında değişen ivmeyi de ölçtü. Ayrıca kuşlara izotopla işaretlenmiş su enjekte edildi. Böylece, yapılan testlerde, kuşların ne kadar karbondioksit ve su buharı atmış olduklarını, başka bir deyişle uçmak ve yüzmek için ne kadar enerji harcadıklarını hesapladılar.

Araştırmacılar, bulunan sonuçları penguen ve kaz gibi kuşlardan toplanan veriler ile kıyasladılar. Karabatakların ve alkların uçmak için oldukça fazla enerji harcadıkları -uçan kuşlar arasında bilinen en yüksek enerji- bulundu.

Dalışa gelince, perdeli ayaklı karabatakların harcadığı enerji, benzer büyüklükteki penguene göre beklenenden çok daha büyük. Kanat çırparak yüzen alkların harcadığı enerji ise karabataklardan daha az olsa da benzer büyüklükteki bir penguene göre yüzde 30 daha fazla.

Bulgular alkların evrim bıçağının

Okyanustan karaya
Kalça yapımızın balıksı orijini

Yeni yayımlanan bir araştırma, yürüyen hayvanların karmaşık kalça yapısının balıklardaki basit kalça yapısından evrimleşme sürecinin, daha önceleri düşünüldüğünden çok daha basit bir şekilde gerçekleştiğini gösterdi.

Tetrapodlar ya da diğer deyişle dört-ayaklı hayvanlar, ilk defa günümüzden 395 milyon yıl önce karada yürümeye başladılar. Bu önemli gelişme kuvvetli kalça kemiklerinin ve omurga ile bağlantının gelişmesi sonucu ortaya çıktı. Bu özellikler tetrapodların ataları olan balıklarda bulunan özellikler değildi.

Evolution and Development (Evrim ve Gelişim) dergisinde yayımlanan ve Avustralyalı bilimci Dr. Catherine Boisvert'in öncülüğünde sürdürülen çalışmada insanın yakın akrabalarından olan bazı balıkların kalça yapıları incelendi.

Araştırmacılar, balıklar ile bizim aramızda göründüğü kadar çok fark olmadığı sonucuna ulaştılar. İnsan kalçalarına dönüşüm için gerekli birçok kilit element balık atalarımızda zaten vardı.

Araştırma ekibi Avustralya akciğerli balıkları ile Axolotl (Meksikanın yürüyen balıkları) kalça yapılarının -kemik ve kasların- gelişimlerini karşılaştırdı. Sonuçlar sürpriz bir şekilde, basit balık kalça yapısından hayvanların ağır yükleri taşıyan kalça yapısına gelişim sürecinin sadece birkaç evrimsel adımda gerçekleşebileceğini gösteriyor.

Tetrapodlarda ortaya çıktığı düşünülen birçok kasın akciğer balıklarında var olan kaslardan evrildikleri ortaya çıktı. Ekip aynı zamanda iskelet yapısının evrilmiş olabileceği çok daha basit yollar ortaya çıkardılar.

Araştırmacılar oturma kemiklerinin var olan kasık kemiklerinin uzantısı olarak evrimleştiğini ortaya koydular. Omur kolonuna olan bağlantının ise balıklarda bulunan iliaktan (kalça kemiği) evrimleşmiş olabileceğini ortaya koydular.

Dr. Boisvert araştırma hakkında şöyle konuştu: "Okyanustan karalara geçiş, insanların da dahil olduğu kara hayvanlarının evriminde çok önemli adımlardan biriydi. Bu gelişmede de değişmiş ve gelişmiş bir kalça yapısı gerekli bir adımdı. Araştırmamız morfolojide meydana gelen büyük değişikliğin görece olarak çok daha az evrimsel adımda gerçekleşebileceğini gösterdi."

Axolotl (Ambystoma mexicanum).

Kaynak: "From Ocean to Land: The Fishy Origins of Our Hips", *Science Daily*, http://www.sciencedaily.com/releases/2013/05/130514101501.htm

Hazırlayan: Deniz Şahin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

sırtında olduklarını gösteriyor. Elliott ve meslektaşları alkların kanatlarının hâlâ uçmak üzere biçimlendiği için sualtında sürüklendikleri yorumunu yapıyor. Ayrıca, alkların uçmak için yeterli miktarda hafif olan küçük gövdeleri, pengenlerin iri gövdelerine göre daha çabuk soğuyor.

Makalenin yazarlarından kuşbilimci Robert Ricklefs "Temel olarak, kanatlarını küçültmek ya da dalışlarını geliştirmek zorundalar ve ikisi de uçmayı imkânsız kılıyor." diyor.

Kuşların harcadığı enerji miktarının, verimsiz bir biçimde uçmak ve yüzmekle ne kadar ilişkili olduğu ya da harcanan enerjinin vücut ısısını korumakla ilintisi üzerine sorular varlığını koruyor.

"Buradaki sorun, alkların ve karabatakların ısılarını farklı şekillerde kaybetmesi." diyor Swansea Üniversitesi'nden kuşbilimci Rory Wilson: "Alklar tüylerinde çok miktarda hava barındırıyor ve dalıştan kuru çıkıyor; karabatakların tüyleri ise sırılsıklam oluyor." Wilson karabatakların aslında makul uçucular olabileceğini fakat bu çalışmada yetersiz göründüklerini, çünkü ıslak vücutlarına karşı esen soğuk rüzgârla başa çıkmak için çok fazla enerji harcadıklarını ekliyor.

Alklar dalışa iyi bir içimde adapte olmuş durumdalar; fakat uçuşa gelince, kanatları enerji bakımından en verimsiz olanlardan.

Southern Illinois Üniversitesi'nden kuşbilimci James Lovvorn ise, dalış becerilerinin geliştirilmesi için uçma yetisinin kurban edilmesini bu kadar açık bir biçimde görmenin harika olduğunu belirtip ekliyor: "Şimdi ihtiyacımız olan, özellikle vücudu sıcak tutmanın gerektirdiği enerjiye odaklanan bir deney."

Kaynak: "Why penguins cannot fly", *Nature*, http://www.nature.com/news/why-penguins-cannot-fly-1.13024#/ref-link-1.

Hazırlayan: Şule Dede

"Dört renk yeterli" diyen Appel, yaşamını yitirdi

Matematik dünyasının ünlü "dört renk teoremi"ni, meslektaşı Wolfgang Haken ile birlikte kanıtlayan Kenneth Appel, Nisan ayında yaşamını yitirdi. Ekim ayında özofagus kanseri teşhisi konan Appel, 80 yaşındaydı. Appel ve Haken, sadece eski bir matematik problemini çözdükleri için değil, bunu yaparken kullandıkları yöntem itibariyle de çok konuşulmuştu.

1932'de doğan Appel, 1959'da Michigan Üniversitesi matematik bölümünden doktorasını aldı. Kısa bir süre şirketler için bilgisayar programlaması yaptı. Sonrasında Savunma Analizi Enstitüsü'nde kriptografi ve sayı teorileri üzerine araştırmalarda bulundu. 1961 yılında ise Illinois Üniversitesi'nde profesör olarak göreve başladı. Haken ile birlikte Appel'i matematik dünyasında bilinir kılacak "dört renk teoremi" üzerindeki çalışmalar ise 1972'de başladı.

Dört renk teoremi

Matematiğin bazı çetrefilli problemleri kolayca ifade edilebilir fakat arkasında karmaşıklıklar gizler. 1852'de bir İngiliz haritacı Francis Guthrie tarafından ortaya atılan dört renk teoremi de bunlardan biridir. Teorem, aynı renklerin yan yana gelmediği bir harita oluşturmak için dört rengin yeterli olduğunu belirtiyordu. Herkes, bu savın doğru olduğuna inansa da, kanıtı Appel ve Haken'ın çalışmasına kadar yapılamadı.

Harita konfigürasyonlarının (örneğin dört komşusu olan bir ülke, bir konfigürasyondur.) çok sayıda olması sebebiyle Haken problemi çözmek için bilgisayar kullanmayı tasarladı; fakat uzmanlar Haken'ı bunun imkânsız olduğuna ikna ettiler. Appel da daha önceki çalışmaları nedeniyle bilgisayar teknolojisiyle tanışıktı ve uzmanlardan daha iyimserdi. Bilgisayarlarla yapılamayacak hiçbir şeyin olmadığını, sadece bazı işlerin diğerlerinden daha uzun süreceğini söylüyordu.

Birlikte çalışmalara başlayan iki matematikçi, öncelikle, evrendeki tüm olası haritaların "kaçınılmaz küme" denilen 1936 farklı konfigürasyonu olduğunu kanıtladılar. Bir sonraki görevleri ise aynı renkteki herhangi iki alan yan yana gelmeden haritanın yalnızca dört renkle boyanabileceğini kanıtlamaktı. Bu en ağır hesaplamaların işin içine girdiği yerdi. Yardım için, bilgisayar bilimi bölümünde lisans öğrencisi olan John Koch işe alındı. Appel da üniversiteden, yönetim işleri için alınan yeni bilgisayarı kullanma iznini edindi.

Dönemin bilgisayarları, hafıza kapasiteleri bugünün akıllı telefonlarıyla kıyaslandığında küçücük kalsa da fiziksel olarak bir oda büyüklüğündeydi. Fakat bilgisayar, araştırmacıların da beklemediği cevaplar vermişti. Appel, bilgisayarların bir

Appel ve Haken,1970'lerde yürüttükleri ortak çalışma sırasında.

Fermat'nın Son Teoremi'nin daha basit bir kanıtı mümkün

Fermat'nın Son Teoremi, Andrew Wiles'ın 1995'te ürettiği kanıta dek yaklaşık 350 yıl boyunca çözülemedi. Şimdi, Case Western Reserve Üniversitesi'nden Colin McLarty teoremin daha basit bir biçimde kanıtlanabileceğini gösterdi.

Pierre Fermat'nın en son ve en uzun süredir doğrulanmayan teoremi, "Fermat'nın Son Teoremi" olarak bilinir. 1630'da Fermat, eski bir Yunan matematikçinin kitabının kenarına, $x^n+y^n=z^n$ denklemini sağlayan 2'den büyük tamsayının olmadığını yazar. Ayrıca kanıtını yazmak için sayfa kenarında yeterli alan olmadığını ekler. Fermat'nın teoremi kanıtlayıp kanıtlamadığı tartışılıyor; fakat problem matematiğin en ünlü problemi haline geldi. Kuşaklarca pek çok matematikçi kanıt üretmeye çalıştı ve başarısız oldu.

Wiles, 1995'te problemin üstesinden geldiğinde problemin kanıtlanabileceği gerçeğinin pek çok matematikçi için şok edici olduğunu ve şöyle düşündüklerini söylüyor, McLarty: "Peki şimdi ne olacak? Yeni bir ünlü matematik problemi yok."

McLarty, Case Western Reserve'de mantık üzerine uzmanlaşmış ve lisansını matematik bölümünde tamamlamış bir felsefe profesörü. Fermat'nın problemini çözmese de, problemin Wiles'ın çözümünden daha basit bir biçimde kanıtlanabileceğini gösterdi.

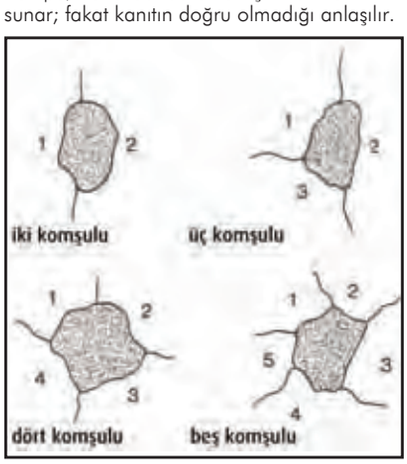

Wiles 110 sayfalık kanıtını oluştururken, sayılara ilişkin derin kavrayışından ve Alexander Grothendieck gibi matematikçilerin çalışmalarından faydalanmıştı. Grothendieck 1960 ve 70'lerde cebirsel geometriyi yeniden yapılandırarak sayı teorisinde bir devrim yaratmıştı. Soyut düşünceleri desteklemek için güçlü varsayımlar kullandı.

matematikçi gibi düşünmediği için başarılı olduğunu düşünüyordu.

Problemin kanıtı için, bilgisayar zamanı ile 1200 saat (50 gün) ve bir bilgisayar tarafından otomatik olarak yapılmış 10 milyar mantıksal karar gerekmişti. Devrim niteliğindeki çalışmaları yayınlanmadan Appel ve Haken, yüzlerce sayfalık hesaplamaları kontrol etmek, harita konfigürasyonlarına ilişkin şemaları bilgisayar çıktılarıyla karşılaştırmak ve yazım hatalarını düzeltmek üzere aile bireylerini de incelemeye dahil etti. Appel'in oğlu Andrew, kız kardeşi Laurel ile birlikte 800 civarında hata bulduklarını ve bunların pek çoğunu kız kardeşinin düzelttiğini söylüyor.

Dört çeşit harita konfigürasyonundan oluşan bu küme, Kempe kaçınılmaz kümesidir. Kempe, 1879'da teoreme ilişkin bir kanıt sunar; fakat kanıtın doğru olmadığı anlaşılır.

Yıllarca süren hesaplamalardan sonra, 1976 yazında Illinois Üniversitesi Matematik Bölümü'nün panosunda bir yazı görüldü: "Dört renk yeterli." Bu, Appel ve Haken'ın çalışma sonucunu meslektaşlarına bildirdiği ilk ilandı. İkilinin çalışmaları 1977'de *Illinois Journal of Mathematics*'de yayınlandı. Dört renk kanıtı gazete başlıklarında yer buldu ve Delbert Ray Fulkerson Ödülü'nü kazandırdı.

Öklid ve Pisagor zamanlarından beri, matematik problemlerinin çözümü, herhangi bir matematikçinin anlayabileceği ve üzerine söz söyleyebileceği uzun denklem dizileri veya geometrik gösterimler içeriyordu. Appel ve Haken'ın sunduğu çözüm ise kullanılan bilgisayar teknolojisinin izlerini barındırıyordu.

Bu yöntem, bazı matematikçiler tarafından takdir edilmekle birlikte, bazılarını tedirgin etti. Yazılım hataları ve kanıtın matematikçilerce anlaşılamaması ya da kontrol edilememesi tedirginliğin ana sebepleriydi. Appel'in son yıllarını geçirdiği New Hampshire Üniversitesi'nde matematikçi olan Kevin Short ise, kanıtı "modern matematiğin bir dönüm noktası" olarak görüyor.

1993 yılında New Hampshire Üniversitesi'nde Matematik Bölüm Başkanı görevine başlayan Appel, 2003'te emekliye ayrıldı. Haken ve Appel, eski bir matematik problemini bilgisayar çağına taşıyarak çözüm sunmakla kalmadılar, aynı zamanda matematikte teknoloji kullanımına ilişkin büyük bir adım attılar. Teoremi bilgisayar kullanmadan kanıtlama çabaları ise hâlâ sürmekte.

Kenneth Appel, 80 yaşında yaşamını yitirdi.

Kaynaklar: http://www.washingtonpost.com/national/kenneth-appel-mathematician-who-solved-map-problem-dies-at-80/2013/04/30/3f56f132-b14c-11e2-bbf2-a6f9e9d79e19_story.html, http://www.nytimes.com/2013/04/29/technology/kenneth-i-appel-mathematician-who-harnessed-computer-power-dies-at-80.html?pagewanted=all&_r=1&

Hazırlayan: Şule Dede

Bunlardan biri, kümeler evreninin varlığının, standart küme teorisinin kanıtlayamayacağı kadar büyük olmasıydı. Standart küme teorisi, matematikçiler tarafından yaygın bir biçimde kullanılan ilkeler veya aksiyomları içeriyor.

McLarty, Grothendieck'in çalışmasını bir "araç takımı" olarak nitelendiriyor ve Fermat'nın Son Teoremi'nin kanıtı için, bu takımın küçük bir bölümünün yeterli olduğunu belirtiyor.

"Sayı teorisyenlerinin çoğu yarış arabası sürücüleri gibidir. Arabadan alınabilecek en yüksek verimi alırlar; fakat bütün bir araba yapmazlar." diyor McLarty ve ekliyor: "Grothendieck en başından yeni bir araba üretmek için bir 'araç takımı' üretti." McLarty, Grothendieck'in güçlü küme teorisini kullandığı yerde, teorinin sadece bir kısmını kullanabileceğini, sayı kümelerinin birkaç basamakta kurulduğu sonlu aritmetik dizileri kullanarak gösterdi. Bu, Fermat'nın teoremi kanıtlamak için Grothendieck'in geliştirdiği ve Andrew Wiles'ın kanıtında kullandığı sayı kümelerinin kümelerine gerek olmadığı anlamına geliyor. McLarty'nin sonlu aritmetik dizileri, Grothendick'in en soyut fikirlerinin dahi standart küme teorisinden daha azı ile doğrulanabilmesini sağlıyor.

Pierre de Fermat (1601-1665).

Fermat'nın Son Teoremi'nin sadece sayılar hakkında olduğunu belirten McLarty, "Bu nedenle sadece sayılardan bahsederek teoremi kanıtlamalıyız, sanki."diyor. McLarty, bunun yapılabileceğine inansa da sayılara ilişkin pek çok yeni kavrayışa ihtiyaç olduğunu ekliyor.

Kaynak: "Fermat's Last Theorem and More Can Be Proved More Simply", *Science Daily*, http://www.sciencedaily.com/releases/2013/03/130304105652.htm

Hazırlayan: Şule Dede

Uluslararası Uzay İstasyonu'nda anti-madde izi

Hepimiz antimadde ya da karanlık madde kavramını bir şekilde bir yerden duymuşuzdur. Evrenin yüzde 70'ini kaplayan gizemli parçacıklar… 1970'li yıllarda elektron mikroskobu ile gözlem yapmak çok yaygındı. İlk defa 1970'lerde bir protonu "görebildik". Gözlerimizle olmasa da elektron mikroskobundan çıkan veri raporları aracılığı ile görseller yapabildik. Ancak yaptığımız hemen hemen her gözlemde araya o zamanlar anlayamadığımız başka parçacıklar da giriyordu. İlk pozitron da bu şekilde gözlemlenmiş oldu.

Pozitron, elektron ile etkileşime girdiğinde büyük bir patlama meydana geliyor ve elektron ile pozitron yok olarak başka kuarklar etrafa saçılıyor. Yani aslında yüklü elektron ve pozitron, birbirlerinin tam zıttıdır. Kozmosda oldukça fazla miktarda pozitron bulabilirsiniz.

İşte bu pozitronları gözlemleyebilmek için NASA, 2011 yılında Uluslararası Uzay İstasyonu'na (ISS) Alfa Manyetik Spektometresi (Alpha Magnetic Spectometer ya da "AMS") adında bir tarayıcı araç gönderdi. Dünya'nın yörüngesinde ISS'e bağlı olarak dolaşan AMS yakın zamanlarda binlerce pozitron gözlemlediğini rapor etti. Elbette birçok pozitron gözlemleyebiliriz; ancak önemli olan onları raporlayabilmektir. Çünkü bir pozitronu inceleyebilmek bize antimaddeler hakkında bilgi verebilir (pozitronun kendisi anti bir parçacıktır). Üstelik elimizdeki bilgiler anti-maddenin depolayabileceğimiz bir şey olduğunu gösteriyor. (Tabii bu depolama hiçbir şekilde Dan Brown'ın *Melekler ve Şeytanlar* kitabındaki gibi olmaz)

NASA'nın, binlerce pozitron raporlayan AMS aracı.

Şu an elimizdeki veriler kısıtlı olsa da Massachussets Teknoloji Enstütüsü'nden araştırmacı Nobel Laureate Samuel Ting kötü bir haber verdi. AMS'den önce ESA'nın İtalyan biliminsanları ile ürettiği PAMELA Uydusu, 2009 yılında ilk defa "pozitron akışı"nı rapor etmişti. Bu pozitronların periyodik olarak akması, bunların göremediğimiz anti-madde ile olan etkileşimden dolayı ortaya çıktığı hipotezini zayıflatıyor. "Bana daha olası gelen bir durum da bu pozitronların uzak bir yerde patlayan bir pulsardan geliyor olması." diyor araştırmacı Ting. Pulsarlar evrenin derinliklerinde parlayan devasa nötron yıldızlarıdır. İçindeki patlamaların etkisiyle, Kuzey ve Güney Kutbu manyetik alanı ile saniyede binlerce defa devir yapar. Bu Newton tarzı klasik mekanik kurallarına aykırı bir durumdur ve Einstein'ın modern fiziğinin Newton'un klasik mekaniği üzerindeki zaferini gösterir. Pulsarları incelerken gökbilimciler, kuantum fiziği denklemlerini kullanırlar ve bir puslarda var olan patlama yüksek miktarda pozitron açığa çıkarabilir. Araştırmacı Ting bu görüşte olsa da onun başkanlığını yürüttüğü kurulda tartışmalar devam ediyor. Karanlık madde ya da anti-madde ile olan ilişkimiz her geçen gün yakınlaşıyor. Kim bilir, belki bir gün bu anti-maddeleri saklandıkları "karanlık" yerden çıkartabiliriz.

Kaynak: *NASA*

Hazırlayan:
Özgür Can Özüdoğru

Güneş'te devasa patlama

Yıldızlar temel olarak hidrojen atomlarından oluşur ve bu atomların parçalanması sonucu etrafa saçılan elektron ve fotonlar sayesinde ısı ve ışık kaynağı haline gelir. Hidrojenini tüketen bir yıldız ise artık ölü bir yıldız olmuştur. Bazen yıldızlardaki patlamalarda hızlanmalar görülür. Bu hızlanmalar sırasında yıldız, çevresinde dönen gezegenleri elektron bombardımanına tutar. Başıboş elektronlar ise radyoaktif dalgaları oluşturur. Bu dalgalanmalar elbette Güneş'ten gelirse Dünya da etkilenebilir.

Gökbilimciler 14 Mayıs Salı günü Güneş'te son yılların en büyük patlamasının gerçekleştiğini açıkladı. NASA, Güneş'in Dünya'ya bakan tarafında gerçekleşmeyen patlamaların, bu nedenle Dünya'ya etkisinin maksimum düzeyde olmayacağını açıkladı. 13 Mayıs'ta başlayan patlamalar zinciri 14 Mayıs'ta büyük bir patlama ile sona erdi.

Dünya'yı çok fazla etkileyemeyeceğini düşündüğümüz bu patlamalar bir süre tüm Dünya'da telefon, televizyon gibi uydu bağlantısına ihtiyaç duyan araçların performanslarında azalma meydana gelmesine sebep oldu. Patlamanın olduğu hafta Türkiye de dahil olmak üzere Dünya'nın birçok yerinde radyo yayınlarında, internet bağlantılarında ve uydu yayınlarında kesintiler meydana geldi.

Gerçekleşen Güneş patlamaları hakkında yorum yapan gökbilimci Robert Massey "Patlamaları ilginçleştiren, patlamaların art arda ve bu kadar şiddetli bir şekilde olmasıdır." dedi. NASA ve Dünya'nın pek çok ülkesinin savunma bakanlıkları, zarar görmemeleri için tüm uydularını güvenli moda aldılar. Bu önlemler sayesinde uyduların elektronik düzeneklerinin bozulmayacağı tahmin ediliyor.

Güneş'teki patlamaların düşüşe geçtiği düşünülürken ani bir şekilde gelen patlamalar, gökbilimci-

ler tarafından tahmin edilemedi ve birçok gökbilimci şaşkınlığa uğradı. Güneş'in 10 yıllık patlama döngüsünde minimum aşamada seyrettiğini geçen ayki sayımızda yazmıştık. Şimdi ise minimum aşamasında olan bir yıldızda böyle bir durumun gözlemlenmesi, Güneş hakkında sahip olduğumuz bilgilerin hâlâ çok az olduğunu hatırlattı.

Güneş patlamaları önemine ve büyüklüğüne göre A, B, C, M ve X olarak sınıflandırılır. ve daha küçük aralıktaki değerler önemsiz ve A olarak sınıflandırılır. A ve B değer aralığındaki patlamalar her gün olur ve olmasalardı muhtemelen Dünya'da yaşam olmazdı. Çünkü yukarıda bahsettiğim gibi Güneş'in ve diğer tüm yıldızların birer ısı ve ışık kaynakları olmalarının sebebi içlerinde olan patlamalardır. ve daha büyük değer aralıklarında olan patlamalar ise en üst düzey patlamalardır ve X ile gösterilir. Bu patlamalar sıklıkla yaşanmaz; ancak yaşandığı zaman Dünya'nın ve diğer gezegenlerin manyetik alanlarına doğrudan etki eder.

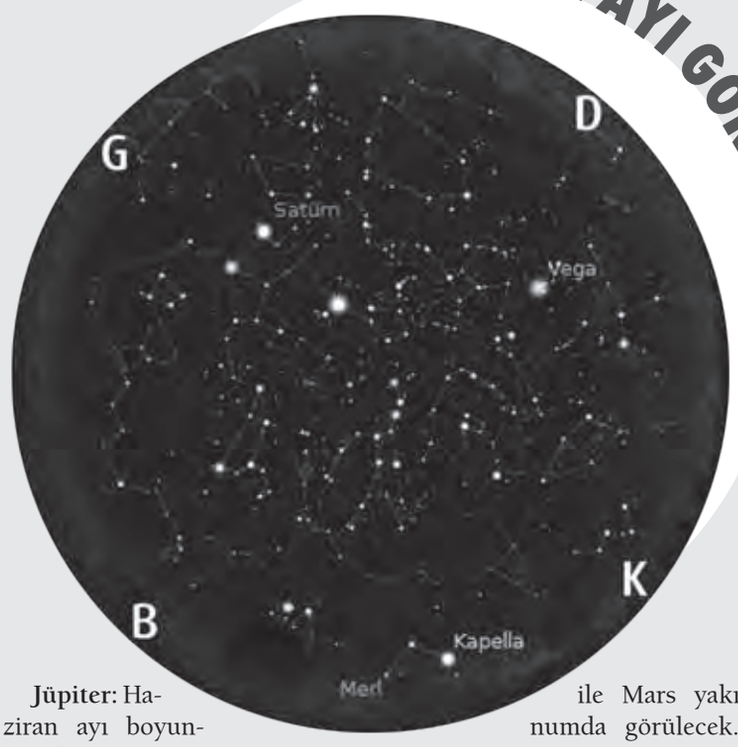
Güneş'imiz sürprizlerle dolu ve bizi her geçen gün şaşırtmaya da devam ediyor. Bu tür olaylar ile biz, sahip olduğumuz bilgileri artırıp her geçen gün Güneş hakkında daha tutarlı tahminler yapacak duruma geleceğiz.

Kaynak: *NASA*

Hazırlayan:
Özgür Can Özüdoğru

İrem Yiğit - Ertan Koç - Ufuk Süngü - Sinan Gözcü - Emre Alagöz
Umut Çalışkan - Mahmut Tekeş - Ö. Can Özüdoğru

HAZİRAN AYI GÖK OLAYLARI

Jüpiter: Haziran ayı boyunca ufka çok yakın ve görünebilecek konumda değil. Ayın 19'unda gündüz Güneş, Jüpiter gezegenini örtecek.

Merkür: Bu ay boyunca Güneş batar batmaz batı ufkunun üstünde görülecek. Haziran ayının 19'unda Venüs ile yakın konumda görülecek.

Mars: Ayın ilk yarısında ufka yakın konumda olacak. Ayın 7'sinde gün doğumundan önce Ay ile Mars yakın konumda görülecek. Ayın ikinci yarısında ise yavaş yavaş ufuktan uzaklaşıp görünürlüğü daha fazla olacak.

Venüs: Güneş battıktan hemen sonra batı ufkunda en parlak cisim olarak görülebilecek. Haziran ayının 10'unda Ay ile yakın konumda görülecek ve ayın 19'unda Merkür'le yakın konumda görülecektir.

Satürn: Güneş'in batımı ile gökyüzünde olan gezegenimiz gece yarısından 1-1,5 saat sonra batı ufkundan batmaktadır. Haziran ayının 20'sinde Satürn ve Ay yakın konumda görülecektir.

MERAKLILARINA

07 Haziran: Mars ve Ay yakın konumda görülecek (sabah).

10 Haziran: Ay ve Venüs yakın konumda (akşam).

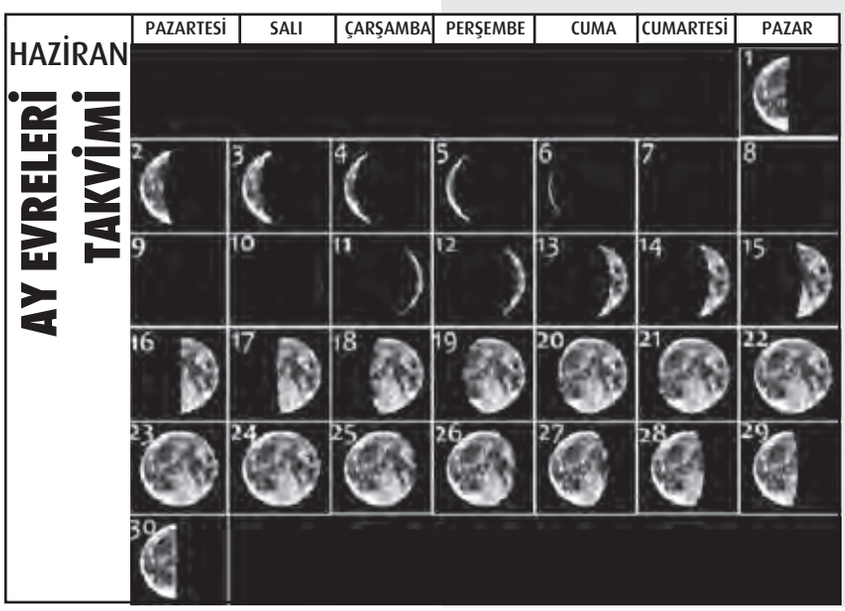
14 Haziran: Ay ile Regulus yakın görünümde.

19 Haziran: Venüs ve Merkür yakın konumda görülür (akşam).

19 Haziran: Güneş, Jüpiter'i örtüyor (gündüz).

19 Haziran: Ay ile Satürn yakın görünümde.

21 Haziran: Yaz Gündönümü-Yengeç dönencesi. (en uzun gündüz en kısa gece)

KİTAPÇI RAFI

20. Yüzyıla Yön Veren 20 Büyük Filozof

Roger-Pol Droit, Çev: İsmail Yerguz, Say Yayınları, 2013, 248 s.

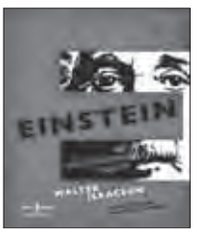
Modern düşünceleri anlamanın mümkün olmadığına mı inanıyorsunuz? Derrida'nın "yapısöküm", Levinas'ın "yüz", Foucault'nun "insanın ölümü" dediği şeyleri öğrenmek ister miydiniz? William James'in "pragmatizm", Husserl'in "fenomenoloji", Lévi-Strauss'un "yapısal antropoloji" dediği şeyleri açık bir biçimde kavrayamıyor musunuz? Deleuze'de "hayvan olma"yı ya da Habermas'a göre "iletişimsel eylem"i anlamak istiyor musunuz? İşte tam size göre bir kitap.

Büyük bir pedagog olan Roger Pol-Droit sadece kuramcıları anlatmıyor, aynı zamanda çalkantılı bir dönemin önemli şahsiyetlerinin insani yanlarına da işaret ediyor. Onların amaçlarını, mücadelelerini, yüzyıl üstündeki etkilerini anlatırken günümüzdeki önemli tartışma konularını açıklığa kavuşturuyor.

Bu kitapla 20. yüzyıl filozoflarını canlı yakalayacak, onlara kolayca ulaşabilecek ve Bergson'dan günümüze çağdaş düşünceler arasında yirmi bölümden oluşan bir yolculuğa çıkacaksınız.

Einstein-Bir Dahinin Yaşamı

Walter Isaacson, Çev: Mehmet Barış Albayrak, İş Bankası Kültür yayınları, Ocak 2013, 96 s.

Albert Einstein adı dehayla özdeşleşmiştir. Görelilik teorisinden, ünlü $E=mc^2$ denklemine ve birleşik alan teorisine kadar yaptığı çalışmalarla geçtiğimiz yüzyılda bilime en büyük katkıyı sağlayan isimlerdendir. *Bir Dahinin Yaşamı* Einstein'ın teorilerini nasıl geliştirdiğini anlatmakla kalmıyor çocukluk yıllarını, Almanya'da yaptığı deneyleri, İsviçre Patent Ofisi'ndeki çalışmalarını, evliliklerini ve çocuklarını, atom bombasının geliştirilmesinde oynadığı rolü ve Birleşik Devletler'de insan hakları konusundaki çalışmalarını aktararak bilimin ötesindeki Einstein'ı ortaya koyuyor. Yapılan yeni araştırmalara ve Einstein'a ait yakın zamanda gün ışığına çıkarılan şahsi belgelere dayanılarak hazırlanan bu kitapta ender karşılaşabileceğiniz tıpkıbasım belgeler eşliğinde bu dâhinin çığır açıcı teorilerinden fazlasına ulaşacaksınız.

Balkan Sineması - Alevler İçinde Sinema

Dina Iordanova, Çev: Burcu Erdoğan, Agora Kitaplığı, 2013, 432 s.

Balkan Sineması, Avrupa'nın kültürel alanından Balkanlar'ın dışlanması ve bunun anlatı stratejilerine etkisi, Saraybosna'nın kozmopolit imgesi, diasporalar, Balkanlar'a dair filmlerde keskin nişancılar, hainler, kurbanlar, kadınlar ve etnik azınlıkların yeri gibi konulara el atarak, Balkan kimliği ve temsili konusunda bir başucu kitabı olmuştur…

Makinelerin Alacakaranlığı

John Zerzan, Çev: Rahmi G. Öğdül, Kaos Yayınları, Mayıs 2013, 183 s.

Makinelerin Alacakaranlığı, uygarlık krizini ve bu krizden çıkış yollarını ele alan çeşitli makalelerden oluşmaktadır. *Gelecekteki İlkel* adlı kitabından aşina olduğumuz John Zerzan, bu çalışmasında savaş, toplumsal cinsiyet, kent, gürültü, sembolik kültür gibi uygarlığı yaratan temelleri tek tek ele alıyor. Böylece bizi, çağdaş yaşamın vazgeçilmez bileşenleri olarak kabul edilen bu olgulara yeniden bakmaya, ve bu alacakaranlıktan çıkışın imkânları üzerine düşünmeye sevk ediyor; önsözde de dediği gibi, "varsayımlar sorgulansın, sohbetler çoğalsın" diye…

Bilimin Yapısı

Bilimsel Açıklama Mantığında Problemler, Ernest Nagel, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2013, 624 s.

Nagel'in 1961 başyapıtı *Bilimin Yapısı* bilim felsefesinde en iyi çalışmalardan biridir ve Nagel'in kendisi en iyi birkaç Amerikan felsefecisi arasında sayılır. Bilimin Yapısı açıklamanın yapısını, bilimsel araştırmanın mantığını ve bilimsel bilginin mantıksal yapı ve örgütlenmesini çözümler ve çeşitli bilimlerin bilme savlarını değerlendirir.

Akıl Hastalığı ve Psikoloji

1950'li yılların ilk yarısı Foucault için, felsefi çalışma dönemi olduğu kadar, aynı zamanda edebiyatı, psikolojiyi ve psikiyatriyi yakından inceleme fırsatı bulduğu bir dönem de olmuştur. Nitekim 1952 ve 1953 yıllarında sırasıyla psikopatoloji ve deneysel psikoloji alanlarında eğitim görüp diploma almış ve sonra Sainte-Anne Hastanesi'nde Lacan'ın seminerlerine katılmıştır.

Michel Foucault, ilk olarak 1954 yılında yayımlanan ve 1962'de gözden geçirilmiş ikinci basımı yapılan *Akıl Hastalığı ve Psikoloji* adlı bu ilk kitabında, "psikolojinin ancak deliliğin kontrol altına alınabilmesiyle mümkün olduğunu" ileri sürer. Ortaçağ ve Rönesans, deliliği tanrısal bir gücün dışavurumu ve aklın daha üst bir aşaması olarak görüp yüceltirken (Erasmus, *Deliliğe Övgü*), Klasik Çağ'da deliler, diğer suçlularla bir tutulup akıl hastanelerine kapatılmaya başlanır. Böylelikle deliliği "anlama" çabası yerini "zapt etme" çabasına bırakacaktır.

Kitabın ilk bölümü Foucault'nun, Freud'a ve psikanalitik geleneğe başlarda duyduğu ilgiyi yansıtırken, 1962'de genişletilip tekrar yazılan ikinci bölüm, Foucault'nun düşüncesinde dramatik bir değişimi ortaya koyar. Deliliğin tarihini, toplumsal ve kültürel bir çerçevede inceleyen Foucault, kendisini psikanalitik geleneğin dışında konumlandırır ve daha sonraki çalışmalarında hâkim olan Freud eleştirisine yönelir.

Althusser'in ricası üzerine öğrenci kitlesine yönelik hazırlanmış olan bu eser, günümüzde Michel Foucault'nun düşünsel serüvenini anlamak isteyenler için belki de en iyi başlangıç metni olarak okunabilir.

Akıl Hastalığı ve Psikoloji, Michel Foucault, Çev: Emre Bayoğlu, Ayrıntı Yayınları, Mayıs 2013, 105 s.

Einstein'in Köpeği

Chad Orzel, Çev: Ebru Kılıç, Aylak Kitap, Mayıs 2013, 395 s.

Yaşlı bir köpeğe yeni numaralar öğretemezsiniz derler! Peki ya göreliliğe ne dersiniz.

Fizik profesörü Chad Orzel ve meraklı köpeği Emmy, Einstein fiziğine giriş niteliğindeki bu kitapta genel görelilik kavramlarını inceliyorlar. Orzel, kimi zaman oturma odasının kimi zaman arabanın koltuğuna yerleşmiş Emmy'yle köpeklerin ve kedilerin göreli hızları ya da sincap kovalamanın lojistiği hakkında yaptığı sohbetlerde Einstein'ın karmaşık fikirlerini, örneğin hareket halindeki bir gözlemciye göre zamanın yavaşlamasını, hareket eden nesnelerin küçülmesini, kütleçekimin ışık ve zaman üzerindeki etkilerini, kara delikleri, Büyük Patlama'yı ve tabii ki $E=mc^2$'yi bir köpeğin anlayabileceği kadar basit örneklere çeviriyor.

Modern fiziğin büyük kuramlarından birinde canlı bir gezinti sunan *Köpeğinize Görelilik Kuramını Nasıl Öğretirsiniz?* uzay, zaman ve lise fizik derslerinde uyuduğunuz için kaçırdığınız başka her şey hakkında bilmek istediğiniz her şeyi öğrenmenizi sağlayacak.

Dünya Altüst Oldu

-İngiliz Devrimi'nde Radikal Düşünceler, Christopher T. Hill, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, Mayıs 2013, 488 s.

Kısa bir süre için sıradan insanlar, kilisenin ve toplumsal üstlerinin otoritesinden, daha önce olduğundan ve -uzunca bir süre için de- daha sonra olacağından çok daha özgürdüler. Dünyanın sonu ve binyılın gelişi; Adem'in işlediği bir günah adına insanlığın büyük kitlesini ebedi eziyete mahkûm eden tanrının adaleti üzerine spekülasyonlar… Bu yeni düşünceleri ifade etmek üzere yeni tarikatlar kurdular. Bilginin ayrıcalıklı meslekler, ilahiyat, hukuk ve tıp içinde tekelleştirilmesine karşı çıktılar. Mevcut eğitim yapısını, özellikle de üniversiteleri eleştirdiler ve eğitim fırsatının çok yaygın bir hale getirilmesini önerdiler. Cinsiyetlerin ilişkisini tartıştılar ve Protestan ahlâkının kimi yanlarını sorguladılar.

Kuantum Elektrodinamiği

-Kedi: Işık ve Maddenin Tuhaf Kuramı, Richard P. Feynman, Çev: R. Ömür Akyüz, Pan Yayıncılık, 2013, 161 s.

Bu kitap, bildiğimiz kadarıyla hiç denenmemiş bir girişimdir. Oldukça zor bir konunun (kuantum elektrodinamiği) sıradan bir dinleyici kitlesine dolaysız ve açıkyürekli bir anlatımıdır. Bu, ilgi duyan bir okuyucuya doğanın nasıl davranabildiğini anlatabilmek için kendisinin ne şekilde düşündüğüne ilişkin bir anlayış sağlamak üzere hazırlanmıştır.

Eğer fizik okumayı planlıyorsanız (ya da halen okumaktaysanız), bu kitapta "unutmanız" gereken hiçbir şey yoktur. Bu, daha da ileri kavramların herhangi bir evirme gerekmeden yerleştirilebileceği bir çerçevenin her ayrıntısıyla tam bir anlatımıdır. Fizik okumuş olanlar için ise, bütün o karmakarışık hesapları yaparken aslında ne yaptıklarının ifşasıdır.

Küçük bir çocukken Feynman "bir sersemin yapabildiğini bir başkası da yapabilir" diye başlayan bir kitaptan yüksek matematik çalışmaya esinlenmiş. Bu kitabı, okurlarına aynı sözlerle ithaf etmek ister: "Bir sersemin anlayabildiğini bir diğeri de anlayabilir."

Feynmanın Kayıp Dersi

Richard P. Feynman, Çev: Zekeriya Aydın, Alfa Yayıncılık, 2013, 205 s.

Feynmanın 1964 yılında Caltech'te verdiği bir dersin notları sonradan kaybolmuş ve unutulmuştu. "Gezegenlerin Güneş Çevresindeki Hareketi" adı

Hıristiyanlıktaki Ateizm

Habermas'ın ileri sürdüğü gibi "dini fundamentalizm" istisnai bir modern fenomense, moderniteden uçarcasına çıkış, içinde yaşadığımız bu dönemde niçin özel, tek bir dini boyut üzerinden gerçekleşiyor, diye sormak gerekir. İnsanlar dine yöneldiklerinde neyin peşinde, ne arıyor olabilirler? Bunu yapmakla yanlış bilincin devamı olan Tanrı yanılsamasının apaçık kurbanları durumuna mı düşmektedirler, yoksa din sadece "halkın afyonu" olmaktan öte bir şey mi? Yanlış ve olduğundan farklı hatırlanan, ama kendi içinde bütünlüklü bir geçmişi geri çağırırken kökleri tahayyüle dayanmayan bir geleceği mi çağırmaktadır insan? Tanrının bağışlayıcılık kararlarının tartışılmayacağı anlayışının dünyasından radikal bir kopuş yaşamadan, bu yanlış hatırlanan geçmişten o geleceğe geçmek mümkün müdür?

Bütün bunlar Ernst Bloch'un ömür boyu uğraştığı insan varoluşunun artılarını; bütün akla uygun açıklamaların tükendiği yerde karşımıza çıkan o fazlalarını anlama çabasının sorularındadır. Ezilen, baskı altında yaşayan mahlukun iniltisinin neye benzediğini ve bu iniltinin içinde sadece umutsuzluğun değil özgürlüğün de yüksek bir çığlığının bulunup bulunmadığını anlamak ister Bloch.

Bloch, bu çığlığı sadece maddi baskının bir sonucu olarak görmeyip, bizatihi modernitenin şartlarının beraberinde getirdiği bir tür metafizik kaybının da ifadesi olduğunu düşünür. Buna eşlik eden bas bir ses gibi, bir umut metafiziği çıkarır karşımıza, o vaat edilmiş ülkeye olan arzumuzun sürüklediği bir "yön sabitesi".

Özgürlükler âlemi henüz tamamlanmamış maddi bir şeydir; tarihsel diyalektik materyalizmin o gecikmiş kusursuzluğu, birbirinden alabildiğine uzaklaştırılmış alanları buluşturacaktır: gelecek ile doğayı, beklenti ile maddeyi (tözü).

Bloch'un yeryüzündeki cenneti, programatik olmaktan çok süreçsel bir ütopyadır. Marksizmin bu bağlamda bir distopya olmayıp sahici, somut olarak dolayımlaştırılmış ve süreç olarak ucu açık bir ütopya olduğunu belirtir. Bloch cennete bu dünyada sahip olmaya yönelik apaçık metafiziksel soruları, evrensele yönelik dini kararlarda ve açıklamalarda doğru, hakiki bir dünyevi mesajın bozulmuş, çarpıtılmış halini gören bir Marksist ve ateist pozisyonundan ortaya atar.

Hıristiyanlıktaki Ateizm, Ernst Bloch, Çev: Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, Mayıs 2013, 443 s.

verilmiş olan bu ders, Isaac Newton'un *Principia Mathemetica*'sındaki elipsler yasasının geometrik kanıtına alışılmamış bir yaklaşımdı. David ve Judith Goodstein'ın tekrar derlediği ve yayıma hazırladığı bu ders tek bir olgu hakkındadır, ama kesinlikle küçük bir olgu değil. Bir gezegen ya da bir kuyrukluyıldız veya herhangi bir cisim uzayda kütleçekimin etkisi altında çok özel bir matematiksel yay çizerken, neden bu özel eğriyi izlediğini, doğanın neden bu zarif yörüngelerin izlenmesini "seçtiğini" basit bir geometriyle açıklamaktadır. Problem sadece derin bilimsel ve felsefi anlamdan ileri gelmekle kalmayıp ayrıca büyük tarihsel öneme sahiptir.

İçimizdeki Karanlık Yan

-Sapıklığın Tarihi, Elizabeth Roudinesco, Çev.:Nami Başer, Say Yayınları, 2013, 232 s.

Yirmi yıl arayla 1890 ve 1914 yılları arasında Avrupa edebiyatının iki kahramanı, Dorian Gray ve Gregor Samsa, ilki iktidardan çok sanata hizmet etmeyi tercih eden işsiz güçsüz bir aristokrasinin bağrındaki sapık arzunun büyüklüğünü zamanının tıbbına karşı bütün parıltısıyla ortaya sunarken; diğeri burjuva normalliğinin bağrındaki iğrenç çıplaklığın maskelerini kaldırarak bu alana kendilerini adamışlardır.

Sapkınlık nerede başlar ve sapıklar kimlerdir?

Bu kitabın yanıtlamaya çalıştığı temel sorun şudur; şimdiye kadar ayrı ayrı ele alınmış yaklaşımları birleştirerek sapkınlık kavramının çözümlemesine sadece sapıkların portrelerini ve büyük cinsel sapkınlıklarının sunumunu eklemekle kalmayarak, başta 19. yüzyıl olmak üzere bu konuda geliştirilen sapkınlığı ve sapıkları irdelemeye yönelik teori ve pratiklerin de eleştirisini yapabilmek.

Foucault

Gilles Deleuze, Çev: Burcu Yalım, Emre Koyuncu, Norgunk Yayınları, 2013, 153 s.

Şehre yeni bir arşivci atandı. Peki ama kelimenin gerçek anlamıyla atandığını söyleyebilir miyiz? Aslında daha ziyade kendi talimatlarıyla hareket etmiyor mu? Birtakım art niyetli insanlar yapısal bir teknolojinin ya da bir teknokrasinin yeni temsilcisi olduğunu söylüyorlar. Kendi saçmalıklarını bir zekâ kıvraklığı zanneden diğerleri ise onun Hitler'in destekçisi olduğunu, ya da en azından insan haklarına halel getirdiğini söylüyorlar. (onun "insanın ölümü"nü ilan etmesini affetmiyorlar.) Bazıları da sırtını hiçbir kutsal metne yaslayamayan ve büyük filozofları nadiren alıntılayan bir sahtekâr olduğunu söylüyorlar. Yine birtakım diğerleri ise, aksine, kendilerine felsefede yepyeni bir şeyin doğduğunu ve bu eserin meydan okuduğu eserler kadar güzel olduğunu söylüyorlar: Yeni bir günün doğuşunu kutluyorlar.

Heretik, eşek sırtında yola koyuldu

www.heretikyayin.com
0.312.418 52 00

İnsanlığın bütün sosyal varoluş alanlarının piyasa-meta etrafında şekillendirilmek istendiği bir hız çağında yaşıyoruz. Televizyonun temel bilgi kaynağı olduğu, kitapların ise raflarda "izlendiği" bir çağ ne yazık ki bu çağ. Her şeyin hızla tüketildiği, nitelin yerine nicelin tercih edildiği bir dönemdeyiz. Pek az toplumsal alan bu genel "metalaştırma" veya günlük dildeki ifadesiyle "marka değerini yükseltme" çabalarından "hasarsız" çıkabilmekte.

Bireysel hafızanın teknolojinin harici belleğine aktarıldığı böylesi fantastik bir oyun sahnesinde, kendi cephesinden, hayata soluk olmak, soluk aldırmak için kuruldu **Heretik**.

Yayınevinin ismi olarak Heretik seçilmesi tesadüfi değildir. Heretiklik her dönemin egemen düşüncesine ve dogmatik inancına itiraz etme biçimlerinin sıfatı olmuştur. Bundan dolayı egemenlerin dinsel inancında ve özellikle de Ortaçağ'ın engizisyonunca "sapkın", "meczup", "zındık" gibi damgalamalara maruz kalmıştır. Ama aynı zamanda insanlık tarihinin mücadele dolu serüveninde farklı coğrafyalardaki ezilenlerin, dışta kalanların, ötekilerin sesidir de heretik. Bugün ise, kapitalizmin artık tüm dünyanın egemen miti haline dönüştürdüğü piyasa inancına itirazın adıdır.

Hem itiraz edip hem de logosunda uysallığı ile bilinen bir hayvanı figür olarak kullanmak çelişkili bir durum gibi algılanmamalıdır. Zira eşek, sadece uysallığı ile meşhur değildir. Heretik, bir eşeğin bile sıra dışı ve de keskin bir itiraz simgesi olabileceğini düşünmektedir. Eşek, Anadolu toprağının en has sahiplerindendir. Bu yüzden edebiyatta Harnamelere konu olduğu kadar felsefede de filozof hayvanlığa kadar terfi etmeyi başarabilmiştir. Kısacası düşündürtmeyi bilen bir hayvandır.

Heretik'in eşeği gerek yayın alanındaki tekelci yapılaşmaya gerekse gündelik hayatın sıradanlığındaki her türlü örtük veya açık tahakküm ilişkisine itiraz eder. Genel duruşuyla, gözleriyle, çıkardığı dille, anırmasıyla ve daha nice meziyeti ile egemen ezberleri rahatsız edici ve de bozucu bir gücü temsil etmek ister gibidir. Rahatsız etmenin, alternatif geliştirmenin yarattığı yükün ancak bir eşek tarafından taşınabileceğini de belirtelim.

Yolumuz açık olsun...

Eğlendirerek Hükmetmek (Halka Karşı Kitle Kültürü)
Taaruz (Offensive libertaire et sociale), Çev: Yusuf Polat, 2013, 256 s.

Seçilmiş Metinler
Pierre Bourdieu, Çev: Levent Ünsaldı, 2013, 288 s.

Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi
Howard S. Becker, Çev: Şerife Geniş, 2013, 240 s.

Asker Doğmayanlar

Derleyen: Pınar Öğünç, Metis Yayıncılık, 2013, 216 s.

Bu kitap vicdani redcileri anlatıyor. Onlar, asker doğulan bir ülkede asker olmayı reddedenler. İsimleri sivil olarak askeri mahkemelerde yargılandıklarında, açlık grevi yaptıklarında ya da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşıdıkları davayı kazandıklarında anıldı sadece. Hayatlarını kökten değiştiren kararlarını, devletin üzerlerinde kurduğu baskıyı, meramlarını anlatmak için imkânları hep sınırlıydı. Az tanınmaları, toplum dışına itilmelerini kolaylaştırıyordu.

Asker Doğmayanlar'da söz, farklı dönemlerde, belki farklı saiklerle yola çıkarak zorunlu askerliği reddeden 14 vicdani retçide. Bireysel hikâyeleri, militarizmin ülkenin kılcal damarlarında nasıl gezindiğine, bu temel insan hakkı mücadelesinin 1990'lı yıllardan itibaren tarihine de ışık tutuyor. Onlar anlattıklarıyla bir hakikati anımsatıyorlar; kimse asker doğmuyor.

Sanat ve Çokluk

Antonio Negri, Çev: Serkan Sönmezgil, MonoKL Yayınları, 2013, 128 s.

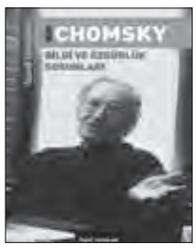
Negri kapitalist dünyada artık doğal olan, yani sanayi öncesi olan ve imal edilmiş olmayan hiçbir şey bulamadığını söylüyor. "Etrafımdaki toplum bana bir metalar yığını, paranın ya da finans mekanizmalarının birbirleriyle ikame edilebilir kıldığı bir soyut değerler yığını gibi görünüyordu; tek taraflı bağların içinde yassılaşmış, gerilimleri adeta yürürlükten kaldırılmış bir kapitalist dünya." Dünya tamamıyla şeyleşmiş, soyut hale gelmiş. Sanat böyle bir durumda hangi anlama sahip olabilirdi? Bu gerçeklik içinde sanatsal üretim, alternatif yaratım, gerçeğin yeniden icadı süreçleri neler olabilirdi?

Mutlak içkinlik tarafından fethedilmiş bir dünyada sanat yapıtlarının var olmayı sürdürmesi nasıl mümkündür? Sanat yapıtlarında her zaman aşkın bir şey var gibi ama biliyoruz ki aşkınlık artık yok; Tanrı öldü.

Bilgi ve Özgürlük Sorunları

Noam Chomsky, Çev: Taylan Doğan, BGST Yayınları, 2013, 136 s.

Bilgi ve Özgürlük Sorunları, 1971'de Noam Chomsky'nin, Bertrand Russell onuruna verdiği konferansın metnidir. Bu klasik metinde Chomsky, ilk kez dilbilim görüşleriyle politik görüşlerini bir araya getirir.

Kitabın ilk bölümü, felsefe tarihindeki klasik ayrımlar ve önemli filozoflardan çağdaş felsefecilere kadar şu sorunun izini sürer: "İnsan, bildiği şeyi nasıl bilir?" Özellikle dil söz konusu olduğunda, "dili nasıl öğreniriz?". "Bilgi ve Özgürlük Sorunları", bu haliyle, felsefenin kadim sorularını modern dilbilimle birleştiren, zevkle okunacak bir felsefe kitabıdır.

Kitabın ikinci bölümü, "dünyayı yorumlamak" kadar "onu değiştirmekle" de ilgilenir. N. Chomsky, bu bölümde, Bertrand Rusell'ın içinde yer aldığı özgürlükçü sosyalizm geleneğinin temel ilkeleri üzerinde durur.

öğretmen dünyası

Haziran sayısı çıktı...

Özel Dosya: 4+4+4'ün 1. Yılı

* İnsanın Düşünmesi Neden Engellenmek İstenir?
Prof. Dr. İ. Ethem Başaran

* 1. Sınıfa Başlama Yaşının Değerlendirilmesi
Selma Gümüş

* Farklı Yaşlardaki Öğrencilerin Oluşturduğu İlkokul 1. Sınıflarda Yaşanan Sosyal ve Eğitsel Sorunlar
Funda Tırpancı

* 4+4+4 Eğitim Sisteminde İlkokul 1. Sınıf Uyum Programının Değerlendirilmesi
Bilge Özgür İnam

* Çocuklara Kıymayın Efendiler!
Recep Nas

* Yükseköğretime Başvuran Adayların Sosyo Ekonomik Özellikleri ve Öğrenci Seçme Sınavında Başarıları
Prof. Dr. Yıldız Kuzgun

Necatibey Cad. 13/13 Sıhhiye/ANKARA Tel: (0312) 229 43 25 Belgegeçer: (0312) 229 45 26
e-posta: ogdunyasi@gmail.com www.ogretmeninkitapligi.com

Euler ve bir Diyafont denklemi

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

18. yüzyılda yaşamış olağanüstü matematikçi Leonhard Euler, insanlık tarihinde eşi benzeri az görülmüş bir dehadır. Yaşadığı yüzyılın son üç çeyreğinde matematikte, matematiksel fizikte ve mekanikte yayımlanmış araştırmaların üçte biri Euler'indir. Onun matematiğe ve genel olarak bilime olan etkisi Shakespeare'in edebiyata olan etkisinden fazla olduğu iddia edilir.

Matematik tarihçisi E. T Bell matematiğin üç büyüğünü Arşimet, Newton ve Gauss olarak sıralamıştır. Aslında Euler, bu listeye dördüncü büyük olarak yazılmalıydı. Ağzından pek az övgü duyulmuş olan Gauss, Euler için şöyle demiştir: "Euler'i okumak matematiğin çeşitli alanlarını öğrenmek için en iyi okuldur ve öyle de kalacaktır. Hiçbir şey Euler'in yerini tutamaz."

Euler, hayatının son on yedi yılını kör olarak geçirmiştir. Hayranlık uyandıran birçok çalışmasını gözlerinin görmediği yıllarda, aklının gördüğüyle gerçekleştirir. Şaka yollu da olsa "Artık dikkatimi dağıtacak daha az şey olacak" diyecek kadar matematiği, görmeye tercih eder. Yüzlerce makaleyi, onlarca kitabı asistanlarına dikte ettirir. Euler'in akıl, sezgi ve tutkuyla yarattığı uçsuz bucaksız evren birçok biliminsanı için ilham kaynağı ve yol gösterici olmuştur. Ünlü Fransız matematikçi Laplace şu sözleri söylemiştir: "Euler'i okuyun… Euler'i okuyun… O hepimizin ustasıdır."

Euler, meslektaşlarıyla yardımlaşan, uyumlu, alçakgönüllü, saygılı ve iyi yürekli bir insandır. Birçok matematikçinin içinde yer aldığı "öncelik savaşları" veya insafsız eleştiriler karşısında kin duymak ona tamamen yabancıdır. Örneğin Euler'in Maclaurin'den altı yıl önce ortaya koyduğu ünlü toplam formülünü Maclaurin'in yeniden keşfettiği ve formülün bir süre için "Maclaurin toplam formülü" olarak anıldığı dönemde Euler, şikâyet etmek şöyle dursun, itiraz bile etmemiştir. Belki de başkalarının da aynı talihli sonuca ulaşmış olmaları onu mutlu etmiş bile olabilir. Matematik tarihçisi Dirk J. Struik şöyle yazmıştır: "18. yüzyılın kavgacı ve kıskanç matematikçileriyle bir fincan kahve bile içmek istemezdim. Euler hariç tabii."

Leonhard Euler, olağanüstü çalışma kapasitesi ve şaşırtıcı kararlılığının yanı sıra matematik dünyasının yetiştirdiği en büyük algoristlerden biridir. Problemleri karmaşıklıktan kurtarıp kolaylaştırarak çözmesiyle matematikte birçok kuramın kuruluşuna öncülük etmiştir.

Euler'in yüzlerce keşfinden (buluşu da diyebilirsiniz) biri de iki bilinmeyenli doğrusal Diyafont denklemlerinin çözümü için ortaya koyduğu yöntemdir. Bu basit ve akıl dolu yöntemi bir örnek üzerinde anlatacağız. Bir dehanın nasıl akıl yürüttüğünü merak eden okurun ilgisini çekecek olan bu yöntem için ortaokul matematik bilgisinin yeterli olacağını belirtelim. Bu arada, sözünü ettiğimiz Diyafont denklemini de açıklayalım:

a, b, c tamsayılar ve $ab \neq 0$ iken x ve y bilinmeyenleri de tamsayı ise,

$$ax + by = c$$

eşitliğine **iki bilinmeyenli doğrusal Diyafont denklemi** adı verilir.

Euler'in çözüm yöntemini anlatacağımız aşağıdaki denklemde a, b, c, x ve y doğal sayılardır.

Leonhard Euler (1707-1783).

Örnek. x ve y negatif olmayan tamsayılar olmak üzere $31x + 21y = 1770$ denklemini sağlayan (x, y) ikililerini bulunuz.

Çözüm. Euler'in yönteminde ilk olarak katsayısı küçük olan bilinmeyen yalnız bırakılır. Denklemden y'yi tecrit edelim:

$$y = \frac{-31x + 1770}{21}$$

Bu kesirde -31 yerine $-(21+10)$, 1770 yerine $1770 = 84 \cdot 21 + 6$ yazarsak,

$$y = -x + 84 + \frac{-10x + 6}{21}$$

olur. x ve y tamsayı olduğundan,

$$(-10x + 6)/21$$

kesri de tamsayı olmalıdır. Bu tamsayıyı t ile gösterirsek yeni bir Diyafont denklemi elde ederiz:

$$21t + 10x = 6$$

Bu denklemde de Euler yöntemini uygulayalım. Katsayısı küçük olan değişkeni, yani x'i yalnız bırakalım:

$$x = \frac{-21t + 6}{10}$$

Bu kesirde -21 yerine -(20 + 1) yazarsak,

$$x = -2t + \frac{-t + 6}{10}$$

olur. x ve t tamsayı olduğundan,

$$(-t + 6)/10$$

kesri de tamsayı olmalıdır. Bu tamsayıyı u ile gösterirsek bir kez daha, farklı bir Diyafont denklemi elde ederiz:

$$t + 10u = 6.$$

Şimdi, x ve y'yi u parametresi cinsinden yazalım:

$$t = -10u + 6,$$
$$x = -2t + u = 21u - 12,$$
$$y = -x + 84 + t = -31u + 102.$$

$31x + 21y = 1770$ denkleminde x ve y negatif olmayan tamsayılar olduğundan, $x = 21u - 12 > 0$, $y = -31u + 102 > 0$,

$$12/21 < u < 102/31$$

olur. Bu aralıkta tamsayılarının alacağı değerler 1, 2 ve 3'tür. $u = 1$ için $x = 9$, $y = 71$; $u = 2$ için $x = 30$, $y = 40$; $u = 3$ için $x = 51$, $y = 9$ bulunur.

Böylece Euler'in keşfettiği basit ama etkili metotla $31x + 21y = 1770$ denklemini sağlayan tüm (x, y) ikilileri (9, 71), (30, 40) ve (51, 9) olarak bulmuş olduk.

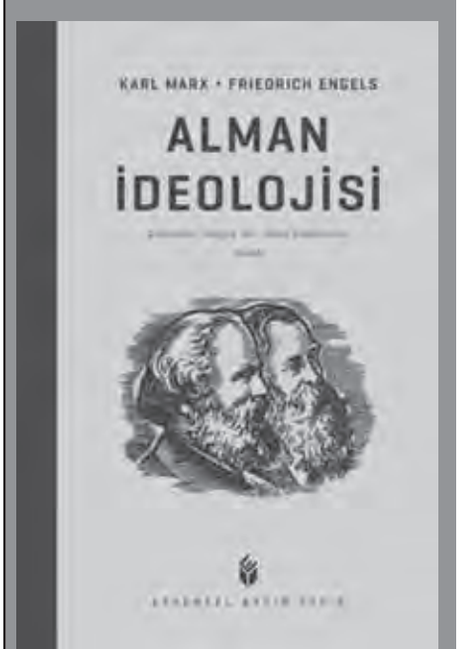

Diyofont denklemlerine adını veren İskenderiyeli matematikçi Diophantus.

KAYNAKLAR

1) M. Petkovic, *Famous Puzzles of Great Mathematicians*, AMS, 2009.
2) A. Törün, "Leonhard Euler", *Matematik Dünyası*, Sayı 80.

Alman İdeolojisi
tam metniyle ilk kez Türkçede

Alman İdeolojisi
Karl Marx, Friedrich Engels
Çev: Tonguç Ok, Olcay Geridönmez
Evrensel Basım Yayın, 2013, 600 s.

Anadolu kültüründe çevirinin dünü, bugünü...

Döneminde hangi dil geçerliyse, anlaması gereken çevre hangi dili anlıyorsa Anadolu tarihinde o dile çeviri yapmak en eski çağlardan bu yana gelenekselleşmiştir. Bu dönem, antik çağlardaki iki dilli yazıtlara değin geri gider. Bunlar olmasa şimdi uzmanlar pek çok eski Anadolu dilini bilmiyor, pek çok metni okuyamıyor olacaktı. Söz gelimi en eski Mezopotamya söylencesi olan Gılgamış Destanı'nın Hititçe tabletleri de bulunmuştur. Kimi zaman çeviriyi sosyal-tarihsel olaylar zorlamış, söz gelimi Kadeş anlaşmasının metinleri hem Antik Mısır, hem Hitit dilinde yazılmıştır.

Roma İmparatoru Augustus'un, yaptıklarını anlattığı ve günümüzde Ankara'da Augustus tapınağının duvarlarında bulunan, "Ankara Anıdı" adıyla anılan metin, hem özgün dili olan Latincesiyle, hem de o günlerde Anadolu'nun yaygın dili olan Rumca çevirisiyle kazılıdır.

13. yüzyıl Anadolu'sunda Ahi Evren, Hace Nasuri'd Din Mahmut, yani Nasrettin Hoca'nın Arapça'dan Farsça'ya yaptığı Sühreverdi al-Maktul, İbn Sina, Fahru'd Din Râzî, Sadru'd Din Konevî çevirileri bugün elimizdedir.

Yine aynı yüzyılda Hace Bektaş'ın *Makalât* adlı kitabının hem düzyazı, hem de şiir olarak Türkçeye çevirileri vardır. Bu kitapların Arapçadan çeviri olduğu savı varsa da Arapça aslına henuz rastlanamamış olması, elimizdeki metinlerin Hace Bektaş tarafından Türkçe olarak yazılmış olabileceği düşüncesini de uyandırmaktadır.

Osmanlı'da kitapların çoğaltılması ve dağıtılması

13.yüzyıl bilimci Ekberiye kültürünün yansıması ile Osmanlı da bilime önem vermiştir. Orhan Gazi tarafından 30 yıl içinde İznik'te kurulan medreseleri (beş medresenin adı var, ancak bugün yalnızca Süleyman Paşa Medresesi görülebilir durumdadır), örgütlemekle görevlendirilen Davud-u Kayserî, bu İslam akılcılığını, doğa bilimlerini de içerecek biçimde genişletmiştir. Bu çalışmalar sırasında İznik medreselerinde pek çok çeviri ortaya çıkmıştır.

Daha sonra çeviri hareketini hızlandıran Sultan II. Mehmet (Fatih), yeni bir kültürel dalga başlatmış, bunun içinde çeviriler de yerini almıştır. Sadru'd Din Konevi düşüncesinin temel kitabı olan "Müftah ül Cem ül Ğayb"ı, İznik, bilimci Ekberiyye ekolünden gelme Molla Ahmed İlahî ile İznik'te yetişmiş olan Kutbu'd Din-i İznikî'ye şerhettirdiğini ve bilim dili olan Farsçaya çevirttiğini biliyoruz.

Osmanlı'da hattata verilen kitaplar hat öğrencilerinin sayısı kadar çoğaltılırdı. Usta hattatın denetiminden geçen kopyalar, Osmanlı'nın çeşitli yerlerine gönderilmek üzere kervancıbaşına teslim edilirdi.

Osmanlı, kitaba verdiği önemi ahiler eliyle yürütmüştür. Yeni yazılan ya da çevrilen bir kitap beyaza çekilmek (elyazısıyla çoğaltılmak) üzere hattata verildiğinde, hat öğrencilerinin sayısı kadar çoğaltılırdı. Çok güzel olmasa da usta hattat tarafından denetlenmiş ve düzeltilmiş olan öğrenci hatları, kervancıbaşına teslim edilir, o da Osmanlı'nın çeşitli yerlerinde satılmak üzere kervanlara dağıtırdı. Kitaplar ulaştığı yerlerde yeniden aynı çoğaltma ve dağıtma işlemine tabi tutulurdu. Böylece altı ay içinde bir kitap bütün Osmanlı illerine ulaşır, şerh edilir (açıklamaları yazılır, eleştirilir), haşiyyeleri (notları) hazırlanır, yazıldığı yere döner, böylece üzerine olan tartışmalar olgunlaşır, sona bile ererdi.

Yazında Cumhuriyet mirası

Cumhuriyet dönemi de çeviriye önem veren bir dönem olmuştur. Özellikle 1940 sonrası Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Ankara'da kurulan Tercüme Bürosu'nun çıkardığı *Tercüme* dergisi ile Milli Eğitim Klasikleri kitap dizisi, bugün hâlâ araştırmacıların temel kaynaklarından olmaktadır.

Bu kültürel yapının etkisi, hem bilim hem yazın alanında, yazarların, kendi yazıları kadar çevirilere de önem vermelerine ve zaman ayırmalarına neden olmuştur. Bu dönemde pek çok kitap, hem yabancı dil, hem de kültür bakımından yetkin yazarlar tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, felsefede İsmail Tunalı'nın, Bedia Akasu'nun, Suat Baydur'un; yazında Orhan Veli'nin, Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın, Attila İlhan'ın, Behçet Necatigil'in çevirileri aranan çeviriler olarak zamanımıza kadar ulaşmıştır. Bilimde pek çok üniversite hocası, bildikleri dillerin temel kitaplarını Türkçe'ye çevirmiştir.

Karanlıkta kalan eserler

Cumhuriyet döneminde önemli bir eksiklik, bilimsel alanlarda Arapça ve Farsçanın, dışlanması ile ortaya çıkmış, bu diller yalnızca ilahiyatçıların alanın-

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde kurulan Tercüme Bürosu'nun çıkardığı *Tercüme* dergisi ile Milli Eğitim Klasikleri kitap dizisi günümüzde araştırmacıların temel kaynakları arasında.

Osmanlı'nın ilk başmüderrisi olduğu belirtilen Davud-u Kayserî'nin, maddenin ve evrenin enerjiden oluştuğunu söylemiş olduğunu bir dedikodu gibi biliyoruz.

da kalmıştır. İlahiyatçıların onayladığı metinler dışında, Osmanlı elyazması kütüphanelerinde adını ve yerini bildiğimiz pek çok düşünsel ve bilimsel yapıt, çevrilmemiş, günümüze ulaştırılmamıştır. Bu durum, Ahi Evren Şeyh Nasuri'd Din Mahmut'un 25 kadar kitabından yalnızca ikisinin, Şeyh Bedreddin'in 42 kitabından yalnızca birinin Türkçeye çevrilmesi sonucunu doğurmuştur. Davud-u Kayserî başta olmak üzere İznik Ekberiye ekolünün hemen hiç bir kitabı günümüze ulaşamamış, bu İslam akılcılığı ekolü bütünüyle karanlıklara gömülmüştür. Dolayısıyla, bugün bilim dünyası araştırdığında, Müeyyedi'd Din Cendi, Davud-u Kayseri, Yar Ali Şirazi, Fahrü'd Din-i Iraki, Kutbu'd Din-i Şirazî, Fenarî ailesi, Kara Hoca, Tacü'd Din-i Kürdî'nin yalnızca adlarına rastlayabiliyoruz. Söz gelimi, Davud-u Kayserî'nin, maddenin ve evrenin enerjiden oluştuğunu söylemiş olduğunu bir dedikodu gibi biliyoruz. Kitaplarını göremediğimiz için bunun hangi bağlamda söylenmiş olduğunu bilmiyoruz. Selçuklu ve Osmanlı kültürünü tam olarak tanıyabilmek ve üzerine bilimsel araştırmalar yapabilmek için üniversitelerde ve bilim alanlarında hızla Arapça, Farsça bilen biliminsanları yetiştirilmesi ve belki de Arap ve Fars filolojilerinin geliştirilmesi zorunluluk olarak önümüzde durmaktadır.

Tarih alanında, Ahmet Yaşar Ocak gibi, Mikâil Bayram gibi ilahiyat kökenli Farsça bilen hocalar çalışılmaktadır. Bunlara bir de ilahiyat alanı dışına çıkmamakla birlikte, bu çalışmaları doğrultusunda bilimsel araştırmalar da yapmakta olan ve bunu kitaplarına yansıtan Yaşar Nuri Öztürk'ün çalışmalarını eklemek doğru olur.

Son dönem: Geçimlik çeviri

1970'li yıllarda Türkiye'de yazın alanında çeviride bir atılım daha görülür. Yazarlar ve çevirmenlerin birleşip kurdukları Yazarlar Kooperatifi / YAZKO, 1940'ların Tercüme Bürosu'nun çıkardığı *Tercüme* dergisini, yeni bir anlayışla ve *Çeviri* adıyla sürdürme çabasına girer. Bu dergi, çeviri üzerine çok değerli düşünce yazıları ve çeviriler yayınlamıştır. Ancak Yazarlar Kooperatifi gibi, bu çaba da, uzun soluklu olmaz. *Çeviri* dergisi 16 sayı yayınlanır ve sona erer.

Türkiye'de çevirinin son dönemi neredeyse bütünüyle ticari bir etkinlik haline gelmiştir. Artık felsefe, bilim ve yazın alanlarında çalışan biliminsanları, çeviri yapmak yerine yalnızca kendi yapıtlarını yazmaya zaman ayırıyor. Çevirmenlerse çeviriye, geçim sorunu olarak bakmak zorunda olduklarından, olabildiğince hızlı çalışmayı yeğliyor. Bu durumda da yapılmakta olan çeviriler, "yapıt" niteliği kazanamıyor. Çoğunlukla, çevirenin bile ne dediğini anlamadığı, dolayısıyla ne dediği anlaşılmayan, Türkçesi bozuk çeviriler ortaya çıkıyor. Satışa uygun olduğu düşünülmeyen kitaplar çevrilmeye değer bulunmuyor. Şeyh Bedreddin'in *Varidat* adlı kitabı pek çok kez çevrildiği halde, 42 kitabından geri kalanların ele alınmamış olması gibi, pek çok önemli ve değerli yapıt bu yüzden hâlâ çevrilmeyi bekliyor.

Yazarlar Kooperatifi, 40'ların *Tercüme* dergisini yeni bir anlayışla *Çeviri* adıyla yayımladı.

Özellikle Turgut Özal sonrası, kâr bağlamlı kapitalist ekonomik yapının iyice oturması, bütün alanlarda olduğu gibi kültür alanında da "geçim" denilen "ayıcı halkası"yla insanları zorlamaktadır. Özellikle eğitim, sağlık vb. sosyal alanlarda olduğu gibi felsefe, bilim ve sanat alanlarında da satışa gelmeyen pek çok önemli konunun dışlanmasına, unutulmasına neden olmaktadır. Geçim sağlayabileceği düşünülen alanlarda da, inanılmaz sayıda niteliği düşük çevirinin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır.

Günümüzde kültür emperyalizmi, artık ulusların kendi kültürlerini başka kültürlere baskın kılma çabası olarak değil, burjuva devlet yönetimlerini elinde tutan sermaye sınıfının, yalnızca katıldığı üretimde emeğini kullandığı robotlaşmış insanlara, yani tanrılaşmış paranın kullarına gerek duyması, "insan"ı tehlikeli bulması ve bireyin düşünsel gelişimini önlemeye çalışması olarak anlaşılmalıdır. Emperyalizme karşı savaşım, artık, insanı insan yapan felsefe, bilim ve sanat alanlarında, sermayenin kullaştırmasına karşı, insanın kendisini kurtarma savaşımı olarak anlaşılmalıdır:

"Ne kadar az yer, içer, kitap okursan, tiyatroya, dansa, meyhaneye ne kadar az gidersen, ne kadar az düşünür, sever, kuram yaratır, şarkı söyler, resim ve eskrim yaparsan, o kadar fazla sermaye biriktirirsin; mezar böceklerinin ve toprağın yok edemeyeceği hazinen o kadar büyür. Kendin ne kadar azalırsan o kadar çoğa sahip olursun; kendi öz hayatını dile getirmenle dışsallaşmış hayatını dile getirmen ters orantılıdır; yabancılaşmış varlığın gitgide büyür." (Karl Marx*, 1844 El Yazmaları*'ndan)

Ömer Tuncer (imece@tr.net)

Nükleer santral kazaları sonrası kanserden ölümler neden çok farklı hesaplanıyor?

Çernobil ve Fukuşima kazaları sonrası bazı araştırmacıların kanserden öleceklerin sayısını az, başka araştırmacıların ise çok fazla hesapladıkları zaman zaman medyada yer alıyor. Konuya yabancı olanlar ise, bunlardan hangisinin gerçeği yansıttığını, kime inanacaklarını bilemiyorlar. Bunun başlıca nedeni, her bir araştırmacının yaptığı hesaplarda kullandığı ya da bazı ölçüm ve genellemelerle varsaydığı ortalama radyasyon dozu ve bu dozu aldığı öngörülen, o bölgede yaşayan, kişi sayısındaki farklılıktan ileri geliyor.

Bu yazımızda bu konuyu biraz irdeleyip gözler önüne sererek bu çeşit hesaplamaların nasıl yapıldığını ve bunların bir değeri olup olmadığını açıklamaya çalışacağız.

2011 yılında Japonya'da bulunan Fukuşima Nükleer Santrali'nde, Çernobil'den sonra gerçekleşen en büyük nükleer kaza meydana gelmişti.

"Radyasyon Dozu' aslında radyasyonun vücutta oluşturabileceği etkinin bir ölçüsü. Yazın deniz kıyısında güneşlendiğimizde güneş ışığındaki kısa dalga boylu morötesi ışınların, deriye aktardıkları enerji sonucu "alınan dozla" derinin kızardığını biliyoruz. Radyoaktif maddelerden salınan yüksek enerjili, çok kısa dalga boylu radyasyonların çoğu sadece deri yüzeyindekilere değil, çok daha derinlerdeki hücrelere, bunların molekül ve atomlarına girerek hücrelerin işlevlerini bozabiliyorlar. Bunun belirlenebilmesi ise, ancak çok yüksek dozlarda olabiliyor. Eğer birkaç Sievert gibi yüksek bir radyasyon dozu birkaç saatte vücutta oluşursa, bu doz ileride kansere neden olabiliyor ve belki de ölümle sonuçlanabiliyor. Ancak, 1 Sievert gibi çok yüksek radyasyon dozları vücutta ender olarak ortaya çıkıyor. Örneğin, bu düzeyde dozlar Hiroşima ve Nagazaki'de atılan atom bombaları sonrası, sağ kalanlardan bazılarının vücutlarında oluştu. Oralarda bile çok kişi bu dozların çok altında dozlar aldı.

Birkaç bin mili Sievert'ten 200 mili Sievert'te kadar olan radyasyon dozlarının Hiroşima ve Nagazaki'de atılan atom bombalarından kurtulan bazı kişilerde özellikle kan kanserine neden olduğu çeşitli bilimsel araştırmalardan elde edilen bulgulardan biliniyor. Toplum içindeki bazı kişilerin vücutlarında bozulma (hasar) görülme olasılığı, doz ne kadar büyükse ve süre ne kadar kısaysa (bir gün kadar) artıyor (Doz arttıkça vücutta hasarın derecesi değil, bunun ortaya çıkma olasılığı artıyor!).

200 miliSievert'in (mSv) altındaki düşük dozlarda ise vücutta bir etki gözlenemiyor, belirlenemiyor. Uluslararası kurullarca, 1000 mSv'lik bir dozun vücutta kanser oluşturma olasılığı ya da bu nedenle ek risk, yüzde 5 (0,05) olarak veriliyor. Bunun anlamı, örneğin 100.000 kişinin her biri 1000 mSv'lik yüksek bir doz aldığında, ortalama olarak 5.000 kişi yaşamları boyunca kansere yakalanıp ölebilir. Çok daha düşük dozların vücutta kanser yapabileceği ve bunun riskinin ne kadar olduğu ise ancak Hiroşima ve Nagazaki sonrası görülen 1000 mSv düzeyindeki yüksek dozun kanser yapma riskinden, başka yerlerdeki düşük doz değerlerine, "doğru orantıyla" geçilerek, düşük dozların da kanser yapabileceği varsayılıp riskler hesaplanıyor. Bilim dünyasında çok tartışmalı olan bu varsayımın (hipotezin), elde sınanmış tutarlı bulgular olmadığından, doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanamıyor ve böyle kabul ediliyor. Örneğin bir toplulukta her bir kişinin aldığı doz 100 mSv ise, ek riskin yukardakinin onda birine (0,05/10 = 0,005), 10 mSv ise yüzde birine (0,05/100 = 0,0005) ineceği doğru orantıyla hesaplanıyor.

Fukuşima çevresinde radyoaktiviteden yoğun etkilenen bölgede yaşayan bir kişinin 1 yılda aldığı ortalama doz, uluslararası ilgili kurumun yaptığı kapsamlı ilk araştırmaya göre 20 mSv kadar. (1)

Bu dozun oluşturacağı ek risk ise, 20 mSv x 0,05/1000 mSv = 0,001.

Radyasyondan başka çok çeşitli etkenlerle ortaya çıkan yüzde 25 (0,25)'lik ortalama genel kanser riski, Fukuşima çevresinde yaşayan insanların aldığı 20 mSv'lik doz nedeniyle 0,25 x 0,001 = 0,00025 kadar artacak ve toplam genel risk 0,25 + 0,001 = %25,1 = 0,00251 olacaktır. Çevrede örneğin 100.000 kişi yaşıyorsa bunlardan zaten ortalama 25.000'i yaşam boyu çeşitli etkenlerle kansere yakalanıp ölecekken, Fukuşima'dan aldıkları 20 mSv'lik doz

Radyasyon doz birimi 'Sievert' nedir?

Vücudun her kilogramı başına radyasyonun aktardığı enerji 1 Joule ise buna 1 Sievert (Sv) deniyor. Sievert vücudun biyolojik etkinliğini de hesaba katıyor. Örneğin iki proton ve iki nötrondan oluşan büyük kütleli alfa ışınları, aynı dozdaki (elektromanyetik) "gama ışınlarına" oranla vücutta 20 kat daha etkin olarak soğuruluyorlar. Hücreler için çok büyük bir enerji aktarımı olan ve ender olarak ortaya çıkan Sievert (Sv) yerine,daha çok, bunun binde biri olan miliSievert (mSv) kullanılıyor (1 Sv = 1000 mSv). Günlük yaşamda ise 1 Joule, küçük bir enerji birimi olup örneğin 100 gramlık bir çikolata paketini yerden 1 metre yukarı kaldırmak için gereken bir enerjidir.

sonucu bu toplam sayıya 100 kişi eklenecektir. (20mSv/kişi x 0,05/1000mSv x 100.000= 100 kişi)

Fukuşima'da çevredekilerin aldıkları doz ve kişi sayıları başka varsayımlarla farklı alındığında farklı sonuçların çıkacağı açık. Örneğin ortalama doz 20 mSv yerine 100 mSv ve bu dozu aldığı öngörülen kişi sayısı 100.000 yerine 300.000 alındığında kanserden öleceklerin sayısı 15 kat artarak 1500 kişiyi bulacaktır. Radyasyon nedeniyle kansere yakalanıp öleceklerin, hesapları yapanların varsayımlarına göre farklı olmasının nedeni buradadır.

Benzer hesaplama, 130 milyonluk Japon halkının doğal radyasyondan her yıl aldığı ortalama 2,4 mSv'lik dozu için de yapılabilir ve yılda 15.600 kişinin kanserden öleceği bulunur (2,4 mSv x 0,05/1000mSv x 130.000.000 milyon kişi). Öte yandan tüm diğer etkenler sonucu ortalama kanser ölüm riski olan yüzde 25 göz önüne alındığında, Japon halkının her yıl ölen 1,4 milyonundan 350.000'nin zaten çeşitli etkenlerle kansere yakalanıp öleceği açıktır. Yüzde 25'lik genel kanser riski Türkiye için de geçerlidir (dünya ortalaması).

Görüldüğü gibi tüm bu çeşit hesaplamalarla bulunan "kanserden ölecek kişi sayıları" bilimsel olarak kanıtlanamayacak kestirimlerdir (tahminlerdir). Bu hesaplamalarda kullanılan doz değerleri ve kişi sayıları gerçeği yansıtamayacağı gibi yüksek dozların riskinden gidilerek düşük dozlar için yapılan orantıyla risk kestiriminin temeli, bilim dünyasında zaten tartışmalıdır ve uluslararası yetkili kuruluş (UNSCEAR) (2) bu çeşit hesaplamaları önermiyor.

Bu konuda bilimsel olarak izlenen doğru yol, kapsamlı tıbbi araştırmalarla ve ayrıntılı doz ölçümleriyle bilimsel çalışmaların radyasyondan etkilenen her yöreyi kapsayacak şekilde yapılması ve radyasyondan etkilenmeyen diğer bölgelerde yaşayanların tıbbi kontrolleriyle karşılaştırılarak sonuçlar çıkarılmasıdır ki adına "epidemiyolojik araştırmalar" denilen bu çeşit bilimsel çalışmalar nükleer santral kazaları sonrası sürekli yapılıyor. Ancak bu çeşit sayıları yüz binleri bulan kişilerin gözlem altında bulundurulduğu araştırmalar onlarca yıl sürüyor. Çünkü bilindiği gibi kanser radyasyondan başka yüzlerce etkenle de ortaya çıkabilmekte ve bunların ayırt edilebilmesi yoğun ve uzun süreli çalışmaları gerektiriyor. Öte yandan kanserin kuluçkalık dönemi, kanserin cinsine göre 3 ile 20 yıl arasında değiştiğinden, kanserin ortaya çıkması için epey beklemek gerekiyor. Bu nedenle nükleer santral kazalarından hemen ya da 1-2 yıl sonra yapılan kanser ölümleriyle ilgili kestirimlere değer verilmemelidir.

DİPNOTLAR

1) WHO Report, "Feb. 2013 - Health risk assessment from the Fukushima nuclear accident 2011".
Bkz: 15 Mart 2013 günlü *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji* dergisindeki "Fukuşima Nükleer Kazasının Sağlığa Etkisi?" başlıklı yazımız.

2) UNSCEAR: Radyasyonun etkilerini ve radyasyondan korunmayla ilgili önlemleri, sınır değerleri dünyadaki araştırmaları gözönüne alarak değerlendiren ve sonuçları ülkelere öneren uluslararası kuruluş.

Dr. Yüksel Atakan
Radyasyon Fizikçisi

Ege Üniversitesi Biyomühendislik Bölümü'nden iki uluslararası bilim etkinliği

6. Uluslar Arası Biyomühendislik Kongresi (BEC2013) ve 19. Uluslar Arası Biyomedikal Bilim ve Teknoloji Sempozyumu (BIOMED2013) 12-15 Kasım 2013 tarihinde Kuşadası'nda eş zamanlı olarak gerçekleştirilecektir. İki organizasyonun da ev sahipliği Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Biyomühendislik Bölümü'nden Prof Dr. Fazilet Vardar Sukan ve Prof. Dr. İsmet Deliloğlu Gürhan tarafından yapılacaktır. Biyomühendislik ve Biyomedikal Bilim ve Teknolojiler alanlarında faaliyet gösteren araştırmacılar davetlidir. Detaylı bilgi için lütfen http://www.bec2013.com/ web sayfasını ziyaret ediniz.

"Takunyalı Üniversite" aklandı

Bilim ve Gelecek'in 104. sayısında yaptığımız "Gül Kokulu Rektörler, Takunyalı Üniversite" başlıklı kapak dosyamızda, Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörü Hikmet Koçak hakkında çıkan üniversite internet sayfasında bir cemaat yurdunun duyurusunu yaptığı iddiasını paylaşmıştık. Ertesinde Rektör Koçak ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü tarafından iki ayrı tekzip metni gönderildi. Her ne kadar iddiaya ilişkin kaynak göstermiş olsak da, gönderilen metinleri dergimizin 106. sayısında yayınladık. Fakat tekzip metinlerinin uygun bir biçimde yayınlanmadığı gerekçesiyle, Koçak ve rektörlük tarafından hakkımızda suç duyurusunda bulunuldu. Yaklaşık altı aydır işleyen sürecin sonunda Erzurum 3. Asli Hukuk Mahkemesi, ilgili iddialara ilişkin gereken kaynakların gösterildiği, davacının beyan ettiği hususların yazıda belirtildiği, bir yazıyı kaynak göstererek yayınlayan kişilerin yazının içeriğinin gerçek olup olmadığını araştırma zorunluluğu ya da yükümlülüğünün olmadığı ve tekzip metninin yayınlanmış olduğu gerekçesiyle davanın reddine karar verdi.

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) "Milli Demokratik Devrim", "Devrimci Hareketimizin Eleştirisi", "Solda Birlik İçin" gibi yapıtları da üretmiş, 1916-2011 yılları arasında yaşamış, siyaset adamımız. – Eski Türk kâğıt oymacılığı.

2) İnce dantel. – Rudyard Kipling'in ünlü romanı. – Van Gölü kıyısında bir Urartu kenti.

3) Ormanlarda yetişen, sarmaşık gibi ağaçlara sarılarak uzayan, uçlarından salata, yemek yapılan yabani bir bitki. – Gönül eri, kalender.

4) Kiloamper'in kısa yazılışı. – Dullar, dul kadınlar. – Fikir.

5) İtalya'da bir kent. – Kocaeli yarımadasının kuzeyinde bir ada.

6) Ayaklanma. – "Kendi kendine" anlamında yabancı bir ek. – Bir bağlaç. – Ün, şan.

7) Edebiyatta "sessiz, dingin bir ortam, sığınak". – Kayak. – Olgunlaşmamış, ham (kavun, karpuz, meyve).

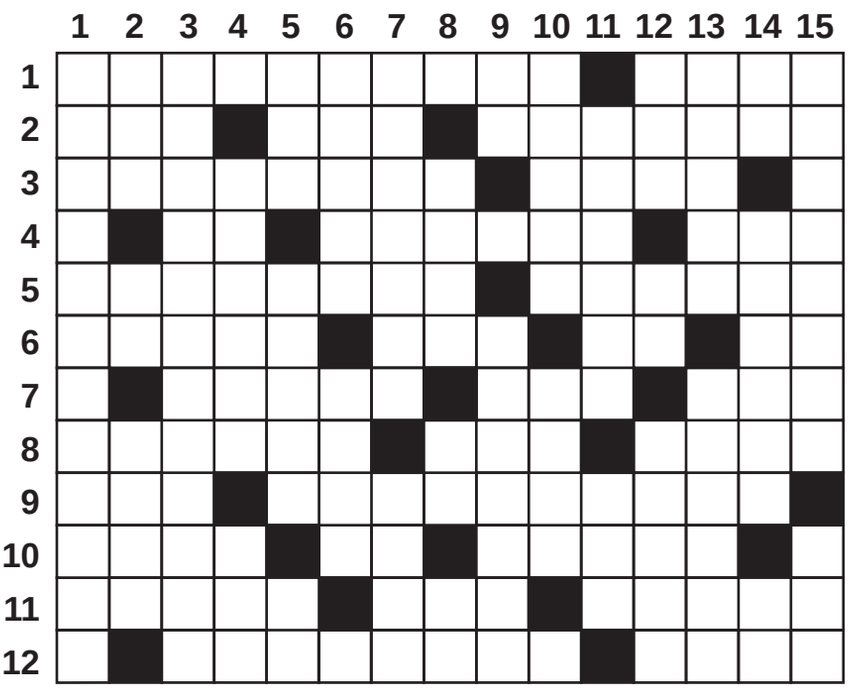
8) Sakız elde edilen kök. – Dolaylı anlatım. – Edirne'nin bir ilçesi.

9) Rus yapısı, karadan havaya güdümlü silah. – Süryanilerle beraber, MS 37 yılında Hıristiyanlığı kabul eden Ortadoğu'da yaşayan en eski halklardan biri.

10) Çin'in para birimi. – Eski Mısır'da güneş tanrısı. – Sıfat.

11) "… Welles" (1915 – 1983 yılları arasında yaşamış, George önadlı, ünlü ABD'li aktör, yönetmen, yazar). – Erkek buzağı, dana. – Biçimsiz.

12) Isparta yöresinde "yorgunluk, kırgınlık". – Ayak direme.

Yukarıdan aşağıya

1) Değişke.

2) "… Aile Çocuğu" (Osman F. Seden'in bir filmi). – Lesotho'nun plaka imi. – Fırtına sonucu çölde oluşun kum tepesi.

3) Referandum.

4) Antalya il merkezinin 40 km kuzeybatısında bulunan arkeolojik buluntularla ünlü mağara. – Halk dilinde "yumuşak, taze, tuzsuz peynir".

5) "… keklik bir kayada ötüyor / Ötme de keklik derdim bana yetiyor" (Balıkesir türküsü). – Yad etmek. – Nijerya'nın plaka imi.

6) "… Şen" ("Yüzüm şen hatıram şen", "Ömrüm artar sana baktıkça", "Bir haber ver ey saba", "Ne gülün rengini sevdim, ne de bülbül sesini" gibi şarkıları da bestelemiş müzik insanımız.) – Sigara ağızlığında biriken kir, zifir.

7) 1803 – 1882 yılları arasında yaşamış ABD'li yazar ve filozof. – Kovulmuş, istenilmeyen.

8) Bir şeyin niteliklerini övme. – İlkel benlik. – Klor'un simgesi.

9) Bir nota. – Kadını, tokadı, Türkçesi vardır.

10) Kulplu, emzikli su kabı. – İnanmış.

11) En küçük sosyolojik birimle ilgili. – Verme, ödeme.

12) "Biz kimseye … tutmayız / Kamu alem birdir bize." (Yunus Emre) – Demir'in simgesi. – Bir tür yumuşak reçine.

13) Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili. – Dağ lalesi.

14) İsim. – Satımcı. – Radyum'un simgesi.

15) Becerikli, özenli. – Ağız mukozasında görülen kirli, sarı lekeler.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	O	K	T	A	Y	A	S	L	A	N	A	P	A	■	E
2	D	A	N	T	E	■	A	V	L	A	K	A	■	A	K
3	İ	R	■	A	R	A	R	■	B	İ	S	K	Ü	V	İ
4	T	İ	R	■	E	K	A	B	İ	R	■	E	Z	A	N
5	O	Y	U	N	B	O	Z	A	N	■	E	T	Ü	T	■
6	R	E	■	A	A	R	E	■	O	Y	A	L	M	A	K
7	Y	■	S	İ	T	■	N	T	■	E	Z	E	■	R	A
8	U	V	U	L	A	R	■	A	R	Z	■	M	U	A	F
9	M	E	D	■	N	E	R	E	İ	D	L	E	R	■	D
10	■	Z	O	R	■	B	A	L	B	A	Y	■	A	D	A
11	S	İ	K	A	Y	E	T	■	A	N	O	T	■	A	Ğ
12	B	R	U	B	A	K	E	R	■	İ	N	A	N	L	I

Mayıs sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Ayşe Kara (İstanbul), Dilek Uçanoğlu (İstanbul)** ve **Mehmet Dağlar (Ankara)** İzge Günal'ın yazdığı, *Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan 50 Soruda Üniversite adlı kitabı* kazandı. Mayıs bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz üç kişi, Hasan Aydın'ın yazdığı, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *Eski Yunan Felsefesinde Aşk* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Haziran tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

